

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Selim MİSAFİR

DEVLET ve İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA
KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Selim MİSAFİR

DEVLET ve İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA
KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Eral TOPÇU

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Selim MİSAFİR'in bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. B. Esra ÇAYHAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Eral TOPÇU (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Bilge BİNGÖL SCHRIJER (İmza)

Tez Başlığı: Devlet ve İnsan Hakları Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 16/06/2015

Mezuniyet Tarihi : 25/06/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ TAYİN KAVRAMI ve TARİHÇESİ

1.1 Kendi Kaderini Tayin Kavramı	4
1.1.1 Terim Sorunsalı.....	6
1.1.2 İlke ve Hak Ayrımı	8
1.2 Kendi Kaderini Tayinin Tarihçesi	13
1.2.1 Kavramın Ortaya Çıkışı ve Ulusal ve Uluslararası Arenada Siyasi Bir Argüman Olarak Yer Alması	13
1.2.1.1 Kendi Kaderini Tayinin Doğuşu	13
1.2.1.1.1 Aydınlanma Çağı ve Öncesi Dönem.....	14
1.2.1.1.2 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi	15
1.2.1.1.3 Fransız Devrimi	17
1.2.1.2 Lenin, Stalin, Wilson'un Katkıları ve Kendi Kaderini Tayin Kavramını Uluslararası Arenaya Taşımaları	22
1.2.1.2.1 Lenin, Stalin ve Luxemburg Ekseninde Sosyalist Doktrine Göre Kendi Kaderini Tayin.....	22
1.2.1.2.2 Wilson ve Liberal Öğretiler Çerçevesinde Kendi Kaderini Tayin....	28
1.2.1.3 İki Dünya Savaşı Arasında Kendi Kaderini Tayin ve İmparatorlukların Çözülmesi (İlk Aşama).....	34
1.2.1.3.1 MC Dönemi	38
1.2.1.3.2 Aaland Adaları Sorunu ve Kendi Kaderini Tayinin Görmezden Gelinmesi	42
1.2.2 II. Dünya Savaşı Sonrası Kendi Kaderini Tayin.....	45
1.2.2.1 BM'nin Kurulması Sonrası Dünya Konjonktürü ve Sömürgelerin Tasfiyesi (İkinci Aşama).....	47
1.2.2.2 Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler (Üçüncü Aşama)	51

İKİNCİ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ HUKUKİ KAPSAMI ve TÜRLERİ

2.1	Kendi Kaderini Tayin Hakkının Hukuki Kapsamı	57
2.1.1	BM Şartı, Bildiriler ve Sözleşmeler	57
2.1.1.1	BM Şartı	57
2.1.1.2	BMGK Kararları	62
2.1.1.2.1	Sömürgecilik Bildirisi: Bağımlı Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı	64
2.1.1.2.2	1541 (XV) Sayılı BMGK Kararı	67
2.1.1.2.3	Dostça İlişkiler Bildirisi	68
2.1.1.2.4	Gelişme Hakkına İlişkin Bildiri	72
2.1.1.2.5	BM'nin Ellinci Yıldönümü Deklarasyonu	73
2.1.1.3	İnsan Haklarına İlişkin İkiz Sözleşmeler: Sürekli Bir Hak Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı	74
2.1.2	AGİK Çerçevesinde Kendi Kaderini Tayin Hakkı	77
2.1.2.1	Helsinki Nihai Senedi	78
2.1.2.2	Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı	80
2.1.2.3	Viyana Bildirisi	81
2.2	Kendi Kaderini Tayin Hakkının Türleri	82
2.2.1	İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkı	83
2.2.1.1	İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkına Sahip Olan Halklar	84
2.2.1.1.1	Yönetimde Eşit Katılım ve Temsilden Yoksun Olan Halklar	85
2.2.1.1.2	İrksal ve Dinsel Halklar	86
2.2.1.2	İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uygulanma Metotları	87
2.2.1.2.1	Demokratik Temsilin Sağlanması	87
2.2.1.2.2	Özerklik	90
2.2.1.3	İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkının Sağlanmadığı Hallerde Ortaya Çıkabilecek Durumlar	91
2.2.2	Dışsal Kendi Kaderini Tayin Hakkı	92
2.2.2.1	Sömürge Halklarının Kendi Kaderini Tayin Hakkı	93
2.2.2.2	Yabancı Boyunduruğundaki Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı	96
2.2.2.3	Anlaşma Yoluyla Dışsal Kendi Kaderini Tayin Hakkının Kullanılması	98
2.2.3	Ekonomik Kendi Kaderini Tayin Hakkı	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ DEVLET ve İNSAN HAKLARI IŞIĞINDA İNCELENMESİ

3.1	Kendi Kaderini Tayin Hakkı Ne Anlama Gelmektedir?	102
3.1.1	Genel Olarak	102
3.1.2	Hakkın Niteliği.....	103
3.2	Hakkın Süjesi.....	106
3.2.1	Halk Kavramının Belirsizliği.....	108
3.2.1.1	Halk-Ulus	109
3.2.1.2	Azınlık-Halk	111
3.3	Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Devlet.....	113
3.3.1	Klasik Liberal Kuram	113
3.3.2	Modern Devletin Doğuşu ve Ulus Devlet Anlayışı	114
3.3.3	Devletlerin Tanınması.....	115
3.3.4	Kendi Kaderini Tayin Hakkının Diğer Hak ve İlkelerle İlişkisi.....	116
3.3.4.1	Devletin Egemenliği ve Ülkesel Bütünlük İlkesi.....	117
3.3.4.1.1	<i>Uti Possidetis Juris</i> Kuralı	119
3.3.4.1.2	Somut Olaylar ve BM'nin Yaklaşımı	120
3.3.4.1.3	Kendi Kaderini Tayin Hakkı ile Ülkesel Bütünlüğün Uyumlaştırılması	122
3.3.4.2	İçişlerine Karışmama İlkesi	123
3.3.4.3	Kuvvet Kullanma Yasağı İlkesi	124
3.3.4.4	Birleşme Hakkı (<i>Irredentism</i>)	125
3.3.4.5	Ayrılma (<i>Secession</i>) Hakkı ve Ayrılıkçı Kendi Kaderini Tayin Teorileri... ..	126
3.3.4.5.1	Ayrılma (<i>Secession</i>) Hakkı	126
3.3.4.5.2	İyileştirici Haklar Teorisi (<i>Remedial Rights Theory</i>).....	129
3.3.4.5.3	Tercih Teorisi (Ayrılmanın Demokratik Teorisi)	130
3.4	Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve İnsan Hakları.....	132
3.4.1	Kolektif Bir İnsan Hakkı Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı.....	134
3.4.2	Kültürel Görünümlü Siyasal Bir Hak Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı	135
3.4.3	Özyönetim Hakkı Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı	137
3.4.4	Azınlıklar Çerçevesinde Kendi Kaderini Tayin Hakkı.....	137
3.4.5	Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Milliyetçi Perspektifler.....	141

SONUÇ	144
KAYNAKÇA	148
ÖZGEÇMİŞ	160

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ	: Afrika Birliği Örgütü
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BMEM	: Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Dip.	: Dipnot
Ed.	: Editör
ESKUS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
İHK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu
KİŞHUS	: Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
m.	: Madde
MC	: Milletler Cemiyeti
RG	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
Vol.	: Volume
vd.	: Ve devamı
YUED	: Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen

ÖZET

Kamu Hukuku, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler teori ve uygulamalarında önemli bir yer edinmiş olan kendi kaderini tayin hakkı, belirsiz ve çetrefilli bir yapıdadır. Bu çalışmada, konuya ilişkin yerli ve yabancı yazındaki farklı görüşler hukuki bir perspektifin süzgecinden geçirilip bilimsel ve insani gerçekler göz önünde tutularak, bu sorunlu yapısının analitik bir çerçevede açıklanmasına gayret edilmiştir. Kendi kaderini tayin hakkı konusu, belirlenen tüm yönleriyle ele alınıp olumlu ve olumsuz yanları ile ortaya konmuş, bu bilgi ve yorumlar eşliğinde okuyucunun takdirine sunulmuştur.

“Devlet ve İnsan Hakları Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Hakkı” isimli bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümler, çalışma ve konunun temelini oluşturmakta, üçüncü bölüm ise, bu temel üzerinde yükselerek çalışmayı özgün hale getirmeyi amaçlamaktadır.

“Kendi Kaderini Tayin Kavramı ve Tarihçesi” başlığını taşıyan birinci bölümde, kendi kaderini tayin kavramının anlamı tüm boyutlarıyla ele alınmakta, tarihçesine kronolojik sıra ve skala gözetilerek yer verilmektedir.

İkinci bölüm, “Kendi Kaderini Tayin Hakkının Hukuki Kapsamı ve Türleri”ni bu başlık altında incelemekte olup; kendi kaderini tayin hakkının gelişim, dönüşüm ve uygulanmasını sağlayan uluslararası belgeler ile hakkın türleri olan “içsel kendi kaderini tayin hakkı”, “dışsal kendi kaderini tayin hakkı” ve “ekonomik kendi kaderini tayin hakkı” üzerinde durmaktadır.

Çalışmanın karakteristik kısmını oluşturan “Kendi Kaderini Tayin Hakkının Devlet ve İnsan Hakları Işığında İncelenmesi” başlıklı bölümü, üçüncü ve son bölümdür. Bu bölümde, kendi kaderini tayin hakkının “devlet” ile olan ilişkisi, diğer uluslararası hak ve ilkelere de değinilerek araştırılmaktadır. Ek olarak, üçüncü kuşak insan hakları listesinde yer alan kendi kaderini tayin hakkının, İnsan Hakları Hukuku içindeki yeri ve insan hakları ideali bağlamında önemi ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kendi Kaderini Tayin, Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Self Determinasyon, Devlet, İnsan Hakları

SUMMARY
THE RIGHT TO SELF-DETERMINATION WITHIN THE CONTEXT OF STATE
AND HUMAN RIGHTS

The right to self-determination which constitutes a substantial point in theory and implementation of Public Law, Political Sciences and International Relations, has an ambiguous and complicated structure. In this study, the problematic structure of this right has been tried to put in to an analitic frame by taking into consideration the scientific and humanitarian realities with passing the different opinions in local and foreign literature through the filter of a legal perspective. The issue of the right to self-determination is examined with all specified aspects setting forth the negative and positive sides and submitted the reader's discretion in company with these informations and interpretations.

This study that entitled "The Right to Self-Determination within the Context of State and Human Rights" consists of three main chapters. The first and second chapters form the basis of the subject, the third chapter rises upon this basis and aims at making the study distinctive.

The first chapter named "The Notion and History of Self-Determination", examines the meaning of self-determination notion thoroughly and includes its history considering the chronological order and scale.

The second section which is examining the "The Legal Scope and Types of The Right to Self-Determination" under this title, dwelling on the international documents that enabling the progress, transformation and application of the right to self-determination and the types of the right called "the right to internal self-determination, "the right to external self-determination" and "the right to economic self-determination.

"The Examination of The Right to Self-Determination in Consideration of State and Human Rights" is the third and the last chapter which constitutes the specific part of the study. In this chapter, the relation between the right to self-determination and "state" is examined by referring other international rights and principles. In addition, this chapter reveals the important place of the right to self-determination, which takes place in third-generation of human rights, in Human Rights Law and human rights ideal.

Keywords: Self-Determination, The Right to Self-Determination, State, Human Rights

GİRİŞ

John S. Mill'in 19. yüzyıl ortalarında "biraz milliyet duygusunun var olduğu yerde, bir milletin bütün üyelerini aynı yönetim altında birleştirecek ve onları başkalarından ayıracak yönetim için bir ilk neden vardır"¹ ifadesi, teorik anlamda kendi kaderini tayin hakkına belki de en erken göndermelerden biridir. Kendi kaderini tayin hakkının uygulamalı ilk görünümü ise, 1581 yılında Hollandalıların, İspanyol krallarının kendilerine zulmettiği gerekçesiyle Hollanda'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle olmuştur.² Ancak, kendi kaderini tayin hakkının tarih sahnesinde daha çok kullanıldığı zamanlar, (1776) Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve (1789) Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin ilanı sonrasına denk düşer.

Kendi kaderini tayin kavramının tarihi gelişimi incelendiğinde, bugün algılandığı biçimiyle, ilk ideolojik kökenlerine aydınlanma felsefesinde karşılaşılmaktadır.³ Kavramın, 18. yüzyılda ulus devlet inşası süreci ile birlikte, 19. yüzyılda özellikle Avrupa'da milliyetçiliğin patlamasıyla ortaya çıktığı görülebilir.⁴ Diğer bir ifade ile, kendi kaderini tayin isteği, 19. yüzyılda Avrupa'da ulusları birbirinden ayıran suni sınırlara, ulusların hapsediği imparatorluklara ve maruz kaldıkları baskıya karşı bir protesto olarak yükselmiştir.⁵

Devlet, toplum sözleşmesindeki vaatlerini hatırlıdan çıkarmayarak, egemenliği altında yaşıyan halkın, mutlu, özgür ve refah içinde yaşaması için gayret gösterir. Zira bu, devletin varoluş nedeni ve asıl görevidir. Devlet, en azından bunun gerçekleşmesi için samimi çaba harcamalıdır. Bu bağlamda günümüzde, devlet ile birey ve toplulukların karşılıklı ilişkileri, insan hakları ve demokrasi esasına göre düzenlenmelidir.⁶ Aksi bir ilişki ve irtibat sağlıklı bir devlet-toplum ortaya çıkaramaz. Bu amaca hizmet eden araçlardan biri olan kendi kaderini tayin hakkı da, devletin halk için var olduğunu teyit eden bir fenomen olarak demokratik değerler ve evrensel insan hakları standartları temeline dayanmaktadır.

¹ Mill, John S., *Considerations on Representative Government*, Parker, Son and Bourn, London: 1861, s. 57-58.
² Frowein, Jochen A., "Self-Determination As a Limit To Obligations Under International Law", *Modern Law of Self-Determination*, Christian Tomuschat (Ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Londra: 1993, s. 211.
³ Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yayınları, 2. Baskı, Nisan: 2001, s. 66.
⁴ Horowitz, Donald L., *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley: 1985, s. 3-5.
⁵ Ganguly, Rajat/Taras, Raymond C., *Understanding Ethnic Conflict, The International Dimension*, Longman Inc., New York: 1998, s. 48.
⁶ Aral, Berdal, *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara: 2010, s. 118.

19. yüzyıldan itibaren hukuk sistemi içinde, kendi kaderini tayin doktrinine, öncelikle kamu hukuku alanında, özellikle devlet egemenliğine ilintili olarak rastlanmaktadır.⁷ Kendi kaderini tayin hakkı anlayışı, Batılı devletlerde halk egemenliği, bireysel özgürlük ve temsili hükümet kavramları temelinde gelişirken, Üçüncü Dünya Ülkeleri, Sosyalist Ülkeler ve Orta ve Doğu Avrupa Devletleri'nde bağımsızlık temelinde atılım göstermiştir. Demokratikleşmeyi yansıtan birinci anlayış hakkın içsel boyutunu, bağımsızlığı yansıtan ikinci anlayış ise dışsal boyutunu ortaya çıkarmıştır.

Yıllar içerisinde yaşanan gelişim ve dönüşümle, hukuki sistemi içinde hatırı sayılır bir yer edinen kendi kaderini tayin hakkının, hukuki niteliği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. İlk olarak, evrensel bir hukuk normu olup olmadığı tartışılmış, ardından ilke-hak ikilemi ortaya çıkmış, eğer bir hak ise hukuki niteliği ve bağlayıcılığının ne olduğu hususları gündeme taşınmış ve bu tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Kendi kaderini tayin hakkı, II. Dünya Savaşı'na kadar siyasi bir ilke olarak görülmüştür.⁸ Aaland Adaları davasında bir ilke olarak mütalaa edilmiş ve sonrasında BM Şartı'na girerek pozitif hukuk dünyasına adım atmıştır. (1960) Sömürgecilik Bildirisi'ne kadar hukuki bir ilke olarak yükselişi devam etmiş, bu tarihten 1991 yılı, yani Soğuk Savaş'ın bitimine kadar da bir siyasi ve hukuki hak niteliğine evrilerek, tüm dünya halkları için, içsel yönüyle bir hak, dışsal yönüyle bir ilke olmuştur. Ayrıca uygulamada devletler açısından, yani yükümlülere için bir ilke, halklar açısından, yani kullanıcıları içinse bir hak olarak nitelendirilmektedir. Bugün için, kolektif insan hakları arasında kabul edilen kendi kaderini tayin hakkı kavramının, yeterince açık ve belirgin olmadığı hususunda oldukça yaygın bir kanaat mevcuttur.⁹ Bu çalışmada kavramsal boyutuyla “kendi kaderini tayin” ve hukuki boyutuyla “kendi kaderini tayin hakkı” ibarelerinin kullanılması uygun görülmüştür.

Kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası sistem içerisinde var olan diğer temel kural ve ilkelerle çelişki ve çatışma içindedir. Vestfalya sisteminin ürünü olan ve statükoyu korumayı amaçlayan bu kuralların, Birleşmiş Milletler (BM) sistemini yansıtan ve statükoyu sarsıcı etkilere sahip kendi kaderini tayin hakkı ile çelişmesi olağan bir durumdur.¹⁰ Özellikle 1980'lerin sonundan itibaren yaşanan gelişmeler, bu çelişkileri daha da görünür hale getirmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve Yugoslavya'nın

⁷ Uz, Abdullah, “Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 3, Sayı: 9, s. 61.

⁸ Doğan, İlyas, “Siyasal Bir İlke Olarak Halkların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesine Devletler Hukuku Açısından Bakış”, *Kamu Hukuku Arşivi*, Yıl: 9, Mart 2006, s. 8.

⁹ Aral, a.g.e., s. 1.

¹⁰ Cassese, Antonio, *Self-Determination of Peoples*, Cambridge University Press, Cambridge: 1995, s. 333-334.

trajik biçimde parçalanmasıyla, kendi kaderini tayin hakkı, tekrar akademik dünyanın gözde konularından biri olmuştur.

Uluslararası toplumun kendi kaderini tayin hakkını çok özel durumlarla sınırlandırma ve var olan sınırların dokunulmazlığını kabul ettirme çabalarına rağmen, dünyanın birçok yerinde başta ulusal olmak üzere birçok topluluk, kendi siyasi geleceklerine karar vermeyi ahlaki bir hak saydığından, kendi kaderini tayin hakkını kullanma mücadelesine girişiyor. Ancak, evrensel hukuk mekanizması liberalizmin etkisi altında olduğundan, bireysel hakların ve özgürlüklerin güvencede olduğu liberal demokratik ülkelerdeki milliyetçi hareketlere ve kendi kaderini tayin hakkı taleplerine sıcak bakılmıyor.

Kendi kaderini tayin hakkı, bahsedilen kural ve ilkelerin başat olanı ülkesel bütünlük ilkesine doğrudan ya da dolaylı olarak bir tehdit olarak görüldüğünden, ulus devletlerin başını ağrıtmaya ve korkulu rüyası olmaya devam ediyor. Fakat barındırdığı tüm sorunlara ve ülkesel bütünlük tehdidine karşın, “bir hakkın sorun yaratma potansiyeli olması, o hakkın ortadan kalkması için bir neden oluşturamaz” gerçeği de göz ardı edilemiyor.¹¹ Günümüzde kendi kaderini tayin hakkı tartışmaları, kısır döngüye girmiş iki kutuplu bir zeminde, her etnik gruba ayrılma hakkını tanınmasını savunanlarla, her ne olursa olsun mevcut devletlerin ülkesel bütünlüğünün korunması gerektiğini savunanlar arasında geçiyor.

¹¹ Moore, Margaret, “On National Self-determination”, *Political Studies*, Sayı: 45, 1997, s. 901.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ TAYİN KAVRAMI ve TARİHÇESİ

1.1 Kendi Kaderini Tayin Kavramı

Kendi kaderini tayin kavramını karşılayan bütüncül bir tanım yapmak mümkün olmamakla birlikte kavramın ortaya çıkışını takip eden tarihsel sürecin kazandırdığı birikimle birbirinden farklı tanımlamalar yapma yoluna gidilmiştir. Clyde Eagleton, 1953 yılında, bu kavramın tanımını yapmanın kolay olmadığını ve daima tanımlanmaya karşı meydan okuyacağını yazar.¹² Bundan yirmi yıl kadar sonra, Harvard Üniversitesi'nden konunun uzmanı Rupert Emerson, kavrama ilişkin bulgularını şöyle ifade etmektedir: “Kendi kaderini tayine ilişkin herhangi bir inceleme yapılırken, basit formülasyona sahip olan konseptinin dışına çıkılıyor ve o bir anda yerini, evrensel uygulanabilirliğin ve devrimci sloganların parçası olan kelimelere bırakıyor, böylece onu devreye koymanın zamanı geldiğinde kısıtlama ve uyarılarla çevrelenmiş kompleks bir sorun haline gelmiş oluyor.”¹³ Bu yönüyle, oldukça belirsiz olan kavramın anlam ve hukuki içeriğinin onu tanımlayan ideolojik ve siyasi güçlere göre şekillendiği düşüncesi¹⁴ önemli bir gerçeği ortaya koyuyor.

19. yüzyılın ortalarına kadar, Batı dünyası düşünürlerinin bazıları, kendi kaderini tayini hukuki perspektifin ardında kalmış, kötü ifade edilmiş, siyasi ve ahlaki bir kavram olarak görmüşlerdir.¹⁵ Bugün dahi kendi kaderini tayinin bir masaldan ibaret olduğunu iddia edenler vardır. Bu iddianın sahibi Richard T. De George, nedenini “bu kavramın bireylerin özerk olmasını gerektiren genel bir liberal inancı ve halkların yabancı boyunduruğu ve zulüm düzeninden kurtulması hakkını savunması” şeklinde açıklar.¹⁶ Martti Koskenniemi, kendi kaderini tayini devrimci ve belirsiz olarak tanımlar; 1960’lı ve 1970’li yıllarda Avrupa imparatorlukları ve sömürgeler arasındaki ilişkilere uygulanması suretiyle patlamaya hazır bomba potansiyeline sahip yapısının kontrol altına alındığını öne sürer.¹⁷

Kavrama ilişkin olarak farklı görüşleri ve buna dair tartışmaları göz önünde bulundurarak kendi kaderini tayinin bazı tanımlarına yer vermek mümkündür. Donald Cameron Whatt, bu

¹² Eagleton, Clyde, “The Excesses of Self-Determination”, *Foreign Affairs*, Cilt: 31, Sayı: 4, Temmuz: 1953, s. 593.

¹³ Emerson, Rupert, “Self-Determination”, *American Journal of International Law*, Cilt: 65, Sayı: 3, Temmuz: 1971, s. 459.

¹⁴ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 66.

¹⁵ Brownlie, Ian, *Principles of Public International Law*, Clarendon Press, 4. Baskı, Oxford: 1990, s. 595.

¹⁶ Şahin, Mustafa, *Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara: 2000, s. 24.

¹⁷ Koskenniemi, Martti, “Günümüzde Milli Self Determinasyon: Hukuki Teori ve Uygulama Sorunları”, Mesut Hakkı Caşın (Çev.), *International and Comparative Law Quarterly*, Cilt: 43, Nisan: 1994, s. 241.

kavramın “bir devletin kendi tebaasının kendi hükümetlerini seçme hakkı olduğunu” belirtir. De George da Whatt ile aynı paralelde durduğunu belirterek, “halkın iradesi altında yaşayacakları veya yaşadıkları hükümet şeklini seçme hakkı” olarak tanımlar. De George’a göre, bu tanım kendi bünyesinde kendi müphemliğini barındırır, zira bu ifadenin içinde ‘halk’ kavramı yer almaktadır ki; onu da tam olarak ortaya koymak söz konusu olamamaktadır.¹⁸

Mark Furlong, bireycilik ideolojisi ile arasında sıkı bağ olduğu gerekçesiyle sorunlu bir kavram olarak değerlendirdiği kendi kaderini tayinin popüler bir kavrama evrilmesinde neoliberalizmin etkisi olduğunu belirtmektedir. Ona göre kendi kaderini tayin, aynı zamanda hakim neoliberal ideolojinin bireysel tercih, özerklik ve tüketim görüşüne işaret eder.¹⁹ Kendi kaderini tayinin bireysel özerklik ve özgür seçimi akla getirmesi sayesinde dahil olduğu ideolojik ve eleştirel alan da neoliberal çevrelerce olumlu olarak yorumlanmış ve bu da popüler hale gelen bu kavramın daha az sorgulanması sonucunu ortaya çıkarmıştır.²⁰ Fakat kavramın, Furlong’un öne sürdüğü gibi pozitif anlamda kullanıldığını söylemek zordur. Zira kendi kaderini tayin, bazı grup veya halklar için birleştirici olması bakımından olumlu bir çağrışımı bünyesinde taşıırken, bazıları için de ayırıcı bir kuvvet olma anlamının ön plana çıkması sebebiyle olumsuz çağrışımlara sahip olabilmektedir.

Nihayet, bu alandaki en tanınmış akademisyenlerden biri olan Frank Przetacznik, kavramı şöyle özetlemiştir: “Kendi kaderini tayin, bir halk ya da ulusun kendi hukuki ve siyasi statüsünü dışarıdan hiçbir baskıya maruz kalmadan, ayrı bir varlık, tercihen bağımsız bir devlet olarak, kendi hükümet biçimi ve ekonomik, sosyal ve kültürel sistemini kendisinin özgürce belirlemesi olarak tanımlanabilir.”²¹

Günümüz yazarlarından Walker Connor ise, kendi kaderini tayini ulusal bilinçlenmenin büyümesine siyasi olarak güç veren ve kültürel bilinç edinmeyle birlikte gerçekleşmesi gereken siyaseten kendi kendini ifade edebilme doktrini olarak belirtmiştir.²² Şimdilerde Lloyd N. Cutler’in izah ettiği gibi, o bir etnisite, dil ya da din grubunun ayrı bir ulusal egemenlik oluşturabilmek amacıyla, var olan ulusal sınırları yeniden düzenleme hakkı anlamına gelebilir. “Bir federal sistemdeki bir siyasi ünitenin -mesela Rusya Federasyonu

¹⁸ De George, Richard T., “The Myth of the Right of Collective Self-Determination”, *Issues of Self-Determination*, William L. Twining (Ed.), Abardeen University Press, Abardeen: 1991, s. 5.

¹⁹ Furlong, Mark A., “Self-Determination and a Critical Perspective in Casework. Promoting a Balance between Interdependence and Autonomy”, *Qualitative Social Work*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2003, s. 183.

²⁰ Furlong, a.g.e., s. 192.

²¹ Kimminich, Otto, “A Federal Right of Self-Determination”, *Modern Law of Self-Determination*, Christian Tomuschat (Ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Londra: 1993, s. 85.

²² Connor, Walker, *Ethnonationalism, The Quest for Understanding*, Princeton University Press, New Jersey: 1994, s. 5.

veya Kanada gibi yerlerdeki- federasyondan ayrılıp bağımsız egemen devlet olması” anlamına gelebilir. Yine kendi kaderini tayin, “yalnızca bir egemen devlet içerisinde yaşayan etnik, dilsel veya dini grubun, kendi kendilerine egemen bir devlet oluşturmaksızın daha geniş bir otonomi, dil ya da dini hakları elde etme hakkı” olarak anlaşılabilir.²³

Kendi kaderini tayine dair bu tanımlamalar, 24 Ekim 1970 tarih ve 2625 (XXV) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) kararı “Birleşmiş Milletler Şartı’na Uygun Olarak Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği Hakkındaki Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi”²⁴ ile de desteklenmiştir. Terim anlamıyla, her halkın, tüm dış etkenlerden vareste olarak kendi doğal kaynaklarını kullanmak üzere kendi düzenini kurabilme²⁵ ve kendisini diğerlerinden farklı kabul eden insan topluluklarının içinde yer alacakları devleti ve hükümetin biçimini belirleyebilmeleri²⁶ anlamını taşır.

Buraya kadar değinilenlerden yola çıkarak, kavramın tanımının sağlıklı bir şekilde yapılması, ortaya çıktığı dönemin şartları, yaşanan olaylar ve sonuçlarının getirdiği değişiklikler göz önünde bulundurularak incelenmesine bağlıdır. Ulusal ve uluslararası alanda kurulu düzene itiraz temelinde yükselen bu dinamik, başarı elde edildiği takdirde yeni bir kurulu düzeni dayanak noktası alacaktır. Bu dinamik, kutsal krallık hakkına dayalı bütün emperyal oluşumlar kadar, komünist federasyonlar gibi ideokratik imparatorlukların, ya da ideolojik olarak sanayi uygarlığının üstünlüğü üzerine kurulu Avrupa demokrasilerinin sömürgeci imparatorluklarının meşruiyetlerini ellerinden alan büyük dalgaya, “dünyanın büyüünün bozulması”na bağlanabilir.²⁷ Kısaca kendi kaderini tayin, bir halkın kendi geleceğine ilişkin dinamikleri özgürce belirlemesi demektir ve bu kavram, hukuki ve siyasi eşitliğin merkezinde yer almaktadır. Kavramın esasını oluşturan temel ise, kendi kaderini tayini savunan bir topluluk ve bu topluluğun ortaya çıkan tepkisel hareketidir.

1.1.1 Terim Sorunsalı

Kendi kaderini tayin kavramı, terim anlamıyla literatürde farklı şekillerde yazılmakta ve söylenmektedir. Yazımına ilişkin birçok biçim olmakla birlikte bu yazımların bir kısmının hatalı olduğu söylenebilir. Farklı farklı yazılması hem anlaşılmasını güçleştirmekte hem de

²³ Şahin, a.g.e., s. 25.

²⁴ Bundan sonra kısaca “Dostça İlişkiler Bildirisi” denilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gündüz, Aslan, *Milletlerarası Hukuk*, Reşat Volkan Güneş (Ed.), Beta Basım Yayım Dağıtım, 7. Baskı, İstanbul: 2014, s. 131 vd.

²⁵ Timuroğlu, Vecihi, *İnsan Hakları Sözlüğü*, Özkan Matbaacılık, Ankara: 2007, s. 198.

²⁶ Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul: 2000, s. 423.

²⁷ Krulic, Joseph, “Kendi Kaderini Tayin Etmenin Çelişkileri”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Jean Leca (Ed.), Siren İdemen (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul: 1998, s. 70.

insanların zihninde kavram karmaşasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, yazımına ve kullanımına dair tek bir tipin benimsenmesi isabetli olacaktır. Literatürde, kendi kaderini tayin, kendi kaderini tayin etme, kendi kaderini tayin hakkı, kendi kaderini tayin etme hakkı, kendi kaderini kendi tayin etme hakkı, halkların kendi kaderlerini tayin hakkı, hakların kendi kaderini kendilerinin tayin hakkı, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı, halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri hakkı gibi kullanımlarıyla karşılaşılmakla birlikte, halk yerine ulus ya da millet, kader yerine gelecek, yazgı ya da mukadderat, tayin yerine belirleme, hak yerine ilke'nin tercih edildiği bilumum versiyonlarını saymak mümkündür. Ayrıca self determination, self-determination, selfdeterminationright (SDR), self-determinasyon hakkı, self determinasyon hakkı, self determinasyon ilkesi/prensibi de kullanımlar arasındadır. Özellikle Türkçe'de yaygın olarak self-determinasyon hakkı olarak telaffuz edilmektedir ki, henüz bu okunuşun hangi dilde olduğu anlaşılmamıştır, artık bu kullanım galat-ı meşhur olmuştur. Türk Dil Kurumu'na göre “*self-determinasyon hakkı*” sözcüğüne dilimizde karşılık olarak *öz belirtim hakkı* veya *geleceklik hakkı* uygun düşmektedir.²⁸

Yukarıda belirtilen ve belirtilemeyen benzer ifadelerin hepsi aynı anlama gelmektedir. Değişik şekillerde yazılmasının anlam ve içerik açısından kayda değer bir farklılığı yoktur. Ancak, daha sonra değinileceği üzere, “hak” ve “ilke” tabirleri anlam farklılığına yol açar. Bununla birlikte “ulus” ve “halk” kavramlarında da bir anlam ayrımı bulunmaktadır.

Türk ve dünya literatüründe kullanılan ifadeler daha çok “kendi kaderini tayin”, “kendi kaderini tayin hakkı” ve “self-determination/determinasyon”dur. Bu çalışmada kavramsal boyutuyla “kendi kaderini tayin” ve hukuki boyutuyla “kendi kaderini tayin hakkı” ibarelerinin kullanılması uygun görülmüştür.

Kendi kaderini tayinin sözlük anlamı olarak da farklı tarifler verilse de, genel olarak bu tarifler birbirleri ile uyum içerisindedir. Merriam-Webster sözlüğüne göre kendi kaderini tayin (“*self-determination*”)²⁹, “belirli bir toprak parçasındaki halkın, kendisinin gelecekteki hükümet şeklini seçme hakkı ve bireyin kendi kararlarını kendisinin alabilme özgürlüğü” olarak tanımlanmaktadır. Bir başka sözlükte (Collins Temel İngilizce Sözlüğü), buna paralel olarak, “kişinin dışarıdan herhangi bir baskıya maruz kalmadan karar alabilme gücü ya da yeteneği ve bir ulusun veya halkın haricen bir müdahale olmaksızın kendi hükümet şekline

²⁸ “Türk Dil Kurumu Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu”,

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_karsilik&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54dcce994f29d2.27070793

Erişim Tarihi: 12/02/2015.

²⁹ “Merriam-Webster Sözlüğü”, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/self-determination> Erişim Tarihi: 12/02/2015.

karar verme hakkı” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁰ Britannica Ansiklopedisi’nde ise, “belirli seviyede ulusal bilince sahip bir grup insanın kendi devletini kurma ve kendi hükümetini seçme süreci”³¹ olarak ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi kendi kaderini tayin konusunda tek tip bir tanım bulunmamakla birlikte, Furlong’un farklı sözlüklerden derleyerek ulaştığı sonuca göre; tipik terimsel tanımlama “diğerlerinin etkisi ve müdahalesi olmadan birinin kendi kararlarını alması” veya “bireylerin hayatlarını kendilerinin kontrol etmeleri, kendi kendilerine belirledikleri amaçlara ulaşmaları ve toplumsal hayata tam anlamıyla katılmalarıdır.”³²

1.1.2 İlke ve Hak Ayrımı

Kendi kaderini tayin kavramının bir “hak” mı yoksa “ilke” mi olduğu uzun yıllar boyunca tartışılmış, bugün gelinen noktada, koşulları gerçekleştiğinde kendi kaderini tayinin bir hak olduğu genel kabul görmüştür.

Kendi kaderini tayine ilişkin ortaya çıkan bu ikilem, ulusal ve uluslararası doktrinin üzerinde uzlaşma sağlayamadığı konulardan biridir. Bu konudaki akademik tartışmalar 20. yüzyılın ortalarından³³ günümüze dek devam etmekle birlikte, hala bir konsensusa ulaşılamamıştır.³⁴ Kendi kaderini tayine bir norm olarak ilk kez yer verilen uluslararası hukuk belgesi BM Şartı’dır ve bu düzenleme hem İngilizce hem de Fransızca olarak her iki dilde kodifike edilmiştir. Fakat, İngilizce metinden farklı olarak, Fransızca metinde bir “hak” olarak nitelendirilmesi ve her iki metnin de hukuken eşit kabul edilmesi konu üzerinde tartışmaları artırmıştır.³⁵

Antonio Cassese, kendi kaderini tayini tek bir norm olarak ele almanın yanlış olacağını vurgulamakta ve genel bir ilke ve belirli bir kural olarak iki açıdan var olduğunu

³⁰ “Collins Temel İngilizce Sözlüğü”, <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/self-determination?showCookiePolicy=true> Erişim Tarihi: 12/02/2015.

³¹ “Britannica Sözlüğü”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/533380/self-determination> Erişim Tarihi: 12/02/2015.

³² Furlong, a.g.e., s. 180.

³³ Tuncay, Ali, *A Post-Cold War Experience In Self-Determination And Secessionism (The Yugoslav Case)*, (Master of Arts, Bilkent University Institute of Economics And Social Sciences), 1993, s. 15.

³⁴ Hannum, Hurst, *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia: 1990’dan aktaran Tuncay, a.g.e., s. 16.

³⁵ BM Şartı m. 1/2 ve m. 55’in resmi İngilizce metni, Türkçe ve resmi Fransızca metinlerinden farklıdır. Kendi kaderini tayin kavramına dair olarak Fransızca metinde “*droit*” (hak), “*fondées sur le respect du principe de l’égalité des droits de peuples et de leur droit à disposer d’eux-mêmes*”; Türkçe metinde “hak”, “her halkın kendi kaderini kendisinin tayin etmesi hakkı” ibaresi kullanılmakla birlikte, İngilizce metinde “*right*” (hak) sözcüğü kullanılmamaktadır: “... based on respect for the principle of equal rights and selfdetermination” denilmektedir. MERAY, Seha L, *Devletler Hukukuna Giriş 1. Cilt*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara: 1968, s. 140, dip. 11a ve 12.

belirtmektedir.³⁶ Konuya bu noktada anlam yükleyen Minimalist ve Maksimalist olmak üzere iki grup yaklaşımdan söz edebiliriz. Minimalist yaklaşıma göre, kendi kaderini tayini uluslararası hukukta bir hak olarak görmek veya ayrılmaya eş tutarak yaklaşmak doğru olmaz. Ayrıca Minimalistler, bu kavramı bağımsızlık ve demokratik yönetim gibi iki olguyu içeren ve bir ülkede yaşayan tüm nüfusun hayata geçirebileceği bir model olarak da ele almanın doğru olmadığını ifade etmişlerdir.³⁷ Bu görüşe göre, evrensel barış esas olmakla beraber, statükoyu koruma şartı gözetilerek ayrılıkçı hareketler desteklenebilir. Maksimalistler ise, kendi kaderini tayini geniş bir çerçevede inceleyip, onu ekonomik ve kültürel açıdan da ele almaktadırlar.

Günümüzde kendi kaderini tayinin *jus cogens* yani hukuk düzenince halklara verilmiş, reddedilemez bir hak olup olmadığı hususu önem kazanmıştır. Bir yandan Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin³⁸ hukuki zeminde sahip olduğu ehemmiyet, diğer yandan kendi kaderini tayinin en önemli çağdaş uluslararası belgelerde yer alması nedeniyle normatif karakterinin *jus cogens* doğasında olduğuna ilişkin görüşler son dönemlerde taraftar bulmaktadır.³⁹ Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) (1970) Namibya, (1975) Batı Sahara ve (1995) Doğu Timor kararlarında, kendi kaderini tayin hakkının bir uluslararası hukuk gelenek kuralı olduğu ifade edilmiştir. Bu kuralın emredici nitelikte olup olmadığı konusunda öğretilerdeki ağırlıklı görüş, bunun bir *jus cogens* kuralı olduğudur. O halde artık kendi kaderini tayin, pragmatik bir ilke değil, saygı gösterilmesi gereken bir haktır.⁴⁰ Bu nedenle kendi kaderini tayin hakkına aykırı bir anlaşma yapılırsa bile bu anlaşma geçersizdir⁴¹ denilebilir. Ne var ki, bu görüşlere tam anlamıyla katılmak mümkün olmamaktadır. Zira kendi kaderini tayinin *jus cogens* olması halinde, kendisi ile çatışan anlaşma hükümlerinin hükümsüz kalması zorunlu olmaktadır. Oysa günümüze kadar hiçbir sözleşme, UAD tarafından kendi kaderini tayin hakkı ile çatışıyor olması sebebiyle hükümsüz ilan edilmemiştir.⁴²

³⁶ Knop, Karen, *Diversity and Self-Determination in International Law*, Cambridge University Press, New York: 2004, s. 31.

³⁷ Ghanea, Nazila/Xanthaki, Alexandra, *Minorities, Peoples and Self-Determination*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston: 2005, s. 20.

³⁸ 1969 ve 1986'da düzenlenmiş iki adet sözleşmedir. İlki devletlerarası anlaşmalar hakkındayken, ikincisi devletler ile uluslararası organizasyonlar arasında yapılacak anlaşmaları düzenler. İkincisi 21 mart 1986'da Viyana'da imzalanmıştır. 53. maddesi '*jus cogens*'i şartlara bağlamıştır. Anlaşma metni için bkz. BMEM, "Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi", http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf Erişim Tarihi: 18/02/2015.

³⁹ Gardam, J. Gail, *Non-Combatant Immunity As a Norm of International Humanitarian Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Londra: 1993, s. 49.

⁴⁰ Duursma, Jorri, *Fragmentation and the International Relations of Micro-States (Self-determination and Statehood)*, Cambridge University Press, 1996, s. 70 vd.'dan aktaran Uz, a.g.e., s. 80.

⁴¹ Cassese, a.g.e., s. 136-137.

⁴² Cassese, a.g.e., s. 173.

Bugüne kadar daha çok siyasi bir fonksiyon üstlenen kendi kaderini tayin kavramını hukuki zemine koyma çabaları öne çıkmıştır. Bugün uluslararası hukuk, kendi kaderini tayinin halklar için bir hak olduğunu açık bir şekilde kabul etmektedir. Bununla birlikte, günümüzde hala kendi kaderini tayinin hemen herkesin üzerinde uzlaşma içinde olduğu genel bir nitelendirmesi bulunmamaktadır. BM, sömürge halkları dışındaki halkların kendi kaderini tayin hakkını kullanmalarını belli koşullar çerçevesinde kabul etmektedir. Uluslararası toplum sömürge ülkelerinin ve halklarının kendi kaderini tayin hakkını kabul ederken, büyük devletlerin sınırları içinde yaşayan halklar ve azınlıkların bu hakkı kullanmalarını sınırlandırmalara tabi tutmakta ve kendi kaderini tayinin, etnik bir grubun yerleşik bir devletten ayrılması için kullanılmasını her durumda tasvip etmemektedir. Uluslararası arenada ayırıcı ve ayrılıkçı bir görünüme bürünmesinin önüne geçmek ve ülkesel bütünlük ilkesini gözetmek için kendi kaderini tayinin bir ilke olarak kabulü ön plana çıkmaktadır.

Kendi kaderini tayin, Milletler Cemiyeti (MC) tarafından, 1921 yılındaki Aaland Adaları davasında bir ilke olarak görülmüş ve sonrasında BM Şartı'nda yer alana kadar da siyasi temelli bir düşünce prensibi olarak değerlendirilmiştir. BM Şartı m. 1/2 ve m. 76'da düzenlenerek siyasi boyuttan hukuki boyuta dönüştürülmekle beraber yine de bir hak kategorisinde görülmeyip ilke olarak kalmaya devam etmiştir. Bu maddelerle, birbirine dost uluslar oluşturma ve bunlar arasında dostça ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesine olanak tanıyan bir ilke olarak değerlendirilmiştir.⁴³

Kendi kaderini tayinin değişiminde 14 Aralık 1960 tarih ve 1514(XV) sayılı BMGK kararı "Sömürge Ülkelerine Bağımsızlık Verilmesi Hakkında Bildiri"⁴⁴ bir dönüm noktası olmuş ve bu kararda, kendi kaderini tayinden bütün halklara ait olan bir hak olarak bahsedilmiştir. Bu husus, 1966 yılında çıkarılmış insan haklarına ilişkin sözleşmeler olan ve literatüre İkiz Sözleşmeler⁴⁵ olarak geçen BM sözleşmelerinin 1. maddesinde de "tüm

⁴³ Şahin, a.g.e., s. 33.

⁴⁴ Bundan sonra kısaca "Sömürgecilik Bildirisi" denilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gemalmaz, M. Semih, *İnsan Hakları Belgeleri Cilt IV*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul: 2004, s. 187 vd.

⁴⁵ İkiz Sözleşmeler şunlardır: BM Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (KİSHUS) ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKUS). Her iki sözleşme de 16 Aralık 1966'da onaylanmıştır. Bu Sözleşmeler'e Türkiye de taraf olmuştur. Türkiye, Sözleşmeler'i 15 Ağustos 2000'de imzalamış, 4 Haziran 2003'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) onaylamış, KİSHUS'u 21 Temmuz 2003'te (RG, Sayı: 25175, s. 51-73); ESKUS'u ise 11 Ağustos 2003'te (RG, Sayı: 25196, s. 122-134) Resmi Gazete'de (RG) yayımlayarak yürürlüğe koymuştur. Ancak, Türkiye'nin her iki Sözleşme üzerinde üç beyan birer de çekincesi bulunmaktadır. Sözleşmeler'e konan üç beyan müşterektir. Birinci beyan, her iki sözleşmenin ortak 1. maddesinde yer alan kendi kaderini tayin hakkıdır. Buna göre, Türkiye'nin Sözleşmeler'den kaynaklanan yükümlülüğünün BM Şartı'nın ülkesel bütünlük ve ulusal güvenliğe ilişkin m. 1 ve m. 2 hükümlerine göre yerine getirileceği belirtilmiştir. İkinci beyan, Sözleşme hükümlerinin yalnızca Türkiye'nin diplomatik ilişki kurduğu taraf devletler bakımından geçerli olacağını belirtmektedir. Üçüncü beyan, Sözleşmeler'in ancak Türk Anayasası'nın ve yasal iç idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırlar itibarıyla

halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu” belirtilerek tekrar edilmiştir. Aynı şekilde 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi de kendi kaderini tayin hakkına yer vermiştir. Ayrıca sömürgelerle ilgili birçok BMGK kararı da kendi kaderini tayin hakkını yineleyerek teyit etmiştir. Bu bakış açısı, UAD’nin Namibya ve Batı Sahara danışma kararları ile daha da pekişmiş, Namibya Davası’nda Mahkeme; kendi kaderini tayini tüm özerk olmayan yerlere uygulanabilir hale getiren Sömürgecilik Bildirisi’nin, bu konudaki uluslararası hukukun mesafe katetmesinde çok önemli bir aşama oluşturduğu sonucuna varmıştır. Batı Sahara danışma kararında Divan, Namibya kararındaki bulgularını tekrarlayarak, Sömürgecilik Bildirisi’nde kendi kaderini tayinin bir hak olarak belirtildiğini vurgulamıştır. Bu iki olayda da Divan, kendi kaderini tayinin BM tarafından önemsenecek bir rehber ilkenin ötesinde birşey olduğu kararına varmıştır.⁴⁶ Tüm bunlara istinaden kendi kaderini tayinin uluslararası hukuk andlaşmalarının mütemmim bir cüz’ü olduğunu söylemek⁴⁷ yerinde bir tespit olacaktır.

Dönüşüm sadece kendi kaderini tayinde olmamış, tüm ülkelerin, kavramla ilgili görüşlerinde de zamanla değişimler yaşanmıştır. SSCB, Asya ve Afrika devletleri başlarda kendi kaderini tayinin bir hak olduğunu savunurken sonraları aksi bir reaksiyon göstermişlerdir. Özellikle Afrika’daki gelişmelerle “her kabilenin bir devleti olması hakkı” anlayışı hüküm sürmeye başladıkça, başta Biafra’nın Nijerya’dan ayrılma talebi sonrası meydana gelen iç savaş ve Kongo ve Katanga’da yaşanan kanlı olaylar Afrikalı devletlerin tutumunu değiştirmesine neden olmuştur.⁴⁸ Soğuk Savaş sonrası dünyada, birçoğu eski sömürge olan Üçüncü Dünya ve eski Komünist Blok ülkeleri kendilerini de aynı riskle karşı karşıya hissetmiş olacaklar ki, bu konuya duydukları ilgi azalmıştır. Batı dünyası ise önceleri bir hak olmasına muhalif oldukları kendi kaderini tayini, günümüzde neredeyse bütün sömürgelerini kaybettikten sonra hak olarak destekler konuma gelmişlerdir. Şimdilerde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), bu konuyla, özellikle dekolonizasyon

geçerli olacağını söylemektedir. Ataöv, Türkkaya, “İkiz Sözleşmeler Tartışması”, Röportaj, *New Perspectives Quarterly*, Cilt: 5, Sayı: 2, Haziran: 2003, s. 18-19. İkiz Sözleşmeler’in ortak 1. Maddesine ilişkin 7 ülke beyanda bulunmuştur. KİSHUS’a konan çekince Sözleşme’nin 27. Maddesindedir, bu madde azınlık haklarıyla ilişkindir. Çekince bu maddenin Türk Anayasası’nın ve Lozan Andlaşması ve eklerinin ilgili hükümlerine göre uygulanacağı ifade edilmiştir. ESKUS’a konan çekince ile ise, Sözleşme’nin 13. maddesinin Türk Anayasası’nın ilgili hükümleri bağlamında ancak Anayasal sınırlar içerisinde söz konusu olabileceği vurgulanmıştır. Ataöv, a.g.e., s. 18-19.

⁴⁶ Şahin, a.g.e., s. 33-34.

⁴⁷ Arsava, A. Fusun, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: 1993, s. 34.

⁴⁸ Yücel, Özlem, “Milletlerarası Hukukta Self-Determination Hakkı ve Bölgesel Otonomi”, *Doğu Türkistan’da İnsan Hakları İhlalleri*, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul: 1999, s. 56.

sürecinde kendi kaderini tayin tartışmalarının merkezinde yer alan Afrika Birliği Örgütü'nden (ABÖ)⁴⁹ daha çok ilgilenir durumdadır.⁵⁰

İstisnai durumlar hariç tutulmak üzere, kendi kaderini tayinin ilke ya da hak olarak serüveni özetle şöyle olmuştur: Kendi kaderini tayin, uluslararası arenaya ilk çıktığı tarihten BM Şartı'na kadar siyasi bir ilke olmuş, (1945) BM Şartı ile pozitif hukuk dünyasına adım atmış ve (1960) Sömürgecilik Bildirisi'ne kadar hukuki bir ilke olarak yükselişi devam etmiştir. Bu tarihten 1991 yılı yani Soğuk Savaş'ın bitimine kadar da bir siyasi ve hukuki hak niteliğine evrilerek, içsel boyutuyla tüm dünya halkları için bir hak, dışsal boyutuyla ise bir ilke haline gelmiştir. Ayrıca uygulamada devletler açısından, yani yükümlüler için bir ilke, halklar açısından, yani hakkın kullanıcıları içinse bir hak olarak nitelendirilmektedir.⁵¹

Wilson'un ifade ettiği gibi, kendi kaderini tayinin günümüzde hem ilke hem de hak olduğunu söylemek, bu bağlamda kavramı en doğru şekilde nitelendirmek olacaktır. BM kararlarının ışığında, en azından sömürge halkları için bir hak olduğu, hemen hemen hiç itirazsız kabul edilmektedir.⁵² Buna ek olarak, uygulamalara bakıldığında, sadece sömürge halklarının yararlandığı bir hak olmadığı da açıkça ortadadır.⁵³ Çalışmanın ileriki bölümlerinde üzerinde durulacağı gibi, farklılıkları belirgin olan topluluklar için de daha çok içsel boyutuyla kendi kaderini tayin bir haktır. Bu topluluklara karşı bireysel ve toplumsal bazda ağır insan hakkı ihlallerinin bulunması halinde dışsal boyutu da bir hak olarak doğar.

⁴⁹ ABÖ, Etiyopya imparatoru Haile Selasiye'nin tasarısını temel alarak 32 bağımsız Afrika ülkesinin katılımıyla 25 Mayıs 1963'te kurulan, başkenti Afrika'nın tek işgal görmemiş köşesi Etiyopya başkenti Addis Ababa olarak belirlenen, 9 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla yerini devamı niteliğinde 53 üyeli (Fas hariç Afrika kıtasında bulunan tüm ülkeler üyedir, 1984 yılında Batı Sahara'nın ilhakını ABÖ'nün kabul etmemesi sebebiyle Fas bu birlikten ayrılmıştır) Afrika Birliği'ne bırakmış, Avrupa Birliği'ni (AB) model alan bir icra komitesi, meclisi ve mahkemesi bulunan, Afrika'da demokrasi, insan hakları, iktisadi kalkınmayı gözetme ve üyeleri arasında işbirliği ve dayanışmayı sağlamayı amaç edinmiş, ülkeler arasındaki farklılıklar bir yana, herhangi bir Afrika ülkesi dahi kendi içinde politik anlamda stabiliteyi sağlayamamışken nasıl bir birlik oluşturabilecekleri meçhul ülkelerden kurulu, adının fazla duyulmamasının nedeninin sadece Afrika'ya politik anlamda uzak olmamızdan kaynaklanmadığını söyleyebileceğimiz örgüttür.

⁵⁰ Şahin, a.g.e., s. 34-35.

⁵¹ Ayhan, Halis, *Kendi Kaderini Tayin ve Kosova*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale: 2005, s. 9.

⁵² Şahin, a.g.e., s. 35.

⁵³ Tomuschat, Christian (Ed.), *Modern Law of Self-Determination*, Martinus Nijhoff Publishers, Londra: 1993, s. 2.

1.2 Kendi Kaderini Tayinin Tarihçesi

1.2.1 Kavramın Ortaya Çıkışı ve Ulusal ve Uluslararası Arenada Siyasi Bir Argüman Olarak Yer Alması

1.2.1.1 Kendi Kaderini Tayinin Doğuşu

Devlet veya benzeri gruplar şeklinde örgütlenme hedefine yönelik olarak kendi kaderini tayin hakkının tanınması ve özgürlük mücadelelerinin siyasal açıdan meşrulaştırılmasının insanlık tarihi kadar eski olduğu, fakat yabancı bir otoritenin egemenliğinden çıkmak için direniliyor ya da bir insan topluluğunun özerkliğini elde etmek uğruna mücadele etmek için her yerde aynı özde ve siyasal bir slogan şeklinde kullanılıyorsa, o halde bu durumyla bu hakkın bugün kabul edildiğinden çok daha yeni sayılması gerektiği savunulmuştur.⁵⁴ Modern zamanlardan önce kadim insanlık tarihinde birçok devlet tarih sahnesinden geçmişse de, kendi kaderini tayin hakkına dayanarak bir devlet kurulmasının epeyce yeni ve aktüel bir konu olduğu söylenebilir.

Saldırı savaşının yasak olmadığı, işgalin bir suç sayılmadığı dönemlerde kendi kaderini tayin hakkı bugünkü anlamıyla (19. yüzyıldan itibaren hukuk teori ve uygulamasında, kendi kaderini tayine öncelikle kamu hukuku alanında, özellikle devlet egemenliğine ilintili olarak rastlanmaktadır⁵⁵) algılanmıyordu, çünkü bir devletin bütünü ve hükümlerliği altında olan bir bölgesini cebren ele geçiren bir diğer devlet hukuksuz bir iş yapmış sayılmazdı. Hukukiliğin ölçüsü, bu eylemin başarıyla sonuçlanıp sonuçlanmadığıydı. İşgalcilere karşı gösterilen direnç kendi kaderini tayin hakkı olarak görülmezdi, bu hakkın asıl anlamını kazanması işte bu yukarıda vurgulanan ‘devletler arasında güç kullanımının yasaklanması’ yolunda ilk adımların atıldığı dönemde, yani I. Dünya Savaşı’nın bitip Milletler Cemiyeti’nin (MC) teşkil edilmesi ile başlamıştır.⁵⁶

Kökenini ilk çağlara ve Aristo’ya kadar götürenler bulunmakla beraber⁵⁷ esasında kavramın ortaya çıkışına dair izler Batı Avrupa’daki sosyal uyanış yani aydınlanma ile aynı döneme denk düşmektedir. Genel itibariyle halk egemenliği ilkesiyle temellendirilen⁵⁸ bu kavram, gelişen liberal düşünce akımları içinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Kendi kaderini tayin kavramı Avrupa kökenlidir ve liberal demokrasi düşüncesi ile yakından

⁵⁴ Doehring, Karl, *Genel Devlet Kuramı*, Ahmet Mumcu (Çev.), İnkılap Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul: 2002, s. 148.

⁵⁵ Uz, a.g.e., s. 61.

⁵⁶ Doehring, a.g.e., s. 148.

⁵⁷ Kampelman, Max M, “Secession and the Right of Self-Determination: An Urgent Need to Harmonize Principle with Pragmatism”, *The Washington Quarterly*, Cilt: 15, Sayı: 3, 1993, s. 6.

⁵⁸ “SDR’nin temel düşüncesi halk egemenliğini gerçekleştirmektir.” Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 34.

ilişkilidir.⁵⁹ Batı, kendi kaderini tayini eşitlik ve sosyal sözleşme olmak üzere iki felsefi argüman ile temellendirmiştir. Fransız devriminde aktif etken olan “toplum sözleşmesi teorisi”⁶⁰ burada da etkili olmuştur.⁶¹

Kendi kaderini tayinin tarihi gelişimi incelendiğinde, bu doktrinin 18. yüzyılda ulus devlet inşası süreci ile birlikte 19. yüzyılda özellikle Avrupa’da milliyetçiliğin patlamasıyla ortaya çıktığı görülebilir.⁶² Diğer bir ifade ile, kendi kaderini tayin isteği, 19. yüzyılda Avrupa’da ulusları birbirinden ayıran suni sınırlara, ulusların hapsediği imparatorluklara ve maruz kaldıkları baskıya karşı bir protesto olarak yükselmiştir.⁶³

1.2.1.1.1 Aydınlanma Çağı ve Öncesi Dönem

Bugün algılandığı biçimiyle kendi kaderini tayinin ilk ideolojik kökenlerine aydınlanma felsefesinde karşılaşılmaktadır.⁶⁴ 17. yüzyılda Avrupa’yı adeta kasıp kavuran, Otuz Yıl ve Seksen Yıl Savaşları adıyla bilinen mezhep savaşları yaşanmıştır. Bu dönemde monarşilerin, ülkeyi ve üzerinde yaşayan insanları kendi mülkü olarak kabul eder, onlar üzerinde yasalar tarafından sınırlanmayan bir güç taşıyarak, onları satış, takas, evlilik, miras gibi birçok el değiştirme yöntemini kapsayacak şekilde ele geçirebilir veya elden çıkarabilir hale gelmeleri⁶⁵ birçok kez el değiştiren Avrupa ülkelerinin halklarında monarşilere karşı bir tepki oluşturmuştur. Bundan sonra bilhassa Aydınlanma Çağı ile birlikte Batı Avrupa devletleri meşruiyetlerini dinsel otoriteler yerine kendi toprakları üzerinde yaşayan halka dayandırmaya başlamışlardır.⁶⁶ Bu anlamda 1648 tarihli Vestfalya Andlaşması⁶⁷ modern devlete dair ilk

⁵⁹ Kütükçü, M. Akif, “Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 12, 2004, s. 260.

⁶⁰ John Locke tarafından Thomas Hobbes’un doğal hukuk fikirlerinden yola çıkılarak geliştirilmiş olan teoridir. Daha sonraları Benjamin Franklin ve John Adams gibi Amerikan devrimi önderleri ve sonrasında her iki tarafın etkisiyle Jean-Jacques Rousseau tarafından kullanılan bir kavram olmuştur. Rousseau, Fransız devrimi ile ilişkilendirdiği ve kitabına "*du contrat social*" adını verdiği için fikir babası olarak görülür. Kavramdaki ana fikir, insanların birbirlerine zarar verme içgüdülerine karşın, bir arada yaşamaktan daha iyi üretim, daha başarılı kaynak paylaşımı gibi sebeplerle daha fazla çıkar elde ettiklerini görenek önce toplum, sonra devleti oluşturmalarıdır. Bu durumda, yöneten ve yönetilenler arasında bir toplum sözleşmesi yapılır. Buna göre yöneten adil davranacak ve hukukla kendini bağlayarak denetime tabi olacaktır, yönetilenler ise yönetici kanunsuz ve adaletsiz davranmadıkça ona itaat edecektir.

⁶¹ Kılınç, Doğan, *Azınlık Hakları*, Yetkin Yayınları, Ankara: 2013, s. 112.

⁶² Horowitz, a.g.e., s. 3-5.

⁶³ Ganguly, Rajat/TARAS, Raymond C., *Understanding Ethnic Conflict, The International Dimension*, Longman Inc., New York: 1998, s. 48.

⁶⁴ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 66.

⁶⁵ Sikander, Shah, “An In-Depth Analysis of the Evolution of Self-Determination Under International Law and the Ensuing Impact on the Kashmiri Freedom Struggle, Past and Present”, *Northern Kentucky Law Review*, Cilt: 34, Sayı: 1, 2007, s. 29.

⁶⁶ Şahin, a.g.e., s. 8.

⁶⁷ Vestfalya Barışı ile 300 kadar Alman devleti hemen hemen hükümler siyasi birer birim oldular. Üye devletlerin rızası olmadıkça imparatorluğun vergi ve asker toplamayacağı, kanun koyamayacağı, savaş ilan edemeyeceği ve barış andlaşması imzalamayacağı hükme bağlandı. Böylece, Avrupa'nın öteki devletleri

izlerin rastlandığı ve bugünkü anlamda Avrupa’da egemen ulus devletleri ortaya çıkaran gelişmelerin temelidir. Ayrıca bu andlaşmanın önemli kararlarından biri olarak görülen 28. maddesiyle monarklara kendi tebalarının dinini (veya mezhebini) belirleme hakkı verilmiştir. Maddeye göre monark hangi kiliseye mensup ise tebası da o kiliseye mensup olmuştur. Andlaşmanın en önemli maddelerinden biri budur.⁶⁸ Bu tarihten sonra Avrupa’da değişen siyasi, hukuki ve toplumsal konjonktür insanlığı (1789) Fransız Devrimi’ne kadar taşımış ve köhne sisteme son darbe bu devrim ile vurulmuştur. Bu devrimden sonra yayılan milliyetçilik akımından birçok etnik grubu bünyesinde barındıran imparatorluklar büyük ölçüde etkilenmiştir.

Kendi kaderini tayinin ilk kullanımı 1581 yılında Hollandalıların İspanyol krallarının kendilerine zulmettikleri gerekçesiyle Hollanda’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle olmuştur.⁶⁹ Ancak, kendi kaderini tayinin, tarih skalası içinde daha ziyade kullanıldığı zamanlar (1776) Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve (1789) Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin ilanına denk düşer.

1.2.1.1.2 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi

Günümüzde devlet iktidarının halk iradesinden kaynaklanması gerektiği ve kendi kaderini tayinin halkı asli kurucu iktidar yapan otoriter güç haline getirdiği fikri kabul edilmektedir. Bu anlamıyla ‘demokratik’ kendi kaderini tayin hakkı erken hukuki tanımlamalarından birini 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’nde⁷⁰ bulmaktadır.⁷¹ Kendi kaderini tayinin

mutlakiyetçi monarşi altında birleşir ve güçlenirken, Almanya ömrü çoktan tükenmiş olan feodal bir karışıklık içine itilmiş oldu. Bundan sonra Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında, güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşacaktır.

Belirli kurallar dahilinde hareket eden ve aralarında düzenli ilişkiler bulunan parçaların oluşturduğu bütün olarak uluslararası sistem Vestfalya ile doğmuştur denilebilir. Konuya ilişkin sarkastik öğeler içeren bir video için bkz. “The Treaty of Westphalia” <https://www.youtube.com/watch?v=c-WO73Dh7rY> Erişim Tarihi: 18/02/2015.

⁶⁸ İlgili 28. madde (XXVIII) ve andlaşmanın tam metni için bkz. The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, “Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and Their Respective Allies”, http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp Erişim Tarihi: 18/02/2015.

⁶⁹ Frowein, a.g.e., s. 211.

⁷⁰ Bildiri, 13 Koloni’nin Büyük Britanya Krallığı’ndan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan ettikleri belgedir. Kongre tarafından 2 Temmuz 1776 tarihinde onaylanmış 4 Temmuz 1776’da ilan edilmiştir; bu tarihten sonra Amerika’da her 4 Temmuz Bağımsızlık Günü olarak kutlanmaktadır. Bildiri’nin beyin takımı Thomas Jefferson ve arkadaşlarıdır. 11 Haziran 1776 tarihinde Virginia’lı delege Richar Henry Lee, bağımsızlık için bir karar sureti sunduktan sonra, Massachusetts’ten John Adams, Pennsylvania’dan Benjamin Franklin, Virginia’dan Thomas Jefferson, New York’tan Robert R. Livingston, ve Connecticut’tan Roger Sherman tarafından oluşan beşli komite tarafından hazırlanmıştır. Metnin büyük bir bölümü Jefferson tarafından yazılmıştır. Bildiri’de şu sözler yer almaktadır: “Bütün insanların eşit yaratıldıklarına; yaratıcıları tarafından onlara hayat, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı gibi geri alınamaz bazı haklar verildiğine inanıyoruz.” Bildiri’nin tam metni için bkz. Batıya Yön Veren Metinler, “Amerikan Bağımsızlık Bildirisi”, <http://www.dusuncetarihi.com/makale/amerikan-bagimsizlik-bildirgesi-1776/1700> Erişim Tarihi: 18/02/2015.

⁷¹ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 66.

kavram olarak söylenegelmesinin izleri ilk olarak Amerikan Devrimi'nde karşımıza çıkmaktadır. Amerikalı düşünürleri de etkileyen kavram, henüz Fransız devrimciler kullanmadan önce Amerika'nın bağımsızlığını haklı çıkarma ve meşru bir zemine yerleştirmede kullanılmıştır. Bu tarihi belgede ifadeye kavuşan yönetim ilkeleri için o dönem Virginia eyalet meclisi üyesi olan Thomas Jefferson (1743-1826) şöyle demiştir:

“Biz şu gerçeklerin açık olduğu görüşündeyiz: bütün insanlar eşit yaratılmışlardır, onları yaratan Tanrı kendilerine vazgeçilemez bazı haklar vermiştir, bu haklar arasında yaşama, özgürlük ve refahını arama hakları yer alır, bu hakları korumak için insanlar arasında meşru, iktidar hak ve yetkilerini yönetilenin rızasından alan hükümetler kurulmuştur. Herhangi bir hükümet şekli, bu amaçları tahrip eder bir nitelik kazanırsa, onu değiştirmek veya kaldırmak ve temelleri kendi güvenlik ve refahlarını sağlamaya en uygun görünecek ilkeler üzerine dayanan, güç ve yetkiyi aynı amaçla örgütleyen yeni bir hükümet kurmak o halkın hakkıdır.”⁷²

Amerika kıtasında Avrupa'nın beş sömürgeci ülkesi (İspanya, Fransa, İngiltere, Portekiz ve Hollanda) tarafından paylaşılmış olan toprakların genişletilmesi için süren kanlı mücadele, en bariz şekilde İngiltere ve Fransa'ya ait bölgelerde yaşanmıştır. İngiltere'nin üstünlüğüyle biten bu savaşın ağırlaştırılan vergiler ile neden olduğu ekonomik darboğaz, Amerikalıları bağımsızlık için devrime yönlendiren en önemli etken olmuştur. Amerikan toplumunun kendi kaderini tayin hakkını kullanarak bağımsızlığını ilan ettiğine ilişkin bir ibare ile kendi kaderini tayin hakkına yer veren ilk belge olarak bilinen⁷³ bu Bildiri, demokrasi tarihi ve siyaset bilimi açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Çokkültürlü Kuzey Amerika kolonilerini laik ulusçuluk fikri ile bir araya getiren⁷⁴ bu Bildiri aydınlanma çağında monarşiye kafa tutmuş, Locke, Montesquieu, Voltaire ve Rousseau gibi düşünürlerin etkisi altında hazırlanmıştır. Örneğin, Locke insanların yaşama, özgürlük ve mülkiyet olarak üç doğal hakla doğduğundan bahseder. Bildiri'de Jefferson bunu alıp “yaşama, özgürlük ve mutluluk arayışı” olarak değiştirmiştir. Locke, devletin görevinin insanların haklarını korumak olduğunu ve eğer devlet görevini yerine getirmezse insanların direnme hakkına sahip olduğunu söyler, Jefferson da paralel ifadelere yer vermiştir. Ayrıca

⁷² Smith, E. Conrad (Ed.), *The Constitution of the United States*, Barnes & Noble Books, 2. Baskı, New York: 1979, s. 24'den aktaran Musgrave, Thomas D., *Self-Determination and National Minorities*, Oxford University Press, New York: 1997, s. 4.

⁷³ Özdek, Yasemin, *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*, Öteki Yayınevi, Ankara: 2000, s. 291.

⁷⁴ Aktürk, Şener, “Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler: 1920–2007”, *Doğu Batı*, Yıl: 11, Sayı: 44, Şubat, Mart, Nisan: 2008, s. 45.

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi teorisi Bildiri'nin yazarlarını oldukça etkilemiş görünmektedir. Bu husus, Bildiri'nin 2. paragrafında Rousseau'nun tezinin adeta kelimesi kelimesine yazılmasından anlaşılmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki Bildiri'de, o dönemlerde Amerika'nın asıl sorunu olan köle ticaretini es geçilmiştir.⁷⁵ Yine benzer şekilde, Britanya İmparatorluğu'nun bir uydusu olmaktan kurtulmak için ileri sürülen Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, kendi kaderini tayine dayandığı halde, daha sonra aynı Amerika'nın, Güneyliler'in ayrılma talebine birlik ve bölünmezlik adına savaş açtığı gerçeği⁷⁶ yadsınamaz.

Bu Bildiri ile Amerikan halkı artık dışarıdan bir idareye, yani İngiltere tarafından yönetilmeye razı olmayacağını dünyaya duyuruyordu, artık kendi kaderlerine kendileri karar vermek istiyorlardı; bu bağlamda ulusal kendi kaderini tayin hakkını öne süren ilk sömürge halkı olmuşlardır.⁷⁷ Amerikan bağımsızlığı, sömürgecilerle bağlarını koparmak isteyen diğer halklara (Latin Amerikalılara, Büyük Britanya Krallığı sömürgelerine ve 20. yüzyılda Asya ve Afrika halklarına) yol gösterici olmuştur.⁷⁸

1.2.1.1.3 Fransız Devrimi

Yeniçağ ile birlikte yeni dünya düzeninde artık yönetimlerin toplumun iradesine dayanması, halk tarafından seçilmesi ve denetlenmesi fikirleri öne çıkmış, halk iktidarın kaynağı ve belirleyicisi konumuna gelmiştir. Bu anlayış, devlet egemenliği kavramını benimsemekle birlikte onun monarktan halka geçmesi fikrine dayanır. Kendi kaderini tayinin modern anlayışı Rousseau'nun siyaset felsefesi ve Fransız Devrimi ile ilişkilendirilir. Rousseau'nun terminolojisiyle kendi kaderini tayin, ulusun, bir hükümdarın, bir yönetici sınıfın ya da yabancı bir işgalcinin kaprisleriyle değil kendi genel iradesiyle yönetilmesidir. Fransız Devrimi'ni besleyen temel düşünce toplum sözleşmesinden esinlenmiştir. Toplum sözleşmesi ise halk egemenliği ilkesine dayanmaktadır. Rousseau'nun açıkça ortaya koyduğu halk egemenliği kavramı modern devleti demokratik bir nitelikte donatır. Devleti halktan türetmekle yetinmeyip halkla bütünleştirir. Artık egemen olan halktır. Toplum sözleşmesi kurgusuyla yaratılan siyasi yapı, "Devlet benim" anlayışı yerine, "Devlet biziz" temeli üzerinde yükselir.⁷⁹ Fransız Devrimi ile etnik bağlar yerini rızaya dayalı demokratik topluluğa bırakmış, demokrasi ile kendi kaderini tayin arasındaki ilişki şeffaf bir hale bürünmüş ve halk

⁷⁵ Görüşleri Amerikan demokratiğinin temellerini oluşturan Thomas Jefferson, bağımsızlık bildirisinde köleliğin kaldırılmasına ilişkin olarak birkaç şey yazmak istemiş, ancak gelen tepki ve tehditler sonucu vazgeçmiştir.

⁷⁶ Uz, a.g.e., s. 80.

⁷⁷ Farley, Lawrence T., *Plebiscites and Sovereignty: The Crisis of Political Illegitimacy*, Westview Press, London: 1986, s. 30'dan aktaran Şahin, a.g.e., s. 9.

⁷⁸ Sander, Oral, *Siyasi Tarih (İlkçağ'dan 1918'e)*, İmge Kitabevi Yayınları, 27. Baskı, Ankara: 2014, s. 156.

⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz. Ağaogulları, Mehmet Ali, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara: 2010.

egemenliğin kaynağı olmuştur. Fransız nüfusu etnik bir ulus oluşturmak için çok fazla çeşitlilik gösterirdiği için devrimin retoriği daha ziyade etnik aidiyet yerine siyasal haklara odaklanmaktadır.⁸⁰

Milli irade kavramının da Fransız Devrimi sonrasında uluslararası hukuka dahil olduğu söylenebilir. 1790 yılında Alsace topraklarında yaşayan ve çoğunluğu Fransız olan halkın, bağlı buldukları prensliklere karşı ayaklanarak, yine Vatikan'a bağlı Avignon halkının 1791 yılında ayrılarak Fransa'ya katılması bunun iki mühim örneğidir. Her iki halk da milli iradesini bu yönde kullanmıştır.⁸¹

Fransız Devrimi'nin Amerikan Bağımsızlığı'ndan etkilendiği doğrudur, ancak Fransız Devrimi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan daha net bir ulusal kendi kaderini tayin anlayışı ortaya koyar, çünkü Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda olduğu gibi ulus, dış mihraklara değil monarka karşı çıkmaktadır.⁸² Bu bakımdan Amerikan Devrimi milliyetçi bir devrimdir denilemez, zira İngiliz monarşisi ve aristokrasisine yabancı olarak bakılmasının nedeni onların etnisitelerinden değil, kraliyetçi ve aristokrat olmalarından ileri gelmektedir. Amerikan Devrimi yapılırken, Fransız Devrimi'nde ihtiyaç duyulduğu gibi henüz ulusal kendi kaderini tayine başvurulmaz.⁸³ Amerikan Devrimi ayrılmanın sömürgeciliğe karşı bir tutum olarak bir hak olduğunu ilan ederken, ulusal kendi kaderini tayinin Fransız Devrimi tecrübesinde demokratik bir yönetim isteğiyle illiyet bağı kurulur.

Tam da bu noktada, kendi kaderini tayinin içeriği üzerindeki içsel ve dışsal kendi kaderini tayin ayrımına dair hala güncel tartışmalar vardır.⁸⁴ Fransız Devrimi, kendi kaderini tayine ilişkin olarak bilhassa bu iki boyutu bakımından öne çıkmaktadır. İlki genel çerçevede demokrasinin tatbiki anlamına gelen içsel kendi kaderini tayinin⁸⁵ hayat bulmasıdır. Bilge'ye göre de kökeni itibarıyla Fransız Devrimi'nin ilan ettiği kavramlardan biri olan kendi kaderini tayin, esas olarak içsel boyutuyla devrimden sonra hazırlanan bildiride kendine yer

⁸⁰ Habermas, Jürgen, "Struggles for Recognition in Constitutional States", *European Journal of Philosophy*, Cilt: 1, Sayı: 2, 1994, s. 141.

⁸¹ Sander, a.g.e., s. 164.

⁸² Freeman, Michael, "The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions", Desmond M. Clarke/Charles. Jones (Der.), *The Rights of Nations. Nations and Nationalism in a Changing World*, Cork University Press, Cork: 1999, s. 49.

⁸³ Meadwell, Hudson, "Secession, states and international society", *Review of International Studies*, 1999, Sayı: 25, s. 374.

⁸⁴ Freeman, a.g.e., s. 49.

⁸⁵ Alfred Cobban'ın, "Fransız Devrimi ile devlet fikrinin demokratikleşmesinin makul sonucu ulusal kendi kaderini tayin teorisidir" Bartkus, Viva Ona, *The Dynamics of Secession*, Cambridge University Press, Cambridge: 1999, s. 105'den aktaran Kalaycı, *Kanda-Quebec Sorunu. Çokkültürcülük, Kendi Kaderini Tayin, Milliyetçilik ve Federalizm*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2007, s. 171. sözünden anlaşılacağı gibi, o dönemde kendi kaderini tayin neredeyse demokrasiyle eş anlamda kullanılır.

bulmuştur.⁸⁶ İkincisi ise dışsal kendi kaderini tayinin bir şekli olan ülke devri/kazanımı uygulamasının örneklerini vermesidir. Bugünkü anlam ve içeriğinden uzaklaşması ve çeşitli sınırlamalara tabi tutulmasına karşın kendi kaderini tayinin varlığının güçlenmesi ve gelişmesinde bu bildiri önemli bir yer tutmaktadır. Dahası kendi kaderini tayin hakkının dışsal boyutunun nesnel bir şekilde uygulanmasının ilk ölçütünü “halk oylaması” şeklinde ortaya koymuştur. Ayrıca günümüzdeki dışsal kendi kaderini tayinin kökenini bu dönemdeki kendi kaderini tayin anlayışından alması bakımından da önemi bir kat daha artmaktadır.⁸⁷

Devrim ile Fransa halkı Fransız Aristokrasisi’nden kurtulmuş, eski düzeni ilga edip kendi rejimini kurarak özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme haklarının doğal ve geri alınmaz haklar olduğunu ilan etmiştir. Monarşiye son verip cumhuriyeti ilan ederek, milleti tüm egemenliklerin kaynağı olarak belirlemişlerdir.⁸⁸ Devrimin ardından kurulan Ulusal Meclis, 26 Ağustos 1789 tarihinde, salt negatif haklara yer veren, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’ni⁸⁹ kabul etti. 1792’de Fransa Millet Meclisi, bütün halkların yeniden özgürlüğüne kavuşması için gereken yardımı ve desteği vereceğini açıklamıştır.⁹⁰

Fransa’da kendi kaderini tayin resmi olarak ilk defa 15 Şubat 1793 tarihli Fransız Anayasası’nın 13. maddesinde sınırlı bir biçimde yer almıştır. Buna göre, sadece devletlerin sınır değişikliklerinde uygulanmakta olup ne sömürge yönetimi altındaki halklar ne de etnik, dini veya dilsel azınlıklara tanınmamıştır.⁹¹ Kendi kaderini tayin, halk egemenliğine dayanan demokratik anayasanın ana ilkesidir. Siyasi bakımdan bu öğreti Fransız Devrimi ile kendini egemen ilan eden “ulus” tarafından gerçekleştirilmiştir. Friedrich Meinecke’ye göre 1789

⁸⁶ Bilge, A. Suat, “Milletlerin Mukadderatlarını Kendilerinin Tayin Etmeleri Prensibi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, Mart 1959, s. 134.

⁸⁷ Cassese, a.g.e., s. 13.

⁸⁸ Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, İmaj Yayınevi, Ankara: 2009, s. 108-109.

⁸⁹ Fransız Devrimi’nin temelini oluşturan, 26 Ağustos 1789’da demokrasi ve özgürlük sloganıyla yayımlanan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, insan hakları idealine ulaşma amacıyla hazırlanan tarihi belgeler arasında başat olarak görülebilecek metindir. Giriş kısmı ile 17 maddeden oluşmaktadır. Halka ait olan egemenlik 3. maddede şu şekilde ifade edilmiştir: “Her egemenliğin ilkesi, öz olarak ulusun içindedir. Hiçbir kurum, hiçbir kişi açıkça ulustan kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamaz.” Ağaogulları, a.g.e., s. 216-217. Bildiri kısaca, insanların özgür doğduğunu ve eşit yaşamaları gerektiğini, zulme karşı direnme hakları olduğunu, her türlü egemenliğin esasının millete dayalı olduğunu ve mutlak egemenliğin bir kişi ya da grubun elinde bulunamayacağını, devleti idare edenlerin esas olarak millete karşı sorumlu olduğunu, hiç kimsenin dini ve sosyal inançları yüzünden kınanamayacağını ortaya koyuyordu. Bildiri metni için bkz. Batıya Yön Veren Metinler, “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”, <http://www.dusuncetarihi.com/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789> Erişim Tarihi: 19/02/2015.

⁹⁰ Uz, a.g.e., s. 61.

⁹¹ Cassese, a.g.e., s. 12.

Devrimi “kendi kaderini tayin” ve “halk egemenliği”, siyaseten kendi kaderini tayin edebilme düşüncelerinden kaynaklanmıştır.⁹²

Kendi kaderini tayin, Fransız Devrimi ile teorik boyutundan sıyrılmış ve uluslararası toplumun gündeminde kalıcı olarak yer almaya başlamıştır. Zaten ilk uygulamalar da devrimin hemen ardından kendini göstermiştir. Fakat daha ilk ortaya çıktığı yıllarda bile ülke çıkarlarına kurban edildiği gözlemlenmektedir. Amerikan halkı, Bağımsızlık Bildirisi’nde bahsedilen kendi kaderini tayin ve halk egemenliği düşünceleriyle İngiltere’ye karşı bağımsızlığını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Fransız Devrimi’nde ise bu rota değişmiştir. Devrimden hemen sonra Fransa, ilk olarak onu Fransız Ordusu tarafından ele geçirilen bazı yerlerin anavatana katılmasını meşrulaştırmak için kullanmıştır.⁹³ Avignon, Savay ve Nice şehirlerinde, ilgili halkın rızasına dayanmayan herhangi bir değişimin gerçekleşmediğini dünya kamuoyuna göstermek üzere referandumlar düzenlemişler⁹⁴ ama düzenledikleri halk oylamalarında Fransa’nın aleyhinde olanları yok saymışlardır. Fransa’ya göre, bir referandum ile sonuçlanmak şartıyla ilhak’ın hukukiliği sağlanmış oluyordu. Oysa bu halde kendi kaderini tayin hakkı söz konusu değildi, referandumlar sadece Fransız yanlısı oy kullanılmışsa geçerli sayılmaktaydı.⁹⁵ Ayrıca Fransız Anayasası’nda halkın kendi yöneticilerini seçebileceğine, yani içsel kendi kaderini tayin hakkına işaret eden bir hüküm de bulunmamaktadır.⁹⁶ Tüm bu kusur ve noksanlarına rağmen Fransız devriminin kendi kaderini tayine yaptığı katkılar kesinlikle küçümsenemez, zira despot rejime karşı Devrim’i gerçekleştiren demokratik ruhun ürünü olduğu unutulmamalıdır.⁹⁷ Fransız Devrimi, kendi kaderini tayin kavramını uluslararası toplumun gündemine taşımanın ilk nüvelerini atmayı başarmıştır ve böylece kendi kaderini tayin için Devrim’in yarattığı milliyetçilik ve halk egemenliği fikirlerinin bir sonucu olarak kendini keşfetme macerası başlamıştır.

19. yüzyılda hızla yayılmaya başlayan milliyetçilikle birlikte kendi kaderini tayin, birleşmelere ve büyük devletlerin oluşmasına hizmet etmiştir. Ancak kendi kaderini tayin uğruna yapıldığı, ideolojik bir akım olduğu iddia edilen⁹⁸ ve Fransız Devrimi ile ortaya çıkıp

⁹² Arsava, A. Fusun, “‘Self-Determination’ Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, *Seha L. Meray’a Armağan Cilt: 1*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: 1981, s. 56.

⁹³ Potier, Tim, *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia; A Legal Appraisal*, Kluwer Law International, Dordrecht: 2001, s. 21.

⁹⁴ Şahin, a.g.e., s. 9.

⁹⁵ Cassese, a.g.e., s. 12.

⁹⁶ Taşdemir, Fatma, *Yeni Dünya Düzeninde Self Determinasyon*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1999, s. 4. Kılınç, a.g.e., s. 113.

⁹⁷ Cassese, a.g.e., s. 13.

⁹⁸ Jalali, Rita/ Lipset, Martin S., “Racial and Ethnic Conflicts: A Global Perspective”, *New Tribalisms, The Resurgence of Race and Ethnicity*, Michael W. Hughey (Ed.), Macmillan Press, London: 1998, s. 590.

tüm Avrupa'ya yayılan aynı milliyetçilik, çokuluslu yapıların meşruluğuna yönelik esaslı bir tehdit olduğunu ispat etmiş ve onların ayrılıp dağılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 20. yüzyıl başlarından itibaren mikro milliyetçiliğin yükselişe geçmesiyle, kendi kaderini tayin büyük imparatorlukları çökertme enstrümanlarından biri olarak kullanılmış ve birçok topluluk, bağımsız devlet olarak yoluna devam etme isteğiyle sahneye çıkmıştır. Bu yüzyılın sonlarına gelindiğinde iki çok uluslu devlette -Habsurg Monarşisi ve Çarlık Rusyası- milliyetçilik akımının meydana getirdiği gelişmelerin, kendi kaderini tayinin tarihi serüveni bakımından dönüm noktası olduğu söylenmektedir.⁹⁹

Egemenliğin yönetenden yönetilene geçmesi ve devletlerin meşruiyetini halka dayandıran Aydınlanma Dönemi düşüncesi, Fransız Devrimi ile beraber Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Fransız devrimi söz konusu durumun hızla gelişmesi ve evrensel boyuta ulaşmasına devasa bir katkı sağlamıştır. Ortaya çıktığı günden itibaren uluslararası toplumun şekillenmesinde büyük rol oynayan Devrim, sunduğu yeni fikirlerle öncelikle Avrupa'yı daha sonra da tüm dünyayı ulusalcılığa, bireyleri de toplu olarak ulusal hareketlere yöneltmiş, dünyanın siyasi akışında köklü reformlara vesile olmuş, bireylerin ve dolayısıyla halkların iradesinin iktidara gelmesini sağlamış, artık geleneksel fikir ve anlayışlar yerini insan temelli değişikliklere bırakmıştır.¹⁰¹ Böylece tüm ulusların kendi siyasi statülerini özgürce belirlemesine izin veren siyasi bir önerme olarak kendi kaderini tayin kavramı, Fransız Devrimi ile dalga dalga yayılmıştır. İlk dalga kendini 19. yüzyılda İtalya'da göstermiş ve İtalya'nın birleşmesini sağlamıştır.¹⁰² Benzer bir süreçten geçen Almanya da milli birliğini tamamlayıp ulus devlet olarak Avrupa sahnesindeki yerini almıştır. Bunu Latin Amerika devletlerinin 19. yüzyılın başında İspanya ve Portekiz'den bağımsızlıklarını almaları takip etmiştir.¹⁰³ Bir yandan ulus devletler ortaya çıkarken, diğer yandan çok uluslu imparatorluklar ayrılık hareketleri ve bağımsızlık mücadeleleri ile yok olmanın eşiğine gelmiştir. Yükselen milliyetçilik, bağımsızlık hareketleri, sömürge mücadeleleri ve silahlanma yarışı, 20. yüzyıla gelindiğinde, merkezi Avrupa olmak üzere tüm dünyada savaş rüzgarlarının esmesine neden olacaktır.

⁹⁹ Arsava, "‘Self-Determination’ Hakkının ...", s. 57.

¹⁰⁰ "Madde 1: İnsanlar, haklar yönünden özgür ve eşit doğarlar. Ortak yararlar dışında sosyal farklılıklar kurulamaz. Madde 3: Egemenliğin özü esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz." Musgrave, a.g.e., s. 4.

¹⁰¹ Cassese, a.g.e., s. 13.

¹⁰² Kılınç, a.g.e., s. 113.

¹⁰³ Cassese, a.g.e., s. 13.

1.2.1.2 Lenin, Stalin, Wilson'un Katkıları ve Kendi Kaderini Tayin Kavramını Uluslararası Arenaya Taşımaları

Kendi kaderini tayin kavramının, I. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında, savunucuları arasındaki en etkili isimler SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderleridir. Vladimir Lenin (1870-1924), Joseph Stalin (1878-1953) ve Woodrow Wilson (1856-1924), kendi kaderini tayin kavramını uluslararası arenaya taşıyarak, uluslararası ilişkilere bir norm olarak sokmuşlardır. Kendi kaderini tayin, (1918) I. Dünya Savaşı sonrası Wilson dalgası, (1945) II. Dünya Savaşı sonrası dekolonizasyon dalgası ve (1989) Soğuk Savaş sonrası komünizmin çöküşü ile ortaya çıkan dalga olmak üzere üç çarpıcı aşamadan geçmiştir.

1.2.1.2.1 Lenin, Stalin ve Luxemburg Ekseninde Sosyalist Doktrine Göre Kendi Kaderini Tayin

Kendi kaderini tayin, Sosyalist düşüncede kendisine hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Marksist kuramın öncüleri Karl Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels'ın (1820-1895) izinde sosyalistler, sosyalist devrimi gerçekleştirebilme yolunda kendi kaderini tayine başvurmuşlardır. Marx ve Engels, Avusturya ve Rusya gibi çokuluslu devletlerde baskıcı rejimlerin hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamışlar, bu devletlerde çeşitli halkların ulusal kimliklerini elde etmek için giriştikleri kendi kaderlerini tayin mücadelesine şahit olmuşlardır.¹⁰⁴ Daha sonra bu konu başta Lenin ve Stalin olmak üzere¹⁰⁵ Bolşevikler tarafından da benimsenip destek görmüştür.¹⁰⁶

1917 Nisan'ında yapılan bir konferansta Bolşevikler, "Rusya'yı oluşturan tüm halkların serbestçe ayrılma ve bağımsız devletler kurma" hakkını tanıyan kararı onaylamışlardır.¹⁰⁷ Bu karar, Bolşevikler'in kendi kaderini tayin üzerinde uzun süre sergiledikleri duruşlarını güçlendirmiştir. Ekim Devrimi ile iktidara geldiklerinde kendi kaderini tayin anlayışlarını uygulamaya başlamışlardır. Devrim'in hemen ardından Lenin ve Stalin'in imzasını taşıyan ve "Rusya Müslümanları, Volga ve Kırım Tatarları, Sibiryaya ve Türkistan Kırgızları ve Sartları, Kafkas Ötesi'nin Türk ve Tatarları, Çeçenler ve Kafkas dağlıları, sizler!.. Camileri ve ibadethaneleri yıktırılmış, inanışları ve gelenekleri Çarlar ve Rusya'nın baskıcıları tarafından ayaklar altına alınmış olan sizler!.. Farisiler, Türkler, Araplar, Hintliler!..." diye devam eden ünlü çağrı, yüzyıllardır cahilliğe, yoksulluğa, baskıya, zorbalığa ve sömürüye mahkum

¹⁰⁴ Gönübol, Mehmet, *Uluslararası Politika*, Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, Ankara: 1985, s. 342.

¹⁰⁵ Arsava, "'Self-Determination' Hakkının ...", s. 59.

¹⁰⁶ Soypak, Kamber, "Self-Determinasyon, Azınlık Hakları ve Uluslararası Sözleşmeler", *Humanite*, Sayı: 3, Ağustos: 2003, s. 91.

¹⁰⁷ Musgrave, a.g.e., s. 17.

edilmiş Doğu halklarına tabiri caizse ilaç gibi gelmişti.¹⁰⁸ Çavuşoğlu'na göre bu devrim, kendi kaderini tayinin sosyalist yorumunu ortaya koymuştur.¹⁰⁹ Kasım 1917'ye gelindiğinde ise Rusya Halklarının Hakları Bildirisi'ni¹¹⁰ yayımlayan Bolşevikler, halkların aynlmayı da içeren kendi kaderini tayin hakkını kabul ettiler.¹¹¹

Halkların bağımsızlığı için kendi kaderini tayinin genel bir prensip olarak kabul edilmesi konusunda ısrarcı olan ilk lider Lenin'dir. Lenin için kendi kaderini tayini savunmak cazip bir tercihtir -ya da kimilerinin iddia ettiği gibi bir taktik¹¹²-, çünkü böylece Rus Çarlığı'nı zayıflatma ve sosyalist devrimi başarıya ulaştırma olanağı elde edilecekti.¹¹³ Kendi kaderini tayini yazdığı birçok yazı ve yaptığı birçok konuşmada destekleyen Lenin, bunun Rus İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açacağını düşünenlere karşı, kavramı şu şekilde savunmuştur;

“Kendi kaderini tayini, yani aynlma özgürlüğü yandaşlarını ayrılıkçılığı özendirmekle suçlamak, boşanma özgürlüğü yandaşlarını aile bağlarının yıkımını özendirmekle suçlamak kadar ipe sapa gelmez ve içtenlikten uzak bir şey oluşturuyor. Burjuva toplumda burjuva evliliğin dayandığı ayrıcalıkların ve parayla elde edilebilirliğin savunucuları boşanma özgürlüğüne nasıl karşı çıkıyorlarsa, kapitalist bir devlette uluların kendi yazgılarını belirleme özgürlüğünü, yani ayrılma özgürlüğünü kabul etmeyenler de tıpkı öyle, düpedüz egemen ulusun ayrıcalıklarını ve demokratik yöntemler zararına polis hükümeti yöntemlerini savunuyorlar.”¹¹⁴

O dönemlerde yapılan açıklamaları inceleyen Antonio Cassese, Lenin ve diğer Sovyet liderleri açısından kendi kaderini tayinin üç unsurdan ibaret olduğu sonucuna ulaşmıştır. İlki, etnik ve ulusal grupların kendi kaderlerini tayin etme arzusu ile bu hakka sahip oldukları iddiasıdır. İkincisi, bağımsız devletler arasında meydana gelen çatışmalar sonucunda oluşan

¹⁰⁸ Hür, Ayşe, “Uluların Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Kürtler”, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/uluslarin-kendi-kaderini-tayin-hakki-ve-kurtler-1150829> Erişim Tarihi: 21/02/2015.

¹⁰⁹ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 67.

¹¹⁰ 15 Kasım 1917'de ilan edilen Bildiri'de Rus toplumlarının eşitliği ve egemenliği, Rus toplumlarının devletten ayrılıp, bağımsız devlet kurma hakları da dahil olmak üzere kendi kaderini tayin hakkı, bütün toplumların muhtar kılınması, azınlıkların serbestçe gelişmesi prensiplerine yer verilmiştir. Arsava, “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 59.

¹¹¹ Musgrave, a.g.e., s. 19-20.

¹¹² Tuncay, a.g.e., s. 7.

¹¹³ Doğan, a.g.e., s. 2.

¹¹⁴ Lenin, Vladimir I., *Uluların Kendi Yazgılarını Belirleme Hakkı*, Kenan Somer (Çev.), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2. Baskı, Ankara: 2014, s. 91-92.

sınır değişikliklerinin meşrulaşması için bu prensibe başvurulmasıdır.¹¹⁵ Üçüncüsü, bütün sömürge topraklarının bağımsızlığını kazanması gerektiğini ileri sürmesi sebebiyle emperyalizm karşıtı bir önermeyi yansıtmaktadır.¹¹⁶

Amerikalı tarihçi Arno Mayer’in işaret ettiği gibi 1915 ve Temmuz 1916 tarihleri arasında “*On Imperialism*” adlı kitabını yazarken Lenin, kendi kaderini tayin üzerindeki fikirlerini¹¹⁷ tam olarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda, ezilen halkların özgürleşmesi yolunu açacak olan bu kavram, sosyalist devrimin başarısına katkıda bulunacaktı. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, Lenin için kendi kaderini tayinden ziyade sosyalizm öncelikliydi. Yani o, nihai amaç değil, ona ulaşmak için kullanılacak bir araç niteliğindeydi.¹¹⁸ Zira, kavramın sosyalizm ile tutarlılığını tartıştığı eserinde, kendi sözleri ile bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Karşı tezi savunanlar, ‘sosyalizm, ulusal baskıya neden olan sınıf çıkarlarını ortadan kaldırdığına göre, bu baskının her türünü de ortadan kaldıracaktır...’ diyorlar. Siyasal baskı biçimlerinden biri, yani bir ulusun zorla bir başka ulusun sınırları içinde tutulması üzerine bir tartışma, ulusal baskının oradan kalkmasının iktisadi önkoşulları ile ilgili pekiyi bilinen ve tartışma götürmez bir iddianın yeri var mı? Sosyalist bir toplumda ulusun bir iktisadi ve siyasal birim niteliği taşımasına inanmamamız için hiçbir neden yoktur. Pek olası olarak ulus, ancak bir kültür ve dil birliği niteliği taşıyacaktır, çünkü bir bölgesel sosyalist grup olarak bölünmesi, eğer olacaksa, ancak üretimin gerekleri sonucu olacaktır ve üstelik böyle bir bölünme sorunu (“ulusların kendi kaderini belirleme hakkı”nın emrettiği gibi) birey olarak ve tam egemenliklerine sahip durumda uluslar tarafından değil, tüm ilgili yurttaşlar tarafından ortaklaşa çözüme bağlanacaktır...”¹¹⁹

Lenin, kendi kaderini tayin hakkını, “Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, özellikle siyasal bağımsızlık hakları, kendilerini ezen ulustan siyasal bakımdan serbestçe ayrılma

¹¹⁵ Bu yönüyle Fransız Devrimi sonrasında kendi kaderini tayinin uygulanmasına ilişkin anlayışla paralellik göstermektedir.

¹¹⁶ Cassese, a.g.e., s. 16.

¹¹⁷ Kütükçü’nün ifade ettiği gibi Lenin, bir ülkenin veya yerin ilhakının “bir ulusun kendi kaderini tayin hakkının ihlali” olacağını belirtmiştir. Kütükçü, a.g.e., s. 264. Bu tanımlamada geçen “ilhak” kelimesini ise şu şekilde açıklamayı tercih etmiştir: “Herhangi bir şekilde küçük veya zayıf bir ulusun açık seçik ve istekli olarak rızalarını ve arzularını belirtmeksizin daha güçlü bir devlete katılmaları; bu zorla katılmanın zamanı ne olursa olsun zorla ilhak edilen veya ülke sınırları içerisinde tutulan bu ulusun gelişmişlik veya gerikalmışlık düzeyi ne olursa olsun ve dünyanın ister Avrupa’ında, isterse uzak deniz aşırı yerlerinde olsun, bu ilhaktır ve geçersizdir.” TUNKIN, G I, *International Law: A Textbook*, Progress Publishers, Londra: 1966, s. 46’dan aktaran Şahin, a.g.e., s. 10.

¹¹⁸ Cassese, a.g.e., s. 15.

¹¹⁹ Lenin, a.g.e., s. 156.

hakkını içerir”¹²⁰ diyerek vurgulamak ve “Rusya sosyaldemokratları bütün ulusların kendi devletlerini kurmaları ya da içerisinde yaşamak istedikleri devleti seçmede özgür oldukları hususlarını ısrarla savunmalıdırlar” sözü ile uluslara bağımsızlık vaadini¹²¹ pekiştirmekle beraber, tüm Marksistler gibi milliyetçiliğin bir kapitalizm hastalığı olduğunu düşünmüş ve onunla birlikte yok olacağına inanmıştır.¹²² Lenin’e göre de milliyetçilik kapitalizmin bir ürünüydü, ancak buna rağmen sosyalist topluma ulaşmada kendi kaderini tayin hakkı aracılığıyla ulus devletlerin kurulmasının önemli bir adım olduğuna inanmış, sosyalizme giden yolda ulus devletlerin kuruluşunu hayati bir adım olarak görmüştür. Bu yüzden, kapitalizmin henüz başlangıç aşamasında olduğu Doğu Avrupa’da ve sömürge topraklarında kapitalizmin önemli bir safhası olarak gördüğü ulus devletlerin kurulmasını desteklemiştir.

Kapitalizm tamamen geliştiğinde ise sosyalist bir devlet kurmak için gerekli şartların oluşacağını düşünmüştür. Lenin’in sözleri ile; “Nasıl ki insanlık, sınıfların ortadan kalktığı döneme ancak ezilen sınıfın diktatörlüğünün sürdüğü bir geçiş dönemini aşarak ulaşabilirse, ulusların kaçınılmaz olan bütünleşmesine de, ancak bütün ezilen ulusların kurtulduğu, yani ezen ulustan ayrılma özgürlüğüne kavuştuğu bir geçiş dönemini aşarak varabilir.”¹²³ “Lenin’e göre, ulus ayrılma konusunda kendini ne kadar özgür hissederse, bu isteği duyması da o derece küçük bir ihtimal olarak kalacaktır. Yani sosyalizmin nihai hedefi olan birleşmiş bir toplum yaratma planına ters gibi görünen kendi kaderini tayin, aslında ezilen toplumların ezenlere üstünlük sağladığı bir geçiş dönemini gerçekleştirmesi bakımından savunulmalıdır. Diğer yandan, ulusal hareketlerin tarihsel haklılığını kabul ederken, bunun milliyetçiliği savunma biçimi haline gelmesi riski¹²⁴, ayrılma sonucu küçük devletçiklerin oluşumu tehlikesi ve büyük devletlerin tartışılmaz çıkarları, Lenin’i bağımsız devletler yerine federasyon fikrini desteklemeye yöneltmiştir.¹²⁵

19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında birçok siyasetçi ve bilim insanı arasında, kendi kaderini tayin kavramı üzerine çeşitli tartışmalar olmuştur, Rosa Luxemburg (1871-1919) ile Lenin’in arasındaki polemik ise bunların en kayda değer olanlarından biridir. Her ikisi de sosyalist görüşe sahip olmasına rağmen fikir ayrılığına düştükleri temel nokta; Lenin’in ayrımcılığı da

¹²⁰ Lenin, a.g.e., s. 141.

¹²¹ Demir, Bekir, “1990 Sonrası Rusya’da Etno-Politik Ayrışma Süreci”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6, İstanbul: Ağustos-Ekim 2000, s. 32.

¹²² Musgrave, a.g.e., s. 17.

¹²³ Lenin, a.g.e., s. 142.

¹²⁴ “Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının tanınması, hiçbir surette, ne ayrılmaya karşı propaganda ve ajitasyona ne de burjuva milliyetçiliğinin suçlanmasına engel değildir.” Lenin, a.g.e., s. 64.

¹²⁵ Taşdemir, a.g.e., s. 5.

kapsayan¹²⁶ ulusların kendi kaderini tayin hakkını üzerine basa basa vurgularken, Luxemburg'un böyle bir hakkın var olmadığını iddia etmesidir.¹²⁷ Zira, Luxemburg'un haklardan söz etmeye, yalnızca işçi sınıfının hakları kapsamında hazır olabileceği anlaşılıyordu.¹²⁸ Esasında Lenin, pratik bir politikacıydı ve bu sayede İkinci Enternasyonel teorisyenleri arasından sıyrılmıştı. Luxemburg, Lenin'in bu sahte ulusal politikalarını 'bir tür oportünizm' olarak açıklıyordu.¹²⁹ Lenin ise, Luxemburg'u pratik ve soyut olmakla itham ediyordu.¹³⁰

Luxemburg, terimleri dikkatle analiz edilmemiş kendi kaderini tayin sloganının sorunun çözümüne katkıda bulunmaktan çok, savsaklama aracı olabileceği düşüncesini ileri sürmüştür.¹³¹ Diyalektik genelde hakların varlığını tanımadığından, mutlak haklar ve aslında haklar temelinde konuşmanın Marksist bir tutum olmadığından bahseder, verili bir durumun "doğrular"ı ve "yanlışlar"ı verili tarihsel koşulların çözümlenmesiyle saptanmalıdır der, bireylerin baskıdan kurtulma "hakkı" bulunduğunu reddeder. Ona göre, böylesi sorunlar iktidara ait meselelerdir ve o kapsamda çözülür. İşçilere kendi kaderini tayin hakları olduğunu anlatmanın altın tabaklardan yeme hakları bulunduğunu anlatmaya benzediğini söyler.¹³²

Luxemburg'un görüşüne göre, 1.2 milyon nüfuslu olan Gürcistan bile yaşam şansı bulunan bir birim değildir. Lenin ise, bir devlet kurmak için 50 bin kişilik bir rakamın yeterli olduğunu vurgulamıştır.¹³³ Bu görüşlerin Rosa Luxemburg'un yaşadığı dönem için kısmen geçerli olduğu söylenebilir, zira dönemin iktidar yapılarını oluşturan imparatorluklar, bahsedilen türden hakların savunulmasına imkan vermeyecek özelliklere sahipti. Ancak günümüzde bu teoriyi benimsemek mümkün olmamaktadır.

Kendi kaderini tayinin bir diğer sosyalist ve Bolşevik savunucusu Stalin'dir. Stalin, ulus toprağa bağlıdır ve ona egemenlik hakkı tanınmalıdır¹³⁴ diyerek ulusların egemenlik ve ayrılma hakkını savunmuştur. Stalin, 1913'te "Marksizm ve Milli Mesele" adıyla yayımladığı

¹²⁶ Kampelman, a.g.e., s. 6.

¹²⁷ Luxemburg, Rosa, *Ulusal Sorun Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik*, Horace B. Davis (Ed.), Osman Akinhay (Çev.), Belge Yayınları, İstanbul: Mart 2014, s. 11. "Aslında Lenin ile Luxemburg arasındaki başlıca farklılık, genelde kuram ya da yöntemden çok, kuramın pratik uygulamasında ortaya çıkan bir durumdu." Luxemburg, a.g.e., s. 18.

¹²⁸ Luxemburg, a.g.e., s. 18.

¹²⁹ MATTICK, Paul, *Anti-Bolshevik Communism*, Merlin Press, 1978'den aktaran, "Luxemburg versus Lenin", <https://www.marxists.org/archive/mattick-paul/1935/luxemburg-lenin.htm> Erişim Tarihi: 23/02/2015.

¹³⁰ Lenin, a.g.e., s. 106.

¹³¹ Luxemburg, a.g.e., s. 12.

¹³² Luxemburg, a.g.e., s. 15-16.

¹³³ Luxemburg, a.g.e., s. 17.

¹³⁴ Arsava, , "“Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 59.

kitapçıkta¹³⁵ ulus mefhumundan yola çıkmış, kendi kaderini tayin hakkının, bir ulusa, bağlı bulunduğu devletten tam ayrılma ya da özerklik hakkı verdiğini savunarak¹³⁶, Lenin ile aynı paralelde, ulusların kaderlerini kendilerinin tayin etmesi sorununun “proleterya devriminin bir parçası” olduğunu, emperyalizmi zayıflatan ve devrilmesini kolaylaştıran hareketlerin desteklenmesi gerektiğini söylemiştir.¹³⁷ Ancak Stalin, Komünist Parti’nin çıkarlarının milletin çıkarlarından üstün ve öncelikli olduğuna inanmaktadır.¹³⁸ Ona göre bir ulus, kendi ulusundan olan bir devlete iltihak edebilir, ancak bu durum Komünist Parti’nin bu kararı onaylayacağı anlamını taşımaz ve proletaryanın çıkarlarını temsil eden Komünist Parti’nin yükümlülükleri ile toplumların hakları farklı şeylerdir.¹³⁹ 5 Aralık 1963 tarihli Sovyet Anayasası’nın 17. maddesinde¹⁴⁰ “birliğin her cumhuriyeti, SSCB’den ayrılma hakkına sahiptir” düzenlemesi yer alıyor¹⁴¹ olsa da, SSCB’de güçlü bir merkezi yönetimin kurulmasıyla birlikte anayasada düzenlenmiş olan ayrılma hakkının fiilen önüne geçilmiş ve engellenmiş¹⁴², iç savaşın kazanan tarafı olan Bolşeviklerin ülkenin büyük kısmında “savaş komünizmi” rejimi uygulamaları, Ruslar dahil bütün halkların ulusal kendi kaderini tayin etme süreçlerini askıya almıştır.¹⁴³ Lenin’in geliştirdiği programın hayata geçemediği de ortadadır ve özellikle Stalin döneminin milliyetçi politikaları Lenin’in prensipleri ile bağdaşmaz. Nitekim, 1939 ve 1940 yıllarında SSCB, Polonya ve Finlandiya hariç Çarlık Rusyası’nın kaybettiği her toprağı tekrar almıştır.¹⁴⁴

Sonuç olarak, kendi kaderini tayin hakkını savunmaları, Bolşeviklere iktidara giden yolda sürdürdükleri sivil savaşta birçok faydalar sağladı ve Rus olmayan halkların çoğunluğu Bolşeviklere yardım etti. Lenin ve daha sonra onun fikirlerini benimseyen diğer Sovyet liderlerin, kendi kaderini tayin hakkını, halkları korumak için değil siyasi ve ideolojik emellerine ulaşmak için savundukları, onlar için sosyalizmin çıkarlarının kendi kaderini

¹³⁵ Stalin’e bahsi geçen kitapçığı yazma görevini Lenin vermiştir. Bu kitapçık asıl olarak Karl Renner ve Otto Bauer’in ulusal-kültürel özerklik yanlı görüşlerinin yürütülmesi amacıyla yazılmıştı. Luxemburg, a.g.e., s. 15. Renner ve Bauer Avusturya’nın devlet olarak birliğinden yola çıkarak, devleti meydana getiren ögelerin devlet içinde muhtariyet hakkını savunmuşlardır. Buna karşın Stalin, ulusların egemenlik hakkını ve hatta onların egemenliği altında yaşadıkları devletten ayrılma haklarını ileri sürmüştür. Arsava, “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 59.

¹³⁶ Bring, Ove, “Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkı”, *Serbesti*, Sayı: 15, Kasım, Aralık: 2003, s. 22.

¹³⁷ Stalin, Joesph, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, Muzaffer Erdost (Çev.), Sol Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 238’den aktaran Çavuşoğlu, a.g.e., s. 67-68.

¹³⁸ Esasında bu anlamda Bolşevik doktrininde kendi kaderini tayin, özünde kapitalizme karşı özgür olmak ve proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirmek amacıyla sadece işçi sınıfına tanınmış görünmektedir.

¹³⁹ Arsava, , “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 59.

¹⁴⁰ Bu hüküm Kasım 1917 tarihli Bildiri’ye dayanmaktadır. Arsava, “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 60.

¹⁴¹ Arsava, , “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 59-60.

¹⁴² Uz, a.g.e., s. 62.

¹⁴³ Demir, a.g.e., s. 32.

¹⁴⁴ Özdek, a.g.e., s. 304.

tainin daima önünde olduğu¹⁴⁵, keza SSCB'nin kendi kaderini tayin savunuculuğu ideolojik bir perspektif olup, sosyalizme ulaşmak için bir araç olarak görülen bu hakkın kullanılması ile baskı altındaki halkların sosyalist devrimi gerçekleştirebilecekleri inancıyla arkasında durulduğu¹⁴⁶ savunulsa da kendi kaderini tayinin, BM Şartı ve dolayısıyla uluslararası arenada yer edinmesinde başta Lenin olmak üzere Bolşevikler ve SSCB'nin büyük pay sahibi olduğunu söylemek¹⁴⁷ tarihi bir gerçekliği ifade etmek olacaktır.

1.2.1.2.2 Wilson ve Liberal Öğretiler Çerçevesinde Kendi Kaderini Tayin

Ulusal kendi kaderini tayinin tohumları Fransız Devrimi ile atılmış olmasına karşın siyasi bir prensip haline gelmesi ABD Başkanı Wilson ile olur. I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Wilson, kavram üzerindeki yoğun çalışmalarıyla 20. yüzyıla damga vuracaktır. Bu bağlamda kendi kaderini tayin, sosyalist devrimi gerçekleştirme yolunda ona önderlik eden Lenin kadar, dünyanın bir diğer büyük coğrafyasının lideri Wilson'la da anılmaktadır.¹⁴⁸ Bolşevikler'in tutumu, kavramı hukuki zemine koymada büyük bir işlevsellik sağlasa da, Wilson'un etkisi onu daha da kapsayıcı hale getirmiş, daha sonra ABD'nin 1917'de savaşa katılmasıyla Wilson'un kavrama ilişkin görüşleri, bireyci ve liberal ideolojinin yükselişinin de katkısı ile tüm dünyada merkezi bir rol üstlenmeye başlamıştır. Wilson'un “insanlar devletlerini seçmekte özgür olmalı, hiç kimse bünyesinde yaşamak istemediği bir egemenliğe zorlanmamalıdır” fikriyatı savaş sonrası bir anda o dönemim popüler idealizmine dönüşür. Wilson için kendi kaderini tayin, halkların kendi hükümetlerini serbestçe seçmeleri veya bir diğer ifade ile, hükümetlerin yönetilenlerin rızası alınarak oluşturulması anlamını taşımaktadır.¹⁴⁹ Kendi kaderini tayini toplulukların özyönetim hakkına sahipliği anlamı ile yorumlayan ve onu demokratik yönetimle ilişkilendiren Wilson, ABD'nin “olgun” halkları diktatöryal yönetimlerden kurtarmak gibi ahlaki bir görevi olduğuna inandığından, bu hakkın bir ilke haline gelerek uluslararası arenaya taşınmasına öncülük eder.¹⁵⁰ Nitekim bu dönemde, hem bağımsız devlet kurma hem de ayrılma hakkı şeklinde kavramın anlam ve içeriğinde genişleme olmuştur.

¹⁴⁵ Sikander, a.g.e., s. 32. Cassese'ye göre de, Lenin'in kendi kaderini tayin anlayışının en büyük kusuru, Sovyet liderinin kendi kaderini tayin kavramını, halkların hakkını savunmak için değil de kendi ideolojik ve siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için kullanmasıdır. Cassese, a.g.e., s. 18.

¹⁴⁶ Uz, a.g.e., s. 62.

¹⁴⁷ Akçay, Deniz, “Selfdeterminasyon: Bir İlkenin Önlenemez Nötralizasyonu”, *Murat Sarıca Armağanı*, Aybay Yayınları, İstanbul: 1998, s. 27. Cassese, a.g.e., s. 19.

¹⁴⁸ Kampelman, a.g.e., s. 5.

¹⁴⁹ Potier, a.g.e., s. 22. Cassese, a.g.e., s. 19.

¹⁵⁰ Lynch, Allen “Woodrow Wilson and the Principle of ‘National Self-Determination’: A Reconsideration”, *Review of International Studies*, Sayı: 28, 2002, s. 424.

1914'ten önce Wilson'un yazı ve konuşmalarında "ulusal kendi kaderini tayin" fikrine rastlanmamaktadır. Ancak Wilson, 2 Aralık 1913'de devletin durumu ile ilgili yaptığı ilk büyük Ulusa Sesleniş konuşmasında, sonradan Wilsonizm olarak tanınan prensiplerin ana çizgilerini ortaya koymuştur.¹⁵¹ Wilson'un konu hakkındaki fikirleri başlangıçta temsili hükümet fikrine dayanan tipik Batı Avrupa demokrasi düşünce tarzını yansıtır. Nitekim Lynch, Wilson'un ulusal kendi kaderini tayini savunurken amacının barışı inşa etmek olduğunu ileri sürer.¹⁵² Wilson'a göre barışın korunması, artık geleneksel güç hesapları ile değil, polis mekanizmalarıyla da desteklenen dünya çapında bir konsensüsle sağlanacaktır.¹⁵³ Wilson, Bolşevikler veya Doğu Avrupa'nın "her milletin kendi devletini kurması gerektiği" fikrine karşın Batı Avrupa'nın "her milletin kendi yönetim tarzını ve yöneticilerini belirlemesi gerektiği" fikrini savunmuştur. Kendi kaderini tayin, Wilson'un anlayışında "*self-government*" (kendi kendine yönetim) demektir¹⁵⁴ ve sadece demokratik bir yönetim altında insanlar kendi yönetimlerini seçebilir, hareketlerini yönetebilir, diğer insanların haklarını gasp etmeyeceğinden emin olabilir. Sahip olduğu bu inanış, Wilson'un savaştan taraflara karşı olan görüşlerini de etkilemiş ve savaşı, demokratik güçlerin otokratik güçlerle olan mücadelesi biçiminde yorumlamıştır. Bunun sonucu olarak da tüm desteği İtilaf Devletleri'nden¹⁵⁵ yana olmuştur.¹⁵⁶ Savaş ilerledikçe Wilson'un kendi kaderini tayin konsepti değişmiş, uzun bir süre ilkenin içsel boyutu niteliğinde olan Wilson'un görüşleri, bugünkü anlamıyla kavramın dışsal boyutunu da kapsayacak hale evrilmiştir.

Konuşmalarında savaştan yenik çıkan milletlerin, küçük milletlerin ve sömürge altındaki halkların da kendi kaderini tayin hakkı olduğunu ifade ederek, bundan böyle uluslararası sistemin güç dengesine değil, etnik kendi kaderini tayin ilkesine dayandırılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁷ Wilson'un düşün dünyasında önemli bir yer edinen kendi kaderini tayini

¹⁵¹ Kissinger, Henry, *Diplomasi*, İbrahim H. Kurt (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul: 2007, s. 37.

¹⁵² Lynch, a.g.e., s. 421.

¹⁵³ Kissinger, a.g.e., s. 45.

¹⁵⁴ Musgrave, a.g.e., s. 22.

¹⁵⁵ İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı öncesinde kurulan iki küresel kutuptan biridir, üçlü antant da denilir. 1899 yılında Fransız-Rus ittifakı (Rusya 1917 Ekim Devrimi'nden sonra antantı terketmiştir) ile 1904 yılında İngiliz-Fransız ittifakının imzalanmasıyla oluşmuştur. 1915 yılında merkez güçler yani İttifak Devletleri safındaki İtalyanın taraf değiştirmesi ve 1917'de ABD'nin de saflarına katılmasıyla, savaşı lehine bitirecek ivmeyi kazanmıştır. Antant devletleri, sınırsız serbest ticaret ve liberal kapitalizmi temsil ederler. Dünyanın büyük bir kesimini sömürge olarak parsellemişler, alacak yer kalmayınca gözlerini Çin'e ve Osmanlı İmparatorluğu'na dikmişlerdir. Ayrıca Almanya'nın yükselen endüstriyel ve askeri gücünü kendilerine rakip olarak görmüş, her türlü diplomatik kışkırtmayı, yerel çatışmayı körükleyerek Almanya'yı yenebileceklerini düşündükleri prematüre bir savaşa çekmeye uğraşmışlardır, ki sonuç bilindiği üzere I. Dünya Savaşı'dır.

¹⁵⁶ Pomerance, Michla, *Self-Determination in Law and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Hollanda: 1982, s. 1.

¹⁵⁷ Kissinger, a.g.e., s. 11.

katıldığı uluslararası konferanslarda dile getirmesi ciddi boyutta bir kamuoyu oluşturmuştur. 11 Şubat 1918 tarihli konuşmasında “İnsanlar bir devletten başka devlete, durmadan devredilen mallar veya piyonlar değillerdir” demiş ve ABD’nin savaşa girme nedenlerini “özgürlük, halkların kendi kaderini tayin hakkı ve insanlığın serbest gelişim hakkı” olarak açıklamıştır.¹⁵⁸ Yine 8 Ocak 1918 tarihli Kongre konuşmasında, 11 Şubat 1918 tarihli Dört Nokta Deklarasyonunda, 6 Nisan 1918 tarihli Baltimor ve 4 Temmuz 1918 tarihli Mount Vernon Konferansları’nda kendi kaderini tayin modern dünyanın dayandığı temel prensip olarak gösterilmiştir.¹⁵⁹ Bu bağlamda, uluslararası düzen için Amerika’nın kriteri, demokrasi, ortak güvenlik ve kendi kaderini tayin idi ki, bunların hiçbiri daha önce bir Avrupa andlaşmasında yer almış şeyler değildi.¹⁶⁰

I. Dünya Savaşı’nın sürdüğü dönemde başlamış bir çalışmanın sonucu olarak, Wilson tarafından Versay görüşmeleri için hazırlanan ve savaş sonrası Avrupa siyasi düzenini belirlemek için Amerikan Kongresine 8 Ocak 1918 tarihinde sunulan 14 ilkenin yer aldığı bildiri de kendi kaderini tayin de ifade edilmektedir. Wilson bu tarihten bir ay sonra Kongre toplantısında coşkulu kalabalığa şu şekilde hitap etmiştir:

“Ulusal beklentilere saygı duyulmalıdır, halklar artık sadece kendi istek ve arzuları ile idare edilebilirler. Kendi kaderini tayin, sadece bir terim değil, harekete geçmek için bir zorunluluk ve devlet adamlarının bundan sonra sadece kendi zararlarına ihmal edecekleri bir ilkedir.”¹⁶¹

Meşhur Ondört Nokta’ında¹⁶² Wilson, bundan böyle uluslararası sistemin güç dengesine değil, etnik kendi kaderini tayin prensibine, devletlerin güvenliklerinin askeri anlaşmalara değil, ortak güvenlik sistemine ve diplomalarının de uzmanlar tarafından gizlice yürütülmeyip, “açıkça varılan anlaşma” esaslarına dayandırılmasını Avrupalılardan talep etmiştir.¹⁶³ Esasında Wilson’un Ondört Nokta’ında, “kendi kaderini tayin” terimi tam olarak geçmemekle beraber, bu 14 ilkenin 6 tanesi kendi kaderini tayinle ilgiliydi.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Pomerance, a.g.e., s. 1.

¹⁵⁹ Arsava, “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 59.

¹⁶⁰ Kissinger, a.g.e., s. 215.

¹⁶¹ Moynihan, Daniel P., *Pandaemonium; Ethnicity in International Politics*, Oxford University Press, Londra: 1993, s. 78-79’den aktaran Şahin, a.g.e., s. 11.

¹⁶² Ondört Nokta’ya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Sander, a.g.e., s. 386-387. ABD’nin I. Dünya Savaşı’na iştirak etmesinin yüksek değerler uğruna olması gerektiği düşüncesinde olan Wilson bunu sağlamak için barış koşullarıyla ilgili önerilerinin özeti niteliğindeki “Ondört Nokta”sını oluşturdu ve savaş devam ederken, 8 Ocak 1918’de Amerikan Kongresi’nde okuduğu bir bildiriyle tüm dünyaya ilan etti.

¹⁶³ Kissinger, a.g.e., s. 11.

¹⁶⁴ Şahin, a.g.e., s. 10-11.

Wilson'un 10. noktası, Avusturya-Macaristan İmparatorluğundaki halklar için “özerklik” verilmesinden bahseder, ancak bu “özerklik” daha sonra o halkların çabasıyla “bağımsızlık”¹⁶⁵ haline gelir.¹⁶⁶ “Yeni dünya düzeni”nin kurulmasını amaçlayan Paris Barış Görüşmelerinde Wilson, ortaya çıkacak yeni ulus devletlerin, uluslararası düzeni bozacağı şeklindeki Avrupa yaklaşımına karşı durmuştur. ABD’ye göre, savaşlara neden olan kendi kaderini tayin prensibinin varlığı değil, bu prensibin yokluğudur; istikrarsızlığı güç dengelerinin bulunmaması değil, onların peşinden koşmak meydana getirir.¹⁶⁷

Wilson’un kendi kaderini tayin anlayışı, siyasi kimliği milliyetle bir araya getirmektedir. Wilson, barışın önündeki siyasi tehditlerin bertaraf edilmesinin daha homojen ulus devletler yaratılarak mümkün olacağına inandığından, milliyetle kendi kaderini tayinin örtüşmesi gerektiğini savunur. 1919’daki Versay Barış Konferansı, ulusal kendi kaderini tayini uluslararası ilişkilerin potansiyel düzenleyici ilkesi olarak belirtir. Versay Andlaşması, kendi kaderini tayin hakkına sahip olan etnik, kültürel veya ulusal toplulukların doğal sınırıyla kurulacak devletin sınırlarının örtüşmesi gerektiği gibi bir sonuç doğurur. Wilson ilkelerinin sonucunda Avusturya-Macaristan imparatorluğu milliyet esasına göre parçalanır ve Doğu Avrupa boyunca Rusya ve Almanya arasında zayıf ve istikrarsız ülkeler belirir.¹⁶⁸ Aslında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, I. Dünya Savaşını kaybetmesinden sonra parçalanır ama imparatorluğu oluşturan etnik grupların çok daha önce ayrılma çabasına giriştiği de bir gerçektir.¹⁶⁹

Wilson'un kendi kaderini tayin yaklaşımı uluslararası platformda dört temel unsurdan oluşmaktadır.¹⁷⁰ İlki, her halkın idaresi altında yaşayacağı hükümeti özgürce seçebilmesidir. İkincisi, Orta Avrupa'daki devletlerin yeniden yapılandırılmasına ilişkindir, zira Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun topraklarının bölüşülmesinde bu prensip yol gösterici olacaktır. Wilson, kendi kaderini tayinin global anlaşmazlıkların yeniden canlanmasını önleyeceğini ve azaltacağını düşünmüştür. Üçüncüsü, toprak ve sınır değişimi ile ilgili anlaşmalarda ilgili halkların yararına bir kriterdi. Son olarak, sömürge devletlerle ilgili olarak kendi kaderini tayin göz önüne alınacaktı. Wilson, sömürgeci devletler ile

¹⁶⁵ Ama bağımsızlık elde edilince orada yaşayan azınlıklar için özerklik söz konusu dahi olmamıştır. Kovacs, Maria M, “Standards of Self-Determination and Standards of Minority Rights in the Post-Communist Era: A Historical Perspective”, *Nations and Nationalism*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2003, s. 440.

¹⁶⁶ Kovacs, a.g.e., s. 439-440.

¹⁶⁷ Kissinger, a.g.e., s. 216.

¹⁶⁸ Lynch, a.g.e., s. 421-424.

¹⁶⁹ Tir, Jaroslav, “Keeping the Peace after Secession. Territorial Conflicts Between Rump and Secessionist States”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt: 49, Sayı: 5, Ekim: 2005, s. 725.

¹⁷⁰ Cassese, a.g.e., s. 20-21.

sömürge devletler arasında bir uzlaşma sağlanmasında, kendi kaderini tayinin hesaba katılmasından yanaydı.¹⁷¹

Wilson'un savunduğu kendi kaderini tayin yaklaşımına bazı eleştiriler getirilmiştir. Zira, görüşleri yetersiz ve muğlak kalmıştır. Yaklaşımındaki kusurların, argümanlarının gevşek ve belirsizliklerle dolu olması ve etkilerinin neler olabileceğini algılayamaması olduğu belirtilmektedir.¹⁷² Söylediklerinin gerçekleşmesi halinde meydana gelecek olumsuz değişimleri öngöremediği ve saf yüreklilikle ortaya çıkacak asıl sonuçları tahmin edemediği ifade edilebilir.¹⁷³ Nitekim Lynch'e göre, Wilson'un kendi kaderini tayini bir politika ya da program değil, bir tutumdur. Wilson, kendi kaderini tayinin, Avusturya, Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları'nda uygulandığında devrimci bir etkisi olacağından habersizdir ve o imparatorlukları yıkmak gibi bir niyeti yoktur.¹⁷⁴ Wilson'un fikirleri ABD için değil yabancılar içindi ve kendi ülkesi için kendi kaderini tayin uygulamasını reddetmiştir. Aslında diğer Batılı güç odakları gibi Wilson'un ve dolayısıyla ABD'nin de, kendi kaderini tayini, kendi çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak gördüğü söylenebilir. Ayrıca Wilson, uluslararası alanda kendi fikirlerinin takipçisi olmadı veya olamadı.¹⁷⁵ 1919'da "bozguna uğramış imparatorlukların toprakları içinde yaşayan halk dışındaki halklara kendi kaderini tayin hakkı tanıma üzerinde anlaşmak, barış konferansının ayrıcalıkları içinde değil" diyerek, liberal duruşundan çark etmişti.¹⁷⁶ Bununla birlikte, yabancı yönetiminden çıkacak olan halkı millet kavramıyla eş anlamlı tutuyordu.¹⁷⁷

¹⁷¹ Cassese, a.g.e., s. 21-22.

¹⁷² Cassese, a.g.e., s. 23.

¹⁷³ Wilson'un uluslararası arenada güçlü ve dokunaklı bir şekilde savunduğu kendi kaderini tayin teorisinin dünya sahnesindeki sonuçlarını iyi tahmin edemediği söylenmektedir. Halperin, H.Martin/ Scheffer, J.David/Small, L.Patricia, *Self-Determination in The New World Order*, Carnegie Endowment Trust, Washington D.C.: 1992, s. 18.

¹⁷⁴ Kendi kaderini tayini savunurken Wilson'un aklındaki etnik milliyetçilik değil, Anglo-Amerikan geleneğindeki sivil milliyetçiliktir. Ancak Batıda ve özellikle İngiltere'de milliyetçilik demokrasinin gelişimine katkıda bulunurken, Doğu Avrupa ve Rusya gibi ülkelerde benzer işlevi üstlenmemiştir. Lynch, milliyetçiliğin İngiliz versiyonunda, halkı/ulusu oluşturan bireylerin egemenliğini vurgulayan bireyci bir yan bulunurken sonraki örneklerinde, halkın/ulusun biricikliğini vurgulayan, kolektif ve genelde etnik bir hal aldığını söylemiştir. Egemenliğin kaynağı yer değiştirmiş ve milliyetçiliğin doğası, bireyci ve sivilden kolektif ve etniğe kaymıştır. Lynch, a.g.e., s. 424-425 Wilson, belki ulusu etnik değil, sivil anlamda görmektedir, ama Orta ve Doğu Avrupa'daki ulus ve devlet gerçeği hakkında yeterince bilgi sahibi değildir. Lynch, a.g.e., s. 435. Ya da Wilson, bağımsız bir Polonya'yı açıkça desteklemiş ama Avusturya-Macaristan ve Osmanlı hakimiyeti altındaki ulusal topluluklara sadece "özerk gelişimin en geniş olanaklarının" uygulanması çağrısında bulunmuştur. Lynch, a.g.e., s. 427-428.

¹⁷⁵ Cassese, a.g.e., s. 22-23.

¹⁷⁶ HÜR, "Ulusların ...",

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/uluslarin_kendi_kaderini_tayin_hakki_ve_kurtler-1150829 Erişim Tarihi: 11/03/2015.

¹⁷⁷ Taşdemir, a.g.e., s. 8.

Wilson'un kendi kaderini tayini Versay Barışı'nın esaslarından biri olarak görmesi, kendi başkanlık döneminde Amerika'da, hatta kendi yönetimi içinde bile kuşkuyla karşılandı ve gelecekteki olumsuzlukların bir işareti sayıldı. Wilson gibi kendisi de bir hukukçu olan Wilson'un Dışişleri Bakanı ve danışmanı Robert Lansing, başkanın kendi kaderini tayin konusundaki yaklaşımına muhalif kalmıştır. Terimin dinamit gibi olduğunu ve bunu bazı ırkların akıllarına sokmanın mümkün olmayan taleplerin temelini oluşturacağı ve dünyanın birçok yerinde problemler meydana getireceğini, ayrıca hiçbir zaman gerçekleşmeyecek ümitleri ortaya çıkararak binlerce hayata mal olabileceği endişelerini dile getirmiştir.¹⁷⁸ Robert Lansing, 30 Aralık 1918'de günlüğüne, ilkenin hoşnutsuzluktan beslenen düzensizlik ve isyan yaratmasının muhtemel olduğunu ve terimin kendisinin bile “tamamiyle bir barut fıçısı” olduğunu yazarak¹⁷⁹ bu durumu şöyle ifade eder:

“İlke barış ve huzur için bir tehlikedir. Birçok toprakta/ülkede kargaşaya yol açar. Terim dinamitle yüklüdür. Gerçekleştirilmesi asla imkan dahilinde olmayan umutların yükselmesine neden olur. Korkarım ki o binlerce kişinin canına mal olacaktır. Ne acılara sebep olacak!”¹⁸⁰

Lenin ile Wilson'un kendi kaderini tayin konusundaki görüşlerini karşılaştıracak olursak, bu görüşlerin üç noktada farklılık arz ettiğini görürüz. Bunlardan ilki, iki liderin sahip oldukları farklı ideolojik ve siyasi görüş ile kendi kaderini tayine yaklaşımlarındaki ayrımdır. Lenin'in yaklaşımı sosyalist siyaset felsefesi temelli olarak, Wilson'un kendi kaderini tayin yaklaşımı, tipik olarak liberal kuramdan beslenmiştir. İkincisi, Wilson kendi kaderini tayinin içsel boyutu ile hükümetin halk tarafından seçilmesi yönüne ağırlık verirken, Lenin ayrılmayı da içeren dışsal boyut olarak nitelendirilen yönüne ağırlık vermiştir.¹⁸¹ ABD başkanı için kendi kaderini tayin, halk egemenliğinin makul bir sonucu olarak, hükümet iradesinin halktan kaynaklanması, diğer bir ifadeyle, halkın özgür iradesiyle kendi yöneticilerini seçme hakkından oluşuyordu.¹⁸² Üçüncü ve son farklılık ise, kendi kaderini tayin uygulamasında kullanılan yöntem ile ilgilidir. Wilson'a göre kendi kaderini tayin şiddetli devrimleri başlatacak bir hak değilken, Lenin için devrimci bir niteliğe sahiptir.¹⁸³

¹⁷⁸ Şahin, a.g.e., s. 11.

¹⁷⁹ Talbott, Strobe, “Self-Determination in an Interdependent World”, *Foreign Policy*, Sayı: 118, Bahar: 2000, s. 153.

¹⁸⁰ Kampelman, a.g.e., s. 7.

¹⁸¹ Tekrar belirtmek gerekir ki Lenin, kendi ülkesi içindeki halkların bile bağımsızlığını savunurken, Wilson bu kavramın ABD dışında uygulanmasını uygun görmüştür.

¹⁸² Cassese, a.g.e., s. 19.

¹⁸³ Wilson' göre sömürge yönetimi altında bulunan halkların istekleri, mevcut güç yapılarını sert biçimde sarsmaksızın ele alınmalı ve kendi kaderini tayin uluslararası hukukun referansı ile şiddetsiz bir gelenek içinde

Sonuç olarak denilebilir ki, her iki siyasi liderin de kendi kaderini tayinin savunulması ile kendilerince ulaşmak istedikleri bir takım emeller vardı. Lenin, sosyalist devrimin gerçekleşmesinde kendi kaderini tayini bir araç olarak görürken, Wilson ise, sömürgelerin kendi iradeleri ile verecekleri kararlarla sömürge yönetiminden kurtulmaları sonucunda, yeni güç olarak doğan ABD için yeni ticari alanların açılması olarak değerlendirmiş, geniş imparatorlukların dağılması sonucu oluşacak boşluğu bu minvalde doldurmak istemiştir.¹⁸⁴ Bu ve benzeri sorunlar yıllar sonra bile ortaya çıkan zorlukların çoğunlukla Wilson döneminde nüvelendiğini gösteriyor. Wilsoncu anlayışın ve Wilson'un kendi kaderini tayini uygulama çabalarının incelenmesiyle kendi kaderini tayinle ilgili sürekli var olan tartışmalı hususların kökenine ulaşılabilir. Wilson tarafından barışın esası olmasa da liberal politikalar çerçevesinde kılavuz edinilmesini gereken bir ilke olarak görülen kendi kaderini tayinin, pratikte Wilson'un kendisinin de kabul ettiği gibi, onun hiç düşünmediği karmaşık yön ve duygular içerdiği söylemi¹⁸⁵ isabetlidir.

1.2.1.3 İki Dünya Savaşı Arasında Kendi Kaderini Tayin ve İmparatorlukların Çözülmesi (İlk Aşama)

Kendi kaderini tayin doktrininin 20. yüzyıl versiyonu, Doğu Avrupa siyasi haritasının yeniden yapılandırılmasına vesile olan Wilson İlkeleri'nin kabulü ile I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış; savaş sonrası küçük devletlerin lehine, büyük devletler ve imparatorlukların aleyhine olarak uygulanmıştır.¹⁸⁶ ABD başkanı Wilson, ulusal özelemlere saygı duyulması gerektiğini ve halkların artık kendi rızalarıyla yönetileceğini belirterek, kendi kaderini tayinin laftan ibaret olmadığını¹⁸⁷ ve artık uygulamaya konulması gereken zorunlu bir ilke olduğunu ifade etmişti. Lenin ise, I. Dünya Savaşı sırasında kendi kaderini tayini bir "ulusal sorun" olarak gördü.¹⁸⁸ Rusya'da Rus olmayan uluslar arasında ulusal bir devrimin de başlamasıyla birlikte¹⁸⁹, kendi kaderini tayinin birer uygulaması olarak, devrimden sonra ilk

uygulanmalıdır. Lenin ise, Wilson'un aksine kendi kaderini tayinin ancak devrimci bir tutum içinde uygulanabileceğini savunmuştur, zira sömürge altındaki halklar reformlarla değil ancak devrimle özgürleşebilir. Cassese, a.g.e., s. 21.

¹⁸⁴ Doğan, a.g.e., s. 2.

¹⁸⁵ Pomerance, Michla, "The United States And Self-Determination: Perspectives On The Wilsonian Conception", *The American Journal of International Law*, Cilt: 70, Sayı: 1, Ocak: 1976, s. 1.

¹⁸⁶ Horowitz, a.g.e., s. 3-5.

¹⁸⁷ I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) başlamasıyla beraber halkların bağımsızlıklarını elde etmeleri gerektiği anlayışı da Wilson'un kendi kaderin tayin yaklaşımına eklenmişti. Bu durum Wilson'un daha önce de vurgulanan 11 Şubat 1918 tarihli Kongre konuşmasında açıkça görülmektedir: "Halklar, rakipler arasındaki bir anlaşma veya uluslararası bir konferansla birinin hakimiyetinden başka birine verilmemelidir, Ulusal arzulara saygı duyulmalıdır; halklar artık kendi rızalarıyla yönetilebilirler. Kendi kaderini tayin sadece bir deyiş değil, devlet adamlarının kendi zararlarına ihmal edebilecekleri zorunlu bir ilkedir. Musgrave, a.g.e., s. 24.

¹⁸⁸ Hannum, a.g.e., s. 32'den aktatan Tuncay, a.g.e., s. 7.

¹⁸⁹ Bring, a.g.e., s. 23.

olarak Ukrayna, Beyaz Rusya, Finlandiya, Moldavya, Polonya, Tuva, Kuzey Kafkas devletleri, Kafkasötesi ve Baltık cumhuriyetleri arka arkaya bağımsızlıklarını ilan ettiler.¹⁹⁰ Fakat Wilson ve onun savunucuları, kendi kaderini tayini, evrensel bir çerçevede değerlendirmeyip, sadece savaştan yenik çıkan devletlerin eskiden egemenliği altında bulunan bölgeleriyle sınırlı olarak uygulanması için tasarlamışlardır. Bununla birlikte, ayrılığa ve bağımsız devletler oluşturmaya yönelik bir hak olarak iki esası bünyesinde barındıran Wilson'un kendi kaderini tayin görüşü, I. Dünya Savaşı sonrası üç büyük engele takılmıştı.

Bunlardan ilki, kendi kaderini tayinin yerine getirilmesi için var olan devletlerin dağılması ve büyük güçlerin rızası gerekliliğidir. Savaş bittikten sonra büyük devletler masaya oturduklarında, tahmin edileceği gibi 'idealist' değil, 'realist' davrandılar. Her ne kadar İngiltere ve Fransa gibi Avrupa'daki galip güçler kabul etmeye gönüllü gözükseler de, kendi ülkelerinde veya sömürgelerinde kendi kaderini tayinin uygulanmasına ve bir hak olarak tanınmasına fikrine karşı isteksiz bir tavır sergilemişlerdi. Örneğin İngiliz Hükümeti, İrlanda'ya bu hakkı vermek istememiş ve bunun devletin bütünlüğünü, güvenliğini ve egemenliğini bozmak olduğunu iddia etmiştir. Nitekim, 1918 Ekim'inde Britanya Dışişleri Bakanlığı'nca yapılan bir açıklamada şöyle deniyordu: "Amerikalı zencilerin, Güney İrlandalıların veya Katalanların, kendi devletlerinin temsilcileri olarak devletlerarası toplantılara katılma istekleri doğrultusunda atılacak en küçük bir adım bile tavsiye edilebilir değildir. Eğer bu hak Makedonlara veya Alman Bohemyalılarına verilecek olursa, en ufak millete bile vermemiz gerekmektedir."¹⁹¹ Ayrıca, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Almanya, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yenilgiye uğradılar ve her biriyle ayrı ayrı barış anlaşmaları imzalandı. Savaşın galip devletleri savaş sonunda toplanan Paris Barış Konferansı'nda¹⁹² kendi kaderini tayin kavramının önemine dikkat çekmelerine rağmen barış anlaşmalarının imzalanması aşamasında bu kavramı çoğu zaman dikkate alma gereği duymadılar. Galip devletlerin jeopolitik, ekonomik ve stratejik çıkarları ile halkların talepleri çakıştığında kendi kaderini tayin kavramı göz ardı edildi.¹⁹³ Bunun en belirgin örneği savaş mağluplarından Avusturya'ya ait Güney Tirol bölgesi'nin 10

¹⁹⁰ Demir, a.g.e., s. 32.

¹⁹¹ Hür, Ayşe, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kandırmacası", <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/kendi-kaderini-tayin-hakki-kandirmacasi/12508/> Erişim Tarihi: 12/03/2015.

¹⁹² Ocak 1919'da I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren anlaşmaların hazırlandığı uluslararası konferanstır. Konferansa 32 devlet katılmış ve Wilson ilkeleri'nde de belirtilen MC'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca konferansta bilhassa İngiltere ve Fransa, Wilson İlkeleri'ne tamamen ters düşmemek için "savaş tazminatı" yerine "savaş onarımı", "sömürgeciliğin" yerine ise "manda-himaye sistemini" gündeme getirerek bunların uygulanmasını sağlamışlardır.

¹⁹³ Cassese, a.g.e., s. 25.

Eylül 1919 tarihli St. Germain Andlaşması'yla İtalya'ya verilmesidir.¹⁹⁴ Avusturya'nın kendi kaderini tayine saygı ve referandum yapılması talepleri dikkate alınmamıştır.

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte etnik grupların kendi kaderini tayin iddialarında bulunmaları birinci etnik hareket dalgası orataya çıkarmıştır.¹⁹⁵ Genellikle, savaş zamanı gizlenmiş ve uluslararası savaşlar tarafından gölgelenmiş etnik sadakatler, sık sık savaş deneyiminden hemen sonra dirilmişlerdir. Onların periyodik olarak yeniden ortaya çıkmalarında etnik duyguların kendi kaderini tayin tarafından desteklenmesi bir neden olabilmektedir.¹⁹⁶ Bunun dışında birçok yerde yaşayan etnik grupların iç içe geçmiş olmaları, ekonomik, coğrafi ve stratejik açıdan varlığını sürdürebilecek devletlerin meydana getirilmesi gerekliliği ile etnik kaygıların çakışması kendi kaderini tayinin her yerde uygulanmasının önüne geçmiş ve yeni kurulan devletlerde büyük oranlarda azınlıklar oluşmuştur.¹⁹⁷

İşte tam da bu noktada ikinci engelin azınlıklarla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Azınlıklar sorunu, siyasi haritaların çiziminde kimi azınlıkların hesaba katılmamaları sebebiyle “memnuniyetsiz azınlıklar”ın devletler içinde ortaya çıkması nedeniyle meydana gelmiştir. Bu açıdan, etnik azınlıkların statüsünü belirlemede yetersiz olunması kendi kaderini tayinin karşısına çıkan bir problem olmuştur. Üçüncü engel de, Avrupalı güçlerin Asya ve Afrika'daki sömürgelerini elinde tutma arzusu nedeniyle oluşmuştur. Kendi kaderini tayin, Avrupalı güçlerin çıkarlarına karşı olarak gelişmiş ve onlar da bu kavramı Avrupa için sınırlayarak yeni bir formül bulmuşlardır.¹⁹⁸

Bunlara ek olarak, o dönemde kendi kaderini tayininin önüne başkaca engeller de çıkmıştır. Ondört Nokta'da, Avrupa'da baskı altında tutulan halklara kendi kaderini tayin hakkının verilmesi öngörülmüşse de bu planın amacı müttefiklerin korunması olduğundan ulusal kendi kaderini tayin sadece mağlup olan güçlere uygulandı, savaştan galip çıkan taraflar muaf tutuldu. Zira kavram, siyasi bakımdan, savaştan galip çıkan bazı devletlerin ülkelerini veya kendilerine tabi memleketleri parçalamak veya bunlara bağımsızlık verme mecburiyetini içermekteydi.¹⁹⁹ İngiliz diplomat ve yazar Sykes'ın da belirttiği gibi, kavram büyük devletler arasında ortaklaşa kurulan sömürgeleştirme ve paylaşma düzenlerinin temel

¹⁹⁴ Potier, a.g.e., s. 23.

¹⁹⁵ Welsh, David, “Domestic Politics and Ethnic Conflict”, *Ethnic Conflict and International Security*, Michael E. Brown (Ed.), Princeton University Press, Princeton: 1993, s. 43.

¹⁹⁶ Horowitz, a.g.e., s. 3-4.

¹⁹⁷ Musgrave, a.g.e., s. 31.

¹⁹⁸ Ganguly/ Taras, a.g.e., s. 49.

¹⁹⁹ Bilge, a.g.e., s. 134.

çatısını ortadan kaldıracak gibi görünüyordu.²⁰⁰ Tabii böyle bir durumu galip olan devletlere kabul ettirmek mümkün değildi. Bir diğer engel ise, milli veya etnik grupların karmaşıklığı, onlara ait doğal sınırların belirsizliğiydi. Bu yüzden kendi kaderini tayin, sadece mağlup devletlerin ülkelerine kısmen uygulanabilmiştir.²⁰¹ Hukuki bakımdan ise, siyasi bir prensip olarak görüldüğü için savaş sonunda yapılan anlaşmalara tali derecede bir etkisi olmuştur.²⁰² Dolayısıyla Wilson'ın 18 Kasım 1918'de barış andlaşmalarında halkların kendi kaderini tayin hakkına uyulacağı sözüne rağmen²⁰³ kendi kaderini tayin bu andlaşmalarda hak ettiği ölçüde kendine yer edinememiştir. Ayrıca İtalya ile Romanya gibi devletler Ondört Nokta'yı savaştan yenik çıkan komşu ülkelere toprak talep etmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Halbuki Lynch'e göre, Wilson, ulusal kendi kaderini tayinin kimi durumlarda diplomatik, stratejik veya ekonomik kaygılardan sonra gelmesi gerektiğini savunmuştur.²⁰⁴

Sonuç olarak, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa haritasının yeniden çizilmesinde halkların güçlü kendi kaderini tayin isteklerinden ziyade siyasi hesaplar ve büyük güçlerin ihtiyaçları belirleyici olmuştur. Savaş sonrası büyük güçler, kendi kaderini tayini bir haktan çok bir ilke olarak görmüşler ve bu ilkenin nasıl uygulanacağı tam anlamıyla belirtilmeden Avrupa'yı yeniden şekillendirmişlerdir.²⁰⁵ Ne var ki tekrar gözden geçirilen toprak düzenlemeleri, çeşitli etnik grupların geniş bir alana dağılmış olması ve yeni oluşturulan devletlerin demokratik hak ve özgürlüklere çoğunlukla saygı duymamaları daha sonra kendi kaderini tayin talebinde bulunan yeni azınlık gruplarının oluşmasına yol açmıştır.²⁰⁶ Bu nedenlerden dolayı, savaştan sonraki süreçte var olan devlet sınırlarını ve siyasi yapıları hesaba katmaksızın, yalnızca etkili bir söylem olarak halkların kendi kaderlerine karar vermeye yönelik bir hak olarak kalmıştır.²⁰⁷ Her ne kadar bu dönemde yapılan barış andlaşmalarında kendi kaderini tayin uygulanmaktan ziyade öğüt niteliğinde bir kavram olarak görülse de, birçok topluluğun onu benimsemesi bu süreçle birlikte ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar Avrupa ülkeleri arasında yapılan tüm anlaşmalar veya kurulan tüm ittifaklar, somut bir takım amaçları esas almıştır. Toprak ve gelir paylaşımı konusunda süregelen savaşlar sonucunda sömürge ülkelerde yaşayan halkın hayat standardında herhangi bir değişiklik söz konusu olmamış, savaş sonrasında ise yaşanan sosyal çalkantı ve ideoloji

²⁰⁰ Said, Edward S., *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul: 2001, s. 233.

²⁰¹ Bilge, a.g.e., s. 135.

²⁰² Yücel, a.g.e., s. 20.

²⁰³ Arsava, ""Self-Determination' Hakkının ...", s. 64.

²⁰⁴ Lynch, a.g.e., s. 429.

²⁰⁵ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 49-50.

²⁰⁶ Connor, a.g.e., s. 4.

²⁰⁷ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 49.

çatışmalarının hakim olduğu ortam kendi kaderini tayin hakkını doğal bir gelişme olarak ortaya çıkarmıştır. Kendi kaderini tayin geniş anlamda ifade edilmiş ve böylece yabancı bir yönetimi reddetmeye istekli olan herhangi bir grup için geçerli olacak şekilde bir anlam kazanmıştır.

Kendi kaderini tayin doktrini, bundan sonra tüm dünyadaki bağımsızlık hareketlerinin hem bir katalizörü hem de bu hareketlerin bir nevi savunma aracı haline gelmiştir.²⁰⁸ I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra kurulan güç dengesi ile sağlanan dinginliğin çok geçmeden istikrarsızlıkla ve dolayısıyla ikinci bir dünya savaşı ile sonuçlanması tam da buna en iyi kanıt teşkil etmektedir. Amerikan yaklaşımına göre barışı sağlamanın tek yolu çıkar çatışmalarının sonucu olarak sürekli savaş halindeki fikir yapısından kurtularak, adaleti esas alan bir uluslararası hukuk düzeni kurulmasıdır.²⁰⁹ İşte bu düzenin sağlanması için de en kısa sürede başvurulacak kaynak olmak üzere bir dizi kurallar ve onların uygulamasını sağlayacak bir uluslararası örgütün kurulması gerekliydi ki MC bu dönemde tarih sahnesindeki yerini aldı.

1.2.1.3.1 MC Dönemi

Paris barış görüşmeleri sırasında kendi kaderini tayine mesafeli yaklaşmış, Wilson'un kendi kaderini tayin konusundaki yoğun çabaları, siyasi istikrarsızlığa ve isyan girişimlerine neden olacağı endişesiyle Avrupalı ülkeler tarafından olumlu karşılanmamış²¹⁰ ve uygulanması halinde küçük ulusların devlet kurma iddiasıyla ortaya çıkacağı, bu durumun da uluslararası düzeni bozacağı ileri sürülmüştür. Wilson bu yaklaşımı tamamen reddetmiş, takip eden süreçte barışın uluslararası ortak güvenlik prensibi üzerine kurulmasını önererek MC'nin²¹¹ kurulmasına öncülük etmiştir.²¹² Öte yandan barış görüşmeleri esnasında bütün ulusal taleplerin aynı şekilde tatmin edilemeyeceği gerçeği anlaşılmış²¹³ ve kendi kaderini

²⁰⁸ Connor, a.g.e., s. 5.

²⁰⁹ Kissinger, a.g.e., s. 216.

²¹⁰ Shaw, Malcolm N., *International Law*, Cambridge Crotious Publication, Third Edition, 1991, s. 172-173. Duursma, a.g.e., s. 11.

²¹¹ MC, I. Dünya Savaşı'nı sonlandıracak olan Paris Barış Konferansı ve 1919 Versay Andlaşması ile I. Dünya Savaşını kazanan müttefik devletlerin liderleri arasında başlayan görüşmeler, dünyada ilk kez oluşturulacak uluslararası bir örgütün temellerini atmış oldu. MC, 10 Ocak 1920 tarihinde andlaşmanın (Milletler Cemiyeti Misakı) yürürlüğe girmesi ile faaliyete geçmiş oldu. Cemiyetin başlıca görevi uluslararası barış ve güvenliği korumak ve uluslararası işbirliğini geliştirmektir. Bu kadar önemli görevleri bulunan uluslararası bir örgütün savaşın galipleri tarafından empoze edilmiş bir barış andlaşması ile kurulması eleştirilmiş ve ardından II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamadığı, savaş öncesi güçlü ülkelerin de örgütten ayrıldığı görülünce 1946 yılında feshedilmiştir. Gündüz, a.g.e., s. 100.

²¹² Kissinger, a.g.e., s. 216-217.

²¹³ Esasında Wilson'a göre, düzenin kurulmasında meşruluktan daha önemli olan şey halkların adaletiydi. Sürekli barış, ancak "haklı barış"ın kurulmasıyla sağlanabilirdi. Bu amaçla Wilson kendi kaderini tayini kendisinin başkanlığındaki kurulun oluşturduğu MC Misakı'na koymak istedi. Teklifi ile Cemiyet üyelerinin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı ile kendi kaderini tayini bağdaştırma amacı taşıyordu. Fakat özellikle İngiltere, İrlanda sorunu ve sömürgecilik faaliyetleri sebebiyle karşı çıkıyordu. İngiliz Uluslar Topluluğu'nun bir

tain kavramı ziyadesiyle özelliiksiz²¹⁴ olarak nitelendirilmiştir. Wilson'un kavramı, büyük bir destekçisi olarak, MC Misakı'nın²¹⁵ bir parçası yapma gayretleri boşa çıkmış²¹⁶ ve kendisinin başkanlığındaki komisyonun oluşturduğu Misak içinde kendi kaderini tayin açıkça yer almamıştır.²¹⁷

MC Misakı'nda kendi kaderini tayinin doğrudan esas alındığı herhangi bir madde bulunmadığı gibi, aksine manda ve sömürge uygulamasını düzenleyen 22. madde ile 23. madde b fıkrası ve üye ülkelerin ülkesel bütünlüğü ve mevcut siyasi bağımsızlığına saygı gösterilmesini ve dış tecavüzlere karşı korunmasını şart koşan 10. madde bu hususta dikkat çekmektedir. 10. madde, MC'nin üzerine inşa edildiği temeli oluşturmaktadır. Bu madde, kendi kaderini tayinin barış konferansları öncesindeki konumunu koruduğunu ilan etmiş²¹⁸ ve Cemiyet üyelerinin, diğer tüm üyelerin toprak bütünlüğüne ve mevcut siyasi bağımsızlığına saygı göstereceği, üyelerin dış müdahalelere karşı korunacağı belirtilerek uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan devlet egemenliği ve ülkesel bütünlük ilkesine yer vermiş ve önemini vurgulamıştır. Cemiyet üyelerinin birbirlerinin ülke bütünlüklerini korumasıyla ilgili olan Misak'ın bu maddesinin yanı sıra, ulusal yetki alanı içinde görülen kendi kaderini tayin taleplerinin iç savaşa dönüşmesi halinde, üçüncü devletlerin isyancı güçlere yardım etmeme yükümlülüğü²¹⁹ düzenlenmiştir. 10. madde devletlerin toprak bütünlüğünü açık bir şekilde garanti altına almış olsa da, yine de ülke sınırları içinde kendi kaderini tayinin reddedildiğini iddia etmek güçtür.

üyesi olan Güney Afrika Birliği'nin başbakanı Jan Christiaan Smuts, Wilson'u şöyle diyerek etkiledi: "Emperyalizm dönemi sona erdi. Nasıl geçmişte imparatorluklar halkların bir federasyonu olarak görev yapmışsa, şimdi de ulus devletleri denetleme mekanizması, 'Commonwealth'den esinlenmesi gereken MC olacaktır." Oran, a.g.e., s. 124.

²¹⁴ Kampelman, a.g.e., s. 6.

²¹⁵ I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile içinde bulunulan kaos ortamında, öncelikli ihtiyaç olan uluslararası barışın sağlanması amacı ile girişilen bu geniş kapsamlı Misak'ın maddeleri gözden geçirildiğinde Avrupa'da yüzyıllardır süregelen güç dengesi hassasiyetine dayalı bir paylaşımın meşrulaştırılmasından öteye gidilemediği görülmektedir. MC Misakı tam metni için bkz. The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, "The Covenant of the League of Nations", http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp Erişim Tarihi: 14/03/2015.

²¹⁶ Arsava, "Azınlık Kavramı ..." s. 8. Wilson, MC Misakı'na kendi kaderini tayini eklemek istemiş, fakat I. Dünya Savaşı'nın diğer galip devletleri bu girişime karşı çıkmışlardır. Musgrave, a.g.e., s. 30.

²¹⁷ Şahin, a.g.e., s. 11. Kendi kaderini tayin Misak'da her ne kadar siyasi bir ilke veya bir hak olarak yer almadıysa da, bir gün yenilen devletlerin eski sömürgelerinin eğer "modern dünyanın ağır şartlarının altından kalkabilirlerse" bağımsız olabilecekleri kabul edilmişti. Şahin, a.g.e., s.12.

²¹⁸ Pomerance, "Self-Determination ...", s. 7.

²¹⁹ Pomerance, "Self-Determination ...", s. 7.

Kendi kaderini tayinin MC Misakı'nda dolaylı olarak düzenlendiğini öne sürenler vardır.²²⁰ Misak'ın örgüte üye olmak için asgari şartlarla ilgili olan m. 1/2'sinde (ekte zikredilmeyen), tam bağımsız devletlerin yanı sıra asamblenin (genel kurul) üçte iki çoğunluğuyla domino veya kolonilerin de (belirtilen şartları yerine getirmeyi kabul etmesi koşuluyla) Cemiyetin üyeliğine kabulünün öngörülmesi²²¹, en azından yenilen devletlerin eski sömürgelerinin eğer “modern dünyanın ağır şartları altından kalkabilirlerse” bağımsız olabileceklerinin kabul edilmesi²²² düzenlenmiştir. Kendi kaderini tayinin MC Misakı'nda dolaylı olarak düzenlendiğini öne sürenlerin düşünsel dayanağını bu madde oluşturmaktaydı. Bağımsızlık ihtimalinin sadece yenik devletlerin sömürgeleri için geçerli olması ve galip güçlerin kendi sömürgelerini kapsamamasının ayrımcılık olduğu açık olmakla birlikte²²³ bu hükümden bağımlı halkların kendi kendilerini temsil edebilecekleri çıkartılabilir.

MC manda rejimini benimsemişti. Misak'ın 22. maddesinde I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan halkların modern dünyanın güç şartlarında kendi ayakları üzerinde durabilmeleri, refah ve gelişmenin medeniyet için kutsal bir emanet teşkil ettiği yaklaşımı çerçevesinde halkların yönetiminin, bu sorumluluğu kabul etmeye istekli olan gelişmiş ülkelere bırakılması öngörülmüştü. Mandater, kendi yönetimine bırakılan ülke hakkında, konseye yıllık rapor vermekle yükümlendirilmişti. Misak'ın 22. maddesinde yer alan düzenleme kendi kaderini tayin ile bağlantılı gözükmemektedir, ancak burada manda idaresi altındaki halkların bu durumunun sürekli olmaması temennisinin dile getirildiği söylenmektedir.²²⁴ Zira, örgüt sisteminin manda rejimini öngörmesi, sömürgeci güçlere yıllık rapor vermesi dışında bir yükümlülük getirmemesi, halkların nasıl ve ne kadar sürede kendi ayakları üzerinde durmaları sağlanacağına açık olmaması, bu düzenlemenin halkları kalkındırmaktan çok manda rejiminin tesisine dayanak teşkil ettiği de bir gerçektir.

Barış andlaşmalarının genel bir destekçisi olarak MC Konseyi, azınlıklar ve manda rejiminin işleyişini denetlemekle görevlendirilmiş ve nüfus mübadelesi gibi sorunlarda de facto bir başvuru mercii haline gelmiştir. Ancak güçlü devletlerin çıkarlarıyla çatışan

²²⁰ MC Misakı, kendi kaderini tayinden bahsetmese ve 10. madde ülke bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığın varlığını garanti etse de, 1. maddenin 2. fıkrası 10. maddeyi aşındırmış ve kendi kaderini tayine bir kapı aralamıştır. Şahin, a.g.e., s. 16.

²²¹ Şahin, a.g.e., s. 12.

²²² Misak'ın manda sistemini düzenleyen 22/1 hükmü, galip güçlerin egemenliği altındaki ülkelere ve sömürgelere kendi kaderini tayin hakkını veriyordu. Zira, manda sistemi altına konan ülkeler, baştan itibaren egemen sayılmış, mandater güçler ise sadece teknik olarak tasarruf yetkisine sahip olmuştur. Dolayısıyla, bu maddeyi ve kendi kaderini tayini Namibya davasında yorumlayan UAD'nin de belirttiği gibi, bir gün yenik devletlerin eski sömürgelerine kendi kaderini tayini kullanma hakkı tanınabilecekti. Tuncay, a.g.e., s. 8. Fakat bunun için Divan herhangi bir tarih vermemiştir.

²²³ Şahin, a.g.e., s. 12-13.

²²⁴ Doğan, a.g.e., s. 3.

anlaşmazlıklarda (Örneğin Japonya'nın Çin'e, İtalya'nın Habeşistan'a, SSCB'nin Finlandiya'ya saldırılarında) Cemiyet seyirci kalmıştır.²²⁵ Belirtmek gerekir ki MC'nin azınlık hakları konusundaki tutumunun arkasında yatan neden bazı ulusal grupların kendi kaderini tayinini reddetmenin bir tür telafisi olmasıdır.²²⁶ Önüne gelen birçok uyuşmazlığı çözemeyen MC, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına da engel olamayınca genel olarak başarısız bir uluslararası örgüt olarak nitelendirilmiştir. Üyelerden birine karşı olası bir saldırı durumunda hızla müdahale edebilecek ve yaptırım gücüne sahip organların işlerliğinin bulunmayışı da başarısızlığının temel nedenlerinden biri olarak zikredilebilir.

MC, kendi kaderini tayini ayrılma hakkı olarak nitelendirmekten kaçınarak devletlerin egemenliği ve ülkesel bütünlüğü çerçevesinde ele almıştır. Dolayısıyla halklara bu hakkı vermek yerine azınlık hakları üzerinde yoğunlaşmayı tercih etmiş, kavrama siyasi bir söylem olarak yaklaşmıştır. Cemiyet döneminde kendi kaderini tayinin uygulama alanı sadece Avrupa ile sınırlı kalmış ve Orta ve Doğu Avrupa'da Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve İrlanda kendi kaderini tayini kullanarak bağımsızlığına kavuşmuştur.²²⁷ Buna karşılık Avrupa dışı coğrafyalarda kendi kaderini tayin uygulanmamıştır. Örneğin, iki savaş arasında Asya'da sadece Irak ve Suudi Arabistan bağımsız olabilmiş diğer ülkeler manda adı altında sömürge mahiyetine sokulmuştur. Bunda kendi kaderini tayinin yalnızca yaşama şansına sahip olduğu düşünülen milletler için geçerli olduğu düşüncesinin²²⁸ payı vardır.

Nihayetinde kendi kaderini tayin, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde siyasi bir önerme ve ideolojik bir slogan olarak oldukça popüler olmasına ve modern siyasi düşüncede önemli bir rol üstlenip çok sayıda uluslararası sözleşmede yer almasına rağmen, MC döneminde -daha önce de belirtildiği gibi mağlup devletlerin sömürgelerinde kendi kaderini tayinin uygulanacağı MC Misakı'nda öngörülmüşse de- tedrici bir gelişme olmuş, ancak kendi kaderini tayini siyasi olarak destekleyecek kanuni bir hüküm ortaya çıkmamıştır.²²⁹ Kendi kaderini tayin, uluslararası toplum tarafından kabul edilmiş bir pozitif hukuk kuralı olarak²³⁰ uluslararası kamu hukuku terminolosine girememiş²³¹, politik bir prensip olarak kalmıştır.²³²

²²⁵ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 515.

²²⁶ Kovacs, a.g.e., s. 433-439.

²²⁷ Şahin, a.g.e., s. 13.

²²⁸ Hobsbawm, Eric J., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Osman Akınhay (Çev.), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 1995, s. 49.

²²⁹ Şahin, a.g.e., s. 17.

²³⁰ Taşdemir, a.g.e., s. 12.

²³¹ Lauwers, Gunter/ Smis, Stefaan, "New Dimensions of the Rights to Self-Determination: A Study of the International Response to the Kosovo Crisis", *Nationalism & Ethnic Politic (GB)*, Cilt: 6, Sayı: 2, Yaz: 2000, s. 44.

Bunun bir sonucu olarak da MC Misakı'na dahil edilmemiş ve dolayısıyla II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sömürgelere yayılmamıştır.²³³

I. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde kendi kaderini tayin uluslararası hukuk kurallarının bir parçası haline gelmemiştir. Gerçekten de, kendi kaderini tayine MC Misakı'nda yer verilmemesi, yine Cemiyet önüne getirilen Aaland Adaları sorununu çözmekle görevlendirilen Komisyon'un kararı bu önermeyi desteklemektedir. Bununla birlikte, MC Misakı'nda belirtilmemesine rağmen MC, kendi kaderini tayin ile alakalı sorunlarla ilgilenmekten geri durmamış ve Aaland adaları davasını ele almıştır.

1.2.1.3.2 Aaland Adaları Sorunu ve Kendi Kaderini Tayinin Görmezden Gelinmesi

MC'ye kendi kaderini tayine dayandırılarak başvuruda bulunulmuş tek olay olması bakımından, siyasi tarihe Aaland Sorunu olarak geçen olay önem arz etmektedir, zira Baltık devletleri arasında siyasi bir denge mahiyeti taşıyan Aaland adaları kendi kaderini tayinin gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Baltık Denizi'nde stratejik önemi olan Adalar, 1812 yılında İsveç tarafından Finlandiya ile birlikte Rusya'ya bırakılmıştı. Finlandiya, 4 Aralık 1917'de aralarındaki anlaşmaya göre sahip olduğu özerkliğe dayanarak Rusya'dan ayrılmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihten sonra Aaland Adaları sorunu tekrar canlanmıştır. Rusya, Finlandiya'nın bağımsızlığını tanımakla beraber askerlerini çekmeyi kabul etmemiştir. Aaland Adaları'nın İsveçli halkı, İsveç Krallığı'na bağlanma konusundaki isteklerini Finlandiya'nın Rusya'dan ayrılması gerçekleşene kadar ertelemiş, bir bakıma bu durumu basamak olarak kullanmıştır. Aaland Adalarının İsveçli halkı²³⁴, kendilerinin de ayrılacakları umuduyla, bu ayrılmayı desteklemiştir. Adalar halkı, İsveç'e aşırı bağlıydı ve adaların coğrafi yeri dolayısıyla İsveç ile yakın kültürel ve ekonomik ilişkileri vardı. İsveç de adaya büyük önem veriyordu. Fin kuvvetleri 16 Mayıs 1918'de adaları işgal etti. Adalardaki İsveç toplumunun politik amaçlar gütmesiyle başlayan sorun, İsveç'in adalılarını düşüncelerini benimsemesiyle de uluslararası bir niteliğe büründü.²³⁵

28 Ağustos 1917 tarihinde Adaların İsveç Cemaat Meclisi aldığı kararda adalar halkının tekrar İsveç Krallığı ile birleşmek istediğini belirtti.²³⁶ Devletler hukukuna konu olacak

²³² Cassese, a.g.e., s. 27. Musgrave, a.g.e., s. 31. Crawford, James, "The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future", Philip Alston (Ed.), *Peoples' Rights*, Oxford University Press, New York: 2001, s. 14.

²³³ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 49-50.

²³⁴ 1910 yılında adadaki Fin toplumunun nüfusu sadece % 4'tü. Arsava, "“Self-Determination’ Hakkının ...”", s. 63.

²³⁵ Arsava, "“Self-Determination’ Hakkının ...”", s. 61-64.

²³⁶ Arsava, "“Self-Determination’ Hakkının ...”", s. 63.

herhangi bir olayın tarafları ancak devletler olabileceğinden, İsveç hükümetinin adalar halkının bu talebini benimsemesi ile sorun, uluslararası bir boyut almış oldu ve İngiltere hükümeti tarafından MC'ye taşınmasına karar verildi. Uyuşmazlık, 19 Haziran 1920'de MC Misakı'nın 11. maddesine dayanılarak, MC'ye getirilmiştir.²³⁷ Komisyon'a incelenmek üzere getirilen sorun temelde adalar halkının halkoqlamasıyla Finlandiya egemenliğinde kalma yahut İsveç'e ilhak etme konusunda karar verme yetkisi olup olmadığı noktasındaydı. MC Konseyi 12 Temmuz 1920'de, -Finlandiya'nın bu başvuruya, Misak'ın 15/8 hükmüne göre, sorunun kendi milli yetkisinde olduğu için MC Konseyi tarafından ele alınamayacağı itirazı üzerine- sorunu üç bilirkişiden²³⁸ oluşan Hukukçular Komisyonu'na gönderdi. Bu kurul mütalaasını 20 Eylül 1920'de açıkladı.

Mütalaanın Konsey tarafından kabul edilen noktaları şunlardır:

1- İsveç ve Finlandiya arasındaki uyuşmazlık, münhasıran bir devletin egemenlik sahası içine giren, siyasal bakımdan kesin olarak düzenlenmiş bir duruma ilişkin değildir. Finlandiya bu tarihte, henüz kesin olarak kurulmuş bir devlet statüsünü haiz değildi.

2- Tam tersine, uyuşmazlık, kendi kaderini tayin hakkına dayanan adalar halkının siyasal bakımdan bölünmesi, diğer taraftan Finlandiya'nın Rusya'dan ayrılması olgusundan doğmuştur.

3- Sonuç olarak, uyuşmazlık konusu, devletler hukukunun münhasıran Finlandiya'nın yetkisine bırakabileceği bir konu değildir.²³⁹

Karara göre Finlandiya'nın itirazı, henüz kesin olarak kurulmuş bir devlet olmaması gerekçesi ile reddedildi, zira Finlandiya devlet niteliğine henüz ulaşmamıştı ve bu haliyle uluslararası toplumun bağımsız bir süjesi sayılmazdı.²⁴⁰ Adaların İsveç halkı ise, kesin olarak kurulmamış bir devlet içinde kendi kaderini tayin hakkı talep ediyordu. Alınan karar bir yandan uyuşmazlığın henüz tam kurulmamış bir devlet olması nedeniyle Finlandiya yetkisine bırakılmayacağını ifade ederken, diğer yandan da kendi kaderini tayin hakkını kullanarak

²³⁷ Uyuşmazlığın Konsey'e kim tarafından getirildiği net değildir. Cassese, İsveç tarafından sunulduğunu belirtir. Cassese, a.g.e., s. 28. Arsava'ya göre İngiltere tarafından getirilmiştir. Arsava, "‘Self-Determination’ Hakkının ...", s. 64. Bir başka tespite göre Adalar halkınca getirilmiştir. Ancak bu mümkün değildir, çünkü Cemiyet'e bir dava ancak devletler tarafından taşınabilir.

²³⁸ Komisyon üyeleri F. Larnaude (Paris), Max Huber (Zürich) ve A. Struycken (La Haye) idi. Arsava, "‘Self-Determination’ Hakkının ...", s. 64.

²³⁹ Arsava, "‘Self-Determination’ Hakkının ...", s. 65.

²⁴⁰ Cassese, a.g.e., s. 29. Kesin olarak kurulmamış, statüsü belli olmayan bir devletti. Arsava, "‘Self-Determination’ Hakkının ...", s. 62-64.

Adalar halkının plebisit yolu ile İsveç'e bağlanmak ya da Finlandiya egemenliğinde kalmak arasında seçim yapmak konusundaki talebini de aynı nedenle haksız buluyordu. Böylece üç yargıçlı Komisyon, sorunun ulusal yetki alanına giren bir uyuşmazlık olduğunu kabul ederek, Finlandiya'nın iddiasını desteklemiştir. Bununla beraber Komisyon'a göre uyuşmazlığın MC'nin salahiyetine de girdiği açıklanmıştır.²⁴¹

Komisyon, Finlandiya ve Aaland Adaları'ndaki bu uluslararası konumu kararında esas olarak almış, Finlandiya'nın milli yetki itirazını, içinde bulunduğu şartları göz önünde tutarak reddetmiştir.²⁴² Komisyon'un bu görüşünü kabul eden Konsey, sorun hakkında bir eylem planı tavsiye etmesi için bir Raportörler Heyeti atamıştır. Raportörler Heyeti'nin birkaç ay sonra yayınlanan raporunda, Aaland Adaları'nın Finlandiya'nın egemenliğinde kalmasını ancak Finlandiya'nın bölgeye uluslararası garantörlük altında özerklik vermesini ve takımadaların askersizleştirilmesini tavsiye etmiştir. Raportörler Heyeti'nin üzerinde durduğu bir başka mesele azınlık haklarının korunması ve kendi kaderini tayin arasındaki ilişki olmuştur. Şayet bir devlet yetkilerini azınlık aleyhine kullanır, bunların üyelerine kötü muamelelerde bulunur ya da azınlığı koruma güvencelerini uygulamada başarısız olursa, uyuşmazlık artık ulusal yetki alanından çıkacak ve istisnai de olsa azınlığın devletten ayrılma hakkı kabul edilebilecekti. Bu görüşü eldeki mevcut uyuşmazlığa tatbik eden Raportörler Heyeti, Aaland Adaları sakinlerinin Finlandiya tarafından zulme uğratılmadıkları ve baskı altında tutulmadıkları için ayrılma hakkının olmadığı yargısına varmıştır. Böylece MC, Aaland Adaları üzerinde Finlandiya'nın egemenliğinin tanınması yönünde karar almış ve Finlandiya ile İsveç, Adalar'da İsveç dilinin kullanılması ve siyasal kurumların özerkliği konusunda anlaşmıştır.²⁴³

Esasında MC Konseyi, bu uyuşmazlığı inceleyebilir ve adil olan çözümü önerebilirdi. Nitekim rapora uygun olarak MC kendisini yetkili ilan etti. Cemiyet, olayı incelemek ve eylem planı önermek üzere iki raportör görevlendirdi. Raportörler Aaland Adaları'nın Finlandiya'nın egemenliği altında kalmasını ancak Finlandiya'nın adalara verilen garantileri artırması gerektiğini önermiştir.²⁴⁴ Ayrıca azınlıkların korunması ve kendi kaderini tayin arasındaki bağı incelemiş ve bir azınlığın kendi devletinden ayrılarak başka bir devletle

²⁴¹ Halperin/Scheffer/Small, a.g.e., s. 19.

²⁴² Arsava, "‘Self-Determination' Hakkının ...", s. 64. Cassese, sorunun ulusal yetki alanına giren bir uyuşmazlık olduğunu belirterek Hukukçular Komisyonu'nun Finlandiya'nın savını desteklediğini yazar. Ancak sorun ona göre Finlandiya'nın uluslararası konumundan dolayı aynı zamanda MC'nin de yetkisine girmekteydi. Cassese, a.g.e., s. 29.

²⁴³ Kılınç, Doğan, "Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII, , Sayı: 1-2, 2008, s. 962.

²⁴⁴ Cassese, a.g.e., s. 29. Finlandiya 7 Mayıs 1920 Özerklik Kanunu ile adalara birtakım garantiler vermişti.

birleşmesinin sadece istisnai bir durum olabileceğini ve ilgili devletin azınlıklara etkin garantiler uygulamadığı durumlarda “son çare” olarak düşünülebileceğini ileri sürmüştür.²⁴⁵ Bundan dolayı komisyon adalılarının, Finlandiya tarafından zulüm, baskı ve şiddete maruz kalmadıklarından hareketle, ayrılma hakkının olmadığına hükmetti. İsveçli halka ayrılma hakkı verilmedi ve yerine azınlık hakları artırılarak Fin egemenliğinde yaşaması kabul edildi.

Sonuç olarak, Aaland Adaları sorunu, kendi kaderini tayin hakkının tanınması yerine tamamen bir azınlığın koruması şeklinde çözülmüştür. Nitekim Raportörler Komisyonu raporunda da “modern siyasi düşüncede halkların kendi kaderini tayin hakkı önemli bir yer tutsa da, MC Misakı’nda bu konuya hiç değinilmemiştir. Birkaç uluslararası andlaşmada kendi kaderini tayinin tanınmış olması, uluslararası pozitif kurallar ile aynıymış gibi değerlendirilmesi için yeterli değildir” görüşü yer almıştır.²⁴⁶

1.2.2 II. Dünya Savaşı Sonrası Kendi Kaderini Tayin

II. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere Başbakanı Winston Churchill (1874-1965) ve henüz savaşa girmemiş olan ABD’nin Başkanı Franklin D. Roosevelt (1882-1945), 14 Ağustos 1941 tarihinde Atlantik Demeci’ni²⁴⁷ imzalamışlardır. Bildirinin 2. ve 3. maddelerinde²⁴⁸, tüm sınır düzenlemelerinde halkların kendi kaderini tayin hakkına uyulması, tüm halklara kendilerini yönetecek hükümet biçimini seçme özgürlüğü vurgulanarak, açıkça kendi kaderini tayin hakkına atıfta bulunmaktadır.²⁴⁹ Bu bildiri hem gelecekte kurulacak BM, hem de kendi kaderini tayin hakkı açısından yeni bir dönüm noktası sayılabilir. Ancak belirtmek gerekir ki, 9 Eylül 1941 tarihinde Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada Churchill, kendi kaderini tayin hakkının Nazi işgalindeki bölgeler için ifade edildiğini ve İngiliz sömürgeleri için geçerli olmadığını vurgulamıştır.²⁵⁰ 1 Ocak 1942 tarihinde Beyaz Saray’da toplanan 26 müttefik ülkenin liderlerince Atlantik Demeci’nde yer alan hükümler

²⁴⁵ Karaosmanoğlu, Ali, “Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar ve Demokrasi”, *Doğu Batı*, Yıl: 6, Sayı: 24, Ağustos, Eylül, Ekim: 2003, s. 149.

²⁴⁶ League of Nations-Official Journal, “Aaland Islands Question Report”, October 1920, s. 5.

<http://www.ilsa.org/jessup/jessup10/basicmats/aaland1.pdf> Erişim Tarihi: 16/03/2015.

²⁴⁷ Atlantik Demeci’nde, bölgede yaşayan halkların rızası olmaksızın toprakların el değiştiremeyeceği, bütün halkların kendi yönetim biçimlerini oluşturmalarına saygı gösterileceği ve zorla egemenliklerinden mahrum bırakılan halklara egemenliklerinin geri verileceği ifadesi yer almıştır. Uz, a.g.e., s. 65. Doğan, a.g.e., s. 3. 8 maddelik demecin tamamı ve geniş bilgi için bkz. SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi Yayınları, 24. Baskı, Ankara: 2014, s. 163.

²⁴⁸ Söz konusu Demecin 2. ve 3. maddeleri şu şekildedir:

Madde 2: “İki memleket, ilgili milletlerin serbestçe ifade edeceği arzularına uymayan arazi değişmesini görmek istememektedirler.”

Madde 3: “İki memleket, bütün milletlerin, idaresi altına girecekleri hükümet şeklini seçme hakkına hürmet etmekte ve cebirle, hükümler ve kendi kendini idare hakları nezedilmiş bulunan milletlere bu haklarının iade edildiğini görmek istemektedirler.” Meray, a.g.e., s. 139-140.

²⁴⁹ Sönmezoglu, a.g.e., s. 64.

²⁵⁰ Cassese, a.g.e., s. 37.

kabul edilmiş ve onaylanmıştır. Daha sonra Rusya ve Çin'in katılımı ile Kasım 1943'te Moskova Konferansı'nda savaştan sonra barışın korunması ve silahların kontrol altına alınması ve savaşın bir an önce bitmesini sağlayacak gerekli önlemlerin alınması için işbirliği yapacaklarını açıkça belirtmişlerdir. Diğer yandan, bütün sömürgelerin uluslararası vesayet rejimince yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Moskova Konferansı kararları, ileride kurulacak olan BM örgütü için önemli olmuştur. Konferansa katılan dört devlet ileriki dönemde BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olacaklardı.

Savaş sonrasında azınlık hakları gözden düşerken, kendi kaderini tayin tekrar yükselişe geçmiş ve uluslararası ilişkilerde temel değişikliklere yol açmıştır. Kavramın asıl yükselişi 1960'lı yıllara denk düşmektedir²⁵¹ ve bu yıllarda kendi kaderini tayin sömürgelerin bağımsızlaşmasıyla eş tutulmuştur. Klasik sömürgeciliğe karşı yoğun tepkinin neticesi olarak, pek çok ülkenin arka arkaya bağımsız olmasının yolunu açmıştır. Bu dönemde kendi kaderini tayin hakkının merkezi Avrupa'dan Asya, Ortadoğu ve Afrika'ya yani üçüncü dünya coğrafyasına kaymıştır. Bundan sonra da, siyasi sonucu açısından sadece sömürge bölgeleri için bir anlam taşımaya başlamıştır. Bu değişim, savaş sonrası devlet kurma şeklindeki değişime de paraleldir. Sömürgeci devletlerin bile artık kendi kaderini tayini kabullenmeleriyle, klasik sömürgecilik tarihsel olarak sona ermiş, sömürge halkları bağımsız olarak yeni devletler kurmuşlardır.²⁵² 1970'li yıllarda BM kendi kaderini tayin hakkının ayrılmayı teşvik etmeyen bir hak olarak kabul edilmesi gereğini vurgulamasıyla²⁵³ bağımsızlık furyası hız keser. Böylece artık devlet kurma hakkı ve kurulu bir siyasal birimin parçalanmasından çok, varolan devletin siyasi konumunu özgürce belirleme hakkı doğrultusunda değişime uğratılır. Kendi kaderini tayinin içsel boyutuna ağırlık verilir ve halklar artık buldukları devlet içinde birtakım haklara, en çok da siyasal yönetim şeklini saptama hakkına sahip olacaklardır. Uluslararası hukuk da kendi kaderini tayini bu demokrasi anlayışına dönüştürmeye başlar.²⁵⁴

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmelerde kendi kaderini tayin, sosyalist öğretisi ve 1955 Bandung Konferansı'nda doğan sömürge karşıtı hareketlerin hız kazanmasıyla özellikle sömürge durumunda bulunan her halkın siyasal statüsünü serbestçe belirleme hakkı olarak anlaşılır oldu. Sömürgeci güçlere karşı tüm bir halk adına mücadele veren organize gruplar

²⁵¹ Özdek, a.g.e., s. 309.

²⁵² Özdek, a.g.e., s. 309.

²⁵³ Akçay, a.g.e., s. 32.

²⁵⁴ Özdek, a.g.e., s. 309-312.

doğdu.²⁵⁵ Bu da Üçüncü Dünya’da 1815-1914 yılları arasında yaşanan -tabiri caizse- fırtına öncesi sessizliği sona erdirerek 1914’ten 1989’a kadar bir çatışma arenasına haline getirmiştir. Stalin’in Doğu Avrupa’yı ele geçirmesiyle, 1945-1990 arasında yalnızca Avrupa’da bir durgunluk yaşanabilmiştir.²⁵⁶

II. Dünya Savaşı’nın getirdiği felaketler göz önünde bulundurularak, yeni bir savaş yaşanmaması için MC’nin yetersiz kaldığı unsurlarda değişim getirerek uğradığı başarısızlığın tekrarının yaşanmamasını teminen, BM örgütünün işleyişi, hızlı karar vermeyi sağlayacak yeni metotlarla düzenlenmiştir. BM danışma toplantıları olan San Francisco görüşmelerinde kendi kaderini tayin hakkı da tartışılmış ve geliştirilmiştir. BM Şartı’nın son şekline SSCB’nin ısrarı ile kendi kaderini tayin dahil edilmiş, SSCB, kendi kaderini tayinin yeni dünya düzeninin temellerden biri olduğunu barış sağlayıcılarına kabul ettirerek²⁵⁷ ona gereken değerin verilmesini sağlamıştır. Zaten kendi kaderini tayinin en hararetli savunucuları olan sosyalist devletler²⁵⁸ bu görüşlerini BM’ye taşıyarak etkinleştirmişlerdir. 19 bölüm ve 111 maddeden oluşan BM Şartı, 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco’da imzalanmış ve 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. BM Şartı’nın bir parçası olmak -ki bu uzun bir sürecin sonucudur- bugün bu Şart’ın evrensel nitelik kazanması nedeniyle, kendi kaderini tayine de hukuki zeminde evrensel bir nitelik katmıştır.²⁵⁹

1.2.2.1 BM’nin Kurulması Sonrası Dünya Konjonktürü ve Sömürgelerin Tasfiyesi (İkinci Aşama)

İkinci aşamada, II. Dünya Savaşı sonrası ve BM’nin kurulması ile kendi kaderini tayin sömürgecilik karşıtı bir anlam kazanır ve imparatorluklar döneminden sonra bu defa da sömürgecilik dönemini kapatma rolünü üstlenir. Kendi kaderini tayinin BM sistemi altında önem kazanmasında savaş sonrasındaki süreçte Asya ve Afrika’daki sömürgeciliğin bitmesi etkili olmuştur. Böylelikle, I. Dünya Savaşı sonrası oluşan kendi kaderini tayin süreci II. Dünya Savaşı sonrasında da tekrarlanmıştır. İki kıtada da yaşanan dekolonizasyon, zincirleme bir reaksiyon şeklinde hareket etmiş ve ülkeler kendi kaderini tayin hakkına dayanarak teker

²⁵⁵ Taşdemir, Fatma, “Ulusal Bağımsızlık Hareketlerinin Güç Kullanmasının Meşruluğu ve Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukukuna Etkileri”, *Liberal Düşünce*, Yıl: 7, Sayı: 29, Kış: 2003, s. 39.

²⁵⁶ Krulic, a.g.e., s. 71.

²⁵⁷ Lauwers/Smis, a.g.e., s. 44.

²⁵⁸ Cassese, a.g.e., s. 44.

²⁵⁹ Arsava, “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 55.

teker bağımsızlığını kazanmaya başlamışlardır.²⁶⁰ Özellikle coğrafi olarak uzaktaki bir sömürgeci gücün tahakkümünde olan halklara kendi kaderini tayin hakkı hemen verilir.

Sömürgelerin tasfiyesi adı verilen bu ikinci dönemde, bu hak ırkçı rejimlere maruz kalmış halklara da uygulanacak şekilde geniş tutulur. BMGK'dan çıkan 59/134 sayılı bildiriye göre, “sömürgeден kurtulma sürecinde kendi kaderini tayinden başka bir seçenek yoktur.” BM'nin Sömürgecilik Bildirisi ve Dostça İlişkiler Bildirisi, sömürgeciliğin her şekliyle açıkça hızlı ve koşulsuz sonunu ilan eder. Böylelikle kendi kaderini tayin, sömürgelerin tasfiyesi talepleri için ahlaki ve siyasi zemin oluşturur. Savaş sonrası Afrika ve Asya ülkelerinin sömürgelerin tasfiyesi sürecinde hukuk düzeni net bir biçimde tek taraflı kendi kaderini tayin hakkını tanır. Daha homojen ulus devletler yaratmak için sınırların yeniden çizilmesini öngören Wilson ideolojisi ile karşılaştırıldığında, ikinci dalgada kendi kaderini tayinin daha farklı yorumlandığı açıktır. Wilson'un kendi kaderini tayin yaklaşımı etnik temelli yorumlanmışken, II. Dünya savaşı sonrasındaki kendi kaderini tayin toprağa dayalı bir anlayışa sahiptir.²⁶¹ Bu ikinci dalgada kendi kaderini tayin sadece sömürgeci Avrupa devletlerinden coğrafi olarak ayrılmış olan sömürgelere uygulanır, Avrupa ya da Kuzey ve Güney Amerika'daki ulusal kendi kaderini tayin talepleri dikkate alınmaz ve ilk döneme nazaran iyice dışlanır.²⁶² II. Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan BM Şartı, devletle halk arasındaki kopukluğu dikkate almaz ve “halk” ile çoğunlukla, yakın zamanda devlet haline gelecek olan Üçüncü Dünya Halkları'nı işaret eder (örneğin 73. madde). Ancak, mevcut ülkelerdeki etnik azınlıklar sorununa hiç değinilmez.²⁶³ Sömürgecilikten kurtuluş döneminde kendi kaderini tayinle kast edilen dış kendi kaderini tayin olur, iç kendi kaderini tayin ise devre dışı bırakılır. Sömürgecilik Bildirisi'nde, sömürge statüsünden bağımsız devlet statüsüne geçişte hiçbir toprak değişimi kabul edilmez: “bir ülkenin ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü kısmen ya da tümünden parçalamaya dair her teşebbüs, BM Şartı'nın amaçlarıyla ve ilkeleriyle ters düşer” denilir. Böylelikle sömürgeler, sömürgeci imparatorluklardan hiçbir toprak değişikliği olmadan ayrılır, sömürge dönemindeki topraklarını muhafaza ederler.

İkinci dalgaın ilkinden önemli bir diğer farkı, artık insan hakları ve kendi kaderini tayinin, uluslararası hukuk ve uluslararası organizasyonların temelini oluşturur hale

²⁶⁰ Horowitz, a.g.e., s. 3-5.

²⁶¹ Moore, Margeret, “The Territorial Dimension of Self-Determination”, *National Self-Determination and Secession*, Margaret Moore (Der.), Oxford University Press, Oxford: 1998, s. 2-3.

²⁶² İsrail devletinin kurulması ve akabinde yaşanan Filistin sorunu ne imparatorlukların dağılması ne de sömürgelerin tasfiyesi ile ilgili bir durumdur ve ancak ayrı bir çalışmanın konusu olabilir.

²⁶³ Archibugi, Daniele, “A Critical Analysis of the Self-determination of Peoples: A Cosmopolitan Perspective”, *Constellations*, Cilt: 10, Sayı: 4, 2003, s. 490.

gelmesidir.²⁶⁴ Örneğin, BM Şartı kendi kaderini tayine iki kez atıfta bulunur, ileride bunlara detaylı bir şekilde değinilecektir. BM Şartı'nın 1. maddesi ve diğer uluslararası andlaşmalar artık iki şeyi açıkça içerir: i) içsel kendi kaderini tayin (halkların, sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarını belirleme hakkı) ve dışsal kendi kaderini tayin (halkların uluslararası statülerine serbestçe karar verme hakkı). Daha önceden bireysel haklar olarak yorumlanan içsel kendi kaderini tayin artık medeni ve siyasi hakları içerecek şekilde genişletilir.²⁶⁵ Bununla birlikte, Afrika ve Asya'daki bağımsızlık hareketleri tek bir özellik sergilemiştir. Her ne kadar onlar kendi kaderini tayin adı altında hareket etmiş olsalar da, aslında etnik dağılıma göre olmayan, eski koloni güçlerinin egemen olduğu veya yönettiği ve esasen rastgele çizilmiş olan sınırları hesaba katarak siyasi bağımsızlık talep etmişlerdir.²⁶⁶ Ayrıca, sömürge sonrası devletlerde kendi kaderini tayin hakkı insan hakları, siyasi ve yasal haklar ve ahlak kurallarına bağlı olarak yapılan bir teklif görünümünde olmuştur. Yani, buralarda kendi kaderini tayin daha ziyade insan haklarının gelişmesi anlamına gelmiş ve asıl amacından uzak tutulmuştur. Bu durum da, topraksal sınırları tayin etmek, kendi devletini yönetmek, kaynaklarla ilgili özel haklar elde etmek gibi amaçlarla kendi kaderini tayinin kullanılması tezini alt üst etmiştir.²⁶⁷

Üçüncü Dünya devletleri için kendi kaderini tayin, sömürgecilik ve ırkçılığa; bir ülkeyi rızasız olarak işgal eden baskıcı bir devlet hakimiyetine ve yeni sömürgeciliğin²⁶⁸ bütün belirmelerine karşı mücadele, olmak üzere üç tür mücadeleyi içermekteydi.²⁶⁹ Öyle ki, kendi kaderini tayin, örneğin kuvvet kullanmanın yasaklanması ve içişlerine karışmama gibi ilkelere nazaran önceliğe sahipti. İçsel anlamda da çoğunluk yönetimi olarak görülüyordu.²⁷⁰ Nitekim BM, uğraşlarını Afrika milliyetçiliğinin yükseldiği 1950'li 1960'lı yıllarda hızlandırmış, çalışmalarının ağırlığını da sömürgelerde ve vesayet bölgelerinde kendi kaderini tayin hakkının gerçekleşmesine yönelik oluşturmuştur. 1950'lerde BM, Fas, Tunus ve Cezayir'in bağımsızlığı sorunuyla ilgilenmiş, güneyli ülkelerin taleplerine cevaben, halkların kendi geleceklerini özgürce belirleme hakkını ve kendi kaynakları üzerindeki özdenetimini

²⁶⁴ Bauböck, Rainer "Paradoxes of Self-Determination and the Right to Self-government", *IWE Working Paper*, Austrian Academy of Sciences, Sayı: 42, Ocak: 2004, s. 8.

²⁶⁵ Cassese, a.g.e., s. 122.

²⁶⁶ Connor, a.g.e., s. 5-6.

²⁶⁷ Zhu, Yuchao/Biachford, Dongyan, "Ethnic Disputes in International Politics: Manifestations and Conceptualizations", *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt: 12, Sayı: 1, Yaz: 2006, s. 37-38.

²⁶⁸ ABÖ uygulamasına göre, "yeni sömürgecilik" ekonomik ve kültürel boyunduruk, siyonizm ve bölgesel milliyetçilik yoluyla devletlerin parçalanmasını kapsayan sınırları henüz belli olmayan bir kavramdır. Karaosmanoğlu, Ali, *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul: 1981, s. 71.

²⁶⁹ Cassese, a.g.e., s. 45-46.

²⁷⁰ ORAN, a.g.e., s. 111.

onaylamış, bu hususta BM, Tunus ve Bangkok Bildirileri'ni kabul etmiştir.²⁷¹ Ama sömürgecilikten kurtulmada etkili olan kendi kaderini tayin, sonradan Sahra ve Filistin halklarının geleceği konusunda yaşanan krizlerin de gösterdiği gibi, belli engellerle de karşılaşmıştır.²⁷² Üçüncü Dünya'da hem BM hem Arap Birliği hem de ABÖ'nün²⁷³ kendi kaderini tayinin hak ve yükümlülük doğuran bir hukuk kuralı olmasında katkısı büyük olmuştur.

Sömürgelerin tasfiyesi döneminin sona ermesiyle beraber, uluslararası toplumda ayrılmanın mazur görülmesi konusunda kullanılan dil değişir ve ülkesel bütünlük daha da önem kazanır.²⁷⁴ İlgili uluslararası belgelerde, beyan edilen kendi kaderini tayin hakkının, bağımsız devletlerin toprak bütünlüğünü bozacak bir fiili onaylamadığı dile getirmeye başlanır.²⁷⁵ Sömürgelerin tasfiyesi döneminin tamamlanması sanki ayrı bir devlet kurma bağlamındaki kendi kaderini tayin hakkının da sonuna işaret eder, kendi devletini kurmak isteyen ulusal grupların bu talepleri sömürge halk olmadıkları gerekçesiyle reddedilmeye başlanır. Bir halkın ya da topluluğun sömürgeleştirilmesi illa ki deniz aşırı güçler tarafından gerçekleştirilmek zorunda değildir, pekala aynı ülke içinde de bir grup öteki grubu tahakkümü altına alabilir ya da sömürgeleştirebilir. Fakat kendi kaderini tayin, artık dışsal içerikten yani bir devletten ayrılarak bağımsız olmaktan, ziyade içsel içeriğe bürünmüştür. Ancak sosyalistler, Lenin'in sömürge karşıtı kendi kaderini tayin tezini esas alarak kavramın özellikle dışsal boyutu üzerinde durmuşlardır. Sosyalist hukukçular, kendi kaderini tayini, esasen bağımsız bir devlet kurmak için ayrılma hakkı anlamında ele almışlar, bu hakkın sömürge egemenliği, ırkçı yönetim ve veya yabancı işgalindeki halkların özgürlüğü anlamına geldiğinin altını çizmişlerdir. Sosyalistler halkların uluslararası konumlarını özgürce seçme hakkına sahip oldukları konusunda ısrarlı olmuşlardır. Bunun yanında, içsel kendi kaderini tayin olan bir halkın özgürce kendi yönetim biçimini seçmesini de desteklemişler, fakat bunun sosyalist bir hükümet şekli seçilmesiyle gerçekleşebileceğini ileri sürmüşlerdir.²⁷⁶ Batılı devletler ise, sosyalistlerden farklı olarak kendi kaderini tayine içsel pencereden bakmayı kendi çıkarlarına uygun bulmuşlardır. Onlara göre kavram hükümetlerin demokratik

²⁷¹ Özdek, a.g.e., s. 375.

²⁷² Chemillier-Gendreau, Monique, "Uluslararası Hukuk, Devletler Hukuku, Halklar Hukuku", *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Jean Leca (Ed.), Metis Yayınları, İstanbul: 1998, s. 131.

²⁷³ Addis Ababa Andlaşması'nın Önsöz'ünde, İnsan ve Halklar Haklarına İlişkin Afrika Sözleşmesi'nin 20. maddesinde kendi kaderini tayin hakkı kabul edilmiştir. Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri (2. Kitap)*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara: 2013, s. 221. Kendi kaderini tayin konusunda Arap Birliği ve ABÖ benzer izlenceler uygulamışlardır.

²⁷⁴ Meadwell, Hudson, a.g.e., s. 386.

²⁷⁵ Bkz. 1960 tarihli Sömürgecilik Bildirisi ve 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi.

²⁷⁶ Cassese, a.g.e., s. 44-45.

meşruluğu için esaslı bir ölçüt olup her insanın kişisel ve siyasal haklarının bir harmanı niteliğindedir.²⁷⁷ Baskıcı yönetimlerce ezilen halkların haklarının tanınmasını ileri süren Batı, kendi kaderini tayin hakkının her durumda temel haklar ve bireysel özgürlükleri içermesi gerektiğini savunmuştur. Bir başka deyişle kendi kaderini tayinle bireysel özgürlükler arasında çok yakın bir ilişki olup bu ilişki kendi kaderini tayinin içeriğini belirler.²⁷⁸ Artık Batı'da grup haklarıyla değil bireysel insan haklarıyla ilişkilendirilir olmuştur.

Üçüncü Dünya'nın milliyetçi hareket ve isteklerinin artması kendi kaderini tayinin bağımsızlıktan ziyade mevcut sınırları koruma şeklinde dönüşümünde önemli bir etmendi. Böylece Batılılar halkları hareketsiz bırakmaya ve statükoyu meşrulaştırmaya çalışmıştır. Keza Soğuk Savaş sürecinde insan haklarını özellikle sosyalist dünyaya karşı bir silah olarak kullanmışlardır. Kendi kaderini tayine ilişkin gelişmeler Sosyalist Blok ve Batı arasında sıkışan küresel iki kutuplu dünya sisteminde bu doğrultuda devam etmiş ve iki taraf arasındaki Soğuk Savaş'ın bitimine kadar bu bağlamın farklı görünüşleriyle varlığını devam ettirmiştir.

1.2.2.2 Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler (Üçüncü Aşama)

Kronolojik olarak sömürgecilik sonrası döneme ve Soğuk Savaş'ın bitimine denk düşen üçüncü aşamada, etnik kendi kaderini tayin hareketlerinde, başka bir deyişle bağımsızlık taleplerinin sayısında bir patlama olur. Kendi kaderini tayin, ırkçı olmayan bağımsız ülkelerin halklarını da içermeye başlar ve bütün halklara atfedilir, gelenek ve adetlerinin gereğine göre yaşama hakkına sahip oldukları düşünülen ulusal, etnik, kültürel, dinsel ve dilsel azınlıkları kapsayacak şekilde genişletilir.²⁷⁹ 1990'lı yılların başından itibaren, etnik hareketlerin de üçüncü dalgası meydana gelmiştir.²⁸⁰ Bu dalga, Doğu Avrupa ve SSCB'deki komünist rejimlerin yıkılması yani Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ortaya çıkan etnik sorunlar ve çatışmaları içerir.²⁸¹ Üç Baltık Cumhuriyeti'ndeki bağımsızlık hareketleriyle başlayan üçüncü aşama, SSCB'nin tamamen dağılmasına, Çekoslovakya'nın

²⁷⁷ Cassese, a.g.e., s. 47.

²⁷⁸ Özdek, a.g.e., s. 311.

²⁷⁹ Van Der Vyver, Johan D., "Self-determination of the peoples of Quebec under International Law", *J. Transnational Law & Policy*, Cilt: 10, Sayı: 1, Güz: 2000, s. 17.

²⁸⁰ Nagel, Joanne, "Ethnic Nationalism: Politics, Ideology, and the World Order", *New Tribalisms, The Resurgence of Race and Ethnicity*, Michael W. Hughey (Ed.), Macmillan Press, London: 1998, s. 345-347.

²⁸¹ Ryan, Stephen, *Ethnic Conflict and International Relations*, Dartmouth Publishing, Aldershot: 1990, s. 10-11.

tarafların rızasıyla ayrılmasına, Almanya'nın yeniden birleşmesine, Etiyopya ile Eritre'nin ayrılmasına ve Yugoslavya'nın dağılmasını tetikleyen etnik şiddete neden olur.²⁸²

90'lı yıllar aynı zamanda bazı üniter devletlerin merkezden yetki devirleriyle federalleşmesine tanık olunan yıllardır. Her ne kadar anayasasında federal kelimesine yer vermese de İspanya, Bask Bölgesi ve Katalonya'ya geniş özerklikler tanımış, Belçika 1993'te resmen federal bir ülkeye dönüşmüş, İngiltere ise 1998'de İskoçya ve Galler'e eşit derecede olmayan yetki devrinde bulunarak asimetrik federalizme kaymıştır. Bazı Batı Avrupa ülkeleri ulusal azınlıklarının taleplerine yetki devirleri ve özerklik tanıyarak karşılık vererek bağımsızlıklarının önüne geçmiş, böylelikle kendi kaderini tayin için uluslararası tanınma sorusu ortaya çıkmamıştır. Fakat üçüncü aşama, kendi kaderini tayin üzerinde önemli bir sınırlamaya neden olur, zira uluslararası toplumun onayıyla kurulan tüm yeni devletler, daha öncesinde milliyet unvanıyla anılan, özyönetim sahibi cumhuriyetler ya da bölgelerdir. BM ve AB gibi uluslararası topluluklar, SSCB ve Yugoslavya Federasyonu'nun çöküşünden sonra ulusal grupların değil, belirli cumhuriyetlerin üyesi olan, bölgesel olarak tanımlanmış halkların kendi kaderini tayin hakkını tanır.²⁸³ Dağlık Karabağ, Çeçenistan ve Abhazya gibi daha önce bir federasyonun üniteleri olarak adlandırılmamış diğer topraklardaki ulusal bağımsızlık mücadeleleri ise bu tür bir destek görmez. Esasında, etnik ayrılıkçılıkla baş etmede uluslararası toplum tutarsız bir tavır sergilemektedir. Bosna, Slovenya ve Hırvatistan'ın ayrılmasına izin verirken, Kosova ve ilk başta Karadağ'ın ayrılmasını onaylamaz.²⁸⁴ Örneğin 1990'ların başında Karadağ devlet olma kriterlerini yerine getirirse de bağımsızlık talebi etkin bir biçimde geri çevrilir.²⁸⁵ Çeçenlerin bağımsızlık mücadelesi ise, hiçbir ülke Rusya gibi büyük bir ülke ile ilişkilerini bozmak istemediği için destek görmez. Uluslararası toplum zaman zaman Rusya'nın Çeçenlerin bağımsızlık mücadelesini bastırma yöntemine dair sert eleştirilerde bulunsa da Rusya'nın, Çeçenistan ile diplomatik ilişki kuran devletlerle tüm ilişkilerini keseceği tehdidi nedeniyle Çeçenistan'ın egemenliğini tanımaya yanaşmaz. Diğer taraftan Litvanya, Estonya ve Letonya gibi Baltık Ülkeleri Ruslar tarafından işgal edildiklerinden, işgalci devletin bu ülkelerin ayrılması kararında ahlaki bir hakka sahip olmadığı ve bu nedenle ayrılmalarına engel oluşturacak bir durum olmadığı düşüncesi kabul görür.²⁸⁶

²⁸² Bauböck, a.g.e., s. 9.

²⁸³ Moore, "On National ...", s. 903.

²⁸⁴ Tir, Jaroslav, a.g.e., s. 715.

²⁸⁵ Kovacs, a.g.e., s. 446.

²⁸⁶ Kalaycı, a.g.e., s. 187.

Aslında Soğuk Savaş'ın, yani iki süper güç Sovyet-Amerikan rekabetinin bitmesi ile birlikte uluslararası politik arenada yeni bir dönemin başladığına inanılmış ve dünya kamuoyunda siyasi bir iyimserlik ortaya çıkmıştır.²⁸⁷ Çünkü SSCB'nin ve Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesi demokrasinin önemini yeniden ortaya çıkarmış, uluslararası gerilimlerin azalmasına ve büyük güçlerin iş birliği yapmasına belli bir derecede öncü olmuştur. Soğuk Savaş zamanında bölgesel çatışmaların bazıları kontrol edilemezken, yeni dünya düzeni ile birlikte getirilen bazı düzenlemelerle bu tarz çatışmalar daha uysal bir hale getirilmiştir.²⁸⁸ Devletler arası savaşlar ve uluslararası seviyeye ulaşmış iç savaşların Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkma oranları düşmüş; mevcut savaşların da çözüme ulaşma oranlarında bir artış görülmüştür.²⁸⁹ Tüm bu gelişmeler de yavaşça ilerleyen ama daha barışçıl, istikrarlı ve iyi huylu bir uluslararası sistemi başlatmış gözükmiştir.²⁹⁰ Bu dönemde Soğuk Savaş'ın çoğu zaman dış güdümlü olarak ortaya çıkardığı etnik çatışmalar ve siyasi talepleri iyice azaltacağına inanılmıştır.²⁹¹ Buna göre, küresel iki kutuplu sistemin yapısı nedeniyle süper güçler bu reaksiyonları bastırabilme yeteneğine sahip olmuşlardır. Bu nedenlerden ötürü, dünya kamuoyunda zaten Soğuk Savaş döneminde oldukça nadiren görülen etnik çatışmaların Soğuk Savaş'ın da bitmesiyle birlikte ortaya çıkma oranının iyice azalacağına²⁹² ve demokrasi, özgürlük ve insan haklarının yayılmasıyla etnik farklılıkların çözümleneceğine ilişkin genel bir kanaat gelişmiştir.²⁹³

Fakat yaşanan olaylar, bütün bu iyimser görüş ve beklentilerin tam tersine bir durum sergilemiş ve daha barışçıl ve demokratik bir dünya düzeni oluşturma çabalarına yönelik bazı engeller ortaya çıkmıştır.²⁹⁴ Bu engellerin başlıcaları olarak, Soğuk Savaş sonrası demokrasiye dönüşümün pürüzsüz bir süreç olarak yaşanmaması, aniden ve büyük bir şekilde Merkez ve Doğu Avrupa'da benzeri görülmemiş yeni etnik şiddet olayları, gelişmekte olan dünyanın yaşadığı yoksulluk, eski Sovyet ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde görülen istikrarsızlık, İslam dünyasının birçoğunda ortaya çıkan radikal ideolojiler, Batı Avrupa'nın bir bölümündeki ekonomik durgunluk, AB, ABD ve Japonya arasındaki para ve ticaret

²⁸⁷ Carment, David/James, Patrick, "Internal Constraints and Interstate Ethnic Conflict: Toward a Crisis-Based Assessment of Irredentism", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt: 39, Sayı: 1, March: 1995, s. 105.

²⁸⁸ Carment/James, a.g.e., s. 105.

²⁸⁹ Saideman, Stephen M., "Explaining the International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability versus Ethnic Ties", *International Organization*, Cilt: 51, Sayı: 4, Kış: 1997, s. 721.

²⁹⁰ Carment/James, a.g.e., s. 105.

²⁹¹ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 88.

²⁹² Nagel, a.g.e., s. 352.

²⁹³ Carment/James, a.g.e., s. 105.

²⁹⁴ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 3-4.

mücadelesi, ABD ve Çin arasındaki insan hakları sorunları ve silah ihracatının artması gibi nedenler sayılabilir.²⁹⁵

Bu dönemde dağılan SSCB topraklarında ulus niteliği taşıyan ve taşımayan toplulukların çoğunda ulusçuluğun arttığı gözlemlenmiştir. Bu durumun ilk neticesi de 15 Sovyet Cumhuriyeti'nin bağımsız ve egemen devlete dönüşmesi olmuştur. Başka bir ifade ile, Sovyet döneminde kontrol altında tutulan etnik kimlikler, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ulus inşası süreçlerinde etnik çatışmalara ve kendi kaderini tayin taleplerine yol açmıştır.²⁹⁶ Bu bölgedeki yaşanan gelişmeler arasında Gürcistan ve Abhazya arasındaki çatışma, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu dikkati çekenler arasındadır.²⁹⁷ SSCB'nin dağılması günümüzde yaşanan etnik çatışmaların çoğu için bir katalizör olarak görülmüştür. Özellikle bu gelişmelerin vatandaşların özgürlüğü ve eşitliğine dayanan ve etnisitenin siyasi önemini görmezden gelen liberal demokrasi görüşlerini de altüst ettiği ve etnik ulusçuluğun liberalizmi tehdit ettiği vurgulanmaktadır.²⁹⁸

Parçalanmış Yugoslavya'da ise, etnik problemler aşırı seviyelere ulaşmış ve özellikle burada ortaya çıkan sorunlar yeni dünya düzeni oluşumuna yönelik beklentilerin ve düşüncelerin tam aksine bir durum sergilemiştir.²⁹⁹ Her ne kadar Sırp etkisi üstün olsa da hiçbir grubun tek başına büyük bir çoğunluk olarak şekillenmediği Yugoslavya'da Soğuk Savaş sonrası 4 ülke bağımsızlığını deklare etmiştir. 1991 Haziranı'nda Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi Hırvatistan'ın toplam nüfusunun %11'ini oluşturan Sırlar'ın ayaklanmasını teşvik etmiştir. Sırp isyancılar, Sırbistan'dan destek alarak Bosna-Hersek'in 2/3'ünü ve Hırvatistan'ın 1/3'ünü işgal etmişler ve böylece savaş tohumlarını atmışlardır. Böylelikle, eski Yugoslavya'da Sırlar, Hırvatlar ve Müslümanlar arasında vuku bulan etnik şiddet II. Dünya Savaşı'ndan beri Avrupa'da ortaya çıkan en büyük çatışmalardan biri olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da şiddet içermeyen tek vaka ise Çek ve Slovaklar'ın Çekoslovakya'yı aralarında bölmeye yönelik bir anlaşma yaparak saygılı bir biçimde ayrılmalarıdır.³⁰⁰

²⁹⁵ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 4-5.

²⁹⁶ Ergun, Ayça, "Güney Kafkasya'da Etnik Kimlik ve Çatışma: Azerbaycan ve Ermenistan Ulusal Kimliklerinde Karabağ Sorunu", *Doğu Batı*, Yıl: 11, Sayı: 44, Şubat, Mart, Nisan: 2008, s. 196-207.

²⁹⁷ Ryan, a.g.e., s. 10-11. Ganguly/Taras, a.g.e., s. 5.

²⁹⁸ Freeman, Michael, "Theories of Ethnicity, Tribalism and Nationalism", *Ethnic Conflict, Tribal Politics, A Global Perspectives*, Kenneth Christie (Ed.), Richmond Surrey, Curzon Press, 1998, s. 15-16.

²⁹⁹ Saideman, a.g.e., s. 721.

³⁰⁰ Jalali/Lipset, a.g.e., s. 594.

Etnik hareketler ve çatışmalar daha çok iki kutuplu sistemin bitmesi ile birlikte giderek artan bir oranda meydana gelmiştir. Çünkü Soğuk Savaş'ın bitmesi ile dünyanın pek çok bölgesinde kendi kaderini tayin ve etnik kimliğe dayalı siyasi taleplerin ortaya çıktığı görülmüştür.³⁰¹ Asya ve Afrika devletlerinde etnik grupların siyasallaşması ve etnik şiddetin baş göstermesi ve tüm bu gelişmelerin temel nedenlerinden biri, daha önce de birçok kez belirtildiği gibi yaygın istekleri ve kültürel bölünmeleri görmezden gelerek oluşturulan ve sömürgecilik mirası olan suni sınırlardır.³⁰² Bu nedenle iki kıtada da ülkelerin birçoğu, sayıca baskın olan tek bir etnik gruba sahip olmayan farklı toplumlardan meydana gelmiştir. Bunun neticisi olarak ortaya çıkan çatışmalar, parçalanmalara yol açmıştır.³⁰³

Konuya ilişkin etnik hareketler ve problemler az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerle sınırlı kalmamış³⁰⁴ Batı da bunlardan nasibini almıştır. Batılı ülkelerde kendi kaderini tayin ile ilişkilendirilebilecek siyasi talepler esasen çeşitli ulusal etnik azınlık gruplara ait taleplerin artması ve etnik uyanışın yeniden canlanması biçiminde meydana gelmiştir.³⁰⁵ Özellikle İngiltere'de Kuzey İrlandalılar, İskoçlar ve Galliler; İspanya'da Basklar ve Katalanlar; Fransa'da Bretonlar ve Korsikalılar; Belçika'da Valonlar ve Flamanlar; ABD'de Afrikalı Amerikalılar ve Kanada'da Fransızca konuşan Quebeccliler bu duruma örnek teşkil etmektedir.³⁰⁶ Esasında Batı Avrupa devletlerinin her ne kadar (Belçika, İsviçre ve Finlandiya hariç) homojen ulus devletler olarak gözükseler de, gerçekte hiç de homojen olmadıkları söylenebilir. Bu bölgedeki ülkeler, nispeten bir veya birden çok küçük etnik azınlıklarla birlikte aynı ülkede yaşayan büyük bir ulusal çoğunluğun egemen olduğu ülkelerdir. Örneğin, İtalya'da Güney Tirollüler, Hollanda'da Frizce ve Almanya'da Danca konuşan bir azınlık, İsveç'te ise Laponlar vardır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yalnızca Portekiz ve İzlanda, Batı Avrupa ülkeleri içinde çoketnili bir topluma sahip olmayan ülkeler olarak

³⁰¹ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 5-6. Irak, İran ve Türkiye'deki Kürt hareketi, İspanya'daki Bask ve Katalan hareketleri, Kuzey İrlanda'daki çatışma, Angola'daki iç savaş, İskoç ulusçuluğu, Batı Sahara'daki Polisario hareketi, Porto Rikolu ulusal hareket, Quebec ulusçuluğu, Sri Lanka'da ayrılıkçı Tamiller'in verdiği mücadele, Ruanda'da Tutsi ve Hutular arasındaki güç mücadelesi, Somali'de kabilesel gruplar arasındaki çatışmalar Eritre'nin bağımsızlık hareketi, Keşmir'in statüsü hakkında Hindistan ve Pakistan arasındaki gerilim, Çad ve Lübnan'da gerçekleşen çarpışmalar, Burma, Bangladeş, Sudan, Nijerya, Irak ve Filipinler'deki ayrılıkçı savaşlar, Kıbrıs'a Türkiye'nin, Etiyopya'ya Somali'nin müdahalesi, Uganda, Suriye, Burundi ve Endonezya'daki olaylar, Vietnam'dan Çinliler'in, Burma'dan Arakanlı Müslümanlar'ın, Uganda'dan Asyalılar'ın, Fildişi ve Gabon'dan Beninliler'in ihracı; Sih, Korsika, İsrail terörizmi, Sri Lanka, Malezya, Zaire, Guyana ve daha birçok ülkelerdeki etnik ayaklanmalar gibi gelişmeler dünyanın her yerinde ortaya çıkmış ve yakın dünya tarihine, özellikle II. Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana geçen süreye damgasını vurmuştur. NAGEL, a.g.e., s. 345-347.

³⁰² Ganguly/Taras, a.g.e., s. 5-6.

³⁰³ Jalali/Lipset, a.g.e., s. 588-589.

³⁰⁴ Nagel, a.g.e., s. 345-347.

³⁰⁵ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 5.

³⁰⁶ Jalali/Lipset, a.g.e., s. 591. Ganguly/Taras, a.g.e., s. 5.

düşünülebilir.³⁰⁷ Fakat bununla birlikte, Asya ve Afrika'nın etnik olarak Avrupa'ya göre daha fazla heterojen olduğu da kesindir. Çünkü Avrupa'nın ulusçuluk problemi birkaç asır önce yapılan savaşlar ve nüfus transferleri yoluyla "çözülmüştür".

Uluslararası şartların etnisiteye dayalı gelişmelerin ortaya çıkışı ve duraksamasında rol oynadığı unutulmamalıdır. Genellikle, savaş zamanı gizlenmiş veya gölgelenmiş ve sık sık savaş deneyiminden hemen sonra dirilen etnik sadakatlerin periyodik olarak yeniden ortaya çıkmasında etnik duyguların kendi kaderini tayin ile beslenmesi bir neden olabilmektedir.³⁰⁸ Kısaca, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve küresel temelde istikrar ve barış üretmeyi sağlayan yeni dünya düzeni fikrine rağmen, 20. yüzyılın sonunda kendi kaderini tayin, etnik toplumsal mücadele dünya halkların gündeminden çıkmamıştır.

³⁰⁷ Ryan, a.g.e., s. 10-11.

³⁰⁸ Horowitz, a.g.e., s. 3-4.

İKİNCİ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ HUKUKİ KAPSAMI ve TÜRLERİ

2.1 Kendi Kaderini Tayin Hakkının Hukuki Kapsamı

II. Dünya Savaşı'na kadar kendi kaderini tayin kavramı politik bir yaklaşımı bünyesinde barındırmıştır. MC Misakı'nda dolaylı olarak bahsedilse de genel bir hukuk kuralı olarak hukuk sistemi içerisinde yer almamış, Aaland Adaları olayında ise, ağır baskı altında olma halleri hariç hukuk düzeninin bir parçası olarak değerlendirilmemiştir.

Savaş sonrası dönemde kendi kaderini tayinin hukuki durumu köklü biçimde değişmiştir. BM Şartı, BM İnsan Hakları Sözleşmeleri, Helsinki Nihai Senedi gibi uluslararası bağlayıcılığı olan belgelerde kendine yer bulmuştur. Ayrıca birçok BMGK kararının ve UAD davalarının da konusunu oluşturmuştur. Böylece kendi kaderini tayin, II. Dünya Savaşının hemen ardından siyasi içerikten sıyrılarak yasal bir "hak" görünümüne kavuşmuştur.

2.1.1 BM Şartı, Bildiriler ve Sözleşmeler

II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında insan hakları bağlamında üzücü ve utanç verici olayların yaşanması uluslararası toplumu insan haklarını koruma amaçlı çabalara sevk etmiştir ve ilk girişimler BM kapsamında ortaya çıkmıştır.³⁰⁹ Ayrıca genel anlamda insan haklarının kabul edilmesinin azınlıkların problemlerini gidereceği de düşünülmüştür.³¹⁰ Bunlardan dolayı BM Şartı, azınlık hakları yerine geneli ilgilendiren insan hakları üzerine odaklanmıştır. Bu yeni dönemde değişen sadece temel insan haklarına vurgunun artması değil, aynı zamanda MC Misakı'nda yer almayan kendi kaderini tayinin BM Şartı'na girmiş olmasıdır. Kendi kaderini tayin hakkı, aşağıda yer verileceği gibi, önce BM Şartı, daha sonrasında BM İnsan Hakları Sözleşmeleri ve birçok BMGK ve UAD kararlarında yer almaya başlamıştır.

2.1.1.1 BM Şartı

İnsanlığı felakete uğratan II. Dünya Savaşı'nı bir daha yaşamamak ve dünyayı daha barışçıl bir yer haline getirmek için MC benzeri bir teşkilat oluşturma çabaları daha Savaş sona ermeden başlamıştır. Savaş sürerken uluslararası politikada, bir dünya savaşı daha yaşanmasını engelleyebilecek ve kalıcı barışı sağlayabilecek evrensel bir örgüt oluşturma

³⁰⁹ Reisoğlu, Safa, *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul: 2001, s. 6.

³¹⁰ Crawford, a.g.e., s. 15.

düşüncesi ortaya çıkmıştır. Böylece, MC'nin zayıf yönlerini³¹¹ taşımayacak olan BM ile savaş sonrası dünya politikasında da yeni ve temiz bir sayfa açılmalı, uluslararası barış, güvenlik ve istikrar tam olarak temin edilmeliydi. Zira bu, kısmen de olsa, işlevsizliği tecrübe edilmiş ve ortadan kalkmış MC'den öğrenilmişti.³¹²

Yeni bir dünya örgütü ve anayasası oluşturulma çabaları daha savaş yıllarında başlatılmış, buna paralel olarak kendi kaderini tayin de bu çalışmalarda tartışılmıştır. Kavramın savaş esnasındaki durumu ve BM Şartı'nda³¹³ yer alması uzun bir deneyimin neticesidir. 1941'de ABD ve İngiltere, kendi kaderini tayinin kabul edilmesi ve savaş bittikten sonra da uygulanması gerektiğini ilan etmişlerdir. Atlantik Demeci'nde halkların yöneticilerini seçme hakkı -içsel kendi kaderini tayin- vurgulanmıştı. Mamafih, Churchill, bunun başta İngiliz sömürgeleri olmak üzere sömürge halklarını kapsamadığını belirterek, Nazi işgali altında olan devletlerin işgalden önceki özgürlüklerine tekrar kavuşması amacının öngörüldüğünü belirtmişti. Bu durum kendi kaderini tayini bir kez daha devlet egemenliği ve çıkarlarına yenik düşürmüştü. Savaşın sonlarına gelindiğindeyse, 1944'te ABD, İngiltere, SSCB ve Çin'in temsilcileri gizli görüşmeler yapmışlar ve bir dünya teşkilatının temellerini atmaya başlamışlardır. Bu amaçla toplanan Dumbarton Oaks Konferansı'nda (21 Ağustos-7 Ekim 1944) bir dizi teklifler içeren kararlar alınmıştır. Fakat, BM Şartı'nın temelini oluşturacak bu metinlerde kendi kaderini tayin kavramından bahsedilmiyordu. Nisan 1945'te, BM'yi kurmak için toplanan San Francisco konferansında, SSCB'nin ısrarlarıyla³¹⁴, dört büyük devlet, “devletler arasında eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayin ilkelerine saygı temelinde dostça ilişkiler geliştirmeyi ve küresel barışı güçlendirmek için gerekli tedbirleri almayı” amaçladığını belirterek³¹⁵ kendi kaderini tayini hüküm altına aldı.³¹⁶

BM Şartı kendi kaderini tayin kavramına, uluslararası toplum üyeleri arasında barışçıl ve dostça ilişkilere katkıda bulunacak bir unsur olarak yer vermiştir.³¹⁷ Nitekim Arsava, üye devletlerin kendi kaderini tayin hakkına saygı yükümlülüğünün, dünya barışını

³¹¹ Misak hükümlerini yerine getirebilecek yetkili organlarının bulunmaması, Cemiyete geniş katılımın olmaması, güçlü devletlerin çıkarlarına dokunan anlaşmazlıklarda, örneğin İtalya'nın Habeşistan'a saldırısında, Cemiyet'in birşey yapamaması MC'nin zayıf yönleri olarak sayılabilir. Sönmezoğlu, a.g.e., s. 515.

³¹² Lauwers/Smis, a.g.e., s. 44.

³¹³ BM Şartı için bkz. BMEM, “BM Şartı ve UAD Statüsü”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf Erişim Tarihi: 24/3/2015.

³¹⁴ Yaygın bilgiye göre, kendi kaderini tayinin BM Şartı'na alınmasına SSCB öncülük etmiştir. Akçay, a.g.e., s. 27. Cassese, a.g.e., s. 38. Lauwers/Smis, a.g.e., s. 44. Fakat bir başka kaynağa göre, Şart'a konması Ukrayna delegesi Manuilsky'nin ısrarı ile olmuştur. Bilge, a.g.e., s. 135.

³¹⁵ Şahin'e göre kendi kaderini tayinin BM Şartı'na girmesinde ilk başta arzu edilen amaç bu prensibin sömürge halkları için geçerli olmasıydı. Şahin, a.g.e., s. 16.

³¹⁶ Cassese, a.g.e., s. 38.

³¹⁷ Aral, a.g.e., s. 28.

sağlamlaştırmanın bir yolu olduğunu ifade eder.³¹⁸ Buna karşılık Visscher ise, Şart'daki haliyle kendi kaderini tayinin son derece muğlak olduğunu ve uygulanması halinde uluslararası ilişkilerde istikrarsızlıklara yol açacağını belirtmektedir.³¹⁹ Konuya ilişkin Şart'ta yer alan düzenlemeler doğrudan ve dolaylı hükümler olarak ikiye ayrılabilir.

BM Şartı'nda kendi kaderini tayinin açıkça yer verildiği ve doğrudan yer aldığı maddeler, BM amaç ve prensiplerinin düzenlendiği 1. maddenin 2. fıkrası ile uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğinin düzenlendiği 9. bölümün 55. maddesidir.

BM'nin ilke ve amaçlarını belirten 1. madde 2. fıkrası şu şekildedir;

“Uluslar arasında eşit haklara ve halkların kendi kaderini tayini prensiplerine saygıya dayanan dostça ilişkiler geliştirmek ve evrensel barışı güçlendirmek için gerekli tedbirleri almak.”

Ekonomik ve sosyal işbirliğini düzenleyen ve barış ve dostluk münasebetlerini sağlamaktan bahsederek Şart'ın temel düzeneğini oluşturan³²⁰ 9. bölüme ait 55. madde ise şu şekildedir;

“... Hayat standartlarını yükseltmeyi, tam istihdamı, kültürel işbirliğini, istikrar ve mutluluk şartlarını oluşturmak amacıyla uluslararası dostane ve barışa dayanan ilişkilerin gelişebilmesi için eşit haklar prensibine ve halkların kendi kaderini tayinin ilkesine dayanarak gerçekleştirilecek insan haklarına riayet edilmesi...”³²¹

Belirtildiği gibi BM Şartı'nda kendi kaderini tayini dolaylı olarak içeren bölümler de bulunmaktadır. Muhtar Olmayan Ülkeler ve Vesayet Rejimi Altındaki Yerler olarak ikiye ayrılan sömürge ülkeleri ile ilgili düzenlemeler, BM Şartı'nın 11, 12 ve 13. bölümlerinde yer almaktadır. 11. bölüm Muhtar Olmayan Ülkeler, 12³²² ve 13. bölümler Vesayet Rejimi

³¹⁸ Arsava, “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 55.

³¹⁹ Karaosmanoğlu, “Kendi ...”, s. 149.

³²⁰ Bring, a.g.e., s. 24.

³²¹ Şahin, a.g.e., s. 19.

³²² BM Şartı'nın 12. bölümünde “Uluslararası Vesayet” rejimi düzenlenmiştir. Uluslararası vesayet rejimi 13. bölümün konusu olan “Vesayet Konseyi” aracılığı ile vesayet yönetimi altındaki ülkeler olarak belirlenen yerlerin gözlemlenmesi işlevlerini düzenlemektedir.

Uygulamaya göre üç bölge mevcuttur: 1) Eski MC'nin manda yönetimindeki bölgeler, 2) II. Dünya Savaşı'nda düşman devletlerden alınan bölgeler ve 3) Kendi rızasıyla BM'nin kontrolünde idareci devlet yönetimine bırakılan bölgeler. Bring, a.g.e., s. 24-25

Her bir yöneten devlet ile ayrı ayrı yapılan anlaşmaların konusu olan ülkeler vesayet rejimine tabi kılınmıştır. Akipek, Serap, “Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına mı Geliyor?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 50, Sayı: 1, s. 2.

Rejimin temel amacı, vesayet altındaki ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal alanlarda gelişmesini sağlamak, kendini yönetme ve kendi kaderini tayin aşamasına gelmelerine yardımcı olmaktır. Akipek, a.g.e., s. 3.

Altındaki Yerlerle ilgilidir.³²³ 11. bölüme ait 73. madde bu ülkeleri idare etmekle yükümlü devletlere bu ülkelerin kendi idarelerini (*self-government*) geliştirmelerini sağlama zorunluluğu getirmiştir. 12. bölüme ait 76. madde “İşbu Şart’ın 1. maddesinde belirtilen BM’nin amaçlarına uygun olarak vesayet rejiminin temel hedefleri...” cümlesiyle başlamakta ve daha sonra “bu bölgeler halklarının kendi kendilerini yönetmelerini ya da bağımsızlığa doğru giderek gelişmelerini kolaylaştırmak” şeklinde devam etmektedir. Bu madde açıkça kendi kaderini tayinden bahsetmese de 1. maddeye atıf yapması ve bağımsızlığı vurgulaması sebebiyle dolaylı olarak kendi kaderini tayinle ilgilidir. Kendi idarelerini geliştirmekten bahseden 73. maddenin ise 76. maddeye göre daha düşük bir seviyede kendi kaderini tayinle ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

MC Misakı ve BM Şartı arasında kendi kaderini tayinle ilgili temel fark da kavramın dolaylı olarak kendini gösterdiği BM Şartı’nın 11. ve 12. bölümlerinde ortaya çıkmıştır. MC tarafından kurulan manda sistemi, BM Şartı’nın 12. ve 13. bölümlerinde yer alan bir vesayet sistemi tarafından yenilenmiştir.³²⁴ Bu bölümlerde ilgili halkların kendi kaderini tayin hakkına değinilmemiş sadece vesayet rejimi altındaki ülke halklarının kendi kendini idare kabiliyetine ve bağımsızlığa doğru tedrici gelişmelerini kolaylaştırmaya yönelik sömürgeci devletlere oldukça belirsiz sorumluluklar yüklenmiştir. Manda sistemi altına girmeyen, diğer muhtar olmayan ülkeler ise 11. bölümde yer almıştır. Burada da ilgili ülke halklarının kendi kaderini tayin hakkına değinilmemiş, BM üyeleri bu ülkeler için muhtariyeti ilerletme, halkların siyasi arzularını hesaba katma ve bunların özgür siyasi kurumlarının gelişimini ilerletmeye yardım etmekle sorumlu tutulmuştur.³²⁵

BM Şartı’nda kendi kaderini tayin, kapsamı, içeriği ve süjesi kesin olarak belirlenen bir hak olarak düzenlenmemiştir. Açık olan tek şey kendi kaderini tayinden henüz bir hak olarak bahsedilmediğidir. Şart’da halkların kendi geleceklerinden söz ederken “hak” yerine “ilke” deyimini tercih edilmiştir, bu tercih ilkenin hukuki gücünü hafifletmektedir.³²⁶ Söz konusu maddelerden de anlaşıldığı gibi kendi kaderini tayin, BM Şartı’nda uygulama alanı ve parametreleri kesin olarak belirlenmiş genel, işlevsel bir hak değil; BM’nin gerçekleştirmek

³²³ BM Şartı’nın 11. bölümdeki Muhtar olmayan ülkeler hakkındaki düzenleme ile 12. bölümdeki Vesayet rejimi arasındaki temel fark, 73. maddede bağımlı halkların yalnızca özyönetiminden (kendini yönetme yeteneğinin geliştirilmesi) bahsederken, 76/b ‘de ise hem kendi kendilerini idare hem de bağımsızlığa doğru tedrici gelişimleri de açıkça düzenlemiştir. Buna dayanarak bazı yazarlar BM Şartı’nın kendi kaderini tayini sadece vesayet rejimi altındaki ülkeler ve halklar için öngördüğünü ileri sürmektedirler. Kılınç, “Self Determinasyon İlkesinin ...”, s. 964.

³²⁴ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 15.

³²⁵ Gardam, a.g.e., s. 46.

³²⁶ Aral, a.g.e., s. 30.

istediği amaçlardan (*desiderata*) birisidir.³²⁷ Nitekim, bağımlı halkların bağımsız olma hakkını ve hatta oy kullanma hakkını içermiyordu.³²⁸ Bir haktan ziyade, BM'nin çalışmalarında dikkate alacağı bir değer olarak tanımlanmıştır. Uluslar arasında dostça ilişkileri geliştirici bir öge olarak yer alması nedeniyle, uygulanabilir ve etkin olmadığı iddia edilmiştir.³²⁹ Kendi kaderini tayinin temel handikaplarından biri olan “halk” kavramının tanımlaması da yapılmamıştır.³³⁰ Bu nedenlerden dolayı BM Şartı'nda devlet egemenliği ve ülkesel bütünlük gibi temel ilkeler ağırlığını korumuş ve kendi kaderini tayinden daha çok iyi niyet çerçevesinde bahsedilmiştir.

Tüm bunlara rağmen BM Şartı'nın kendi kaderini tayine atıfta bulunması, hukuk düzenince tanınır haline geldiğinin karinesi olmuş, kavramın yeni dünya düzeninin en önemli yasal düzenlemesi olan Şart'da yer alması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kendi kaderini tayinin, belli bir gruba veya bölgeye sınırlı düzenleme olarak ya da siyasi bir ilke olarak değil de, tüm halklar için öngörülen bir hukuk normu olarak ilk kez BM Şartı'nda açıkça yer almasıyla³³¹ kavramın gelişiminde de yeni bir sayfa açılmıştı.³³² Bu durum, tüm asli nitelikteki haksızlık tecrübelerinin akabinde kavramın ulaştığı bir başarı idi. Zira MC Misakı'nda yer almamasına karşılık, BM Şartı kendi kaderini tayini tanımıştı.³³³ Ayrıca Şart, sömürge durumunda, kendi kaderini tayini iç hukuk kuralı haline getirmeyi amaçlamıştır.³³⁴ Uygulanması için etkili bir araç belirlenmemiş olsa da, BM'nin başlıca amaçlarından biri olduğunun teyit edilmesi bile onu göz ardı edilemez bir kural haline getirmiştir. BM Şartı'nı kaleme alanlarca kendi kaderini tayin, devletler için emredici olmayan hukuki bir kural olarak düzenlenmiştir. Bunun anlamı ise, onun uygulamayla teyit edilmesi gereken hukuken bağlayıcı bir yükümlülük olarak kabul edildiğidir.³³⁵ Kavram, böylece hukuk alanına girmiş,

³²⁷ Pomerance, “Self-Determination ...”, s. 9.

³²⁸ Malanczuk, Peter, *Modern Introduction to International Law*, Seventh Revised Edition, The Hague: 1996, s. 326-327.

³²⁹ Pomerance, “Self-Determination ...”, s. 9.

³³⁰ Şart, kendi kaderini tayine hak kazanan “halk”ın kim olduğu konusunda bilgi vermemekteydi ve yasal sonuçları açıkça belli değildi. Malanczuk, a.g.e., s. 326. BM Şartı'nın ilk ayrıntılı yorumunu yapan Avusturyalı hukukçu Hans Kelsen, buradaki “halklar/uluslar” (*peoples*) teriminin “devletler” anlamında olduğunu belirtmektedir. Ancak bu şekilde anlaşılırsa devletlerin egemen eşitliği (m. 2/1'deki BM'nin başka bir temel ilkesi) ilkesi ile ters düşmeyecektir. Karaosmanoğlu, “İç ...”, s. 149. Yine Kelsen'e göre m. 1/2'de milletlerin hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin tayini ilkelerinden değil, bir tek ilkedden bahsedilmekte olup ilke hukuki bağlayıcılıktan yoksundur. Meray, a.g.e., s. 140-141.

³³¹ Aral, a.g.e., s. 28.

³³² Tuncay, a.g.e., s. 10.

³³³ Ayrıca bağımsızlık anlamında açıkça ve ilk defa BM Şartı'nda ifade edildi. Oran, a.g.e., s. 111. Bu iki örgüt arasındaki, iki teşkilat şartı hakkında önemli bir farktı. Bir başka fark da MC Misakı'nın Versay Anlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olmasına karşılık (MC Misakı m. 1-26), BM Şartı bağımsız, çok taraflı bir anlaşmadır. Arsava, “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 55.

³³⁴ Koskenniemi, a.g.e., s. 299.

³³⁵ Lauwers/Smis, a.g.e., s. 44.

daha sonraları BMGK'ca kabul edilen kararlarda daha geniş yorumlanarak, siyasi bir ilkeden yasal bir standart haline evrilmesine katkı sunulmuştur. İlerleyen yıllarda ise, devletleri bağlayan bir kurala dönüşmüştür.³³⁶

2.1.1.2 BMGK Kararları

Öncelikle belirtmek gerekir ki, kendi kaderini tayin hakkı açısından büyük öneme sahip olan BMGK kararları ve bildirimleri devletler için bağlayıcı değil, tavsiye niteliğindedir.³³⁷ Ancak uluslararası hukukun kodifikasyonu ve tedrici gelişiminde ışık tutucu ve yön verici nitelik taşıdıkları için dolaylı olarak bu hukukun oluşumunda kılavuz rolünü oynarlar. Zira, BM Şartı m. 10'a göre, Genel Kurul'un, Şart çerçevesine giren ya da diğer organların görev ve yetkilerini ilgilendiren "her türlü mesele" hakkında üye devletlere tavsiyeler verebileceği öngörülmüştür. BMGK kararlarının nitelikleri önem arz eder. Kararlar bağlayıcılıktan yoksun olsa dahi hukuk düzeninde belirli bir etki yaratabilirler. Nitekim etki de yüküm de Genel Kurul kararının iki ayrı sonucudur. Kararın yüküm doğurmadan da bir takım etkiler yaratması mümkündür.³³⁸ Ayrıca bu kararlar, uluslararası hukuku etkileyebilme yeteneklerinin yanı sıra belirli konulardaki hukuk kurallarını açıklamaları bakımından uygulanacak hukukun tespit edilmesinde başvurulabilen yardımcı kaynaklardır.³³⁹ Dolayısıyla söz konusu kararlar kendi kaderini tayin hakkı açısından önemlerini korumaktadırlar. Bu çalışmada bu karar ve bildirimlere kronolojik sıraları gözetilerek yer verilecektir.

II. Dünya Savaşı'nı takip eden on yıl içinde BM Şartı m. 1/2 hiç kimsenin tahmin edemeyeceği gelişmelere yol açmıştır. Sömürgeci devletlerin savaştan sonra düştükleri ekonomik darboğaz ve Doğu Bloku'nun bunu istismar etme çabaları kendi kaderini tayin hakkını dünyanın gündemine taşımıştır. Komünist Ülkeler ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'nden oluşan anti-empyralist hareketin Bandung Konferansı'nda yayınladığı bildiri, uluslararası ilişkilerin odağını sömürgelere bağımsızlıklarının verilmesine çevirmiştir.

³³⁶ Cassese, a.g.e., s. 43.

³³⁷ BMGK kararlarının bağlayıcı etkisi olmadığı genel kanısına rağmen, 1514, 1541, 6225 sayılı kararlar gibi kararların aslında bağlayıcılığının olduğu iddia edilmektedir. Bu kararlar BM kurulduğundan bu yana birçok defa BMGK'nın çoğunluğu tarafından kabul edilerek bir genel kabul oluşturmuş ve geleneksel uluslararası hukukun bir kuralı haline gelmişlerdir. Zira, Güney Batı Afrika davasında UAD, alınan bir BMGK kararının tavsiye niteliğinde olacağını, fakat bu kararın birçok kez alınması durumunda bir gelenek kuralı olacağına ve kuralın yaptırımları olması gerektiğine hükmetmiştir. Okoronkwo, Pius L., "Self-Determination and the Legality of Biafra's Secession Under International Law", *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 25, Winter: 2002, s. 76.

³³⁸ Sar, Cem, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukuki Değeri", *SBF Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 4, s. 231.

³³⁹ Sar, a.g.e., s. 265-269.

BMGK'nın 9(I) ve 66(I) sayılı kararları kabul etmesiyle, sömürgeciliği yasaklama ve kendi kaderini tayin hakkını geliştirmeye yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. BMGK 9(I) sayılı kararında, Genel Sekreter'den yıllık raporunda “kendi kendini idare etmeyen toprakların” son durumu ile ilgili özet bilgiler eklemesini istemiştir.³⁴⁰ 9(I) sayılı karar, BM Şartı 73. madde (e) fıkrasının bir uzantısı olduğu için Kurul'dan geçirilmesi çok sorun olmamış ve oy birliği ile kabul edilmiştir. Genel Sekreter tarafından sunulan özet bilgilerin daimi bir komite kurularak gözden geçirilmesini düzenleyen 66(I) sayılı karar, 9(I) sayılı karara gösterilen aynı anlayışla karşılanmamıştır. Batılı devletler konunun ilgili devletlerin iç işlerini ilgilendirdiği değerlendirmesinde bulunarak, ya bu karara karşı oy vermiş ya da çekimser kalmıştır. Buna karşın Asya ve Doğu Avrupa devletleri kararın lehinde oy kullanmıştır.³⁴¹

10 Aralık 1948'de 217(I) sayılı karar ile BMGK, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni (İHEB), Uluslararası İnsan Hakları Tasarısı'nın bir parçası olarak kabul etmiştir. Bildiri³⁴², kendi kaderini tayin hakkının bazı yönlerini (kişinin kendi ülkesinin yönetimine katılma hakkını [mad.21(I)] veya hükümetlerin otoritelerini geçerli seçimler yolu ile belirlenecek halkın istek ve arzularına dayandırması gereği [mad.21(III)] gibi kapsasa da, kendi kaderini tayin hakkı açıkça yer almamıştır.³⁴³

4 Aralık 1950 tarihli 421(V) sayılı Genel Kurul Kararı'nın (d) maddesinde İnsan Hakları Komisyonu'nun (İHK) “halkların ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının temini için” gerekli yol ve araçlar ile ilgili bir çalışma yapması istenmiştir. Daha sonra BMGK, tavsiyelere uyarak 545(VI) sayılı kararı 5 Şubat 1952'de kabul etmiştir. Bu karar, İnsan Hakları Belgeleri'ne bir madde eklenerek, “her halk kendi kaderini tayin hakkına sahip olacaktır” ve “kendi kendilerini yönetmeyen yerlerden sorumlu devletler dahil tüm devletler bu hakkın gerçekleştirilmesini ilerletmekle yükümlüdür” ifadeleri konularak karara yer vermiştir. Ayrıca bu karar, İHK'ya bir çağrıda bulunarak “halkların kendi kaderini tayin hakkına uluslararası bir saygı oluşması için gerekli tavsiyelerde bulunmasını” önermiştir.³⁴⁴ Yine BMGK'nın 16 Aralık 1952 tarih 637A(VII) numaralı BM üyesi devletlerin bütün halkların ve ulusların kendi kaderini tayin hakkını desteklemesini tavsiye eden³⁴⁵ kararı, Batılı devletlerin bu konuya karşı

³⁴⁰ Harris, D. John, *Cases and Materials on International Law*, Sweet and Maxwell, 1991, s. 103-104.

³⁴¹ Şahin, a.g.e., s. 23.

³⁴² Bildiri'nin Türkçe tam metni için bkz. BMEM, “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf Erişim Tarihi:25/03/2015.

³⁴³ Şahin, a.g.e., s. 23. Söz konusu madde ayrıntılı bilgisi için bkz. Gemalmaz, a.g.e., s. 16.

³⁴⁴ Musgrave, a.g.e., s. 70.

³⁴⁵ Brownlie, a.g.e., s. 596.

olan yaklaşımlarına yeni bir darbe indirmiştir. Söz konusu devletlerin, kendi sınırları içindeki veya kendi otoriteleri altındaki topraklarda kendi kaderini tayin hakkına riayetin ilgili devletlerin iç işi olduğunu savunarak karşı çıkmalarına rağmen kabul edilen kararın ikinci paragrafı şöyledir:

“BM’ye üye olan devletler, kendi idareleri altında yaşayan, muhtar olmayan ve vesayet altındaki ülkeler halklarının kendi kaderini tayin haklarını tanıyacak ve geliştireceklerdir. Ayrıca her ülke, ilgili ülkenin halkının serbest iradelerini -halk oylamaları veya diğer demokratik araçlarla- almak suretiyle, BM Şartı’nın ruhuna ve prensiplerine uygun bir şekilde, bu hakların yerine getirilmesin kolaylaştıracaklardır...”³⁴⁶

Yukarıdaki kendi kaderini tayin hakkına ilişkin kararlarının hemen hepsinin en göze çarpan özelliği nazari olmalarıdır. Bu kararların ilk denemeleri, Fas’ın Fransız hakimiyetinden kurtarılması sırasında olmuştur. 1952 yılında Fas’ta şiddet olayları başlamış, 1953 yılı Ağustos ayında Sultan’ın sürgün edilmesi ve yaygın tutuklamalar tansiyonu birden yükseltmiştir. “Fas halkının BM Şartı’na uygun olarak kendi kaderini tayin hakkını yerine getirmesini” savunan bir karar tasarısı BMGK’da yeterli oy çoğunluğunu sağlayamadığı için reddedilmiştir.

1960 yılına kadar geçen süre BM’de sömürgeciliğe karşı olan dengeyi alt üst etmiştir. Cezayir sorununu 1955 yılında gündeme bile almayan BMGK, 1960 yılında toplanıp Fransa’nın yokluğunda 157(XV) sayılı karar ile 63 lehte, 8 aleyhte ve 27 çekimser oyla Cezayir halkının kendi kaderini tayin hakkını tanımıştır.³⁴⁷ Kendi kaderini tayin hakkı açısından 1960 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu yıldan sonra sömürge yönetimlerine karşı baskı, eski sömürge ülkelerinin bağımsızlığını kazanması ve BM’ye girmesi ile daha kuvvetli bir hale gelmiştir. Sömürge yönetimi hakkındaki fikir değişikliği, 1514(XV) sayılı karar Sömürgecilik Bildirisi ile iyice belirginleşmiştir.

2.1.1.2.1 Sömürgecilik Bildirisi: Bağımlı Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Sömürgeleşmiş ülkelerin bağımsızlaşma süreci 1960 yılına kadar oldukça yavaş işlemiştir.³⁴⁸ 1960 yılına gelindiğinde artık dünyanın sömürülmesinin insan haklarına aykırılığı ve sömürgeciliğin daha fazla sürdürülemeyeceği fikri, sömürgeci devletler tarafından dahi kabullenilmeye başlanmıştır. Bu anlayış değişikliğinde, bağımsızlıklarına

³⁴⁶ Şahin, a.g.e., s. 24.

³⁴⁷ Şahin, a.g.e., s. 25.

³⁴⁸ Karaosmanoğlu, “Savaş ve Barış ...”, s. 150.

kavuşmuş ve BM’de etkin bir ağırlığa sahip eski sömürge devletlerinin³⁴⁹ lobileri etkili olmuştur. Bu devletler hissi davranırken, bu anlayışa destek veren büyük devletler de Üçüncü Dünya Ülkeleri’ni yanına çekebilmek amacıyla siyasi davranmıştır. Aslında bu öneri sunulduğunda, geleneksel sömürgeciliğin devrini tamamladığı düşüncesi kabullenildiği gibi, özerk olmayan ülkelerin büyük kısmı da bu tarihte zaten bağımsızlığına kavuşmuş veya kavuşmak üzereydi.³⁵⁰ Artık uluslararası toplumun sömürgeciliğe tahammül edecek sabrı kalmamıştı. Bu tepkinin öncülüğünü yapan SSCB, BMGK’ya radikal bir teklifte bulunarak sömürge halklarının tam bağımsızlıklarının tanınmasını talep etmiştir. Batılı ülkelerin bu radikal teklife karşı çıkmasıyla tasarının kabul edilmemesi ihtimaline karşın, Afrika ve Asya ülkeleri daha ılımlı bir tasarı sunarak kabul edilmesini sağladılar.³⁵¹ BMGK’nın 1514 (VX) sayılı kararı olan Sömürgecilik Bildirisi bir giriş ve 7 maddeden oluşmaktadır.³⁵²

Bildiri, tüm insanların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu ifade ederken, sömürgeciliğin hızla ve hiçbir koşula bağlanmaksızın sona erdirilmesinin gerekliliğini

³⁴⁹ II. Dünya Savaşı sonrasında Afrika ve Asya’da ivme kazanan ulusal kurtuluş hareketlerinin etkisiyle sayıları ve BM’deki temsil oranı artan Üçüncü Dünya ülkeleri 1950’li yılların ortalarından itibaren kendi çıkarları etrafında örgütlenmeye başlamışlardır. BM’nin kurulduğu 1945’de 51 olan üye devlet sayısı 1960’da 100’e ulaşmıştır. Yeni 49 devletin 15’i Asyalı, 22’si Afrikalıdır. 1960’da toplam 100 üye devletin 64’ü az gelişmiştir. Özdek, a.g.e., s. 357. BM devletlerin çoğunluğu sömürge, vesayet gibi bağımlılıktan kurtulmuş devletlerdir. 1900-1950 arasında devletlerin sayısındaki artış yıllık olarak % 1.2 iken, bu ortalama 1990-1998 arasında yıllık 3.1’e çıkmıştır. Şahin, a.g.e., s. 17.

³⁵⁰ Akçay, a.g.e., s. 31.

³⁵¹ Şahin, a.g.e., s. 20. Uzun süren görüşmeler sonucu 43 devletten oluşan grup bu konuda bir Genel Kurul kararı çıkarmaya giriştiler. Devletlerin hemen hemen hepsi Afrika ve Asya devletlerinden oluşmaktaydı. Avrupa’dan sadece Türkiye yer alıyordu. Hazırlanan bildiri BMGK’da oylandıktan sonra 14 Aralık 1960 tarihinde kabul edildi. 90 kabul oyuna karşı hiç ret oyu çıkmadı. ABD, Birleşik Krallık, Portekiz, İspanya, Belçika, Fransa, Güney Afrika Birliği, Dominik Cumhuriyeti ve Avustralya çekimsiz oy kullandılar. Gündüz, a.g.e., s. 452.

³⁵² “... her türlü ve biçimiyle sömürgeciliği çabuk ve koşulsuz sona erdirmeye zorunluluğunu içtenlikle ilan eder ve bu amaçla;

1. Halkların yabancıların tahakkümüne, mandasına veya sömürüsüne tabi tutulması; temel insan haklarının inkarını oluşturur ve BM Şartı’na aykırı, dünya barışının ve işbirliğinin geliştirilmesine bir engel teşkil eder.
2. Bütün halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir; bu haktan ötürü siyasi statülerini özgürce saptayarak ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sürdürürler.
3. Siyasi, iktisadi, sosyal veya eğitim donanımının yetersizliği hiçbir şekilde bağımsızlığın ertelenmesi için gerekçe oluşturamaz.
4. Bağımlı halklara yönelmiş her türlü silahlı hareket veya baskıcı tedbirlerin her türü, onların bağımsızlıklarını barış ve özgürlük içerisinde tamamlamalarına imkan tanımak amacıyla sona erecek ve ülkelerinin bütünlüğüne saygı gösterilecektir.
5. Muhtar Olmayan ve Vesayet Rejimi Altındaki Topraklar’da ve henüz bağımsızlığını kazanmamış yerlerde, burada yaşayan halkların tam bağımsızlık ve özgürlükten yararlanmalarını sağlamak için, kendilerinin özgürce belirttikleri arzu ve istekleri doğrultusunda ve ırk, inanç veya renk ayrımı yapmaksızın, herhangi bir çekince ve şart ileri sürmeksizin, bütün yetkilerin devredilmesi için gerekli acil adımlar derhal atılacaktır.
6. Bir ülkenin ulusal birlik ve toprak bütünlüğünü kısmi veya toptan rahatsız etmeye yönelik herhangi bir teşebbüs BM Anayasası’nın amaçları ve prensipleri ile uyumsuzdur.
7. Tüm devletler büyük bir inançla ve sıkı sıkıya BM Şartı’na, İHEB’e ve bu Bildiri’ye; eşitlik ilkesi, bütün ülkelerin işlerine karışmama ve tüm halkların egemenlik haklarına ve ülkesel bütünlüklerine saygı gösterme ilkelerine dayanarak riayet edeceklerdir.” BMEM, “Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/SOMURGE.pdf Erişim Tarihi: 25/03/2015.

vurgulamaktadır.³⁵³ Dünyanın tüm toprakları ve halkları için hak doğurur şekilde, “bütün halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu” ilan etmiştir.³⁵⁴ Potier’e göre, bu bildiride bütün halkların kendi kaderini tayin hakkı ifade edilse de esasında kastedilen sömürge yönetimi altındaki halklardır.³⁵⁵ Böyle olsa bile, BM sonraki uygulama ve kararlarında, belirli bir bölgeyi değil tüm dünyayı baz aldığı için kendi kaderini tayin hakkı da belirtilen koşullar içinde tüm dünya halkları için söz konusudur. Karar ile kendi kaderini tayinin niteliği değişmiş, hukuken tanınan bir ilke olmaktan çıkıp uluslararası bir hak haline gelmiştir. Kendi kaderini tayin MC döneminde siyasi bir ilke iken, BM Şartı ile uluslararası hukuki bir ilke konumu kazanmıştı. Sömürgecilik Bildirisi, BM Şartı m. 1/2’yi daha da geliştirmiş, kendi kaderini tayini “ilke” konumundan, uluslararası bir “hak” konumuna yükseltmiş ve kesinlik kazandırmıştır.³⁵⁶ Böylelikle ulusal yetki alanı içinde olan bir konu olmaktan çıkmıştır.³⁵⁷ Bunun yanında Bildiri halklara anında bağımsızlık sağlamıyor, sadece bağımsızlık için “acil adım” atılmasını öngörüyordu.³⁵⁸ Kendi kaderini tayin hakkının hukuki olarak konumunun netleşmesinde büyük önem taşıyan bu Bildiri, Üçüncü Dünya’nın BM nezdindeki gücünün de somut bir yansımasıdır.³⁵⁹ Söz konusu Bildiri, kendi kaderini tayin hakkının içeriğini ve uygulanma şekillerinin billurlaşmasını sağlamıştır. Sömürgecilikle mücadelede kendi kaderini tayin hakkının kuramsal olarak aşama kaydetmesi bir yana, çok sayıda devlet açısından da kabul edilebilir bir uygulama alanının hukuki bir perspektifle algılanmasına aracı oldu.³⁶⁰

Bildiri, kendi kaderini tayin hakkı ve bağımsızlığın elde edilmesi arasında yakın bir ilişki kurmuştur. Sömürge ülkelerinde kendi kaderini tayin hakkının uygulanması bağımsızlığın kazanılmasıyla aynı anlama gelmiştir. 1. madde, halkların yabancı baskı, egemenliği ve sömürüye tabi olmalarının temel insan haklarına ve BM Şart ve amaçlarına aykırı olduğu vurgulanmakla “yabancılık” unsurunu kendi kaderini tayinin bir konusu haline getirmiştir.³⁶¹ 2. madde, kendi kaderini tayin hakkı açısından büyük önem taşır, burada hakkın kapsamı ve niteliği belirginleşmiş ve süjesi (sınırlandırılarak) belirlenmiştir. Söz konusu maddede, bütün halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. 5. madde ise, daha ileri giderek vesayet ve muhtar olmayan ülkeler ve henüz bağımsızlığa ulaşamamış diğer bütün

³⁵³ Akipek, a.g.e., s.7.

³⁵⁴ Tomuschat, a.g.e., s. 1.

³⁵⁵ Potier, a.g.e., s. 25-26.

³⁵⁶ Bring, a.g.e., s. 25.

³⁵⁷ Taşdemir, a.g.e., s. 20. Gardam, a.g.e.,s. 50.

³⁵⁸ Şahin, a.g.e., s. 21.

³⁵⁹ Pomerance, “Self-Determination ...”, s. 11.

³⁶⁰ Akçay, a.g.e., s. 30.

³⁶¹ Akçay, a.g.e., s. 30.

ülkelerde yetkilerin devri için çağrıda bulunmuştur.³⁶² 6. madde, Bildiri'nin hazırlık çalışmaları ve metninden açıkça anlaşılacağı üzere var olan sömürge sınırlarının değiştirilemeyeceğini belirtilmektedir.³⁶³ Sömürge ülkelerindeki etnik grupların ayrı ayrı kendi kaderini tayin hakkı engellenmiş ve böylece sömürge ülkelerinde oluşabilecek karışıklıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Sömürgecilik Bildirisi ile birlikte, kendi kaderini tayin hakkının bir defaya mahsus olarak kullanılıp bağımsız olmakla tükeneyeceğini ve bağımsız olan ülkedeki azınlıkların ayrılma hakkının olmayacağı kabul edilmiştir.³⁶⁴ Böylece uti possidetis kuralı, yani sömürge yönetiminden kurtulup bağımsızlık elde edildikten sonra sınırların değiştirilemeyeceği de yer almıştır. Bildiri aynı zamanda sömürge durumunun ölçütlerini belirlemesi bakımından önemli bir aşamayı teşkil etmektedir. Bu ölçütler, coğrafi uzaklık, derin etnik/kültürel farklar ve en önemlisi, eşit olmayan, ayırım gözetici bir statü (bilhassa yönetim organlarında temsil edilmeme).³⁶⁵ Bu durumların söz konusu olduğu bir ülke, sömürge ülkesidir.

Özetle Bildiri, öncelikle güç kullanılmamasını öngörerek kendi kaderini tayini insan haklarıyla ilişkilendirmiştir. İkinci olarak Bildiri, kendi kaderini tayini sömürsüzleştirme için bir dayanak yapmanın yanında onu ulusal yetkinin ötesine taşımış ve bir "hak" konumuna yükseltmiştir. Bildiri, bağlayıcılığı olmasa da, BM'nin geleceğe yönelik attığı büyük bir adımdır.

2.1.1.2.2 1541 (XV) Sayılı BMGK Kararı

Genel Kurul, Sömürgecilik Bildirisi'nde karşılaşılan birçok soruna çözüm getirmek amacıyla, bir gün sonrasında 15 Aralık 1960 tarihinde 1541(XV) sayılı kararı almıştır.

Kararın birinci hükmü, kendi kaderini tayin hakkına değinmeksizin BM Şartı'nın 11. Bölümünün sömürge olarak bilinen ülkelere uygulanabileceğini ve halkları henüz tam bir muhtariyete ulaşamayan ülkeler hususunda BM Şartı m. 73(e) uyarınca üye ülkelerin Genel Sekreter'e bilgi verme yükümlülüğünün olduğuna işaret etmiştir. Bu hüküm yönetilen ülkenin, yöneten ülkeden coğrafi olarak ayrı ve kültürel ya da etnik yapı olarak farklılık arz etmesi durumunda bilgi sunma yükümlülüğünün olduğunu belirtmiştir Üçüncü hüküm, 73(e)

³⁶² Taşdemir, "Yeni Dünya ...", s. 19.

³⁶³ Cassese, a.g.e., s. 72.

³⁶⁴ Şahin, a.g.e., s. 21.

³⁶⁵ BMGK'ya göre Portekiz'in Afrika'daki toprakları bu ölçütlere uymaktadır. Buna karşılık BM, hiçbir zaman Kuzey İrlanda'yı bu çerçevede değerlendirmemiştir. Zira Kuzey İrlanda, coğrafi bakımdan Büyük Britanya'ya yakındır, etnik/kültürel farklar derin değildir ve temsil bakımından da eşit konumdadırlar. SUR, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 2014, s. 110.

maddesi altındaki bilgi sunma yükümlülüğünün uluslararası bir yükümlülük olduğunu belirtmiştir.

Kararın diğer hükümleri, halklarla değil ülkelerle ilgilidir. Bu çerçevede kararın dördüncü hükmü, bir ülke onu yöneten ülkeden coğrafi, etnik ya da kültürel olarak farklıysa o ülkenin bilgi sunma yükümlülüğünün olduğuna değinmiştir.³⁶⁶ Buradaki coğrafi olarak ayrı olma, dekolonizasyon sürecini Avrupa devletleri tarafından yönetilen ülkelerle sınırlamıştır. Kararın altıncı hükmü çerçevesinde muhtar olmayan bir ülkenin tam bir muhtariyet derecesine tam bir özyönetim için siyasi konumlarını belirleyebilecekleri üç yasal seçenekten herhangi birisi ile ulaşabileceğini belirtmektedir:³⁶⁷ 1) Egemen ve bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkma 2) Bağımsız bir devletle özgür birleşme 3) Bağımsız bir devletle entegrasyona gitme.

Ayrıca BMGK, 27 Kasım 1961 tarih ve 1654 (XVI) sayılı kararı ile Sömürgecilik Bildirisi'ndeki esasları teyit etti. Yine aynı tarihte Durum Saptama Özel Komisyonu'nu oluşturarak, bu komisuonu Sömürgecilik Bildirisi'nin uygulanmasını izleyip denetleme ve bu amaçla ülkelere tavsiyelerde bulunmakla görevlendirmiştir. Bu çabalar sonucu BMGK'nın vesayet rejimi veya kendi kendini yönetemeyen ülkeler listesindeki 105 ülkenin büyük çoğunluğu bağımsızlık kazanarak ya da başka biçimlerde statüsünü değiştirmiştir. BMGK'nın kabul ettiği bu kararlar 1960'lı yıllarda bağımsızlık mücadelesi veren sömürge halklarının kendilerine dayanak yaptıkları temel belge haline gelmiştir.³⁶⁸

2.1.1.2.3 Dostça İlişkiler Bildirisi

Kendi kaderini tayin hakkının hukuki gelişiminde önemli adımlardan biri de Dostça İlişkiler Bildirisi'dir.³⁶⁹ Sömürgecilik konusundaki 1514 ve 1541 sayılı kararları sonrasında ortaya çıkan sorunları ele almak üzere 10 yıl sonra, 24 Ekim 1970 tarih ve 2625 (XXV) sayılı kararla Dostça İlişkiler Bildirisi oylama yapılmadan ve hiçbir itiraz olmaksızın BM'nin kuruluşunun 25. yıldönümü şerefine oybirliğiyle kabul edilmiştir. 1514 sayılı Karar'a Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Sosyalist Blok destek verirken sömürgeci devletler çekimser kalmıştı. 2625 sayılı Karar ise, bu üç grubun da görüşlerini yansıtan ve desteğini alan bir karar olmuştur.³⁷⁰ Bildiri'nin uzun yıllar süren hazırlık çalışmaları sırasında kendi kaderini tayin hakkı çeşitli yönleriyle tartışılmıştır. Hakkın, ilgili halkların serbest iradeleri de dikkate

³⁶⁶ Halperin/Scheffer/Small, a.g.e., s. 124.

³⁶⁷ Taşdemir, "Yeni Dünya ...", s. 21.

³⁶⁸ Aral, a.g.e., s. 30.

³⁶⁹ Bildiri tam metni için bkz. BMEM, "Bileşmiş Milletler Şartı Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildiri ve Eki", [http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625\(XXV\)_24_Ekim_1970.pdf](http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625(XXV)_24_Ekim_1970.pdf) Erişim Tarihi: 25/03/2015.

³⁷⁰ Musgrave, a.g.e., s. 74-75.

alınarak sömürgeciliğin sona ermesinin ve devletler arasında dostça ilişkileri ve işbirliğini geliştirmenin aracı olması öngörülmüştür.³⁷¹ Böylece, kendi kaderini tayin hakkı ile aslında ayrılma taleplerinin sınırlanması ve sömürgeci kurtulma amaçlanmıştır.³⁷² Ancak bu Bildiri, kendi kaderini tayin hakkını sadece sömürgelerin tasfiyesiyle sınırlandırmayıp daha geniş tutmuştur. Bununla beraber, Karar'ın alınması sürecinde ayrılma hakkının açıkça tanınması gerektiğini savunan SSCB'ye rağmen, büyük bir çoğunluk ayrılmayı yasal bir kendi kaderini tayin hakkı olarak kabul etmediğini bildirerek karşı çıkmıştır.³⁷³

Bildiri'de uluslararası hukukun temelini oluşturacak yedi ilke³⁷⁴ bulunmakta, bunların beşincisi olarak eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayin hakkı düzenlemekte ve ulus devletlerde kullanımına ilişkin esaslara yer verilmektedir. Bu bölüm sekiz paragraftan oluşmaktadır.³⁷⁵

³⁷¹ Akçay, a.g.e., s. 32.

³⁷² White, Robin C. A., "Self-Determination: Time for a Re-Assessment?", *Nederlands International Law Review*, Sayı: 28, 1981, s. 147-148.

³⁷³ Cassese, a.g.e., s. 112.

³⁷⁴ Bildiri'de sayılan bu ilkeler/konular sırasıyla şunlardır: 1) Herhangi bir devletin siyasi bağımsızlığı veya ülkesel bütünlüğüne karşı veya BM Şartı amaçlarıyla bağdaşmayan herhangi bir başka şekilde güç kullanılması veya tehdidinden kaçınmaları ilkesi, 2) Devletler arasındaki uyuşmazlıkların uluslararası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye atmayan bir şekilde çözümlenmesi ilkesi, 3) Anlaşmayla uyumlu olarak, herhangi bir devletin milli yargı alanına giren sorunlara karışmama ilkesi, 4) Anlaşmaya uygun olarak, devletlerin birbirleriyle işbirliği yapma görevi, 5) Eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayini ilkesi 6) Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, 7) Devletlerin BM amaç ve ilkelerini daha ileri götürme yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirmeleri ilkesi. Malanczuk, a.g.e., s. 32.

³⁷⁵ BM Şartı ile saklı tutulan, halkların eşit hakları ve kendi kaderini tayin etmesi ilkesi nedeniyle bütün halklar, dış müdahale olmaksızın, özgür bir biçimde, kendi siyasal statülerini tayin etme ve kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesini sağlamaya çalışma hakkına sahiptir ve bütün Devletler, Şart hükümleri doğrultusunda, bu hakka saygı gösterme yükümlülüğündedir.

Her Devletin:

- (a) Devletler arasında dostça ilişkileri ve işbirliğini ilerletmek; ve
- (b) sömürgeciliğe hızla son vermek amacı ile, söz konusu halkların özgürce ifade edilmiş iradelerine gereken saygıyı göstererek;

ve halkların yabancı boyunduruğu, idaresi ve sömürsü altına alınmasının temel insan haklarının yadsınması gibi hakkın ihlali anlamına da geldiğini ve Şart'a aykırı olduğunu akılda tutarak; Şart'ın hükümleri doğrultusunda, birlikte ve ayrı hareket etmek yolu ile, halkların eşit hakları ve kendi kaderini tayin etmesi ilkesinin gerçekleştirilmesini teşvik etmek ve ilkenin yerine getirilmesine yönelik olarak Şart tarafından verilmiş olan sorumlulukları yerine getirmesinde BM'ye yardımda bulunmak yükümlülüğü vardır.

Her Devletin, Şart doğrultusunda, birlikte ve ayrı hareket etmek yolu ile, insan hakları ve temel özgürlüklere evrensel saygıyı ve bunların hayata geçirilmesini destekleme yükümlülüğü vardır.

Egemen ve bağımsız bir Devlet kurma, bağımsız bir devletle serbest birleşme ya da bütünleşme ya da bir halk tarafından özgürce belirlenmiş herhangi başka bir siyasal statüye sahip olma o halkın kendi geleceğini tayin etme hakkını kullanmasının şekillerini oluşturur.

Her Devletin, yukarıda bu ilkenin ayrıntılı incelemesinde bahsedilen halkları, kendi kaderini tayin etme ve özgürlük ve bağımsızlık hakkından mahrum eden herhangi bir zora dayanan hareketten kaçınmak yükümlülüğü vardır. Kendi kaderini tayin etme haklarını kullanma amacı ile, bu türde zora dayanan hareketlere karşı ve onlara direnç göstermeye yönelik hareketlerinde bu halklar, Şart'ın amaçları ve ilkeleri doğrultusunda destek aramak ve almak hakkına sahiptirler.

Bir sömürge toprağı ya da diğer Özerk Olmayan Ülke, Şart nezdinde, kendisini yöneten Devletin statüsünden ayrı ve farklı bir statüye sahiptir; Şart nezdindeki bu tür ayrı ve farklı statü, sömürgeci ya da Özerk Olmayan

Musgrave, 1. paragrafın sonunda tüm devletlere vurgu yapılmasını kendi kaderini tayin hakkını sömürge bağlamının ötesine taşıyıp evrensel düzeyde uygulama alanı bulması arzusunun bir kanıtı olarak görmektedir.³⁷⁶

4. paragrafta kendi kaderini tayin hakkının uygulama şekillerini açıklandığı ve BMGK'nın 1541 sayılı kararında sayılan seçeneklere ek bir seçeneğin daha getirildiği görülmektedir. Buna göre, halklar kendi kaderini tayin hakkını bağımsız bir devlet kurarak, bağımsız bir devletle birleşerek veya entegrasyona giderek veya diğer bir siyasi statüyü kabul ederek uygulayabilirler.³⁷⁷ Bu son seçenek kendi kaderini tayin hakkı konusunda getirilen yeniliklerden bir tanesidir. Böylece, Bildiri ile kendi kaderini tayin hakkının uygulama alanının kolonilerle olan ilişkilerle sınırlı tutulmadığı belirtilmektedir.³⁷⁸

5. paragraf, devletlere, halkarı, sahip oldukları kendi kaderini tayin, hürriyet ve bağımsızlık haklarından mahrum edecek herhangi bir zorlama hareketinden kaçınma yükümlülüğü getirmiştir. 1514 sayılı karardan farklı olarak, kendi kaderini tayin hakkını kullanan halkın, bu haktan yoksun bırakılması amacıyla yönetimce uygulanan zorba hareketlerine karşı direnişte bulunabileceğini ve direnişleri için BM Şartı amaç ve ilkelerine uygun şekilde yardım arama ve alma hakkı öngörülmüştür. Kendi kaderini tayin hakkının zorla engellenmesine karşı girişilen direnişte dışarıdan yardım alınması BM Şartı'na uygunluk koşuluna bağlanmıştır. Bir diğer ifade ile, demokratik olmayan devletlere karşı şiddete başvurmak ve bu yolla kendi kaderini tayini elde etmek uygun olabilmektedir.³⁷⁹ Yani Bildiri, bu tür durumlarda ulusal grubun yönetime karşı koyma hakkını meşru kabul etmektedir. Buna rağmen, 5. paragraf bu hakkı elde etmek için ne silahlı mücadeleye, ne de üçüncü ülkelerin maddi yardım almaya müsaade etmemiştir. Bunun için yardım arayabileceklerine yer

Ülkenin halkı, Şart ve özellikle Şart'ın amaç ve ilkelerinin doğrultusunda, sahip olduğu kendi kaderini tayin etme hakkını kullanana kadar var olacaktır.

Yukarıda yer alan paragraflardaki hiçbir şey, yukarıda tanımlanmış bulunan halkların eşit hakları ve kendi kaderini tayin hakkına uygun olarak kendilerini yöneten ve böylece ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkı temsil eden bir yönetimi bulunan egemen ve bağımsız devletlerin toprak bütünlüğü ya da siyasal birliğini tamamen ya da bir kısmı ile parçalayacak ya da bozacak olan herhangi bir harekete izin veriyormuş ya da bunu teşvik ediyormuş gibi yorumlanamaz.

Her Devlet, herhangi başka bir Devlet ya da ülkenin ulusal birliği ve ülkesel bütünlüğünü kısmen ya da tamamen bozma amacını güden her hareketten kaçınacaktır. Gündüz, a.g.e., s. 135-136.

³⁷⁶ Musgrave, a.g.e., s. 75.

³⁷⁷ Potier, a.g.e., s. 28.

³⁷⁸ Arsava, A. Fusun, "Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve de Ortaya Çıkan Düzenlemeler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran: 1992, s.78.

³⁷⁹ Beşe, a.g.e., s. 29.

verilmişse de bu maddi yardımdan çok manevi yardım çağrıştırılmaktadır.³⁸⁰ Zira, olası yardımın maddi yardımı kapsayıp kapsamadığı ve hangi mahiyette olacağı belirsizdir.

7. paragraf, kendi kaderini tayin hakkı ile hükümet arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu bağlamda, kendi kaderini tayin hakkının bir kez uygulanınca biten değil mütemadi bir süreç olduğu ima edilmektedir. Buna göre, şayet bir hükümet ülkesindeki tüm grupları temsil etmiyorsa, temsil edilmeyen grubun ülkesel bütünlük ilkesine saygı duyması gerekmediği sonucuna varılmıştır. Bu hallerde ayrılmaya izin verilebileceği üstü kapalı da olsa ifade edilmiştir.³⁸¹ Burada “içsel”, yani demokrasi anlamındaki kendi kaderini tayin hakkından bahsedilmektedir. Buna göre, yönetimi demokratik olan devletlere, yani bünyesindeki tüm toplulukların temsil edildiği yönetimlere sahip devletlere karşı topak bütünlüğünü veya siyasi birliğini bozucu nitelikte bir eyleme girişilemez.³⁸² Temsili olmayan bir hükümetin varlığının neye göre belirleneceğinin resmi bir tanımının bulunmaması konuyu ihtilafli hale getirmesine rağmen kararda bu hususa yer verilmiş olması, kendi kaderini tayin hakkına demokrasi ve insan hakları ekseninde katkı sağlamış ve diğer BM kararlarına nazaran yeni bir ufuk açmıştır.

8. paragrafta ise, yine ülkesel bütünlük şerhinin koyulmasından geri durulmamıştır. Böylece bir taraftan kendi kaderini tayin hakkı desteklenirken diğer taraftan da geleneksel anlayış çizgisinden sapmadan ülkesel bütünlüğün korunması savunulmuştur. Biri diğerini engellemektedir. Fakat bu vurgu yalnızca devletleri bağlamaktadır Sömürge durumunda olan ve dolayısıyla kendini yönetemeyen ülkeler bu kapsamın dışında tutulmuştur. Bağımlı haller dışında, ülkesel bütünlüğün korunması, mevcut devletten ayrılma hakkına göre önceliklidir. Diğer yandan, devletin toprak bütünlüğü, ancak bünyesindeki halkların içsel kendi kaderini tayin hakkına uymasıyla söz konusudur. Devlet ilgili halk grubunun istemlerine siyasi çözümlerle hoşgörü ile yaklaşmalıdır.³⁸³ Aksi halde, 7. Paragrafın kaleme alınış şekline, kendi kaderini tayin hakkı kapsamına giren ulusal azınlıkların tam ayrılma hakları için kapının açık olduğu anlaşılmaktadır.

Bildiri, BM Şartı’nda yer alan temel ilkelerin ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturması nedeniyle önem taşımaktadır.³⁸⁴ Bildiri ile yabancı boyunduruğuna tabi kılınmasının ve sömürünün insan haklarının bir inkarı ve BM Şartı’nın ihlali olduğu açıkça vurgulanmış, halkların eşit hakları ve kendi kaderini tayin hakkının halklar bakımından bir hak olduğu ve

³⁸⁰ Musgrave, a.g.e., s. 77.

³⁸¹ Sikander, a.g.e., s. 37.

³⁸² Cassese, a.g.e., s. 111. Dar yorumu benimseyenler, bu anlayışın ancak ırk ayrımcı (*apartheid*) rejimler için söz konusu olabileceğini belirtmişlerdir. Çavuşoğlu, a.g.e., s. 74.

³⁸³ Bring, a.g.e., s. 27.

³⁸⁴ Gündüz, a.g.e., s. 131.

bu prensibe uyulmasının devletler için de yükümlülük olduğu kabul edilmiştir.³⁸⁵ Bu Bildiri, iki karşıt yorumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlk yoruma göre, söz konusu Bildiri, yalnızca BM uygulamasını yansıtmakta olup sömürgecilik ve ırk ayrımını kapsayan teamül hukuku kuralına ilişkin yeni bir şey söylememektedir. İkinci yoruma göre ise, Bildiri'nin sınırlayıcı-yasaklayıcı ifadesi ancak halkın tamamını temsil edebilen bir yönetimin varlığı durumunda anlam kazanabilmektedir.³⁸⁶ Başka bir ifade ile, tüm toplumun temsil edilmediği devletlerde halkların kendi kaderini tayin hakkını kullanabileceğini, dolayısıyla Bildiri'de düzenlenen hakkın uygulama şekillerinden birine başvurulabileceği yorumu yapılmaktadır. Ancak bu yorum halen tartışmalı olup, mevcut hukuk sistemi içerisinde henüz kabul görmüş değildir.³⁸⁷ Böyle bir düzenlemenin bildiride yer alması, sömürge dışında da kendi kaderini tayin hakkına sahip olabilecek “halk” türlerinin olduğunun kabul edilmesi açısından önemlidir. Bildiri ile kendi kaderini tayin hakkı insan hakları yaklaşımı ile paralel düşen bir genişleme sahası bulmuştur.³⁸⁸ Zaten, insan haklarının uluslararası alanda korunması ile kendi kaderini tayin hakkı arasında yakın ilişki kurması Bildiri'nin en önemli özelliğidir.³⁸⁹

Sonuç olarak, farklı yorumlara açık, konusu ve hedefi tam olarak belirgin olmasa da yeni bir soluk ve kriter getiren Bildiri³⁹⁰, kendi kaderini tayin hakkının içeriğinin anlaşılması bakımından önemli katkılar ortaya koymuştur. Bildiri metni, hakkın doğasını devlette aramakta ve hakkın yerine getirilebilmesi için her iki tarafa da (devlet ve halk) sorumluluklar yüklemektedir. Bu nedenle Dostça İlişkiler Bildirisi'nde, kavramın olması gerektiği şekliyle düzenlendiği söylenebilir. Bu da, BM'nin kavrama yaklaşımının temelini oluşturmuştur.

2.1.1.2.4 Gelişme Hakkına İlişkin Bildiri

BMGK'nın 4 Aralık 1986 tarih ve 41/128 sayılı kararı ile kabul edilen Bildiri'den, kendi kaderini tayin hakkının, halkların gelişimini sağlayan unsurlardan biri olduğu ve bu hakkın tanınmaması halinde halkların gelişiminin sağlıklı olamayacağını, Bildiri'nin ilgili hükümlerinden anlıyoruz:

Başlangıç: Halkların kendi siyasal statülerini serbestçe belirleme ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri sağlama hakkına sahip olmaları nedeniyle halkların kendi kaderini tayin hakkını hatırlayarak,

³⁸⁵ Kütükçü, a.g.e., s. 269.

³⁸⁶ Akçay, a.g.e., s. 32.

³⁸⁷ Pazarıcı, a.g.e., s. 9.

³⁸⁸ Şahin, a.g.e., s. 23.

³⁸⁹ White, a.g.e., s. 148.

³⁹⁰ Akçay, a.g.e., s. 33.

Madde 1/2: Bir insan hakkı olarak gelişme ayrıca, insan haklarına dair her iki Uluslararası Sözleşmenin hükümleri çerçevesinde bütün doğal zenginlikler ve kaynaklar üzerinde tam egemenlik gibi vazgeçilmez haklarını kullanmak da dahil, halkların kendi kaderini tayin hakkının tam olarak gerçekleştirilmesini de ifade eder.

Madde 5: Devletler, halkların ve bireylerin insan haklarının, sömürgecilik, yeni sömürgecilik, her türlü ırkçılık ve ırk ayrımcılığı, yabancı bir ülkenin hakimiyeti ve işgali, ulusal egemenliğe, ulusal birliğe ve ülke bütünlüğüne yönelik saldırılar ve tehditler ile savaş tehditleri gibi durumların sebep olduğu kitlesel ve hayasız ihlallerden ve, halkların temel hakkı olan kendi kaderini tayin hakkını tanımayı reddeden tutumlardan arındırmak için kararlı tedbirler alır.³⁹¹

Uluslararası Hukuk Derneği'nin gelişme hakkı üzerine 1991 Kalküta Bildirisi de, m. 1/2'de, gelişme hakkını, açlık, eğitimsizlik ve hastalıkların giderilmesi için yoksul halkların, devletlerden ve uluslararası topluluktan talepte bulunabileceği hukuki iddialar olarak niteledikten sonra; m. 9'da, BM'nin, gelişme hakkı gereğince, kendi kaderini tayin hakkını güvenceye almakla sorumluluğu olduğunu ifade etmektedir.³⁹²

2.1.1.2.5 BM'nin Ellinci Yıldönümü Deklarasyonu

Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin parçalanması ve Yugoslavya'nın dağılması ile etnik çatışmaların artış göstermesi kendi kaderini tayin hakkını BM'nin gündemine tekrar taşımıştır. 1995 yılında BM, Ellinci Yıldönümü Deklarasyonu'nu yayınlamıştır. Bu deklarasyona göre BM'ye üye olan ülkeler:

“Koloni yönetimi veya yabancı işgali veya diğer tüm yabancı hakimiyeti şekilleri altındaki halkların özel durumlarını daima göz önünde bulundurarak, tüm halkların kendi kaderini tayin hakkını korumaya devam edecek ve halkların vazgeçilmez kendi kaderini tayin hakkını elde etmek için BM Şartı'nda kendilerine tanınan yasal mücadelelerini tanıyacaktır.”³⁹³

Yıldönümü Deklarasyonu'nun, kendi kaderini tayin hakkını vazgeçilemeyen ve küçümsenemeyecek bir hak olarak tanımlaması hakkın önemini tekrar vurgulamıştır. Bu

³⁹¹ Bildiri'nin verilen maddeleri ve tamamı için bkz. BMEM, “Gelişme Hakkına Dair Bildiri”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin1312.pdf Erişim Tarihi: 26/03/2015.

³⁹² Özdek, a.g.e., s. 385.

³⁹³ United Nations 50th Anniversary, “Declaration on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations”, <http://www.un.org/UN50/dec.htm> Erişim Tarihi: 29/03/2015.

durumun tarihsel izdüşümü itibariyle, SSCB ile Yugoslavya'nın parçalanması sürecine hız kattığı söylenebilir.

2.1.1.3 İnsan Haklarına İlişkin İkiz Sözleşmeler: Sürekli Bir Hak Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı

1946 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'ne bağlı İHK kurulmuştur. Bu komisyon tarafından hazırlanan İHEB, BM Şartı'nda ifade edilen insan hakları ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirme amacı, açıklığa kavuşturma ve kapsamını belirleme gereksinimi ile hazırlanmıştır.³⁹⁴ BMGK'nın Uluslararası İnsan Hakları Tasarısı'nın bir parçası olarak 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ettiği İHEB'de, kendi kaderini tayin hakkının bazı yönleri olan kişinin kendi ülkesinin yönetimine katılma hakkı (m. 21/1) ve halkın iradesinin hükümetin esası olması (m. 21/3) hususları bulunsa da, hak açıkça yer almamıştır.³⁹⁵ İHEB'in yasal bağlayıcılığının da bulunmaması sebebiyle taraf devletlere birtakım yükümlülükler yüklemek, bir denetim sistemi kurmak ve Bildiri'de yer alan ilkeleri bağlayıcı bir hukuk belgesine dönüştürmek amacıyla devletleri hukuki olarak bağlayacak bir sözleşme yapılması fikri ortaya çıkmıştır.³⁹⁶ 1949 yılında İHK, hak ve hürriyetleri tespit eden ve bunların ihlali halinde alınacak tedbirleri öngören sözleşmeler hazırlamaya başlayıp, ayrı ayrı iki taslak olarak 1954'de tamamladı. Bu taslaklar, 10 yılı aşan bir süre boyunca BMGK'da tartışıldı ve neticede hazırlanan metinler tek bir sözleşme yerine biri kişisel ve siyasal haklar; diğeri sosyal, ekonomik ve kültürel haklara ilişkin iki ayrı sözleşmeye dönüştürüldü.³⁹⁷ Sözleşme taslaklarının hazırlanması evresinde Batılı devletler iki sözleşmenin de bireylerin temel hak ve özgürlükleri ile ilgili olmasında ısrar ederken, SSCB halkların kendi kaderini tayin hakkının sözleşmelere dahil edilmesinde ısrarcı olmuştur.³⁹⁸ Bu halde sosyalist ve gelişmekte olan devletlerin desteğiyle kendi kaderini tayin hakkının sözleşmelerde yer alacağını anlayan Batılı devletler, karşı atağa geçerek kendi kaderini tayin hakkının sadece sömürge halklarına değil diğer bağımsız devletlerin halklarına da ait bir hak olarak sözleşmeye dahil edilmesini sağlamaya çalışmışlardır.³⁹⁹ Zira, sömürgelerin giderek hızlanan bir şekilde bağımsızlıklarını kazanmış olması Batı'nın sömürgeci devletlerinin elini rahatlatmıştı. Çünkü, daha önce Komünist Blok tarafından kendisinde yöneltilen kendi kaderini tayin hakkı silahını, bu kez Batı, özellikle SSCB'nin dağılması için kullanmaya soyunmuştu.

³⁹⁴ Reisoğlu, a.g.e., s. 8.

³⁹⁵ Şahin, a.g.e., s. 18.

³⁹⁶ Gözlüçöl, Said Vakkas, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi*, Yetkin Yayınları, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: 2002, s. 95.

³⁹⁷ Gündüz, a.g.e., s. 456.

³⁹⁸ Cassese, a.g.e., s. 47.

³⁹⁹ Musgrave, a.g.e., s. 68.

16 Aralık 1966 gün ve 2200 (XXI) sayılı BMGK kararı ile kabul edilip⁴⁰⁰ 19 Aralık 1966'da üye devletlerin imzasına ve onayına sunulan ve 1976 yılında yürürlüğe giren İkiz Sözleşmeler⁴⁰¹, kendi kaderini tayin hakkını açıkça teyit etmiş ve yeni türlerini ortaya çıkarmıştır.⁴⁰² Her iki sözleşmenin ortak 1. maddesinde kendi kaderini tayin hakkı şöyle düzenlenmiştir:

“Bütün halklar, kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak uyarınca kendi siyasal statülerini serbestçe oluştururlar ve ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini özgürce belirleyebilirler.

Bütün halklar, karşılıklı çıkar ilkesine ve uluslararası işbirliği içinde oluşan uluslararası hukuka dayanan yükümlülüklerine, kendi menfaatleri için zarar vermeksizin ulusal zenginlik ve kaynaklarını özgürce kullanabilir. Hiçbir koşulda bir halk kendi geçim olanaklarından mahrum bırakılamaz.

Bu Sözleşme'ye taraf devletler, kendini yönetmeyen ve vesayet altında bulunan ülkelerin yönetiminden sorumlu olanlar da dahil, halkların kendi kaderlerini tayin hakkının gerçekleşmesini özendirir ve BM Şartı'nın hükümleri uyarınca bu hakka saygı gösterirler.”⁴⁰³

Sözleşmeler'in ortak 1. maddesinde kullanılan genel dil kendi kaderini tayin hakkını sadece sömürge yönetimi altındaki ülke halklarına değil tüm halklara doğru genişletmiş ve böylece kişisel ve siyasal haklar arasında devamlı bir bağlantı kurmuştur.⁴⁰⁴ Sözleşme çerçevesinde kendi kaderini tayin hakkı, bağımsızlığın kazanılmasıyla sona eren değil süreklilik arz eden bir hak haline gelmiştir. Maddedeki düzenlenme biçiminden hakkın

⁴⁰⁰ Karaosmanoğlu, 2200 (XXI) sayılı kararın oybirliğiyle kabul edildiğini yazmaktadır. Karaosmanoğlu, “İç ...”, s. 69.

⁴⁰¹ ESKUS 141 devlet tarafından onaylanıp 03 Ocak 1976'da, KİSHUS ise 144 devletin onayıyla 23 Mart 1976'da yürürlüğe girmiştir. ESKUS metni için bkz. BMEM, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf Erişim Tarihi: 03/04/2015. KİSHUS metni için bkz. BMEM, “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf Erişim Tarihi: 03/04/2015. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gemalmaz, a.g.e., s. 25 vd.

⁴⁰² Cassese, bu dönemde kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili hakim görüşün sömürge yönetimlerinden kurtulma anlamına gelmesine rağmen bu sözleşmeyle kavramın çok daha geniş bir anlam kazandığını belirtmekte ve bunu dört maddede toplamaktadır. Birincisi, sözleşmeye taraf devletlerin içinde yaşayan insanlar kendi yöneticilerini serbestçe seçme hakkını kazanmıştır. Kendi kaderini tayin hakkının içsel yönü somutlaşmıştır. İkincisi, taraf devletlere diğer devletlerin bağımsızlığını engellemekten kaçınma zorunluluğu getirmektedir ve yabancı toprakların işgali halkların kendi kaderini tayin hakkının ihlali anlamına gelmektedir. Üçüncüsü, sömürge ülkeleriyle ilgili BM Şartı hükümleri tekrar canlandırılmıştır. Dördüncüsü, doğal zenginliklerin kontrolü hakkının vurgulanmasıyla beraber daha önce sadece politik yönü düşünülen kendi kaderini tayin hakkının ekonomik yönü de ortaya çıkmıştır. Cassese, a.g.e., s. 65-66

⁴⁰³ Gündüz, a.g.e., s. 458.

⁴⁰⁴ Gardam, a.g.e.,s. 54.

kullanımının bir defaya mahsus olmadığı, aksine kendisini sürekli olarak yenilemesi ve güçlendirmesi gereken (dinamik) sürekli bir hak olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁵ Sözleşmeler'in ortak m. 1/2'de, halkların kendi doğal zenginliklerini ve kaynaklarını serbestçe kullanması ve kendi geçim kaynaklarından mahrum edilmemesi olarak ifade edilen ekonomik kendi kaderini tayin hakkı düzenlenmiştir.⁴⁰⁶ Böylece, kendi kaderini tayin hakkının siyasi boyutunun yanı sıra ekonomik boyutuna da yer verilmiştir.⁴⁰⁷ Ortak m. 1/3 ise, vesayet altındaki ve muhtar olmayan ülkelere bağımsız bir devlet kurma ya da mevcut bağımsız bir devletle birleşmeye karar verme hakkını vermektedir.⁴⁰⁸

Bu madde ile Sözleşmeler, kendi kaderini tayin "ilkesi"nden değil, "hakkı"ndan söz etmektedir. Bundan sonra, artık kendi kaderini tayinin hukuki bir yüküm yüklediği, yalnız yol gösterici bir ilke olduğu ileri sürülemeyecektir.⁴⁰⁹ "Hak" olarak bahsedilmesi kavramın hukuksal ağırlığını artırmıştır. Kendi kaderini tayin hakkının her iki sözleşmede de yer alması, bu hakkı hem kişisel ve siyasi hem de ekonomik, sosyal ve kültürel bir hak olarak algılandığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, kavrama sözleşmelerin ayrı bir bölümünde yer verilmiş olması hakka bir bakıma ayrıcalıklı bir konum sağlamaktadır.⁴¹⁰ Sözleşmelerde hak, bütün halklara tanınmış bir hak olarak yer almıştır.⁴¹¹ Ancak, halkın ne olduğu, kavramın tanımı ve kapsamı ile hakkın gerçekleştirilmesi için devletlerin yükümlülükleri konusunda Sözleşmeler'de bir açıklama yoktur. Bu hususlarda yalnızca BM Şartı'na atıf yapmakla yetinilmiştir.⁴¹² Hakkın ihlali halinde, bireylerin ya da toplulukların şikayet hakkı gibi bir mekanizmaya yer verilmemiştir. Zaten Sözleşmeler ile kurulan İHK'ya göre, Sözleşme'ye ekli ihtiyari protokolle düzenlenen kişisel başvuru hakkı ancak bireysel haklara yönelik olarak kullanılabilir.⁴¹³

Sonuç olarak, BM uygulamasının başlangıcında sadece koloni ve yabancı egemenliği altında bulunan halklara tanınan kendi kaderini tayin hakkı, İkiz Sözleşmeler'in yürürlüğe girmesiyle daha kapsamlı bir geçerlilik kazanmıştır.⁴¹⁴ İkiz Sözleşmeler, insan haklarına

⁴⁰⁵ Aral, a.g.e., s. 111.

⁴⁰⁶ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 72-73.

⁴⁰⁷ Kılınç, "Self Determinasyon İlkesinin ...", s. 970.

⁴⁰⁸ Cassese, a.g.e., s. 55.

⁴⁰⁹ Kütükçü, a.g.e., s. 269.

⁴¹⁰ Crawford, a.g.e., s. 27.

⁴¹¹ 3. fıkradaki "kendi kendini yönetmeyen ve vesayet altındaki ülkelerin yönetiminden sorumlu olanlar da dahil ..." ifadesi bize, "halk"tan kastedilenlerin sadece sömürge halkları değil, tüm dünya halkları olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca "halk", bir ülke halkının tamamını ifade eder. Yani ülke halkının sadece bir kısmı değil, tümü kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. Karaosmanoğlu, "Kendi ...", s. 154.

⁴¹² Kütükçü, a.g.e., s. 269.

⁴¹³ Aral, a.g.e., s. 31-32.

⁴¹⁴ Arsava, "Azınlıklar ...", s. 34.

ilişkin belgeleridir. İHEB'deki hak ve hürriyetleri güvence altına almıştır. Kendi kaderini tayin hakkı, ilk kez bağlayıcı olarak insan hakları belgelerinde yer almıştır. Kavram artık devletlerin reddedemeyeceği, bağlayıcı bir hukuk kuralı haline gelmiştir. Bu noktada kavram ile insan hakları dirsek temasına geçmiş, insan hakları kendi kaderini tayin hakkını da kapsama alanına almaya başlamıştır. Dolayısıyla kavram, daha sonraki birçok belgede bir insan hakkı olarak görülecektir. Arsava'ya göre, kendi kaderini tayin hakkının İnsan hakları sözleşmelerine girmesi, hakkın insan hak ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlanmanın önkoşulu olmasından ileri gelmektedir. Kendi kaderini tayin hakkı halkların hakkı olarak açık bir şekilde düzenlenmiş kolektif bir insan hakkıdır.⁴¹⁵ İHK'nın da belirttiği gibi, bu maddedeki hak da, kolektif kendi kaderini tayin hakkıdır. Bu madde bir anlamda kolektif demokrasi ilkesini de teyit etmektedir.⁴¹⁶ İkiz Sözleşmeler ile birlikte, kendi kaderini tayin hakkı ile demokratik düşünce ve insan hakları arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak, uluslararası toplumda bağımsızlık temalı dışsal kendi kaderini tayin hakkı ikinci plana itilerek insan hakları ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunun etkisiyle, kendi kaderini tayin hakkı da artık içsel boyutuyla önemsenir hale gelecektir.

2.1.2 AGİK Çerçevesinde Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)⁴¹⁷, 1970 yılların başında Soğuk Savaş koşullarındaki Avrupa'nın parçalamış siyasi bütünlüğünün tekrar sağlanması, güvenlik ve istikrarın temini ve katılan devletler arasında bu amaca yönelik işbirliğinin geliştirilmesi fikriyle kurulmuştur.

AGİK'in görevi, doğu ile batı arasında çok taraflı bir müzakere ve diyalog forumu olarak belirlenmiştir. 1975'den 1990'a kadar AGİK, yeni yükümlülüklerin ele alındığı ve uygulamaların gözden geçirildiği bir dizi konferans ve toplantılar şeklinde varlığını sürdürmüştür.⁴¹⁸

AGİK, faaliyetleri çerçevesinde kendi kaderini tayin kavramına önem vermiş ve kavram AGİK şemsiyesi altında kabul edilen -bağlayıcılıkları olmasa da siyasi ve ahlaki değere sahip- çeşitli belgelerde yer almıştır.

⁴¹⁵ Arsava, "Azınlıklar ...", s. 34.

⁴¹⁶ Aral, a.g.e., s. 111.

⁴¹⁷ AGİK, 4 Aralık 1994'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ismini almıştır.

⁴¹⁸ Sapiro, Miriam, "The OSCE: An Essential Component of European Security", <http://www.asil.org/insights/insight8.htm> Erişim Tarihi: 26/03/2015.

2.1.2.1 Helsinki Nihai Senedi

3 Temmuz 1973 tarihinde Helsinki’de başlayan ve Cenevre’de devam eden AGİK sürecinin temel belgelerinden ilki olarak 35 devlet tarafından⁴¹⁹ 1 Ağustos 1975 yılında Helsinki’de imzalanmış ve AGİT’in de kurulması yolunda ilk adımı atmış olan senettir. 10 bölümden oluşan Helsinki Nihai Senedi’nin 8. bölümü kendi kaderini tayin hakkına ilişkindir. “Halkların Eşit Hakları ve Kendi Kaderini Tayini” başlığı altında kendi kaderini tayin hakkı şu şekilde düzenlenmiştir:

“Katılan devletler, her zaman BM Şartı’nın amaçlarına ve ilkelerine ve devletlerin toprak bütünlüğü de dahil uluslararası hukukun ilgili kurallarına uyarak, halkların hak eşitliğine ve onların kendi geleceklerini serbestçe belirleme haklarına saygı gösterirler.

Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini serbestçe tayin hakları uyarınca, bütün halklar, dışarıdan bir karışma olmaksızın, istedikleri zaman ve istedikleri biçimde, iç ve dış siyasal statülerini özgür olarak saptama ve siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini diledikleri gibi sürdürme hakkına her zaman sahiptirler. Katılan devletler, gerek kendi aralarında, gerek bütün devletlerle dostluk ilişkilerinin gelişmesi için, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini serbestçe belirleme ilkesinin evrensel anlamına saygının ve bu ilkeyi etkin bir biçimde kullanmalarının önemini bir kez daha doğrularlar. Katılan devletler, bu ilkeye, herhangi bir biçimde, aykırı davranışların ortadan kaldırılmasının önemini anımsarlar.”⁴²⁰

Avrupa devletleri arasındaki işbirliği ve güvenliği güçlendirmek amacıyla imzalanan Sened’in 8. bölümü büyük ölçüde BM kararlarını pekiştirmekten öteye gidemediği söylenebilir. Ancak, kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutuna ilk kez bu derinlikte yer verilmiştir.⁴²¹ Halkların sadece dış müdahaleden değil, otoriter bir hükümetin baskısından da kurtulmak için bu hakkı kullanabileceğinden bahsedilmektedir.⁴²² Bu anlamda, başlıca yeniliklerinden birinin içsel kendi kaderini tayin hakkına dair yaptığı demokratik hamle olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çoğulcu demokratik bir toplum modeli için özel bir kriterin

⁴¹⁹ 33 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada. Türkiye 18-19 Kasım 1999’daki AGİT İstanbul zirvesinde imzalamıştır. Senedi imzalayan 35 ülke arasında SSCB dikkat çekmektedir. Zira kaderin bir cilvesi olarak, SSCB’nin dağılma sürecinde Senet büyük bir etken olarak gösterilmektedir. Diğer yandan Yugoslavya temsilcileri de belgeyi imzalamış olsalar da Yugoslavya’nın dağılma süreci pek kolay olmamıştır ve kimse bu dağılma sürecinde Helsinki Nihai Senedi’nden bahsetmemiştir.

⁴²⁰ Gündüz, a.g.e., s. 707. Ayrıca tam metin için bkz. s. 704-708.

⁴²¹ Cassese, a.g.e., s. 285.

⁴²² Taşdemir, “Yeni Dünya...”, s. 33.

gelişimine yardım etmiştir. Buna göre, her devlet tüm nüfusu ile, özgür ve fiili seçimler vasıtasıyla yöneticilerini seçme hakkına sahip olacak, bu hak bir defalık değil devamlı olacaktır. Ancak böyle bir genel kuralın oluşumu için bazı yeni mekanizmaların -örneğin BMGK'nın seçimleri gözlemlemesi gibi- buna eşlik etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde oluşum halinde olan (*in statu nascendi*) böyle bir kural uygulamadan yoksun, manipulasyonlara açık, hukuken değersiz, sadece siyasi ve felsefi değeri olan bir kural mahiyeti taşıyacaktır.

Senet, kendi kaderini tayin hakkını geniş anlamda yorumlamış, sömürge, yabancı hakimiyeti ya da ırkçı bir rejim altında yaşayan halklara atıf yapmadan, bu hakkın tüm halklara ait olduğunu ilan etmiştir. Bu, Avrupa yaklaşımını yansıtmakla birlikte, artık vrensel düşüncenin de bu yönde olduğunu teyid etmiştir. Fakat bu hususun uygulamada dikkate alınmaması ihtimalinden dolayı, Doğulu ülkeler Batılı ülkeler bu yönde davranmaya zorlamaktadır.⁴²³

Senet'te devletlerin egemenliği, ülkesel bütünlük, sınırların değişmezliği gibi kendi kaderini tayin hakkı ile zıt gibi görünen ilkeler de kabul edilmiştir. Dolayısıyla Senet'in özünde, yine önceki belgelerde olduğu gibi, devletin çıkarı önceliklidir. Bu anlamda Senet, kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili önemli bir yenilik getirmemiştir.⁴²⁴ Ayrıca bu tutumla kendi kaderini tayinin bağımsızlık, güç kullanarak hakkı elde etme gibi, devrimci potansiyeli törpülenmiştir.⁴²⁵ Senet'te anılan halklar her imzacı devletin tüm nüfusu için geçerli olup herhangi etnik grup ya da azınlığa kendi kaderini tayin hakkı verilmemiş, ülkesel bütünlüğe verilen önem gereği ayrılmaya yönelik hiçbir hak tanınmamıştır. Bu veriler ışığında (her imzacı devletin tüm nüfusuna verilen kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde) bir devletin merkezi otoritesince bu devletin tüm nüfusunun isteğine aykırı hiçbir ülkesel ya da başkaca değişimler yapılamayacağı sonucuna varılmıştır.⁴²⁶ Bu konuya ilişkin olarak meydana gelen iki olayı anımsamak faydalı olacaktır. İki Almanya'nın birleşmesinde tüm ülke nüfusunun isteğini almak gerekirken Doğu Almanya'da meydana gelen ani ve çarpıcı gelişmeler, Alman halklarının isteklerini bir referandum vasıtasıyla belirtmelerini gerekli kılmamıştır. Yine Çekoslovakya'nın 25 Kasım 1992'de Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'ne ayrılması konusunda da bir referandum ya da plebisit yapılmamıştır. Ancak bu olay kendi kaderini tayin hakkının tek yanlı bir uygulamasından ziyade tarafların anlaşmasına dayanmıştır. Çünkü Çek ve Slovak

⁴²³ Koskenniemi, a.g.e., s. 288.

⁴²⁴ Cassese, a.g.e., s. 288.

⁴²⁵ Koskenniemi, a.g.e., s. 288.

⁴²⁶ Cassese, a.g.e., s. 287.

Cumhuriyetleri'nin ayrı varlıkları anayasal olarak tanınmış ve mevcut şartlar altında ayrılımlarında herhangi bir sakınca görülmemiştir.

Helsinki Nihai Senedi'nin diğer önemli bir özelliği de kendi kaderini tayin hakkı ve insan hakları arasındaki bağı uygun bir perspektife koymasıdır. Bu belge, öncelikle taraf devletlere insan hak ve özgürlüklerine saygı göstermeleri talebinde bulunmaktadır. Bunun yanında kendi kaderini tayin hakkını devletler arasında dostça ilişkilerin geliştirilmesi bakımından önemli bir araç olarak görür.⁴²⁷ Kendi kaderini tayin hakkı ile insan hakları ilişkisine özen gösterilmiştir. “Serbestçe”, “özgürce” gibi ifadeler sık olarak her fıkrada kullanılmıştır. Bu kullanımla, halklara hem iç hem de dış herhangi bir müdahale olmaması kast edilmiştir. Devletlere de gönderme yapan bu yaklaşım, kendi kaderini tayin hakkının iç müdahale ve baskıya maruz kalmadan uygulanmasını öngörmektedir.⁴²⁸ Böylece içsel kendi kaderini tayin hakkına, yani demokratik düzene yönelik esaslı bir duruş sergilemiştir.

2.1.2.2 Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı

Batılı devletler öncülüğünde 1990'larda AGİK kapsamında kabul edilen Kopenhag⁴²⁹ ve Paris belgelerinde içsel kendi kaderini tayin hakkı yer almıştır.⁴³⁰ “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı” bunlar içinde en göze çarpanıdır. 19-21 Kasım 1990'da Paris'te kabul edilen bu belgede, ülkesel bütünlük üstün tutulmakla beraber, kendi kaderini tayin hakkının yine bu ilkeye aykırı olmadığı sürece uygulanması benimsenmiştir.⁴³¹ İlgili düzenleme şöyledir:

“... Halkların eşit haklara sahip olduklarını ve BM Şartı ile uluslararası hukukun, devletlerin toprak bütünlüklerini konu alanlar dahil, ilgili normlarına uygun olarak, kendi kaderlerini tayin hakkına sahip bulduklarını tekrar teyit ederiz.”⁴³²

Kendi kaderini tayin hakkına, 1989 Viyana Belgesi ve 3 Ekim 1991 Moskova Belgesi de ülke bütünlüğünün korunmasını gözeterek yer vermiştir.⁴³³

⁴²⁷ Cassese, a.g.e., s. 289.

⁴²⁸ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 33.

⁴²⁹ “AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi” metni için bkz. Gündüz, a.g.e., s. 727.

⁴³⁰ Aral, a.g.e., s. 115.

⁴³¹ Cassese, a.g.e., s. 293.

⁴³² Gündüz, a.g.e., s. 710. Tam metin için bkz. s. 708-716.

⁴³³ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 75. Viyana ve Moskova Belgeleri metinleri için bkz. Gündüz, a.g.e., s. 726-730.

2.1.2.3 Viyana Bildirisi

Kendi kaderini tayin hakkının kullanımına açıklık getiren son belge, 25 Haziran 1993 tarihli Dünya İnsan Hakları Viyana Bildirisi'dir.

“... Eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayinine uygun hareket eden ve o toprakta yaşayan tüm halkı herhangi bir fark gözetmeksizin temsil eden bir yönetime sahip bulunan egemen ve bağımsız devletlerin, ülkesel bütünlüğünü ya da siyasal birliğini tam olarak veya kısmen ortadan kaldıracak ya da tehlikeye sokabilecek herhangi bir eyleme izin veya teşvik sağlamak biçiminde yorumlanamaz.”⁴³⁴

Bildiri'de BM Şartı m. 55'e atıf yapılarak, kendi kaderini tayin hakkının varlığı ve bu hakkın ihlal edilemeyeceği kabul edilmiştir. Ancak hakkın kullanımına yine sınırlamalar getirilmiştir. Hak, ülkesel bütünlüğü bozucu şekilde kullanılamayacaktır ve hakkın kullanımıyla ilgili belirtilen ölçütler nazara alınacaktır. Viyana Bildirisi ve Eylem Programı II. Bölüm I. Paragraf Eki'ne göre hak üç tür halka tanınmıştır: Yabancı işgali altındaki, baskıcı/ırkçı rejimlerdeki ve sömürge altındaki halklar. Bildiri'de üzerinde durulması gereken en önemli husus, BM'nin daha önceki karar ve bildirimlerinde, “yasal mücadele” olarak geçen kendi kaderini tayin hakkı kavramının “yasal eylem” biçiminde değiştirilmesi olmuştur. Bu değişikliğin nedeni ise, mücadele kavramının geniş manada terörizmi de kapsamı ve bunun sonucu olarak yasal gibi gösterilmek istenen tedhişçi faaliyetlerin uluslararası arenada önlenmeye ve ortadan kaldırılmaya ve bunun bir hak olarak nitelendirilemeyeceğinin izah edilmeye çalışılmasıdır.⁴³⁵

Soğuk Savaş döneminde hem Avrupa hem de küresel ölçekte toprak işgalleri ve ülke kazanımları asgari seviyede olduğu için bağımsızlık anlamında görülen dışsal kendi kaderini tayin hakkı da uzunca bir süre uykuda kalmıştır. Ancak Doğu Bloku'nun çöküşü ile kavram yeniden uyanışa geçmiştir.⁴³⁶ Fakat bu uyanış, her ne kadar yeni bağımsız devletler ortaya çıkarmışsa da, kendi kaderini tayin hakkının rotasının içsel yöne dönüşme sürecinde bir sapma olmamıştır. Dostça İlişkiler Bildirisi ile belirgin olarak başlayan demokratikleşme süreci, 20. yüzyılın sonlarında da hızla devam etmiştir. Toplumun tüm kesimlerine eşit şekilde davranılması, her grubun devlet kademelerinde yer alması ve seçimlerle özgür iradeli yansıtılabilmeleri gibi araçları içeren içsel kendi kaderini tayin hakkına büyük önem

⁴³⁴ Oran, a.g.e., s. 115.

⁴³⁵ Toklu, Vefa, *Uluslararası İlişkiler*, Genişletilmiş 2. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara: 2004, s. 80-81.

⁴³⁶ Yücel, a.g.e., s. 21.

atfedilmiştir. Ayrıca, BMGK ve AGİT gibi örgütlerin seçimleri takibi gibi yeni kriterler de kavramın unsurları haline gelmiştir.

2.2 Kendi Kaderini Tayin Hakkının Türleri

Kendi kaderini tayin hakkının genel olarak “içsel kendi kaderini tayin hakkı”, “dışsal kendi kaderini tayin hakkı” ve “ekonomik kendi kaderini tayin hakkı” olmak üzere üçe ayrıldığı görülmektedir. . Başka bir sınıflandırmaya göre, “dışsal kendi kaderini tayin hakkı”, “içsel kendi kaderini tayin hakkı” ve “ayrılıkçı kendi kaderini tayin hakkı” olarak ayrıma tabi tutulmuştur. Yani, dışsal kendi kaderini tayin hakkı içinde incelenen “ayrılma” konusu, ayrı bir başlık altında değerlendirilmektedir. Ancak, BM Şartı’nda ve sonradan BM tarafından kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili olarak kabul edilen hukuki metinlerde herhangi bir ayırım yapma yoluna gidilmemiştir.⁴³⁷ Dolayısıyla, kavramın bu iki boyutu arasında net bir ayırım yapmak da güçtür. Konunun anlaşılması bakımından, hakkın uygulanmasının farklı boyutlarıyla ele alınması gelenek haline gelmiştir. Bununla birlikte, farklı boyutlarının ortaya çıkmasını sağlayan iki düşünce tarzı olan demokrasi ve milliyetçilik⁴³⁸ bağlamında kendi kaderini tayin hakkına yüklenen anlamlarla, günümüzde birbirine paralellik arz eden “içsel” ve “dışsal” kendi kaderini tayin hakkı olmak üzere iki tür kullanımı mevcuttur.⁴³⁹

Bir halkın, herhangi bir dış baskı olmadan kendi yönetim biçimini, özgür ve hilesiz seçimler yoluyla kendi temsilcilerini seçmesi yani temsili ve demokratik bir hükümetin teşkil edilmesi kendi kaderini tayin hakkının içsel yönünü oluşturmaktadır. Bağımsız bir devlet kurarak, bağımsız bir devletle birleşerek veya entegrasyona giderek uygulanması ise, hakkın dışsal yönünü yansıtır. Demokratik yönetim biçiminin geliştirilmesi, siyasal katılım ve

⁴³⁷ Şahin, a.g.e., s. 39.

⁴³⁸ Potier, a.g.e., s. 34. Pazarıcı, a.g.e., s. 9-10. Kütükçü, s. 262-263.

⁴³⁹ Kendi kaderini tayin hakkının içsel ve dışsal yönünün nasıl bu kadar belirginleştiğini ve kimler için hak haline geldiğini anlamak için tarihsel süreci incelemek gerekir. Tarihsel sürece bakıldığında, kendi kaderini tayin kavramına farklı dönemlerde farklı anlamlar yüklendiği, kapsam ve alanının değişkenlik gösterdiği görülür. Kendi kaderini tayin hakkının bazen içsel yönü bazen de dışsal yönü ön plana çıkmıştır. I. Dünya Savaşı’nın bitiminde revaçta olan dışsal yönü, 1950’lerde sömürgelerin tasfiyesinin başlamasıyla yeni ve hızlı bir ivme kazanmıştır. 1980’lere kadar ana vurgu sömürgelerin tasfiyesi bağlamında hakkın dışsal yönü üzerinde olmasına rağmen Batılı devletler kendi anlayışlarını yansıtan içsel yönü konusunda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler, bazı uluslararası belgelerde içsel kendi kaderini tayin hakkına yönelik ifadelerin yer almasıyla somutlaşmıştır. Sömürgelerin tasfiyesi sürecinin sona ermesiyle Batılı devletlerin savunduğu içsel kendi kaderini tayin hakkı önem kazanır. Fakat, 1950’lerin sonundan itibaren yaşanan gelişmeler milliyetçilik dalgasının yeniden yükselişe geçmesine, dolayısıyla dışsal kendi kaderini tayin hakkı iddialarını tekrar gündeme taşımıştır. Bu durum etnik çatışmaların ve ağır insan hakları ihlallerinin yaşanmasına yol açınca, Batılı devletler uluslararası istikrarın korunması için hakkın içsel yönüne daha fazla vurgu yapmaya, bunun gerçekleştirilemediği durumlarda da dışsal yönünü ön plana çıkarmaya başlamışlardır. Esasında bu tarihsel süreci genel olarak, BM öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak da yanlış olmayacaktır. Çünkü BM Şartı, kendi kaderini tayine hak boyutunda yer veren ilk uluslararası belgedir ve bu durum kendi kaderini tayin hakkı için bir dönüm noktası olmuştur.

demokratik hakları içerdiği için Batılı devletlerce daha çok benimsendiğini söyleyebileceğimiz içsel kendi kaderini tayin hakkı bir kez kullanılınca sona eren bir hak değildir, süreklilik arz eder. Hakkın hem içsel hem de dışsal yönünün, devletlerin muhtemel bir zulüm yönetimine karşı, insanların temel haklarını koruması bakımından birbirine ters düşmediği söylenebilir.⁴⁴⁰ İçsel ve dışsal yönler arasında bağlantı kurulması önemlidir. Zira, içsel anlayışını yansıtan demokratik yönetime sahip bir devlet içerisindeki etnik, dini vb. hiçbir grubun dışsal iddiaları kabul görmemektedir. Fakat demokratik yönetime sahip olmayan devletler içerisindeki etnik, dini vb. grupların dışsal iddiaları uluslararası toplumdan destek bulmaya başlamıştır. Günümüzde, dışsal kendi kaderini tayin hakkı iddiasında bulunan birçok grup bulunmasına rağmen uluslararası toplum demokrasi anlayışının geliştirilmesine yoğunlaşmakta ve içsel yönü ön plana çıkarmaktadır.

İçsel kendi kaderini tayin hakkı ve dışsal kendi kaderini tayin hakkı kavramları karşılaştırıldığında ortaya bir takım temel farklılıklar çıkmaktadır. Bu farklılardan ilki, kapsam ve içerik farklılığıdır. Renner'e göre kendi kaderini tayin hakkı, iç politikada tam ve sınırsız olmasına rağmen, dış politikada bu hakka sınırlama getirilebilir. İkinci farklılık kullanım bakımından olup, dışsal kendi kaderini tayin hakkı, özellikle sömürgeci bağımsız olmuş devletlerde olmak üzere, bir defaya mahsus bir haktır. İleriki bölümlerde değinileceği üzere, bu hakka dayanarak bağımsız olmuş bir devletin içindeki farklı halklar, tekrar bu hakka istinaden ayrılma ve/veya bağımsızlık talep edemezler. İçsel kendi kaderini tayin hakkı ise, devamlı bir haktır, demokrasi her daim gerekli bir olgu olduğuna göre; zaman ve kullanımına ilişkin bir limit söz konusu olamaz. Üçüncü fark, hakkın süjesine ilişkindir. Hakkın dışsal yönünden yalnızca belirli koşullara sahip halklar yararlanabilir. İçsel yönden yararlanabilecek halkların kapsamı ise daha geniştir, bu halde azınlıklar dahil, ülkedeki tüm halklar yararlanabilmektedir.⁴⁴¹

2.2.1 İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Kendi kaderini tayinin ilk olarak "içsel" anlamda ortaya çıktığı iddia edilir. Aydınlanma döneminde, devlet iktidarının halk iktidarından kaynaklanması gerektiği fikri her ne kadar içsel kendi kaderini tayin hakkı ile benzerlik gösterse de⁴⁴², içsel kendi kaderini tayin hakkı kavramının, kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili geleneksel yazının bir parçası olduğu

⁴⁴⁰ Potier, a.g.e., s. 34.

⁴⁴¹ Arsava, "Self-Determination' Hakkının ...", s. 58.

⁴⁴² Oran, a.g.e., s.108. İçsel anlamda kendi kaderini tayin hakkına ilk örnek olarak Fransız Devrimi verilir. Devrimle Fransız halkı, krallığı kaldırarak cumhuriyeti kurmuştur. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, halkı tüm egemenliklerin kaynağı olarak görmüştür. ORAN, a.g.e., s. 108-109.

söylenemez. İçsel kendi kaderini tayin hakkı konusunda en önemli gelişmeler, BM dönemine rastlar. Örneğin, İkiz Sözleşmeler, içsel kendi kaderini tayin hakkı konusunda önemli bir açılım yapmıştır. Her iki sözleşmenin ortak 1. maddesinde bu hakka değinilmiştir.⁴⁴³ KISHUS hükümlerine göre kurulan İHK, kendi kaderini tayin hakkının içsel yönü üzerinde önemle durmuştur. Ayrıca Helsinki Nihai Senedi'nin 8. bölümünde de bu hakka yer verildiği görülmektedir. Antonio Cassese, Patrick Thornbery, Michla Pomerance gibi birçok hukukçu, bilim adamı ve siyasetçi de bu hak sağlanmış olsa bile, demokratik duruşun önemine binaen içsel kendi kaderini tayin hakkı kavramını kullanmışlardır.⁴⁴⁴ Batılı ülkeler de kendilerinin demokrasi nosyonunu yansıttığı için içsel hakkın bu boyutu üzerinde durmuşlardır.

Kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutunun devletlerin iç örgütlemelerine ilişkin olup, bir halkın dilediği yönetim biçimini her hangi bir dış baskı olmadan seçme hakkı olduğunu belirtmiştik. Daha salt bir tanımlama ile, belirli ortak özelliklere sahip bir topluluğun herhangi bir dış baskı olmadan istediği yönetim biçimini seçmesidir.⁴⁴⁵ Bu seçme hakkının en çok siyasal yönetim biçimi ile ilgili olduğu ve özellikle devlet ve hükümet biçimlerinin saptanmasında halklara serbestlik tanınması olarak yorumlandığı görülmektedir.⁴⁴⁶ Bu anlamda, demokratik yönetim biçiminin geliştirilmesi, siyasi katılım ve demokratik haklar doğrultusunda halkın arzu ettiği yönetimi serbestçe belirlemesidir.⁴⁴⁷ Bu hak, bir kez uygulandıktan sonra ne ortadan kalkar ne de yok sayılabilir, halklara sürekli olarak tanınmıştır. Hakkın kimler tarafından kullanılacağı ise, içsel boyut ile ilişkilendirilen en hayati sorundur.

2.2.1.1 İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkına Sahip Olan Halklar

Temsili kendi kaderini tayin hakkı olarak adlandırabilecek içsel kendi kaderini tayin hakkı ile mevcut bir devletin bünyesindeki tüm vatandaşların demokratik bir sistem içerisinde yönetimde söz sahibi olması amaçlanmıştır.⁴⁴⁸ Bu hak, bir ülke içerisindeki etnik azınlık veya yerli halk gibi ayrı topluluklar için de bir anlam ifade etmekte, genel olarak demokratik yönetim, kültürel halklar ve özerklik gibi kavramlar çerçevesinde uygulama alanı bulabilmektedir. Antidemokratik ve baskııcı rejimlerin yıkılması esnasında geniş halk kitleleri bu hakka dayanmışlardır. Ulusal antidemokratik yönetimlerine karşı ayaklanan gruplar, BM

⁴⁴³ Karaosmanoğlu, "Kendi ...", s. 154-156.

⁴⁴⁴ Şahin, a.g.e., s.39.

⁴⁴⁵ Kurubaş, Erol, "Kuzey Irak'ta Olası bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 3, Temmuz-Eylül: 2004, s. 154.

⁴⁴⁶ Pazarcı, a.g.e., s. 9.

⁴⁴⁷ Pomerance, "Self-Determination ...", s. 37.

⁴⁴⁸ Halperin/Scheffer/Small, a.g.e, s. 52.

Şartı'nı tamamlayan ve yorumlayan bir belge olan İHEB'in giriş bölümü 3. paragrafındaki “zulme ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya başvurma” ifadesi ve Dostça İlişkiler Bildirisi de dikkate alınarak desteklenmiştir. Haiti, Güney Afrika Cumhuriyeti ve eski Burma gibi ülkelerdeki halk hareketleri, bu konuda örnek olarak verilebilir.

2.2.1.1.1 Yönetimde Eşit Katılım ve Temsilden Yoksun Olan Halklar

İçsel kendi kaderini tayin hakkı, normal şartlarda tüm halkların hakkıdır. Zira demokrasi, insan haklarının doğal bir görünümü olarak her bir birey için vazgeçilmezdir. Ancak burada kast edilen halk, hukuken kendi kaderini tayin hakkının alıcısı halklardır. Bu bağlamda içsel kendi kaderini tayin hakkı, öncelikle yönetime eşit katılımdan yoksun olan halkların hakkıdır. Buradaki katılma ifadesi, devletin her kademesinde yer alabilme anlamına gelir.⁴⁴⁹ Adliye, mülkiye, askeriye, bürokrasi yani tüm yasama, yürütme ve yargı organlarında yer almanın yanı sıra, oy kullanma, basın özgürlüğüne sahip olma ve siyasal hayata katılma olarak da adlandırılan devlet yönetimine iştirak etmek anlamına gelmektedir. Bu haklardan mahrum bırakılan bir halkın içsel kendi kaderini tayin hakkı engelleniyor demektir. Engelleme ayrımcılık, ihmalkarlık, yasama faaliyetinde bulunmamak veya devlet tüzel kişiliğine ait kurumların faaliyetlerindeki fonksiyonel diğer aksaklıklar gibi sebeplerle olabilir.⁴⁵⁰

Ayrımcılık, daha ziyade, anti-demokratik, baskıcı ve ırkçı rejimlerde meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu hak, demokratik olmayan ve baskıcı bir rejimi ortadan kaldırmak için önemli bir halk baskısının olduğu devletlerde anahtar rol üstlenmektedir. Zira ulusalyönetim organlarında temsilden yoksun, ayrımcılığa ve zulme uğrayan bir halkın son çare olarak ayaklanması, Dostça İlişkiler Bildirisi ve İHEB ile kısmi de olsa desteklenmektedir.⁴⁵¹ BM de demokrasinin tesisi ve ırk ayrımcılığının önlenmesini amaçlamaktadır. Irk ayrımcılığına karşı tutumunun bir örneği olarak, 23 Ekim 1984 tarih ve 556 sayılı kararıyla BM Güvenlik Konseyi, Güney Afrika'da ezilen halkın kendi kaderini tayinin hakkının sağlanması ve ırkçı politikalardan kaçınan demokratik dinamiklere sahip bir hükümetin kurulması gerekliliği çağrısında bulunmuştur.⁴⁵² Burada söz konusu olan içsel kendi kaderini tayin hakkıdır. Güney Afrika halkının ayrımcılığa tabi tutulmaması, dışlanmaması ve tüm ülke halkının ülke yönetime katılımı tavsiye edilerek demokrasi ve insan haklarına vurgu yapılmıştır.

⁴⁴⁹ Ayhan, a.g.e., s. 119.

⁴⁵⁰ Ayhan, a.g.e., s. 119.

⁴⁵¹ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 55-56.

⁴⁵² Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 57.

2.2.1.1.2 Irksal ve Dinsel Halklar

Genel hukuki konsept içinde azınlıklara kendi kaderini tayin hakkı verilmesinin kabul edilemez olduğu düşünülmesine karşın, kimi geleneksel uygulamalarda ve hukuki metinlerde bunun söz konusu olduğu görülmektedir. Örneğin, Dostça İlişkiler Bildirisi'ndeki ilgili hüküm gereğince⁴⁵³ etnik ya da dinsel grupların bu haktan yararlanabileceğine yönelik bir teamül oluşmuştur.⁴⁵⁴ Hakları çiğnenen azınlıklar bakımından böyle bir hakkın doğacağı Bildiri'de dolaylı olarak kabul edilmektedir.⁴⁵⁵ Ancak Bildiri, içsel kendi kaderini tayin hakkını yalnızca ırksal ve dinsel halklara vermiş olup, dinsel ve ulusal halklara böyle bir hak tanınmamıştır.

Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi, 23 Ekim 1984'de 556 sayılı karar ile, ırk ayrımı yani *apartheid* ile mücadele etmek için Güney Afrika ve Güney Rodezya'ya müdahale etmiştir. Konsey, Güney Afrika'da ezilen halkın kendi kaderini tayin hakkının tam icrası ve bölünmemiş bir Güney Afrika'da ırkçı olmayan demokratik bir hükümetin kurulması için çağrıda bulunurken, Güney Rodezya olayında daha da ileri giderek aldığı bağlayıcı kararlarla askeri olmayan kapsamlı yaptırımlar koymuştur. Güç kullanılmasına izin vermiş ve ırkçı azınlık rejiminin diğer devletler tarafından tanınmaması çağrısında bulunmuştur. Bu BM uygulamalarından şu sonuçlar çıkarılabilir: Bir devletin hükümet yetkilileri ısrarlı bir şekilde ırksal ve dinsel grupları yönetime katılım hakkından mahrum bırakır, bunların temel hak ve özgürlüklerini sistematik olarak çiğner, mevcut devlet yapısı içinde barışçıl bir çözüme ulaşma olasılığını reddederse, istisnai olarak kendi kaderini tayin hakkının içsel yönü dışsal yönüne bağlanabilir ve bu ırksal ve dinsel gruplar, dışsal kendi kaderin tayin hakkının en radikal biçimi olan ayrılmaya başvurabilir. Ancak ırksal grupların olağanüstü koşullarda ayrılması olanağı henüz teamül hukukunun parçası haline gelmemiştir.⁴⁵⁶ Zira, halkların dışsal boyutta talepte bulunmaları için, öncelikle içsel boyuta dayanan taleplerinin karşılanmamış olması gereklidir. Nitekim 1961'de Katanga'nın Kongo'dan, 1967-1970 arası Biafra'nın Nijerya'dan ayrılmaya yönelik teşebbüsleri başarısız olmuştur.⁴⁵⁷

Kimliğini yaşamak ve devam ettirmek isteyen bir azınlığın, çoğunluk nüfus içinde asimile olmama isteği ve kimliğini koruma hakkı vardır. Böyle bir talep, kendisine sadakat bekleyen

⁴⁵³ Bildiri'de "... ırk, din, ya da renk farkı olmaksızın, ülkeye dahil olan tüm halkı temsil eden bir hükümete sahip olan ve eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine uygun olarak davranan egemen ve bağımsız devletlerin ülkesel bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını garanti altına almaktadır." denilmektedir.

⁴⁵⁴ Taşdemir, "Yeni Dünya ...", s. 56.

⁴⁵⁵ Aral, a.g.e., s. 112.

⁴⁵⁶ Cassese, a.g.e., s. 123.

⁴⁵⁷ Taşdemir, "Yeni Dünya ...", s. 56. Cassese, a.g.e., s. 123.

devlet ile bu halk arasında bir gerilime neden olabilir. Bu gerilimin istenmeyen sonuçlara yol açmaması için devletin birtakım tedbirler alması, adımlar atması kaçınılmazdır. En iyi adım ülkedeki tüm halklara eşit, demokratik bir şekilde davranılmasıdır. Demokratik bir yönetimin varlığı halinde, istenmeyen farklı talepler söz konusu olmayacağı gibi, varsa da bu tür taleplerin bir meşruiyeti de olmayacaktır.

2.2.1.2 İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uygulanma Metotları

Ülke içinde farklı yapıda bir unsur olduğuna inanan halklar, çoğu zaman ayrılma talebinde bulunur. Bu sebeple devlet ile bu halk arasında sürekli bir gerginlik ortaya çıkarabilmektedir. Ancak içsel kendi kaderini tayin hakkının tam uygulanması, bu arzu edilmeyen durumun panzehiri olarak görülmektedir.⁴⁵⁸ Bu bağlamda iki tür uygulama göze çarpmaktadır: Demokrasinin tesisi ve özerklik. İçsel kendi kaderini tayin hakkı, ya geniş bir özerklik tanınarak ya da ilgili halka, devlet işlerine ilişkin karar verme mekanizmalarında yer açılarak sağlanabilir.⁴⁵⁹ Bununla birlikte, bu iki metot birbiriyle ilintilidir, çünkü hem demokrasi hem de grup özerkliği arasında illiyet bağı vardır. Bu iki önemli husus kendi kaderini tayin hakkı için ayrılamaz nitelikte olup, etle kemik gibidir.⁴⁶⁰

2.2.1.2.1 Demokratik Temsilin Sağlanması

Demokrasi, yurttaşların siyasal hayata etkin olarak katıldığı rejimdir. Milenyum sonrası artık uzay çağına adım atıldığı söylenen dünyada, küreselleşmenin de etkisiyle geleneksel devlet anlayışı çoktan yıkılmış, yerine modern devlet ikame edilmiştir. Artık, “halk devlet içindir” sloganı, yerini “devlet halk içindir” yaklaşımına bırakmıştır. Bu anlamda devlet, toplum sözleşmesindeki vaatlerini hatırlından çıkarmayarak egemenliği altında yaşayan halkın müreffeh, mutlu, rahat ve özgür bir yaşam sürmesi için çaba sarf eder.⁴⁶¹ Zira bu, devletin varoluş nedeni ve asıl görevidir. En azından bunun gerçekleşmesi için samimi çaba harcamalıdır. Kendi kaderini tayin hakkı da, devletin halk için var olduğunu teyit eden hukuki bir araçtır.⁴⁶² Dolayısıyla günümüzde, devlet ile birey ve toplulukların karşılıklı ilişkileri, insan hakları ve demokrasi temelinde bina edilmelidir.⁴⁶³ Aksi bir ilişki ve irtibat sağlıklı bir

⁴⁵⁸ Ayhan, a.g.e., s. 121.

⁴⁵⁹ Lauwers/Smis, a.g.e., s. 60.

⁴⁶⁰ Lauwers/Smis, a.g.e., s. 60'dan aktaran Ayhan, a.g.e., s. 121.

⁴⁶¹ Ayhan, a.g.e., s. 121.

⁴⁶² Ayhan, a.g.e., s. 122.

⁴⁶³ Aral, a.g.e., s. 118.

devlet-toplum ortaya çıkaramaz. Bu gerçek pek çok uluslararası metinde ifadesini bulmuştur.⁴⁶⁴

İHEB, demokratik yönetim meselesine büyük önem vermiştir. 21. maddeye göre:

“Herkes doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla, memleketinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. Herkes, kamu hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkına sahiptir. Hükümetin erk kaynağı insanların isteğine göre olmalıdır; bu istek belirli aralıklarla yapılan seçimlerle yinelenmelidir...”⁴⁶⁵

İkiz Sözleşmeler’in üzerinde önemle durduğu içsel kendi kaderini tayin hakkı, demokratikleşme ve insan haklarıyla ilgi kurmuştur. KİSHUS’un birçok maddesi demokratik toplumun gerekliliğini vurgular.⁴⁶⁶

Halkların Hakları Evrensel Bildirisi⁴⁶⁷ de, içsel kendi kaderini tayin hakkını hükme bağlamıştır. Bu Bildiri’nin 7. maddesi şöyledir:

“Her halkın, ırk, cinsiyet, inanç ve renk ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşları temsil eden demokratik bir yönetim altında yaşama hakkı vardır.”⁴⁶⁸

1990’ların başlarında AGİT kapsamında kabul edilen Kopenhag, Paris ve Moskova belgelerinde, devletlerin “demokratik yönetim” ilkesiyle uyumlu idare edilmeleri gerekliliği teyit edilmiştir. Paris Şartı, demokrasi konusuna özel bir önem atfetmiştir:

“Demokratik yönetim, düzenli aralıklarla yapılan serbest ve adil seçimlerde ifadesini bulan halk iradesine dayanır. Demokrasinin temelinde insana saygı ve hukukun üstünlüğü vardır. Demokrasi ifade özgürlüğü, toplumdaki tüm gruplara hoşgörü gösterilmesi ve her bireye fırsat eşitliği tanınması konusundaki en önemli güvencedir.

Temsili ve çoğulcu karakteriyle demokrasi, seçmene karşı sorumluluğu, kamu görevlilerinin kanunlara uyma yükümlülüklerini ve tarafsız bir şekilde dağıtılan adaleti kapsar.”⁴⁶⁹

⁴⁶⁴ Ayhan, a.g.e., s. 122.

⁴⁶⁵ Gündüz, a.g.e., s. 450.

⁴⁶⁶ Ayhan, a.g.e., s. 122.

⁴⁶⁷ 4 Temmuz 1976’da Cezayir’de bir grup akademisyen ve uzman tarafından kabul edilen ve dolayısıyla resmi bir hüviyeti bulunmayan Bildiri’dir.

⁴⁶⁸ Aral, a.g.e., s. 114.

Yer verilen hükümlerden anlaşılacağı üzere, hükümetler, halkın iradesine uygun davrandıkları ölçüde meşrudurlar. Bu uygunluk ve meşruiyet, özellikle demokrasi inancı, insan onuru bilinci ve insan haklarının kutsandığı günümüzde daha çok başvurulan bir gereklilik haline gelmiştir. 1990'lı yıllara değin “demokratik yönetim”, devletlerin tanınmasında bir ön şart olmadığı⁴⁷⁰ gibi, demokrasinin yokluğu da müdahaleyi gerektiren bir husus olarak görülmemiştir.⁴⁷¹ Bunun sebebi, dünyanın iki kutuplu olması ve her devletin bir anlamda diğer kutba kapalı olması, devletlerin iç meselesi olarak görülmesidir. Ancak 1990'lı yıllarla birlikte Doğu Bloku'nun dağılmasıyla, örneğin Avrupa Topluluğu (şimdi Avrupa Birliği), yeni kurulan Orta ve Doğu Avrupa devletleri ile Balkan devletlerinin tanınmasında, demokrasi ve insan haklarını şart koşmuş ve bünyesine katmadan evvel uzun yıllar bu devletlerle müzakereler yürütmüştür. Açılan bu çığırla, demokrasi son onyılların vazgeçilmez ögesi olmuştur.⁴⁷² Böylece son yıllarda, devlet egemenliğinden halk egemenliğine geçiş hız kazanmış, “kendi kaderini tayin hakkı” ile “halk egemenliği” ilkeleri bir paranın iki yüzü gibi birbirini tamamlayan kavramlar haline gelmiştir.⁴⁷³ Bu yönüyle, içsel kendi kaderini tayin hakkı demokratik yönetim hakkına dönüşmüştür. Bu iki mefhumun birbirini tamamlıyor olması daha devinimli bir haklar kümesi meydana getirmiştir.⁴⁷⁴

Sadece Avrupa kıtası devletleri değil, BM de buna önem vermektedir. Geçmişte BM'nin kendi kaderini tayin hakkı uygulamaları daha ziyade sömürgeciliğin tasfiyesi ile sınırlıyken, şimdi içsel kendi kaderini tayin hakkı da gündeme taşınmıştır. Zira küreselleşmenin bir sonucu olarak, hükümetlerin nasıl tesis edildiği ve halklara nasıl davranıldığı uluslararası toplumun denetim ve gözetimi altındadır.⁴⁷⁵ Örneğin, BM Güvenlik Konseyi'nin Haiti'deki demokrasiyi tekrar hayata geçirmek için yapmış olduğu müdahale, bu görüşü destekler mahiyettedir.⁴⁷⁶

Son olarak, etnik çeşitliliği olan bir devletin kendisini ayrılıkçılıktan korumasının en iyi yolu, demokratik bir yönetim tesis etmekten geçmektedir. Demokrasi, açıkça kendi kaderini tayin hakkını sağlayacak şekilde tasarlanmış bir sistemdir. Demokrasi ayrılma, bölünme ve iç savaşa karşı en iyi ilaçtır. Çünkü demokratik bir devlette kendi hayatlarına yön vermek

⁴⁶⁹ Balcı, Muharrem/Sönmez Gülden, *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, Danışman Yayınları, İstanbul: 2001, s. 361.

⁴⁷⁰ Aral, a.g.e., s. 116.

⁴⁷¹ Ayhan, a.g.e., s. 123.

⁴⁷² Ayhan, a.g.e., s. 123.

⁴⁷³ Aral, a.g.e., s. 116.

⁴⁷⁴ Aral, a.g.e., s. 118.

⁴⁷⁵ Ayhan, a.g.e., s. 123.

⁴⁷⁶ Lauwers/Smis, a.g.e., s. 60.

isteyen vatandaşlar, devlete karşı silaha sarılmak yerine seçebilecekleri barışçıl alternatiflere sahiplerdir.⁴⁷⁷ Bunların başlıcalarından biri de özerklidir.

2.2.1.2.2 Özerklik

Muhtariyet ya da otonomi de denen özerklik kısaca, içişlerinde serbest olup dışişlerinde merkezi otoriteye bağımlılığı ifade eder. “Bir devletin sınırları içinde yer alan bir ya da birkaç bölgenin idari yönden belirlenmiş bazı alanlarda serbest olması”dır.⁴⁷⁸ Özerk bölge ise, “bir şekilde ve belli dereceye kadar ait oldukları devlete bağlı kalarak, merkezi yönetimden ayrı bir güce sahip olan bölgedir.”⁴⁷⁹

Özerkliğin, azınlıkların korunmasında kendine özgü bir yeri olduğu kabul edilir. Özerklik, devlet olmayan bir oluşumun kendi işlerini hukuk kuralları ihdas etmek suretiyle düzenleme yeteneğidir. Ulusal özerklik, bölgesel ve fonksiyonel olarak iki farklı türde gerçekleşebilmektedir. Belirli bir coğrafi alanda yaşayan azınlıklara bölgesel özerklik tanınabilirken, azınlık grup üyelerinin ülke geneline yayılmış olması durumunda fonksiyonel özerklik olanağı tanınabilmektedir. Özerklik statüsü devletin yasama ve yürütme yetkisinin özüne dokunmaz, özerklik olanağının tanınıp tanınmayacağı konusu da devlet içi bir meseledir.⁴⁸⁰ Çeşitli azınlıkların ülkenin belli bir bölgesinde yoğun olarak bulunması halinde bu azınlıklara bölgesel özerklik verilebilir. Farklı etnisitelere bu hakkın verilmesiyle, onların genel nüfus içinde kimliklerini muhafaza etmeleri sağlanarak, kolektif insan haklarına saygı gösterilmektedir. Gelgelelim, özerkliğin tanınıp tanınmayacağını, kapsamını, niteliğini belirleme yetkisi tamamen devlete ait olup, bu konu iç egemenlik alanındadır. Buna karşın, her ne kadar örnekleri olsa da, ulusal yetkiye bakılmaksızın uluslararası uygulamaya göre, bir ülkede dağınık şekilde yerleşmiş azınlıkların yasama, yürütme veya fonksiyonel özerkliği bulunmamaktadır.⁴⁸¹

İçsel kendi kaderini tayin hakkı, özellikle bölgesel özerklik, okul özerkliği ve kültürel özerklik olarak uygulanmaktadır. Günümüzde Faro, Aaland Adaları, Azor Adaları, Madeira, Katalonya ve Bask Bölgesi’nde uygulanan özerklik hakları, içsel kendi kaderini tayin hakkının en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Buralarda devletin genel çıkarları ve çeşitli ulusal grupların özel çıkarları arasındaki denge, içsel kendi kaderini tayin hakkı ile

⁴⁷⁷ Talbott, a.g.e., s. 107.

⁴⁷⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 527.

⁴⁷⁹ Lauwers/Smis, a.g.e., s. 61.

⁴⁸⁰ Arsava, “Azınlık Hakları ...”, s. 61.

⁴⁸¹ Arsava, “Azınlık Hakları ...”, s. 59-60.

sağlanmıştır.⁴⁸² Bu örneklerde olduğu gibi devletler, farklı unsurlar içeren bir halkın ayrılmasını veya başka hoş görülme taleplerde bulunmasının önüne geçmek amacıyla, ilgili halka özerklik verme gibi açılımlarda bulunabilmektedir. Ayrılma yoluyla ülkenin bir parçasının kaybedilmesi veya bir bölgenin sürekli sorunlu bir bölge haline gelmesinden, o bölge, özerklik verilerek ülke sınırları içinde tutulmaktadır.

2.2.1.3 İçsel Kendi Kaderini Tayin Hakkının Sağlanmadığı Hallerde Ortaya Çıkabilecek Durumlar

Cassese, içsel kendi kaderini tayin hakkının yerine getirilmemesi halinde ne ile karşılaşacağını şöyle ifade etmektedir:

“Bir ırki veya dini grup, dışsal kendi kaderini tayin hakkının bir şekli olan ayrılmaya, içsel kendi kaderini tayin hakkının kesinlikle erişilemez olduğu durumlarda teşebbüs edebilir. Aşırı veya sonu gelmez zulüm ve makul bir şekilde barışçıl muhalefet etme ümidinin bulunmaması, ayrılmayı meşru kılabılır. Bir ırksal veya dinsel grup, içsel kendi kaderini tayin hakkını başarmak için tüm çabaların başarısız olduğu veya başarısız olmaya mahkum olduğu açık olduğunda, dışsal kendi kaderini tayin hakkının en radikal biçimini uygulayarak ayrılabilir.”⁴⁸³

Kendi kaderini tayin hakkına ilişkin raporunda BM Alt Komisyonu Raportörü Christesco'nun da belirttiği gibi, demokratik, temsili bir hükümete sahip olan ve halkını ırk, renk, din, dil vb. ayrıma tabi tutmayan devletlere karşı, ayrılma veya özerklik gibi talepler ileri sürülemez. Ancak, yukarıda Cassese'nin de vurguladığı gibi, içsel kendi kaderini tayin hakkı önüne geçildiğinde ve hayata geçirilmediğinde, ayrılma hakkı doğabilecektir.⁴⁸⁴

Sonuç olarak, bir devlet demokratik bir hukuk devleti olduğu müddetçe hukuk düzeni, devletin ülkesel bütünlüğünü bozucu hiçbir eyleme izin vermeyecektir. Ancak devletin, ayrımcılık yapması, özgürlükleri kısıtlaması, farklı ırktaki halkların yönetime katılımını, yönetimde söz sahibi olmasını sürekli olarak engelleyecek politikalar uygulaması ve tüm bunları sistematik hale getirmesi durumunda, içsel kendi kaderini tayin hakkı ayrılmayı da içeren dışsal boyuta dönüşebilecektir.⁴⁸⁵ Doktrindeki eğilim de bu mahiyette olmasına rağmen, devlet uygulamalarından anlaşıldığı üzere, halkların sayılan hallerde böyle bir

⁴⁸² Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 81.

⁴⁸³ Cassese, a.g.e., s. 120.

⁴⁸⁴ Ayhan, a.g.e., s. 125.

⁴⁸⁵ Ayhan, a.g.e., s. 125-126.

haklarının olduğuna dair şu an için bir teamül hukuku oluştuğunu söylemek güçtür.⁴⁸⁶ Bu, tamamiyle kurucu bir iktidar girişimi olarak alınabilir.

2.2.2 Dışsal Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Geleneksel düşüncede kendi kaderini tayin hakkının ilk akla getirdiği anlam yalnızca dışsal boyutudur.⁴⁸⁷ Hakkın bu boyutu, bir halkın gelecekteki uluslararası statüsünü kendi kendine belirlemesi ve kendisini yabancı yönetimden bağımsız kılmasıdır.⁴⁸⁸ Kendi kaderini tayin hakkının dışsal boyutu, bir halkın bağımsız devlet kurma dahil, dilediği devlete bağlı olmayı seçme hakkını belirtmektedir.⁴⁸⁹ Burada kastedilen belli bir toprak parçasında yaşayan ortak özelliklere sahip bir topluluğun yabancı bir güce bağımlı olmadan geleceğini, uluslararası statüsünü belirleyerek, kendi devletine ve egemenlik haklarına sahip olması yani bağımsızlığıdır.⁴⁹⁰ Dışsal kendi kaderini tayin hakkında, “bir halkın gelecekteki uluslararası statüsünü belirleme” isteği bulunduğu ve çabaları da bu ekseninde dışa dönük olduğu için, bu durum devletlerarası bir konudur. BM Şartı 56. maddeye göre, tüm devletlerin kendi kaderini tayinin gelişimine katkıda bulunma yükümlülüğü bulunmaktadır.⁴⁹¹ Dolayısıyla devletler hakkın gerçekleşmesini engellememeli, gereken kolaylığı sağlamalıdır. Diğer devletler ise, bu talebe destek olmalıdır.

Bugün geldiğimiz noktada hukuk düzeni, halkların bağımsızlıklarını kazanmaları konusunda -dünyanın siyasal ve toplumsal gerçeklerini de göz önünde tutarak- kendi kaderini tayin hakkının bu boyutu ile kullanımını bir takım koşullara bağlamaktadır.⁴⁹² Şöyle ki, bağımsız bir devletle birleşme veya seçilen diğer statülerde, bu hakkın kullanımının temel ölçütü kabul edilen halkoylaması şartı aranırken, sömürgeci kurtuluş bağımsız bir devlet olmada böyle bir şart söz konusu değildir.⁴⁹³ Sömürgeci kurtulma durumunda kendi kaderini tayin hakkına dayanılması yeterli görülmektedir. Ancak uygulamada, bir devletin tam bir parçasını oluşturan topraklar üzerindeki toplulukların ayrılması yoluyla bir devlet kurulmasında, kendi kaderini tayin hakkının her zaman işlerlik kazanmadığı görülmektedir.⁴⁹⁴ Zira, gerek BM’ye ait gerekse diğer uluslararası belgelerden anlaşıldığı üzere, kendi kaderini

⁴⁸⁶ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 57.

⁴⁸⁷ Fakat, hem doktrin hem de uygulamalar böyle olmadığını ortaya koymuştur. Zira hakkın, içsel bir boyutu da bulunmakla beraber, dışsal boyutu ise bağımsızlık dışında başka seçenekleri de içerir.

⁴⁸⁸ Pomerance, “Self-Determination ...”, s. 37.

⁴⁸⁹ Pazarıcı, a.g.e., s. 9.

⁴⁹⁰ Kütükçü, a.g.e., s. 262. Kurubaş, a.g.e., s. 152.

⁴⁹¹ Bring, a.g.e., s. 31.

⁴⁹² Pazarıcı, a.g.e., s. 9.

⁴⁹³ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 49.

⁴⁹⁴ Pazarıcı, a.g.e., s. 10.

tain hakkının ülkesel bütünlüğü tehdit etmediği müddetçe uygulanabilen bir hak olmasına özen gösterilmiştir. Fakat sömürgelerin yeni devletler olarak ortaya çıkmaları sürecinde olduğu veya uluslararası güç dengelerinin sergiledikleri tavıra göre, bu iki realitenin çatışması her zaman devletin egemenliği ve ülkesel bütünlük ilkesinin üstünlüğüyle sonuçlanmamıştır.⁴⁹⁵ Genel mahiyetiyle dışsal boyut, hakkın mevcut devlet egemenliğine galip gelmesini ifade eder.

Dışsal kendi kaderini tayin hakkının kullanıcıları olarak, BMGK'nın 3314 (XXIX) sayılı Saldırının Tanımı Kararı'na⁴⁹⁶ göre üç ayrı halk türü mevcuttur: Sömürge yönetimi altında olanlar, ırkçı/baskıcı bir yönetim altında olanlar ve yabancı boyunduruğu altındaki halklar.⁴⁹⁷ Dışsal kendi kaderini tayin hakkı, belirtilen özelliklere sahip bir halkın ya da ulusal grubun halkoqlamasıyla gelecekteki uluslararası siyasi konumunu belirlemesi ve kendisini yabancı boyunduruğundan kurtarmasıdır. Bu durumda söz konusu halkın önünde üç seçenek mevcuttur: Bunlardan ilki, halkın mevcut devletten ayrılarak kendi egemen ve bağımsız devletlerini kurabilmesidir. İkinci olarak, aynı etnik kökenden olan veya olmayan herhangi bir bağımsız devletle birleşebilir, entegre olabilirler. Son olarak, kendi özgür iradeleriyle belirleyecekleri başka bir statüye geçebilirler.⁴⁹⁸ Dostça İlişkiler Bildirisi'nin de açık olarak kabul ettiği dışsal kendi kaderini tayin hakkı bu üç anlamı taşır. Elbette halklar için her zaman, idaresinde yaşadıkları mevcut devlet içinde kalmak gibi dördüncü bir seçenek de bulunmaktadır. Lakin bu, dışsal kendi kaderini tayin hakkının bir uygulaması olarak değerlendirilemez. Dışsal kendi kaderini tayin hakkı, devletlerin durumlarına veya zamana göre değişik şekillerde yorumlanabilmektedir. Bu noktada, dışsal kendi kaderini tayin hakkının bu farklılık arz eden yorumları -kullanıcısı olan halklar da göz önünde bulundurularak- incelenebilir.

2.2.2.1 Sömürge Halklarının Kendi Kaderini Tayin Hakkı

I. Dünya Savaşı sırasında Wilson'un ilan ettiği Ondört Nokta'nın 5. noktası çok önemlidir, zira ilk kez bağımsızlık temasını sömürgeler çerçevesinde gündeme getirmiştir:

“Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların

⁴⁹⁵ Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 77.

⁴⁹⁶ Karar'ın İngilizce tam metni için bkz. BMEM, “Saldırının Tanımı Kararı” http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/3814.pdf Erişim Tarihi: 02/04/2015.

⁴⁹⁷ Cassese, a.g.e., s. 78.

⁴⁹⁸ Gudeleviciute, Vita, “Does Principle of Self-Determination Prevail Over The Principle of Territorial Integrity?”, *International Journal of Baltic Law*, Cilt: 2, Sayı: 2, Nisan: 2005, s. 64.

çıkarları ile egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağırlık taşıması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır.”⁴⁹⁹

Burada bağımsızlık açıkça belirtilmese de ima edilmiştir. Ayrıca, sömürgelemlerle sömürgecilerin hakları eşdeğer görüldüğü anlaşılmaktadır. Yani sömürgelemler de bir devlet gibi eşit bir birim olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece sömürgelemlerin, ileride bağımsız olacak bir devletin ögesi olarak değerlendirildiği söylenebilir. Son olarak da, “adil talepleri” ifadesiyle sömürgelemlerin daha önemli sayıldığı görülmektedir.⁵⁰⁰

II. Dünya Savaşı sonrası 1950’lerden itibaren sömürgeciliğin tasfiyesini meşrulaştırmak için, SSCB öncülüğünde⁵⁰¹ sosyalist ülkelerin talebi ve siyasi bağımsızlığını henüz kazanmış gelişmekte olan ülkelerin güçlü desteğiyle, sömürgeciliğin sona erdirilmesi amacıyla kendi kaderini tayin hakkına BM nezdinde açıkça başvurulmuş ve Batılı ülkelerin isteksizliğine rağmen yeni eğilimlerin kabul edilmesiyle buna ilişkin bir mutabakat sağlanmış, sömürgelemlere kendi statülerini özgürce seçme fırsatı verilmesi gerektiği fikri ile yeni bir ölçüt gelişmiştir.⁵⁰² Aynı zamanda bu dönemde siyasi zeminde anti-empyalist tutumlar gelişmeye başlamıştır.⁵⁰³ 1960’lardaki siyasi dekolonizasyon süreci bir anlamda, kendi kaderini tayin hakkının bayrak gemisi olmuştur. İlerleyen zamanlarda da BM, bu yönde kararlı bir tutumla sömürgeleştirme politikası gereği, çeşitli bağımsızlık hareketlerine destek vermiştir.⁵⁰⁴ Nitekim daha sonra, sömürgeciliği suç kapsamına da almıştır.⁵⁰⁵

Sömürgecilik Bildirisi ve 1541 (XV) sayılı BMGK kararı sömürge yönetimi veya yabancı işgali altındaki ülkelerin bağımsızlıklarını kazanabileceklerini ve buna yardımcı olunması gerektiğini ilan etmiştir.⁵⁰⁶ Nitekim, bu süreçte yüzden fazla sömürge halkı bu haktan faydalanmış ve 1945-1978 yılları arasında 70 devlet bağımsızlığını kazanmıştır.⁵⁰⁷

⁴⁹⁹ Oran, a.g.e., s. 110.

⁵⁰⁰ Oran, a.g.e., s. 109-110.

⁵⁰¹ SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Nikita Kruşçev, 23 Eylül 1960’da, BMGK başkanına gönderdiği bir mektupta, XV. Genel Kurul toplantısının gündemine Sömürgecilik Bildirisi’nin konulmasını istemiştir. Kruşçev, mektubunda 100 milyondan fazla insanın sömürge rejimleri altında olduğunu ve artık buna son verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gündüz, a.g.e., s. 451. Bu çalışma, Genel Kurul tarafından 89 kabul oyuyla karşı hiç red oyu almadan kabul edilmiştir. Avustralya, Belçika, Dominik Cumhuriyeti, Fransa, Portekiz, İspanya, Güney Afrika Birliği, Birleşik Krallık ve ABD çekimser oy veren ülkelerdi. Cassese, a.g.e., s. 71.

⁵⁰² Cassese, a.g.e., s. 71.

⁵⁰³ Taşdemir, “Ulusal ...”, s. 13.

⁵⁰⁴ Sur, a.g.e., s. 109.

⁵⁰⁵ Sömürgecilik, BMGK’nın 12 Ekim 1970 tarih ve 2621 (XXV) sayılı kararı ile ilk defa bir suç olarak değerlendirilmiştir. Karar 85 lehte, 5 aleyhte ve 15 çekimser oyla kabul edilmiştir. Taşdemir, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara: 2006, s. 42.

⁵⁰⁶ Halperin/Scheffer/Small, a.g.e., s. 47.

⁵⁰⁷ BM bu dönemde yalnızca Ruanda-Burundi ve Britanya Kamerunu’nda ülkesel bütünlüğe üstünlük tanımamıştır. Belçika yönetimindeki Ruanda-Burundi, BMGK’nın 1746(XVI) sayılı kararıyla Ruanda ve

Uluslararası teamül hukukunun bir anlamda açıklayıcısı olarak ve Dostça İlişkiler Bildirisi'nde de sunulan seçenekler arasından, sömürge ülkelerinin çoğunlukla bağımsız bir devlet olmayı tercih ettikleri görülmüştür.⁵⁰⁸ Bu süreçten faydalanan ülkeler, sömürgeci devletten coğrafi olarak ayrı ve etnik olarak da farklı olan halklar olmuşlardır. BM'nin kendi kaderini tayin hakkını uygulamada başarısız olduğu üç olay söz konusu olmuştur.⁵⁰⁹ Buna sebep olarak, her olaydaki *sui generis* durumlar ve bir ölçüde de BM sisteminin yaptırım mekanizmasının olmayışı gösterilebilir.

Sömürge altındaki halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip oldukları noktasında, hukuki olarak tereddütsüz bir kabul vardır. Ve bu konumdaki halkların bu haklarını dışsal yönüyle “egemen ve bağımsız bir devlet olma (ulusal kendi kaderini tayin)” şeklinde kullanmaya yetkili oldukları hususunda da kuşku yoktur. Zaten sömürge altında bir halkın varlığı, bağımsız bir devlet kurabilmenin ana koşuludur.⁵¹⁰ Ancak bir sömürge ülkesi çeşitli etnik ya da ulusal gruplara bölünmüşse, bunların ayrıca kendi dışsal statülerini belirlemeleri söz konusu hak kapsamında değerlendirilmemiştir.⁵¹¹ Yani bağımsızlığını yeni kazanan bu devletler için uti possidetis kuralına (toprak bütünlüğüne saygı) üstünlük verilmiştir.⁵¹² Bu bağlamda, dışsal kendi kaderini tayin hakkı yalnızca bir defalık bir haktır. Sömürge ülkesi seçtiği statüye geçerek⁵¹³ bu hakkını kullanmış olur ve bir daha, içindeki farklı halklar için bağımsızlık söz konusu olamaz. Böylece BM, eski sömürge devletlerin içlerinden çıkacak sonu gelmememe ihtimali olan, devletleri dağılma sürecine sokabilecek ve hem bölgesel hem de uluslararası alanda istikrarsızlıklara sebebiyet verecek yeni bağımsızlık taleplerini önlemeyi amaçlamıştır. Belirtmek gerekir ki, günümüzde artık klasik sömürgecilik anlayışı ortadan kalktığı için bu kategori içinde beliren sorunlar uluslararası toplumun gündeminden çıkmıştır.

Burundi olarak iki ayrı bağımsız devlet olarak ayrılırken; diğer olayda Kuzey Kamerun'un Nijerya ile, Güney Kamerun'un ise BM gözetiminde yapılan bir halk oylaması sonucu Kamerun ile birleşmesine müsaade edilmiştir. Cassese, a.g.e., s. 79.

⁵⁰⁸ Cassese, a.g.e., s. 79.

⁵⁰⁹ Cassese, a.g.e., s. 87. Kendi kaderini tayin hakkının net bir şekilde tanınmadığı bu olaylar, Hindistan'ın 1961'de Goa, Damao ve Dini'yi ilhakı, 1969'da Endenozya'nın Batı Yeni Guinea'yi ilhakı, yine 1975'te bu ülke tarafından Doğu Timor'un ilhakı olayları olup bu devletler tarafından kendi kaderini tayin hakkına dayanılması kabul görmemiştir. Cassese, a.g.e., s. 81.

⁵¹⁰ Pazarıcı, a.g.e., s. 9.

⁵¹¹ Cassese, a.g.e., s. 73.

⁵¹² Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 48.

⁵¹³ Bağımsızlık tercih edilmişse bağımsız bir devlet olduğunda, bağımsız bir devletle birleşmek seçilmişse bu birleşme gerçekleştiğinde veya hür irade ile başka bir statü seçilmişse bu statüye geçildiğinde hak kullanılmış olur.

2.2.2.2 Yabancı Boyunduruğundaki Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

BM Şartı'nda kendi kaderini tayine paralel olarak saldırı, işgal veya barışın bozulması konularına birçok hükümde yer verilmiştir. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması BM'nin en temel amaçlardan biridir. Şart'ın ilk maddesinde bu husus belirtilmiştir.⁵¹⁴ 1. maddenin hemen ardından 2. maddede kendi kaderini tayin yer almıştır. Başka bir devletin ülkesel bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına kuvvet kullanılarak zarar verilmesi ya da tehdit oluşturulmasına müsaade edilmeyeceğine ilişkin kuvvet kullanma yasağı BM Şartı m. 2/4'de belirtilmekte ve işgal halklarına 51. madde ile meşru savunma hakkı verilmektedir.⁵¹⁵ Bu bağlamda yabancı devlet işgali, işgal edilen ülke halklarının kendi kaderini tayin hakkının da ihlali anlamına gelir. Zira işgalde güce dayalı bir engelleme vardır. İşgal ve güç kullanma, hem insan haklarının hem de kendi kaderini tayin hakkının engellenmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla kısmen ya da tamamen yabancı işgaline maruz kalan halklar dışsal kendi kaderini tayin hakkına sahip olmuştur. BM kararları ve devlet uygulamalarında dışsal kendi kaderini tayin hakkının sadece sömürge halklarına ait bir hak olmadığı, yabancı devlet işgaline maruz kalan halkların da hakkı olduğu açıkça belirtilmiştir.⁵¹⁶ Aslında sömürge yönetimi de yabancı işgalinin bir başka şekli olarak görülmüştür. Fakat bu ikisi arasındaki temel fark, kendi kaderini tayin hakkı bağlamında, dekolonizasyon sürecinin zaman sınırlaması olmaksızın uygulanmasına karşın yabancı devlet işgalinin BM Şartı'nın yürürlüğe girdiği 1945 yılından itibaren yasaklanmasıdır. Yabancı devlet işgali altındaki halkların kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili uluslararası güvenceler, sömürgelerin kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili olanlardan daha az olmasına rağmen bu hak hukuki çerçevede giderek önemini artırmaya başlamıştır. Bu yönüyle hak, zımnen Sömürgecilik Bildirisi'nde ve akabinde İkiz Sözleşmeler'in ortak 1. maddesinde desteklenmiştir. Dostça İlişkiler Bildirisi'nde ise, tamamen açıklığa kavuşturulmuştur. Bildiri, sömürge sistemi dışında yabancı devlet boyunduruğu, hakimiyeti ve kullanımı durumunda da hakkın kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Ancak buradaki temel sorun yabancı boyunduruğu, hakimiyeti ve kullanımından ne anlatılmak istendiğinde yatmaktadır. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne ek 1977 tarihli 1. Protokol'ün 1. maddesi

⁵¹⁴ "...Uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasını yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözülmesini barışçıl yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek..." Gündüz, a.g.e., s. 110.

⁵¹⁵ Karaosmanoğlu, "Kendi ...", s. 153. Meşru savunma konusunda devletler arasında görüş ayrılıkları vardır. Bir kısım devletler sömürge ve işgal altındaki halkların mücadelelerinin bu kapsama girdiğini savunmaktadır. Buna karşın bu hakkın evrensel bir hak olduğunu savunan devletlere göre ise böyle bir durum geçerli değildir. Zira meşru savunma hakkı devletler arası ilişkiler bakımından kabul edilmiş olan bir hak olduğundan, bu hak devlet olmayan birimlere bir hak olacak şekilde genişletilemeyecektir.

⁵¹⁶ Cassese, a.g.e., s. 90.

“dışsal kendi kaderini tayin hakkı askeri araçlar kullanılarak, bir devletin yabancı bir ülke halkını hakimiyeti altına alması halinde oluşur” demektedir.⁵¹⁷

Esasında yabancı boyunduruğundaki halkların kendi kaderini tayin hakkı, 1900’lerin başlarında dile getirilmeye başlanmıştır. Wilson’un 7. noktası bunu vurgulamaktadır:

“Yabancı askerler Belçika’dan çekilmeli ve bu ülke hiçbir kısıtlama olmaksızın bütün öbür özgür ulusların sahip olduğu egemenlik haklarına yeniden kavuşmalıdır.”⁵¹⁸

Bu hüküm yalnızca Belçika’ya yönelik gibi olsa da, esasen dışsal kendi kaderini tayin hakkının bir biçimi olan yabancı işgali altındaki tüm halkların da özgürlüğüne kavuşmasını hedeflemektedir.

Bir devletin zor kullanarak bir başka ülkeyi işgal etmesi, BM Şartı’nca benimsenen kuvvet kullanma yasağı ile önlenmek istense de çeşitli işgal olaylarının yaşanmasının önüne geçilememiştir. Buna göre, yabancı boyunduruğu halinde dışsal kendi kaderini tayin hakkının oluşmasına örnek olarak, 1967’de İsrail’in Filistin topraklarını, 1979’da SSCB’nin Afganistan’ı, 1979’da Vietnam’ın Kamboçya’yı, 1982’de Arjantin’in Falkland Adaları’nı, 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgali verilebilir. Bu olaylara ilişkin BM’in tepkisi üye devletlerden işgal altında olan ülke halklarının kendi kaderini tayin hakkına saygı gösterilmesini istemekle sınırlı kalmıştır. Bazı durumlarda da kendi kaderini tayin hakkının tanınmaması çağrısında bulunmuştur. Örneğin, Kuveyt olayında, Konsey 9 Ağustos 1990 tarih ve 662 sayılı Kararı’nda Irak’ın Kuveyt’i işgalini hükümsüz ilan etmiştir. Tanımama çağrısı gibi yaptırımların önemine rağmen, BM yukarıda örnek olarak verilen olaylardan Kamboçya hariç hepsinde kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasında başarısız olmuştur.⁵¹⁹ Ayrıca, 15 Kasım 1983’te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) ilan edilmesinden hemen sonra Güvenlik Konseyi, uluslararası hukuka aykırı kuvvet kullanma yoluyla kurulduğu varsayımı çerçevesinde 18 Kasım 1983 tarih ve 541(1983) sayılı Kararı ile KKTC’nin ayrılmasını hukuki açıdan batıl ilan etmiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nden başka bir devletin tanınmaması çağrısında bulunmuştur. 11 Mayıs 1984 tarihli ve 550(1984) sayılı Kararı ile de açıkça KKTC’nin tanınmaması çağrısı yapmıştır.⁵²⁰ Güvenlik Konseyi’nin, Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesinin Garanti Andlaşması’na dayalı olması durumunu ve Kıbrıs Türk toplumunun

⁵¹⁷ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 52. Cassese, a.g.e., s. 98.

⁵¹⁸ Oran, a.g.e., s. 110.

⁵¹⁹ Cassese, a.g.e., s. 98.

⁵²⁰ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 52.

kendi kaderini tayin hakkını hesaba katmayan bu Kararı, KKTC'nin Türkiye dışında başka devletlerce tanınmamasının başlıca nedeni olmuştur.

BM, işgal güçlerince kurulan devletlere karşı çıkmıştır. Bu tür devletleri kendi kaderini tayin hakkının inkarı olarak kabul etmiştir.⁵²¹ Bununla birlikte BM'nin tavrı, işgal altındaki ülke halklarının kendi kaderini tayin hakkına saygı gösterilmesini istemekle ve uluslararası topluma kendi kaderini tayin hakkını çiğneyerek kurulan devletleri “tanımama” çağrısı yapmakla sınırlı kalmıştır. Ayrıca yabancı işgaline ilişkin hukuki düzenlemelere göre, işgal güçleri, işgal altındaki toplumun mevcut politik durumunda mümkün olduğunca az değişiklik yapmak zorundadır. Çünkü yeni bir millet inşa etme adına yapılan faaliyetler kendi kaderini tayin hakkının en temel argümanlarını hasara uğratabilir. Bunun en açık örneğini ABD'nin Irak'ı işgalinde görmek mümkündür. Ülke işgalden sonra kaosa sürüklenmiştir. Bu kaosa son verilebilmesi için kendi kaderini tayin hakkı ve yabancı devlet işgali arasındaki bağlam akıldan çıkarılmamalıdır.⁵²²

Sonuçta olarak, yabancı boyunduruğu altındaki halkların da kendi kaderini tayin hakkına mutlak olarak sahip olduğunun uluslararası toplum tarafından benimsenmesi, hakkın kapsamının netleşmesi adına önemli bir katkı sunmuştur.

2.2.2.3 Anlaşma Yoluyla Dışsal Kendi Kaderini Tayin Hakkının Kullanılması

Aynı devlette yaşayan halkların anlaşma yoluyla kendi kaderini tayin hakkı sık görülen bir durum değildir. Bu anlaşma ayrılma veya birleşme şeklinde olabilmektedir. Ayrılmaya ilişkin en belirgin örnek, eski Çekoslovakya'da yaşanmıştır. Federal sistem içinde yaşayan Çek ve Slovak halkları, her iki tarafın karşılıklı rızası ile iki ayrı cumhuriyet olarak ayrılarak Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'ni kurmuşlardır. Yine Eritre'nin Etiyopya'dan ayrılması bu kategoriye sokulabilir. Federal devletlerin barışçıl yolla dağılmasında ve bu dağılmanın halkın isteği ile gerçekleşmesinde tehlikeli bir durum söz konusu değildir. Sonuç olarak halkın rızası ve özgür irade ile gerçekleşen bir durum söz konusudur. Ancak federal cumhuriyetlerin ayrılmaları

⁵²¹ Karaosmanoğlu, “Kendi ...”, s. 153.

⁵²² Jung, Youngjin, “In Pursuit of Reconstructing Iraq: Does Self-Determination Matter”, *Denver Journal of International Law and Policy*, Sayı: 33, Yaz: 2005, s. 400.

ABD ve müttefikleri, Irak'ın çeşitli etnik ve sosyal gruplarını içinde barındıran Irak Yönetim Konseyi'ni savaş bittikten hemen sonra oluşturmuştur. 30 Ocak 2005'te Irak'ın tarihi seçimleri sonuçlanmış ve Irak Yönetim Konseyi başarılı bir şekilde seçilen yeni hükümetle değiştirilmiştir. Bazı Sünni gruplar seçimi boykot etse de hükümetin politik meşruiyetini sağlamak için ihtiyaç duyduğu toplumun her kesimini temsil etme şartı büyük oranda gerçekleşmiştir. Bu yeni hükümet, yabancı işgal gücünün sağlanması gereken Irak'ın Iraklılar tarafından inşası sürecini kendi kaderini tayin hakkına uygun bir şekilde sağlayabilir. Irak'ın nihai durumu Irak halkının kendi ellerine bırakılmalıdır. Kendi kaderini tayin hakkı Irak'ın statüsü ile ilgili tüm kararların verilmesinde birinci faktör olmalıdır. İleriye doğru bir gelişim ancak Irak halkının kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili duygularının tatminiyle sağlanabilir. Jung, a.g.e., s. 419.

ilgili anayasal hükümler çerçevesinde yalnızca barışçıl bir şekilde ayrılma konusunda aralarında bir anlaşmaya vardıkları sürece mümkün görünmektedir.⁵²³ Aksi bir parçalanma, uluslararası toplum kadar halklar ve grupların da barış ve istikrarını tehlikeye düşürür.⁵²⁴ Zira BM eski Sekreteri Butros Ghali'nin belirttiği gibi; “şayet her etnik grup devlet olma iddiasında bulunursa parçalanmada sınır olmayacak, dünyada barış, güvenlik ve ekonomik refaha ulaşmak çok daha zor hale gelecektir.”⁵²⁵ Kalıcı bir dünya barışı için kendi kaderini tayin hakkı tahdidi olmalı ve diğer meşru çıkar ve haklarla arasındaki denge gözetilmelidir.

Anlaşma ile birleşme yolu da çok rastlanılan bir durum olmamakla beraber mümkündür. En bilinen örneği Batı ve Doğu Almanya'nın tek çatı altında birleşmesi olmuştur. İki Alman halkı, kendi kaderini tayin hakkını kullanarak 1990'da birleşmeye karar vermiştir. 1990 yılında BM'nin dört daimi üyesi arasında imzalanan Almanya konusunda nihai çözüm hususundaki sözleşmenin 1. ve 7. maddelerinde kendi kaderini tayin hakkına atıfta bulunulmuştur. Yakın tarihteki bu olaylar kendi kaderini tayin hakkının hem birleştirici hem de ayırıcı bir niteliğe sahip iki yönlü bir kavram olduğunun göstergesidir.

2.2.3 Ekonomik Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Sömürge halklarının siyasi bağımsızlıklarını kazanmaya başlamalarından kısa bir süre sonra, esasında bunun gerçek bağımsızlığa giden yolda küçük bir adım olduğu anlaşılmıştır. Asıl sorun bağımsızlığa yeni kavuşan devletlerin BM nezdindeki kendi doğal kaynakları üzerinde tam egemenlik talepleriyle ortaya çıkmıştır.⁵²⁶ Sömürge ülkelerinin kendi ekonomik kaynakları üzerinde egemenliğe sahip olması, zamanla kendi kaderini tayin hukukunun bir parçası olmuş ve bu egemenlik sadece “yöneten” devlete değil tüm devletlere karşı ileri sürülebilen bir hak halini almıştır.⁵²⁷ Ekonomik kendi kaderini tayin hakkı, bağımsız devletlerin ancak 20. yüzyıl ortalarında kavuşabildikleri bir boyuttur. Bu evrede konunun hukuksal niteliği, ekonomik nedenleri ortaya konularak belirlenmeye çalışılmıştır.⁵²⁸

Doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik, ülkesel egemenliğin bir uzantısıdır ve devletlerin doğal kaynakları üzerinde sürekli egemenliği, kendi kaderini tayin hakkının ayrılmaz bir

⁵²³ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 53.

⁵²⁴ Yugoslavya'nın dağılması sonrası yaşanan savaşların getirdiği felaketler, ağır insan hakkı ihlalleri ve hala yaşanmakta olan siyasi ve iktisadi sorunlar bu hususta misal verilebilir.

⁵²⁵ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 54.

⁵²⁶ Cassese, a.g.e., s. 99.

⁵²⁷ Akçay, a.g.e., s. 31.

⁵²⁸ Tarhanlı, Turgut, *Uydular Aracılığıyla Yer Doğal Kaynaklarının Uzaktan Algılanması ve Uluslararası Hukuk*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1991, s. 142.

parçası haline gelmiştir.⁵²⁹ Bu boyutu ile hak, devletlerin ekonomik geleceklerini özgürce belirlemeleri, ülkelerindeki doğal zenginlikleri serbestçe işletebilmeleri ve bunlardan diledikleri gibi yaralanabilmeleri, gerekli gördüklerinde yabancı ekonomik çıkarları sınırlayabilmeleri veya bunlara son verebilmeleri anlamına gelir.⁵³⁰ Örneğin, bir devlet bağımsız olmayan bir ülkede bir petrol ayrıcalığı ve işletmesi elde etmişse ve bu petrol ülkenin tek ve başlıca geçim kaynağıysa, bu ülke işletme sözleşmesini değiştirebilir, feshedebilir veya işletmeyi millileştirebilir.⁵³¹ Ekonomik boyutun önemi, bilhassa içsel kendi kaderini tayin hakkı içinde gün geçtikçe artmaktadır.

Söz konusu hakkın oluşum ve gelişim sürecinde doğrudan etkili üç önemli belge bulunmaktadır. Bunlardan ilki, BMGK'nın 21 Aralık 1952 tarih ve 626 (VII) sayılı "Doğal Kaynakların ve Zenginliklerin Serbestçe İşletilmesi Hakkı Kararı"dır. Kendi kaderini tayin hakkının doğal kaynak ve zenginlikler üzerinde süresiz egemenliği de kapsayacak şekilde değerlendirildiği dönem, bu Karar ile başlar.⁵³² İkinci olarak, 14 Aralık 1962 tarih ve 1803 (XVII) sayılı "Doğal Kaynak Üzerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi" ile hak meşrulaştırılmış, kapsam ve kuralları ortaya konmuştur.⁵³³ Son olarak, 12 Aralık 1974 tarih ve 3281(XXIX) sayılı Karar ile kabul edilen "Devletlerin Ekonomik Hakları ve Görevleri Belgesi/Yasası" ise, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED)⁵³⁴ fikrine dayanmaktadır, nitekim bugünkü ekonomik kendi kaderini tayin hakkı da YUED temellidir. Karar'da, devletlerin kendi doğal kaynak ve zenginlikleri üzerinde münhasır ve süresiz tam bir egemenliğe sahip oldukları belirtilmektedir.⁵³⁵ Benzer şekilde, İkiz Sözleşmeler'in ortak 1. maddesi 2. Paragrafında, halkların özgürce kendi ekonomik gelişmelerini sürdürme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.⁵³⁶ Yine KİSHUS'un 47. ve ESKUS'un 25. Maddelerinde, "mevcut sözleşmedeki hiçbir hüküm tüm halkların kendi doğal kaynakları ve zenginliklerini özgürce kullanma, bunlara sahip olma ve faydalanma doğal hakkını engelleme yönünde

⁵²⁹ Taşdemir, "Yeni Dünya...", s. 63.

⁵³⁰ Akçay, a.g.e., s. 37.

⁵³¹ Bilge, a.g.e., s. 141.

⁵³² Tarhanlı, a.g.e., s. 149.

⁵³³ Bu kapsam kaynakların keşfi, geliştirilmesi ve tasarrufundan oluşmaktadır. Bu bağlamda ekonomik kendi kaderini tayin hakkı belli kuralları da içermektedir: i) Kaynaklar üzerindeki egemenlik, halkın yararına kullanılmalıdır; ii) Yabancı yatırımlar, devletin doğal kaynakları üzerindeki egemenlik hakkını kısıtlamamalıdır; iii) Millileştirmeler ulusal çıkar veya kamu yararı çerçevesinde yapılmalıdır; iv) Millileştirme halinde uygun zarar-giderim ödenmelidir; v) Millileştirme, ayırım gözetici şekilde uygulanmamalıdır; vi) Uyuşmazlık durumunda ilgili devletin iç başvurma yolları tüketildikten sonra taraf devletler sorunu tahkime veya uluslararası yargı yollarına sunabileceklerdir. Pazarıcı, a.g.e., s. 26-27. SUR, a.g.e., s. 109.

⁵³⁴ YUED, azgelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında var olan ekonomik ilişkilerin değiştirilmesine dayanan bir görüş ve eylem tasarısıdır. Sönmezoğlu, a.g.e., s. 715.

⁵³⁵ Tarhanlı, a.g.e., s. 142.

⁵³⁶ Balcı/Sönmez, a.g.e., s. 99, 111.

yorumlanmayacaktır” denmiştir.⁵³⁷ Keza Gelişme Hakkına İlişkin Bildiri de, İkiz Sözleşmeler’e atıf yaparak hakkın bu boyutuna yer vermiştir.⁵³⁸ Anılan hükümlerde halkların ekonomik hakları doğrudan kendi kaderini tayin hakkıyla ilişkilendirilmese de, ekonomik kendi kaderini tayin hakkının, sömürge ya da yabancı güç boyunduruğunda bulunan bir ülkenin münhasır çıkarlarına aykırı olarak bu güçler tarafından kullanımı halinde söz konusu olacağı kabul edilmiştir. Uluslararası hakemlik kararları da bu hakkı onaylamıştır. Bu kararlara 1977’deki iki dava, “Topco-Calasiatic Davası” ve “Liamco Davası”, örnek gösterilebilir.⁵³⁹

Kısacası bir halk, ayakta kalabilmesi için zorunlu olan kendi doğal kaynak ve zenginliklerinden yararlanma hakkından mahrum edilemez ve doğal kaynakları üzerinde herhangi bir dış baskı olmaksızın mutlak egemenliğe sahiptir.

⁵³⁷ Cassese, a.g.e., s. 100.

⁵³⁸ Balcı/Sönmez, a.g.e., s. 210-211.

⁵³⁹ “Topco-Calasiatic Davası” 19 Ocak 1977’de, “Liamco Davası” 12 Nisan 1977’de karara bağlanmıştır. “Topco-Calasiatic Davası”nda; davacı “Texaco Overseas Petroleum/California Asiatic Oil Company”, davalı Libya hükümeti, hakem ise Dupuy’dur. Dava, Libya’nın, yabancı petrol ortaklıklarını 1971 ve 1974’te millileştirmesi üzerine açılmıştır. Hakem, şirketin iddialarını kayda değer görmemiş ve Libya’yı haklı bulmuştur. Tarhanlı, a.g.e., s. 151.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ DEVLET ve İNSAN HAKLARI IŞIĞINDA İNCELENMESİ

3.1 Kendi Kaderini Tayin Hakkı Ne Anlama Gelmektedir?

3.1.1 Genel Olarak

1688 İngiliz Devrimi'nde değinilen ve John Locke'un 1690 tarihli "*Second Treatise of Government*" adlı eserinde dile getirilen 'doğuştan haklar' ve 'siyasal temsil yetkisi' gibi kavramların üzerinde yükselen kendi kaderini tayin hakkı doktrini, teorik olarak; hem yönetimin halkın isteğine dayanması gerekliliğini hem de bir halkın mensubu olduğu ülkenin yönetiminden memnun olmadığında ayrılabilceğini ifade etmektedir.⁵⁴⁰

Kendi kaderini tayin hakkı anlayışı, Batılı devletlerde halk egemenliği, bireysel özgürlük ve temsili hükümet kavramları temelinde gelişirken, Üçüncü Dünya ülkeleri, Sosyalist ülkeler ve Orta ve Doğu Avrupa devletlerinde bağımsızlık temelinde gelişme göstermiştir. Demokratikleşmeyi yansıtan birinci anlayış kendi kaderini tayin hakkının içsel yönünü, bağımsızlığı yansıtan ikinci anlayış ise dışsal yönünü ortaya çıkarmıştır.

SSCB'nin dağılması ve özellikle Yugoslavya'nın parçalanmasıyla kendi kaderini tayin hakkı, akademik dünyada yeniden gözde konu haline gelmiştir. Uluslararası topluluğun ve hukukun kendi kaderini tayin hakkını çok özel durumlarla sınırlandırma ve varolan sınırların dokunulmazlığını kabul ettirme çabalarına rağmen dünyanın birçok yerinde başta ulusal olmak üzere birçok topluluk, kendi siyasal geleceklerine karar vermeyi ahlaki bir hak saydığından kendi kaderini tayin hakkını kullanma mücadelesine girişiyor. Evrensel hukuk mekanizması liberalizmin etkisi altında olduğundan, bireysel hakların ve özgürlüklerin güvencede olduğu liberal demokratik ülkelerdeki milliyetçi hareketlere ve kendi kaderini tayin hakkı taleplerine sıcak bakmıyor, bu nedenle Quebec, Katalan, Bask, İskoç gibi ulusal azınlıkların kendi kaderini tayin hakkı talebi günümüz uluslararası hukukunda arzu ettiği desteği bulamıyor. Fakat, bu ulusal azınlıkların her geçen gün daha çok alanda özerklik elde ettikleri ve ayrı bir devlet kuramasalar bile, "ulus" kimliklerinin buldukları ülkeler tarafından dahi tanınmaya başladığı görülüyor.

Kendi kaderini tayin hakkı doğrudan ya da dolaylı olarak ülkesel bütünlük ilkesine bir tehdit olarak görüldüğünden, ulus devletlerin başını ağrıtmaya devam ediyor. Ama

⁵⁴⁰ Ganguly/Taras, a.g.e., s. 48.

barındırdığı tüm sorunlara ve ülkesel bütünlük tehdidine karşın “bir hakkın sorun yaratma potansiyeli olması o hakkın ortadan kalkması için bir neden oluşturamaz” realitesini göz ardı edemez.⁵⁴¹ Günümüzde kendi kaderini tayin hakkı tartışmaları, kısır döngüye girmiş bir zeminde, her etnik gruba ayrılma hakkını tanınmasını savunanlarla her ne olursa olsun mevcut devletlerin ülkesel bütünlüğünün korunması gerektiğini savunanlar arasında geçmektedir.

3.1.2 Hakkın Niteliği

Kendi kaderini tayin hakkı, II. Dünya savaşına kadar uluslararası hukukta var olmayan, siyasi bir ilke olarak kabul edilmekteydi.⁵⁴² Aaland Adaları davasında bir ilke olarak mütalaa edilmiş ve sonrasında BM Şartı'na girene kadar da siyasi bir ilke olarak değerlendirilmişti. Yıllar içerisinde yaşanan gelişim ile hukuk sistemi içinde fenomen haline gelen kendi kaderini tayin hakkının hukuki niteliği konusunda tartışmalar bitmemiştir. İlk olarak uluslararası hukuk normu olup olmadığı tartışılmış peşinden bir ilke mi ya da hak mı olduğu, eğer bir hak ise hukuksal niteliği ve bağlayıcılığının ne olduğu hususları gündeme taşınmış ve bu tartışmalar günümüze kadar süregelmiştir. Bugün için kolektif haklar arasında kabul edilen kendi kaderini tayin hakkı kavramının yeterince açık ve belirgin olmadığı hususunda oldukça yaygın bir kanaat mevcuttur.⁵⁴³

Kendi kaderini tayin hakkının hukuki niteliğine değinmeden önce hak kavramı üzerinde durmak meselenin belirginlik kazanması açısından önemlidir. Hak kavramına ilişkin birçok tanım bulunmaktadır. Örneğin, Henry Shue'ya göre hak; haklı bir istemin ussal temelini oluşturur.⁵⁴⁴ Bir başka tanıma göre “hak, belli bir gücün taleplerine temel olan isimlerdir”. Bu bakımdan bir hakka sahip olmak demek, meşru bir temele dayanan taleplerde ısrar etmeye yetkili olmaktır.⁵⁴⁵ Diğer bir tanımlamaya göre hak, bir hukuk düzeninin sükelerine tanıdığı ve garanti ettiği menfaat yetkidir.⁵⁴⁶

Kimi yazarlara göre kendi kaderini tayin hakkı, İkiz Sözleşmeler'e girerek bağlayıcı bir hukuk normu karakteri kazanmıştır. BM uygulamasında sadece sömürge veya yabancı boyunduruğu altında bulunan halklar için tanınan kendi kaderini tayin hakkının İkiz Sözleşmeler'de yer almasıyla daha kapsamlı bir geçerlilik kazandığı belirtilmektedir.⁵⁴⁷ Kendi

⁵⁴¹ Moore, “On National ...”, s. 901.

⁵⁴² Doğan, a.g.e., s. 8.

⁵⁴³ Aral, a.g.e., s. 1.

⁵⁴⁴ Shue, Henry, “Temel Hakların Evrenselliği”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (Yayına Hazırlayan İoanna Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara: 2009, s. 40.

⁵⁴⁵ Donnelly, Jack, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Yetkin Yayınları, Ankara: 1995, s. 19.

⁵⁴⁶ Gündüz, a.g.e., s. 5.

⁵⁴⁷ Arsava, “Azınlık Hakları ...”, s. 34.

kaderini tayin hakkının ne olduğu, kimleri kapsadığı ve nasıl uygulanacağı konusunda farklı fikirlerin ve belirsizliklerin bulunması, konunun insan hakları çerçevesinde ele alınmasına vesile olmuştur. Arsava'ya göre, kendi kaderini tayin hakkının İkiz Sözleşmeler'e alınması, kendi kaderini tayinin insan hak ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlanılmasının ön koşulu olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁸

Diğer bir kısım yazarlara göre ise, kendi kaderini tayin hakkına andlaşmalar hukuku açısından bakıldığında söz konusu hakkın devletler açısından bağlayıcı niteliğe sahip olduğunu iddia etmek kolay değildir. Kendi kaderini tayin hakkının içeriği açık olmaktan uzak, ayrıca devletlerin ne tür bir yükümlülüklerle karşı karşıya oldukları da belirli değildir. Bir halkın kendi kaderini tayin hakkının içeriği ve kapsamı öylesine geniş tutulmuştur ki, bağlayıcı bir hak niteliğinde olduğu kabul edilse bile, etkili bir şekilde uygulanabilmesinin kuşkulu olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴⁹

Cassese gibi günümüzün önde gelen hukuk otoritelerince, kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası hukukun emredici bir hükmü olarak değerlendirilmektedir. Onlara göre, *jus cogens* doğasındadır ve devletlere *erga omnes*⁵⁵⁰ sorumluluk yükler.⁵⁵¹ Ne var ki, kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukta bir hak olması, (istisnalar haricinde) tartışma konusuyken, hakkın her durumda *jus cogens* olduğunu ileri sürmek de mümkün gözükmemektedir.⁵⁵²

Kendi kaderini tayin hakkının niteliği konusundaki bir diğer görüşe göre, bu hak bir uluslararası teamül hukuku kuralıdır. Uluslararası hukukta teamül kuralı, maddi öge ve manevi öge (*opinio juris*) barındırması ile varolabilir. Maddi unsur, devletlerin genel, tutarlı ve tek düze nitelikteki uygulamalarını, manevi unsur ise, devletlerin söz konusu uygulamaları hukuken bağlayıcı olduğu inancıyla yapması yani hukuki bir inanca dayanmasıdır.⁵⁵³ Kendi kaderini tayin hakkının teamül kuralı haline geldiğini savunan görüşe göre, BMGK'ca kabul edilen bildirimler ve kararlar -her ne kadar bağlayıcı olmasalar da- devletlerin genel kanaatlerini ifade etmesi itibarıyla zaman içerisinde etkileri dikkate alındığında, teamül hukukunun önemli dayanakları olmuşlardır.⁵⁵⁴ Dostça İlişkiler Bildirisi'nin oybirliğiyle kabul edilmesi, bu görüşü

⁵⁴⁸ Arsava, "Azınlık Hakları ...", s. 34.

⁵⁴⁹ Aral, a.g.e., s. 47-48.

⁵⁵⁰ Devletlerin uymakla ve gözetmekle sorumlu olduğu kuralları ifade eden latince terimdir. Kelime anlamıyla "herkese karşı hak" anlamına gelir. Aslında kuraldan ziyade bir yükümlülüktür. 'İrk ayrımı yapmama' örnek olarak verilebilir.

⁵⁵¹ Aral, a.g.e., s. 49.

⁵⁵² Taşdemir, "Yeni Dünya ...", s. 45.

⁵⁵³ Gündüz, a.g.e., s. 17-18.

⁵⁵⁴ Aral, a.g.e., s. 48.

destekler niteliktedir. Devletlerin kendi kaderini tayin hakkı uygulamasında, politik tercihleri itibariyle, zaman içerisinde farklı tavırlar tutunarak istikrarlı ve tek düze olmayan uygulamalar sergiledikleri bilinmektedir. Örneğin Rusya, Gürcistan devletinin bir parçası olan ayrılıkçı Güney Osetya bölgesinin kendi kaderini tayin hakkını savunurken, kendi ülkesinin sınırları içerisinde olan Çeçenistan için aynı tavrı sergilemektedir. Devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda zaman zaman çelişkiye varacak düzeydeki bu tür uygulamaları, kendi kaderini tayin hakkının uluslararası teamül hukuku kuralı olmasında önemli engellerin başında gelir.

UAD, (1970) Namibya kararı ve bu konudaki görüşünü tekrarladığı (1975) Batı Sahara danışma görüşünde, Sömürgecilik Bildirisi'nde yer alan kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukun bir normu olduğu ve sömürge altında yaşayan halklar için bir hak olduğunu kaydetti. Söz konusu iki olayda da Divan, kendi kaderini tayin hakkının *bir kılavuz prensipten öte bir şey yani bir hak olduğu* kararına vardı.⁵⁵⁵

Kendi kaderini tayin hakkı, kapsamı itibariyle, halklar ve dolayısıyla belli bölgelerde yaşayan insanlar üzerinde uzun yıllar devam eden ve zaman zaman onları en temel hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakan sömürgeciliğin sona erdirilmesinde büyük rol üstlenmiştir. BM uygulamaları, Sömürgecilik Bildirisi ve UAD'nin tavsiye kararlarında da belirtildiği üzere, sömürge altında yaşayan halklar için kendi kaderini tayin, bir hak haline gelmiştir. Bu konuda tereddüt veya itiraz bulunmamaktadır.⁵⁵⁶ Ayrıca yabancı egemenliği altında bulunan, toprakları işgal edilen halkların da bağımsızlığı yani dışsal kendi kaderini tayin hakkı, bugün hem devletler arası uygulamalar hem de doktrinde bir hak olarak kabul edilmektedir.⁵⁵⁷ Ayrıca, bir ülkede halkın kendi yöneticilerini seçmesi, yönetime aktif olarak katılması ve yönetimi denetlemesi anlamıyla⁵⁵⁸ içsel kendi kaderini tayin hakkının, halklar için bir hak olduğu kuşkusuzdur.

Kendi kaderini tayin hakkının niteliğinin tartışmalı ve belirsiz olduğu kısım, yukarıdaki paragrafta belirttiğimiz durumlardan farklı olarak, bağımsız bir ülkede yaşayan, kendilerini diğerlerinden farklı gören ve bu farklılıklarına dayanarak ayrılmak ve kendilerine özgü devletlerini kurmak isteyen, farklı gruplar veya azınlıklar bakımından nasıl bir niteliğe sahip olduğudur.

⁵⁵⁵ Şahin, a.g.e., s. 34.

⁵⁵⁶ Şahin, a.g.e., s. 35.

⁵⁵⁷ Aral, a.g.e., s. 70.

⁵⁵⁸ Kılınc, "Self Determinasyon İlkesinin ...", s. 955.

Uluslararası hukukta, devletlerin egemenliği ve ülkesel bütünlüğü garanti altına alınmıştır. Ülkesel bütünlük söz konusu olduğunda, kendi kaderini tayin hakkının işlerliği ikinci planda kalmaktadır. Yaygın olarak, bu duruma Kosova'nın bağımsızlığı örnek olarak gösterilmektedir. Sonuç olarak, kendi kaderini tayin hakkı, ancak belli şartlar altında ülkesel bütünlüğün önüne geçecek neticeler doğurabilmektedir. Zira, her durumda ayrılma hakkını tanıyan bir hukuk normu olarak değildir.

3.2 Hakkın Süjesi

Kendi kaderini tayin hakkının niteliği kadar tartışmalı olan hususlardan biri de hakkın öznesinin kim ya da kimler olduğu ya da olabileceğidir. Kendi kaderini tayinin tarihçesine ilişkin değinilen tüm gelişmeler, kendi kaderini tayin hakkının öznesi olan halk kavramını ön plana çıkarmış ve hakka sahip olacak “halk”ın hangi ölçütlere göre belirleneceği sorunu gündeme gelmiştir. Çünkü halkın tanımı yere, gruba ve zamana göre farklılık arz etmektedir.⁵⁵⁹

“Tüm halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir” diyen BM Şartı'na göre kendi kaderini tayin hakkı ne devletlere ne de bireylere tanınmış bir haktır, bu hakkın sahibi “halklar”dır.⁵⁶⁰ Kendi kaderini tayin hakkının uygulanması halkın iradesinin özgürce ifade edilmesine bağlıdır, ancak BM halk kavramını tanımlamadığından bu haktan kimlerin yararlanma hakkı olduğu konusu da belirsiz kalmıştır. Diğer tüm kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili uluslararası yasal araçlar da doğrudan halklara gönderme yapar. Temel uluslararası insan hakları belgeleri olan İkiz Sözleşmeler, halkların kendi kaderini tayin hakkını beyan ederek başlar. İHEB'de bu öge eksiktir ama BM Şartı, KİSHUS ve ESKUS'un ilk maddeleri kendi kaderini tayin hakkı üzerinde durur. İkiz Sözleşmeler'in üzerinde ilk durduğu kavram halk kavramıdır. Halkların haklarından söz edilen bu uluslararası insan hakları metinlerinde yer alan “halk” kavramı “ulus” yahut “etnik grup” kavramından ayrı bir anlama gelir. Sözleşmeler'deki halk sözcüğü, bir ülke halkının tümünü ifade eder. Yani, ülke halkının tümü kendi kaderini tayin hakkına sahiptir.⁵⁶¹ İkiz Sözleşmeler'de evrensel bir dil kullanılmasına ve

⁵⁵⁹ Wilson'un da üzerinde durduğu bir diğer sorun halkın isteklerinin belirlenmesi ve yerine getirilmesi yönteminin nasıl olacağıdır. Referandum mu yapılmalıdır yoksa diğer başkaca yöntemlere de başvurulmalı mıdır? Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 9.

⁵⁶⁰ Hans Kelsen, burada geçen “halklar”ın devletler şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, halk ibaresi ancak bu şekilde okunursa BM'nin başka bir temel ilkesi devletlerin egemen eşitliği ile ters düşmeyecektir. Karaosmanoğlu, “Kendi ...”, s. 149.

⁵⁶¹ Farklı bir görüşe göre ise, İkiz Sözleşmeler'de geçen halk tanımı etnik grupları kapsamaz. Tamamen sömürgeciliğin tasfiyesiyle ilgili bir kavramdır. Ana ülkeyle hiçbir eşit hakka sahip olmayan, istila edilerek egemenlik kurulmuş bir sömürgecinin halkı bu hakkı ileri sürebilir. Akyol, Taha, “Kendi Kaderini Tayin”, <http://www.milliyet.com.tr/2003/06/13/yazar/akyol.htm> Erişim Tarihi:16/04/2015.

“her halkın kendi kaderini tayin hakkı vardır” denmesine rağmen, BM, bu hakkın uygulanmasını sadece sömürgelerle ve bağımsız devletlerdeki ırkçı rejime maruz kalan yurttaşlarla ve yabancı boyunduruğu altındaki halklarla sınırlı tutmuştur.⁵⁶²

Wilson’un Ondört Noktası ve Atlantik Demeci de, hakkın sujesi olarak halkları göstermiştir. Kimi uluslararası andlaşmalarda ise “halklara ve milletlere” birlikte değinilmiştir. Kendi kaderini tayin kavramına yaptığı katkılar ile konu üzerinde etkili bir isim olan Mancini, “milletleri” uluslararası hukukun ve kendi kaderini tayin hakkının temel özneleri olarak kabul eder. Lenin de “ulusların” kendi kaderini tayin hakkı konusunda aynı şeyi düşünmektedir. Lenin, bunlardan farklı olarak “azınlıkları” da “halklara ve uluslara” ilaveten hakkın kullanıcıları olarak ifade etmiştir. Wilson döneminde halk, müşterek kültür ve tarihe sahip olan etnik grupları ve cemiyetleri yani “ulusları” ifade etmekteydi.⁵⁶³ II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeni devletler, daha ziyade, sömürgeciliğin sona ermesi, devrimler ve dış güçlerin müdahalesi sonucu kurulmuşlardır.⁵⁶⁴ Bu yüzden, kendi kaderini tayin hakkının öznesi de artık “ulus”lardan çok “halk”lar olarak ifade edilmiştir.

Crawford, sömürge bağlamı dışında kendi kaderini tayin hakkının öznesi olarak bir devletin tüm nüfusunu görür.⁵⁶⁵ Ona göre: “uluslararası hukuk açısından, halkların hakkı ifadesinin anahtarı ‘haklar’ değil ‘halklar’dır’”.⁵⁶⁶ Bauböck ise, kendi kaderini tayin hakkına ilişkin tüm vurgunun halkların, özellikle de sömürgeleştirilmiş halkların serbestçe iradelerini ifade etmelerinin gereği üzerine yapıldığını ve bu halkların belirli bir toprak üzerinde yaşayanların tümü olduğunu hatırlatır.⁵⁶⁷ Tüm bu terminolojik karışıklık, hakkın kimler tarafından kullanılacağı konusunda bir anlaşmazlığa sebep olsa da, kendi kaderini tayin hakkı ile ilgilenen birçok uluslararası aktörün hakkın halklara ait olduğu konusunda hemfikir olduğu söylenebilir. Ayrıca etnik grupların normal şartlarda ayrılmaya hakkı olmadığına dair de bir fikir birliği vardır. Ancak etnik grupları kendi kaderini tayin hakkı ve ayrılma hakkından mahrum etmek, şu an için etnik topluluk olarak tanımlanan grupların bir kısmının hızla uluslaşma sürecine girmelerine, ulusların ve ulusal azınlıkların sahip olduğu haklardan yararlanabilmek için kendilerini ulus gibi göstermelerine yol açmaktadır. Çek

⁵⁶² Kalaycı, a.g.e., s. 195.

⁵⁶³ Bring, a.g.e., s. 27.

⁵⁶⁴ Hobsbawm, a.g.e., s. 209.

⁵⁶⁵ Crawford, a.g.e., s. 64-65.

⁵⁶⁶ Tsanova, Tinatin, *Do Minorities Have The Right to Self-Determination?*, Central European University, Budapest: 2011, s. 307.

⁵⁶⁷ Bauböck, a.g.e., s. 14-15.

Cumhuriyeti’ndeki Moravianlar ve Polonya’daki Silesianlar dahil olmak üzere, birçok tarihi etnik topluluğun kimliklerini ulusal çizgide tanımlamaya başlaması rastlantı değildir.⁵⁶⁸

3.2.1 Halk Kavramının Belirsizliği

Gerek BM Şartı, gerek İkiz Sözleşmeler, gerekse BMGK kararlarında görülmektedir ki, kendi kaderini tayin hakkının süjesi bütün halklardır. Fakat, bu hakkı kullanacak olan “halk”ı belirlemek kolay değildir. Zira, pozitif hukukta kavramı tanımlayacak objektif ve rasyonel kriterler yer almamaktadır. Sömürgeci kurtulmanın bariz örnekleri dışında, bir halkı tanımlamada günümüze kadar objektif bir ölçüt geliştirilememiştir. Halk kavramının yorumlanmasında dar ve geniş yorum olmak üzere iki ihtimalden söz edilebilir. Halk, ya devlet içindeki her birimi içine alacak ya da ırk, din, dil bağlamında ayrık gruplar anlamına gelecektir.⁵⁶⁹ Rosalyn Higgins, bu bağlamda iki tür halk kavramı tanımlamaktadır; ilki, bir devletin tüm halkını ifade eder, ikicisi ise ırksal, etnik belki de dini temellere dayalı olarak ayrılan tüm bireyleri kapsar.⁵⁷⁰ Theodor Veiter, halkı aynı kökenden gelen insanların oluşturduğu bir yapı olarak görmekte ve bu doğal unsurun ilave başka bir unsurla, manevi unsurla tamamlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Doktrinde çoğunlukla, halk kavramına etnik bir anlam yüklenmiştir. Kısaca halk, “aynı nesilden gelen dil ve kültür topluluğu”dur.⁵⁷¹ Diğer yandan, halk kavramını sadece sübjektif unsura istinaden açıklayanlar da bulunmaktadır. Onlara göre halk, “kendilerini halk olarak gören insan toplulukları”dır.⁵⁷² Daha geniş anlam içeren bir başka tanıma göre, kendi kaderini tayin hakkının temeli olan “halk” kelimesi, “bir milleti oluşturan insan kümesini veya tek otorite tarafından yönetilen muhtelif milli gruplar karışımı”nı ifade eder.⁵⁷³

Peter Radan'ın görüşleri ise, tüm nüfusun tek bir halk olarak değerlendirilemeyeceği yönündedir. Radan, sömürge ülkelerinin ve bağımsız devletlerin ülkesel bütünlüğünü korunması amacıyla halkın tanımının toprağa yani sınırlara dayalı olarak yorumlandığını ama bu durumun sömürge ülkeleri ve bağımsız devletlerde birden fazla halk olamayacağı anlamına gelmediğini ileri sürmektedir.⁵⁷⁴ Kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili uluslararası belgelerde

⁵⁶⁸ Kalaycı, a.g.e., s. 198.

⁵⁶⁹ Uz, a.g.e., s. 69.

⁵⁷⁰ Tsanova, a.g.e., s. 13.

⁵⁷¹ Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 74. Fakat BM literatüründe halk etnik değil, coğrafi anlam taşır.

⁵⁷² Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 75.

⁵⁷³ Bring, a.g.e., s. 28. Oran, özellikle uluslararası belgelerde “halk” dediği zaman, genellikle “yerli halklar”dan bahsedildiğini ve bunların temel özelliğinin, devleti yöneten gruplardan kültürel vs. bakımlardan büyük uçurumlarla ayrılışları ve çoğunun bu başat kültürle temasa geçişinin zorla olduğunu belirtmektedir. Henüz cıralı taş devri yaşayan Avustralya yerlileri (aborjinler) buna en iyi örnektir. Oran, a.g.e., s. 117.

⁵⁷⁴ Radan, Peter, *The Break-up of Yugoslavia and International Law*, Routledge, London/New York: 2002, s. 66-67.

ülkesel bütünlüğe bu kadar vurgu yapılması, sömürge ve bağımsız devletlerin tüm nüfusunun birden fazla halktan oluştuğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir.⁵⁷⁵ Musgrave, halk kavramı tartışmasına farklı bir açıdan yaklaşır. Günümüzde azınlıklar, etnik gruplar ve son yıllarda yerel toplumlar kendi kaderini tayin hakkına sahip olmanın ilk koşulunun halk olarak nitelenmek olduğunun bilincinde olarak halk olduklarını öne sürmektedirler. Musgrave, bu anlayışın kabul edilmesi durumunda kendi kaderini tayin hakkının insan hakkı niteliğini kaybedeceğini çünkü özünde ayrımcı hale geleceğini iddia ederek ilginç bir bakış açısı yakalamaktadır.⁵⁷⁶

Literatürde halk, ulus, etnik grup ve buna benzer kavramların tanımı konusunda ortak bir uzlaşıya varılmadığından, devletlerin de bu konuda ortak bir karara varmaları beklenmemelidir. Fakat hukuki bir tanım yapılmamasına rağmen var olan hukuki çerçeve içerisinde bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür.⁵⁷⁷ “Halkların” açık bir tanımını yapmadan kendi kaderini tayin hakkını fonksiyonel hale getirmek güçtür ve şimdiye dek açık ve net bir halk tanımına ulaşılmış değildir. Sir Ivor Jennings, “Bırakın halk karar versin sözü görünüşte makul gelebilir. Gerçekte ise gülünçtür, çünkü halk, birileri kimlerin halk olduğuna karar verene dek karar veremez” derken halk kavramının tanımının yapılmasının önemine dikkat çeker.⁵⁷⁸ Wilson’un Dışişleri Bakanı Robert Lansing ise, “Başkan Wilson, kendi kaderini tayine ilişkin beyanatlar verirken aklında olan halk kelimesi ne anlama gelmektedir, bir ırkı mı bir bölgeyi mi yoksa bir topluluğu mu karşılamaktadır? Net bir halk tanımı yapılmadan, bu kavramın uygulamada kaos ve istikrarsızlık getireceği açıktır.”⁵⁷⁹ diyerek önemli bir gerçeği ortaya koyar. Tüm bu belirtilenlerden anlaşılacağı üzere, halkın kim olduğunu tespit etmenin kendi kaderini tayin hakkını çözümlenmede anahtar görevi göreceği açıkça ortadadır.

3.2.1.1 Halk-Ulus

Ulus; dil, din, etnik köken, tarihsel geçmiş vb. bir dizi unsurlarla kendilerini yabancılardan ayıran ve bunlardan bir ya da birkaçına dayanan bir ortaklığa sahip hareketli bir sosyal ve

⁵⁷⁵ Radan, a.g.e., s. 67. Nitekim BM, Kongo’dan ayrılmak isteyen Katanga bölgesine ilişkin 1961’de ve Nijerya’dan ayrılmak isteyen Biafra bölgesine ilişkin olarak 1967’de vermiş olduğu kararlarda kendi kaderini tayin hakkının, koloni yönetiminden kurtulma hakkı tanıdığını ancak bu bölgelerin kendi devletlerinden ayrılma hakkını içermediğini vurgulamıştır. Uz, a.g.e., s. 70. Ancak bu değerlendirmelerin gerçeği tam yansıtmadığı ve tezat uygulamaların mevcut olduğu da, Aralık 1971’de Pakistan’ın doğu eyaleti Bangladeş ve 1961 yılında başlayıp 30 yıl süren silahlı mücadele sonunda Eritre’nin Etiyopya’dan bağımsızlığını kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. BM, Bangladeş ve Eritre ile ilgili kararlarında kendi kaderini tayin hakkını, ülkesel bütünlük ilkesine tercih etmiştir.

⁵⁷⁶ Musgrave, a.g.e., s. 178-179.

⁵⁷⁷ Cassese, a.g.e., s. 326-327.

⁵⁷⁸ Kalaycı, a.g.e., s. 196.

⁵⁷⁹ Cassese, a.g.e., s. 22.

siyasal topluluk olarak tanımlanabilir.⁵⁸⁰ Farklı tanımlamalar ve uluslararası metinler değerlendirildiğinde, halk ve ulus kavramlarının hem birbirinden farklı hem de birbirinin aynı anlam taşıdığı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, bu iki kavram hakkında iki karşıt görüş bulunmaktadır. Halk ve ulusun aynı olduğu görüşüne göre, iki kavram aynı anlama gelecek şekilde birbirini ikame etmektedir.⁵⁸¹ I. Dünya Savaşı sonrası dönemde kendi kaderini tayin hakkının en meşhur savunucularından Lenin, halkla birlikte ve aynı anlamda olacak şekilde ulus terimini de kullanmaktaydı.⁵⁸² 1950’lerde de kavrama ilişkin olarak, “halk” ve “ulus” terimlerinin, aynı anlamı taşıdığı ifade ediliyordu. Kimi zaman halk ve ulus arasında, kavramların gelişkin bir birliği temsil ettikleri görülür.⁵⁸³ En önemlisi de günümüzde hala geçerli olan BM Şartı m. 1/2 halk anlamında ulustan bahsetmektedir. Bazı yazarlar da kendi kaderini tayin hakkının öznesi olarak ulustan⁵⁸⁴ bahseder.

Halk ve ulusun ayrı kavramlar olduğu görüşü de yaygın olarak ileri sürülmektedir. Kronolojik sırayla BM uygulamalarından misal vermek gerekirse, 4 Aralık 1950/421 (V) sayılı BMGK Kararı’nın⁵⁸⁵ D maddesinde İHK’nın “halkların ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının temini için (gerekli) yol ve araçlar” ile ilgili bir çalışma yapması istenmiş, 5 Şubat 1952/545 (VI) sayılı kararlar da İHEB’e, “Bütün halkların kendi kaderlerini tayin etmek haklarıdır” şeklinde bir madde ilave edilmesi öngörülmüştür.⁵⁸⁶ Bu karara sonradan Komisyon’ca, “uluslar” terimi de eklenmiştir.⁵⁸⁷ Yine İHK’nın hazırladığı F I ve F II karar taslaklarında geçen ulus kelimesi, halktan farklı olarak, bağımsızken sonradan çeşitli nedenlerle bu statüsünü kaybetmiş topluluklar anlamında kullanılmıştır.⁵⁸⁸ II. Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya düzeninde -örneğin devlet kurma bakımından-, kendi kaderini tayin hakkının öznesi de “ulus”lardan çok “halk”lar olarak ifade edilmiştir.⁵⁸⁹ Halkların haklarına yer veren hukuk metinlerinde yer alan “halk” kavramı “ulus” ya da “etnik grup” kavramından farklı bir anlam ihtiva etmektedir.⁵⁹⁰

⁵⁸⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 658-659.

⁵⁸¹ Ayhan, a.g.e., s. 19.

⁵⁸² Zaten Lenin’in kitabının ismi de “Ulusların Kendi Yazgılarını Belirleme Hakkı”dır. Lenin, halk anlamında ulus kavramını kitabın pek çok yerinde kullanmaktadır. Örneğin, s. 14, 59, 73, 98, 139.

⁵⁸³ Bring, a.g.e., s. 28.

⁵⁸⁴ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 66.

⁵⁸⁵ Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: 1995, s. 469.

⁵⁸⁶ Sönmezoğlu, “Uluslararası Politika ...”, s. 469.

⁵⁸⁷ Ayhan, a.g.e., s. 20.

⁵⁸⁸ Bilge, a.g.e., s. 138.

⁵⁸⁹ Özdek, a.g.e., s. 309.

⁵⁹⁰ Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 74.

Unutmamak gerekir ki, kendi kaderini tayin hakkı halkın kendi kendini yönetmesiyle, halk egemenliği de ulusal egemenlikle aynı anlama gelir. Toplum sözleşmesinden doğan şey, kimine göre ulus veya halk, kimine göreyse devlettir ve bu bir soyutlamadır.⁵⁹¹ Fransız Devrimi'nde halk ile ulus kavramlarının birbirinin yerine kullanılması halk egemenliği ve ulusal egemenlik kavramlarının eş anlamlı kullanılmasına neden olmuştur. Halk ile ulus kavramlarının bu iç içeliği, bu hakkın sadece ulusları kapsadığı düşüncesini doğurmuştur. Bu bağlamda, sömürge halkları ve yabancı boyunduruğu altında yaşayan halkların, kendi kaderini tayin hakkının süjesi oldukları konusunda şüphe yoktur.

3.2.1.2 Azınlık-Halk

Halk tanımında olduğu gibi azınlık tanımında da hukuki zeminde bir uzlaşma yoktur. Bunun nedeni, bir azınlığı tanımının hassas bir konu olması ve taşıdığı muhtemel siyasi imalardır.⁵⁹² Azınlık kavramına ilişkin olarak, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin altında çalışan İHK'ya bağlı, "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu"nun 1977 yılında özel raportör olarak atadığı Francesco Capotorti'nin yaptığı tanım genel kabul görmüştür. Capotorti raporunda azınlığı; "Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan grup" olarak tanımlamıştır.⁵⁹³ Hukuken bağlayıcılığı olmayan bu tanım, aynı zamanda BM tanımı olarak da kabul edilmektedir ve daha sonra yapılmış olan tanım denemelerinin temel çerçevesini oluşturur.⁵⁹⁴

Azınlıklar, ulusal azınlık ve etnik azınlık olarak ikiye ayrılabilir. Ulusal azınlık; bir başka devlet içinde nüfusça az olan, başat kültürden farklı özelliklere sahip ve en önemlisi bir akraba devleti olan topluluklardır.⁵⁹⁵ Ulusal azınlığı diğer azınlıklardan ayıran en önemli özellik, onun halk olma konusundaki siyasi iradesidir.⁵⁹⁶ Etnik azınlık ise, bir başka devlet içinde nüfusça az olan ve başat kültürden farklı özelliklere sahip, fakat bir akraba devleti olmayan gruplardır.⁵⁹⁷ Ulusal azınlıkların halk olma iradesi ve kendi kaderini tayin hakkının da halklara tanınmış olması nedeniyle bu ayrım önemlidir. Keza bir diğer ayrım da şudur:

⁵⁹¹ Kalaycı, a.g.e., s. 197.

⁵⁹² Kurubaş, Erol, *Asimilasyondan Tanınmaya, Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Asil Yayıncılık, Ankara: 2004, s. 15.

⁵⁹³ Oran, a.g.e., s. 67.

⁵⁹⁴ Çavuşoğlu, a.g.e., s. 35.

⁵⁹⁵ Ayhan, a.g.e., s. 16.

⁵⁹⁶ Arsava, "Azınlık Kavramı ...", s. 55.

⁵⁹⁷ Kurubaş, "Asimilasyondan ...", s. 117.

Azınlık hem hukuki olarak bu statüye sahip topluluklar için kullanılırken hem de demografik yani sayısal bakımdan genel nüfusa göre az sayıda olan topluluklar için de kullanılmaktadır. Azınlık haklarına ilişkin olarak hazırlanan tüm düzenlemeler, bir asgari standart olarak aynı zamanda yerli halkları da içermektedir, çünkü bunlar genellikle azınlıktır, yani sayıca az ve hiçbir zaman başat olmayan gruplardır.⁵⁹⁸ Bu yerli halklardan bazıları “azınlık” olarak tanımlanmaya karşı çıkar. Bunun nedenlerinden biri o devletteki çoğunluğu oluşturan başat ırktan farklı ve böylece olumsuz durumda olmadıkları duygusundan kaynaklanmaktadır. Yani azınlık olmak olumsuz, dışlanmış, genelden soyutlanmış bir farklılık manası taşıyabileceğinden bu kavram reddedilir. Bir başka ve neden, kendi kaderini tayin hakkının yitirilmemesi çabası olabilir.⁵⁹⁹ Hukuk sistemindeki genel kabule göre, kendi kaderini tayin hakkı azınlıklara değil, halklara tanınmış bir haktır. Ve bu hak şimdi değilse bile, her an başvurulabilecek şekilde hazır bekletilmelidir. Bu sebepten azınlık yerine halk olmanın, devlet-toplum paradigmasında hem pozitif hem de negatif yönleri bulunmaktadır. Bir taraftan ilgili topluluk ayrışmayı reddederek içinde bulunduğu toplumla bütünleşirken diğer taraftan, özellikle toplumla bütünleşmesi zor görünen ve ayrılık düşüncesi olan toplulukların bu fikri zinde tutmalarını sağlar.

Belirtildiği üzere halk ve azınlık kavramları az da olsa birbirine geçmiş durumdadır. Genelde azınlık - halk ayrımının yapılmasındaki amaç, her azınlık grubunun kendi kaderini tayin hakkına sahip olabilmesinin önüne geçilmek istenmesidir. Başka bir ifadeyle, böyle bir ayrım ile azınlıkların kendi kaderini tayin hakkının süjesi olması istenmemektedir. Bugün, azınlıkların da belli koşullarda halk sayılması gerektiği genel olarak kabul edilmektedir. Bu koşulların en önemlileri şunlardır: Azınlık grubunun ortak bir etnik ya da dini kimliğe sahip bulunması, bu kolektif kimliğini korumaya istekli olması, belli bir coğrafya içinde çoğunluğu oluşturması ve kendisini temsil etme yetkisini haiz bir örgütlenme içine girmesidir.⁶⁰⁰ Bu nitelikleri haiz olan bir azınlık, halk sayılabilecektir. Bu bağlamda yöneltilen en önemli sorulardan biri, azınlık grupların kendi kaderini tayin hakkını haiz olup olmadığıdır.⁶⁰¹ Hukuki olarak, özellikle bir devletin sınırları içerisinde yer alan münferit ulusal gruplar için kendi kaderini tayin hakkının söz konusu olup olamayacağı tartışmalıdır. Etnik azınlıkların kendi kaderini tayin hakkı talepleri, çok sık olarak, halk kavramının siyasi bir topluluk olarak anlaşılması gerektiği, devlet içinde yer alan etnik ya da dil gruplarının veya azınlıkların bu

⁵⁹⁸ Ayhan, a.g.e., s. 16.

⁵⁹⁹ Ayhan, a.g.e., s. 17.

⁶⁰⁰ Aral, Berdal, “Kolektif Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Halkların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı’”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt: 21-22, 1999-2000, s. 112.

⁶⁰¹ Ayhan, a.g.e., s. 17.

kavram altında yer alamayacağı gerekçesiyle geri çevrilmiştir.⁶⁰² Ayrıca bunun önündeki en büyük engel, devletlerin toprak bütünlüğünün korunması yönündeki uluslararası hukuk kurallarıdır. Ancak günümüzde halk olduklarından kuşku duyulmayan azınlık grupların, yaşadıkları devletin merkezi hükümeti tarafından ciddi, ısrarlı ve ayrımcı baskılara maruz kalmaları, yönetimde temsil edilmelerinin sürekli önüne geçilmesi hallerinde, ayrılma yoluna başvurarak kendi devletlerini kurmaya hak kazanabilecekleri görüşü taraftar toplamaktadır.

3.3 Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Devlet

3.3.1 Klasik Liberal Kuram

Klasik liberal kuramın, bireysel hakları güvence altına almaya çalışırken kolektif hakları ihmal ettiği sıkça yapılan bir eleştiridir.⁶⁰³ Liberal siyaset teorisine göre, bireylerin devletin ihlal etmemesi gereken ahlaki hakları bulunur ve devletler meşruiyetlerini, bireysel hak ve özgürlüklerin koruyarak kazanır. Bir devletin bu gerekliliği sistematik ve ısrarlı bir biçimde ifa etmeyi reddetmesi durumunda, o ülkedeki bireylerin başka ülkeye göç etme, direnme veya ayrılma hakları vardır. “Klasik liberal kuram birey hakları üzerine inşa edildiği için, ulusal kendi kaderini tayin hakkına dair bir teori üretmemiştir.”⁶⁰⁴ Aslında ulusal kendi kaderini tayin hakkına şüpheli yaklaşan liberallerin bu hak konusunda söyleyebilecekleri pek fazla bir şey de yoktur.⁶⁰⁵

Esasında vatandaşlığın liberal yorumu içinde yer alan, devletin tüm dinsel, etnik, cinsel, ırksal aidiyetlere tarafsız yaklaşımı mümkün değildir. Zira devlet hiçbir zaman tam anlamıyla tarafsız değildir, çokkültürcü politikalar benimsemiş devletler bile çoğunluk veya hakim grup tarafından yönetilir. Bu gerçeği yadsıyan ortodoks liberaller, etno-kültürel azınlıkların dinsel ve kültürel haklar taleplerini “tarafsızlık” savıyla liberalizmin kapsamı dışına iterler. Ancak geleneksel liberal görüş bir süredir, kendilerini liberal olarak adlandırıp bir yandan da grup temelli hakların liberalizme aykırı olmadığı, azınlık haklarının liberalizmle uyumlu olduğu görüşünü savunan Will Kymlicka ve Charles Taylor gibi siyaset felsefecilerin meydan okumasıyla karşı karşıyadır. Kymlicka grup temelli haklar veya grup farklılaştırılmış vatandaşlık üzerine bir liberal yaklaşım geliştirirken, Charles Taylor liberal ve toplulukçu

⁶⁰² Arsava, “Azınlık Hakları ...”, s. 58.

⁶⁰³ Gencay Şaylan’ın da belirttiği gibi “liberal söylemin dayandığı özgürlük negatif özgürlük olarak nitelenir ve kavram, bireyin irade ve seçimi üzerinde dışardan baskı ya da sınırlama olmama şeklinde tanımlanır.” Şaylan, Gencay, *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: 2003, s. 81. Liberalizm, insan hakları ve demokratikleşme ile sanayi devriminin temel çerçevesini, düşünsel tabanını oluşturur. Liberalizmin hareket noktası ya da temel kabulleri, öncelikle aklın öne çıkarılması ve bireyciliğin temel alınmasıdır”, Şaylan, a.g.e., s. 48.

⁶⁰⁴ Freeman, “The Right ...”, s. 53.

⁶⁰⁵ Kalaycı, a.g.e., s. 169.

görüşler arasında bir köprü oluşturmaya çalışmaktadır.⁶⁰⁶ Bu gelişmeler ışığında, liberal kuramın, ulusal kendi kaderini tayin hakkına bireylerin temel haklarının güvence altına alınması koşuluyla izin verebileceğini ve azınlık haklarını, ancak bireylerin özgürlükleri ve özerklikleri ile tutarlı oldukları müddetçe onaylayabileceği ifade edilebilir.

3.3.2 Modern Devletin Doğuşu ve Ulus Devlet Anlayışı

Kendi kaderini tayin hakkının modern anlayışı Rousseau'nun siyasal felsefesi ve Fransız Devrimi ile ilişkilendirilir. Bu anlayış, devlet egemenliği kavramını benimser ancak onu monark yani kraldan halka aktarır. Günümüzdeki egemenlik anlayışı Rousseau'nun halk egemenliği anlayışının etkisi altındadır. Devletle halkı özdeşleştiren Rousseau, ulus devlet anlayışına giden yolu açmıştır. "Halkın ya da ulusun egemen kılınması, hem *auctoritas*'ın (iktidarın ilkesinin) hem de *potestas*'ın (iktidarın kullanımının) ona ait olması demektir".⁶⁰⁷ Fransız Devrimi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan daha net bir ulusal kendi kaderini tayin hakkı anlayışı ortaya koyar, çünkü Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda farklı olarak ulus, dış güçlere değil, krala karşı çıkar. Bu bakımdan Amerikan Devrimi ayrılmanın anti-emperyalist hakkını beyan eder, yoksa Amerikan Devrimi milliyetçi bir devrim değildir. Fransız Devrimi ile ulus, halk imgesiyle birleşip egemenliğin kaynağı olmuştur. Bu sayede kendi kaderini tayin hakkının Fransız ekolü demokratik yönetim talebiyle ilintilendirilir. Bu ise, içsel ve dışsal ayrımının hala kendi kaderini tayin hakkı anlamı üzerindeki günümüz tartışmalarının bir parçasını oluşturur.⁶⁰⁸ Modern devletin doğuşuna denk düşen aydınlanma döneminde kendi kaderini tayin kavramı demokrasiyle neredeyse eş anlamlı kullanılır. Rousseau'nun deyimiyle kendi kaderini tayin hakkı ulusun, bir hükümdarın, bir yönetici sınıfın ya da yabancı bir işgalcinin kaprisleriyle değil kendi genel iradesiyle yönetilmesidir.

Ancak, egemenliğin ulusa ait olduğu ileri sürülürken ulus tasavvurunun pürüzsüzmüş gibi görüldüğü unutulmamalıdır. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, herkesin bir ulusun içine doğduğunu ve daha önemlisi insan haklarından yararlanabilmek için bir ulusa ait olmayı zorunlu varsayar, dolayısıyla insan haklarına sahip olabilmenin ön koşulu insan olmak değil ulus olmaktır. Artık toplum kavramı ulus devlet imgesinden hareketle kurulur. Devlet, bir ulus devlettir ve egemenliğinin bir oluşu da ulus kavramına yüklenen birlik ile sağlanır. Fransız Devrimi, halkı bir siyasal kişilik olarak tarih sahnesine çıkartırken aslında devletin gücünü pekiştirmiştir. Egemenliğin halkta olduğu miti sayesinde devlet, -tıpkı Rousseau'nun halk

⁶⁰⁶ Kalaycı, a.g.e., s. 170.

⁶⁰⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 240.

⁶⁰⁸ Freeman, "The Right ...", s. 49.

egemenliği kuramında olduğu gibi- “demokratik meşruiyet” kazanmıştır.⁶⁰⁹ Devrim’de egemenliğin bölünmez olduğu şeklindeki genel kabul, ulusun da bölünmezliği fikrini güçlendirir, böylece günümüzde hala çok etkin ve mevcut sorunların önemli bir kaynağı olan egemen bir devlette egemen tek bir ulus olabileceği fikri pekişir.

3.3.3 Devletlerin Tanınması

Kendi kaderini tayin hakkına dayanarak kurulan bir devletin tanınması çoğunlukla sancılı bir süreçtir. Kamu hukukunda yerleşmiş bir tanıma göre; devlet en az üç temel öğenin bir araya gelmesinden oluşur: bir insan topluluğu, bir ülke ve kendi üstünde herhangi bir otoriteye bağlı olmayan bir siyasi yönetim.⁶¹⁰ Nitekim Almanya-Polonya Karma Hakemlik Mahkemesi’nin 01 Ağustos 1929 tarihli “Deutsche Kontinental Gas Ortaklığı Davası”na ilişkin kararında aynen şu ifade yer almaktadır; “Bir devlet ancak, bir ülke, bu ülke üzerinde yerleşmiş bir insan topluluğu ve bu topluluk ve ülke üzerinde geçerli olan bir kamu gücüne sahip olmak koşuluyla vardır.”⁶¹¹

Amerikan Devletleri Yedinci Uluslararası Konferansı 3-26 Aralık 1933 tarihleri arasında Montevideo’da düzenlendi.⁶¹² Konferansta kabul edilen “Devletlerin hakları ve görevleri” hakkındaki rapor, bir devletin varlığı için dört kriterin yerine getirilmesi gerektiğini belirtmekte ve uluslararası hukukun bir kişisi olarak devlet aşağıdaki koşulları sıralamaktaydı; a) sürekli nüfus, b) belirlenmiş bir toprak parçası, c) hükümet, d) diğer devletler ile ilişkiler kurabilme yeterliliği.⁶¹³ Montevideo Sözleşmesi’nin⁶¹⁴ 3. maddesi devletlerin tanınmasıyla ilgilidir.⁶¹⁵ Buna göre; “devletlerin siyasi varlığı diğer devletlerce tanınmasına bağlı değildir. Bir devlet tanınmadan önce de varlığı ve bağımsızlığını koruma, kendi yargısını yapılandırma, yönetim örgütlenmesini oluşturma ve ulusal çıkarlarını koruma hakkına sahiptir. Uluslararası

⁶⁰⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 237-238.

⁶¹⁰ Pazarıcı, a.g.e., s. 6.

⁶¹¹ Pazarıcı, a.g.e., s. 6-7. Bu bilgiler ışığında Kosova’nın durumunu değerlendirecek, 22 Temmuz 2010 tarihinde UAD tarafından verilen tavsiye görüşüne göre; Kosova’nın bağımsızlık ilan etmesinin uluslararası hukuka aykırı olmadığı tespit edilmesine rağmen bugüne kadar 79 ülke tarafından tanınmış olan Kosova halen tam bağımsız görülmemektedir. Bu örnek, uluslararası siyaset ve hukuk açısından devletlerin tanınması ya da tam bağımsızlığı kazanması konusundaki eksiklik ve belirsizlikleri ortaya koymaktadır.

⁶¹² Azarkan, Ezeli, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması (Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek)*, Adalet Yayınevi, Ankara: 2008, s. 37.

⁶¹³ Azarkan, a.g.e., s. 38.

⁶¹⁴ Sözleşme’nin İngilizce tam metni için bkz. Council on Foreign Relations, “Montevideo Convention on the Rights and Duties of States”, <http://www.cfr.org/sovereignty/montevideo-convention-rights-duties-states/p15897> Erişim Tarihi: 21/04/2015.

⁶¹⁵ Azarkan, a.g.e., s. 38.

hukuk nezdinde devletin yukarıda belirtilen haklarını kullanması diğer devletlerin onayına bağlı değildir.”⁶¹⁶

Hukuk düzeni, tanıma kavramı aracılığıyla bir ülke üzerinde fiili egemenliğini kurmuş gerek eski gerekse yeni devletlerin ülkelerinin sahipliğini üçüncü devletlerin hukuksal olarak da kabul etmesine olanak vermektedir.⁶¹⁷ Devletlerin tanınmasına ilişkin doktrinde iki teori ortaya atılmıştır. Kurucu tanıma teorisi; mevcut bir devletin yeni kurulan bir devleti tanıması, yeni devlete kendi açısından hukuki bir kişilik vermesidir. Bu teorinin önde gelen savunucularından Lassa F.L.Oppenheim, bir devletin uluslararası kişiliğini tanımayla kazandığını savunur.⁶¹⁸ Bu görüş, yeni bir devletin uluslararası topluma katılması için bu devletin varlığının mevcut devletlerin tavırlarına bağlı olduğunu gösterir.⁶¹⁹ Mevcut devletlerin yeni devleti tanıması ve onunla bir uluslararası hukuk kişilik olarak siyasal, ekonomik, hukuki ve diğer ilişkiler kurması, yeni devleti kabul ettiği anlamına gelir.⁶²⁰ Açıklayıcı teoriye göre ise; yeni devlet uluslararası hukukun öngördüğü devlet olabilme koşulları yerine getiriyorsa vardır ve bu devletin varlığının kanıtlanması için başka devletlerin tanıma işlemi yapmasına gerek yoktur.⁶²¹

Kendi kaderini tayin hakkı'na dayanarak bağımsızlık kazanmaya çalışan -özellikle 1945 ile 1970'li yıllar arasında sömürgeci kurtulmak isteyen halklar- uluslararası arenada tanınma yolunda bu hukuki belirsizlik ve siyasi baskılar nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmışlardır.

3.3.4 Kendi Kaderini Tayin Hakkının Diğer Hak ve İlkelerle İlişkisi

Kendi kaderini tayin hakkı kimi koşulların bulunması halinde bir hak olarak belirirken bazı durumlarda ise farklı seçeneklerin kullanılmasını sağlayan başka görünümde (bu hallerde hak olduğu hususları tartışmalı biçimde) karşımıza çıkmaktadır. Bu hallerde, kendi kaderini tayin hakkı sınırlamaları olmayan mutlak bir hak değildir.⁶²² Kendi kaderini tayin hakkı, gerek siyasi ve ekonomik boyutlarının bulunması gerekse de demokrasi ve insan hakları ile yakın ilişki içerisinde olması nedeniyle, çok boyutlu ve dinamik bir hak olarak

⁶¹⁶ Azarkan, a.g.e., s. 38.

⁶¹⁷ Pazarcı, a.g.e., s. 203-204.

⁶¹⁸ Azarkan, a.g.e., s. 17.

⁶¹⁹ Roth, Brad R., *Governmental Illegitimacy in International Law*, Clarendon Press, Oxford: 1999, s. 124. Azarkan, a.g.e., s. 17.

⁶²⁰ Roth, a.g.e., s. 18.

⁶²¹ Roth, a.g.e., s. 19.

⁶²² Kılınç, “Self Determinasyon İlkesinin ...”, s. 974.

anlaşılmaktadır.⁶²³ Ancak, evrensel hukukun diğer hak ve ilkeleri ile de ilişkili olması belirli sınırlamaları ortaya çıkarmıştır.

Dostça İlişkiler Bildirisi'nde, ilkelerin yorumlanmaları ve uygulamaları bakımından her bir ilkenin diğer ilkeler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekliliği düzenlenmiştir.⁶²⁴ Söz konusu bildiriye kendi kaderini tayin hakkının yanı sıra bunlara da yer verilmiştir. Belirtilen ilkeler BM'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını sağlayan enstrümanlarıdır. Özellikle aşağıda yer verilecek bu ilkelerle uyum içerisinde uygulama alanı bulması, kendi kaderini tayin hakkı yorumunda genel sınırlayıcı etki olarak kabul edilmektedir.⁶²⁵

Sorunun bir diğer yönü de kendi kaderini tayin hakkının var olan temel kurallarla çelişkesidir. Vestfalya sisteminin ürünü olan ve statükoyu korumayı amaçlayan bu kuralların BM sistemini yansıtan ve statükoyu sarsıcı etkilere sahip kendi kaderini tayin hakkı ile çelişmesi normal bir sonuçtur.⁶²⁶ Özellikle 1980'lerin sonundan itibaren yaşanan gelişmeler bu çelişkileri daha da görünür hale getirmiştir.

3.3.4.1 Devletin Egemenliği ve Ülkesel Bütünlük İlkesi

İnsan, egemenlik, ve ülke bir devletin üç kurucu unsurudur. Devlet “ülke”si, bir devletin egemenlik yetkilerine sahip olduğu toprak parçasıdır. Diğer bir ifadeyle ülke, devletin egemenlik yetkilerini tam olarak kullandığı sınırları belirtir.⁶²⁷ Devlet ülkesinin bütünlüğü ve bölünmezliği devletler için hayati bir öneme sahiptir. 20. yüzyılda ülkesel bütünlük adı altında siyasi bir ilke olarak uygulanmaya başlayan bu ilkeye göre, uluslararası hukuk kuralları gereğince kurulmuş bir devletin ülkesi, söz konusu devletin rızası olmadan parçalanmalara ve bölünmelere konu olamaz ve diğer devletlerin bu bütünlüğe saygı göstermesi gerekir.

Ülkesel bütünlük ilkesi hukuki bir norm olarak ilk defa MC Misakı'nda yer almıştır.⁶²⁸ Aynı ilke, BM Şartı 2/4'de düzenlenmiş ve devletin ülkesel bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanmaya başvurulması yasaklanmıştır. Sömürgecilik Bildirisi, ülke bütünlüğünü kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir girişimin BM Şartı ve ilkeleriyle bağdaşmayacağını açıkça belirtilmiş, kendi kaderini tayin hakkına bu ilke bağlamında bir şerh konmuştur. Böylece, temsili hükümete ve ayrımcılık yapmayan yönetime

⁶²³ Aral, “Üçüncü Kuşak ...”, s. 37-38.

⁶²⁴ Gündüz, a.g.e., s. 131.

⁶²⁵ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 70.

⁶²⁶ Cassese, a.g.e., s. 333-334.

⁶²⁷ Sur, a.g.e., s. 104.

⁶²⁸ Pazarcı, a.g.e., s. 15. MC Misakı'nın 10. maddesine göre bir Cemiyet üyesi, diğer tüm Cemiyet üyelerinin ülkesel bütünlüğü ve mevcut siyasi bağımsızlığına saygı gösterecek ve dış tecavüzlere karşı koruyacaktır. Gündüz, a.g.e., s. 101.

sahip olan devletlere ülkesel bütünlük koruması verilmektedir.⁶²⁹ Özellikle devletin ve siyasal otoritenin varoluş amacına bakıldığında ve bu açıdan değerlendirildiğinde getirilen düzenlemenin isabetsiz olduğu söylenemez. Ancak, Bildiri’de devletlerin ülke bütünlüklerinin de her şart ve durumda mutlak olmadığı hususu dolaylı da olsa belirtilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, Sömürgecilik Bildirisi’nde sömürge rejimi altındaki ülkeler sömürgeci devletin ülkesinden sayılmamaktadır. Dolayısıyla sömürgecinin kendi kaderini tayin hakkını kullanarak bağımsızlık kazanması ülkesel bütünlük ilkesine aykırı düşmemektedir.⁶³⁰ Dostça İlişkiler Bildirisi’nde de kendi kaderini tayin hakkı düzenlenirken, söz konusu hakkın devleti parçalayacak ülkesel bütünlüğe veya siyasal birliğe tamamen veya kısmen zarar verecek herhangi bir harekete izin verecek veya özendirerek şekilde yorumlanamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Kendi kaderini tayin hakkı, ülkesel bütünlük ilkesi çerçevesinde uygulama alanı bulup onunla beraber ele alınmaktadır.⁶³¹ Ülkesel bütünlük ilkesi uluslararası güvenliğin ve istikrarın sağlanması ve korunmasında önemli görüldüğünden ve ayrılma doğası gereği uluslararası sistemde istikrarsızlık ve kaosu işaret ettiğinden kendi kaderini tayin hakkını ayrılığı teşvik eder şekilde yorumlanmamasına özen gösterilir. Uluslararası sistemin, kendi kaderini tayin hakkının onaylanmasını ciddi bir şekilde sınırlandırmasının ve ülkesel bütünlüğü adeta mutlak bir ilke seviyesine çıkartarak ayrılmayı örtük şekilde mahkum etmesinin en önemli nedeni uluslararası güvenlik endişesidir.⁶³²

Sonuç olarak, kendi kaderini tayin hakkı, devletin egemenliği ve ülkesel bütünlük ilkesini zedeleyici olarak yorumlanamaz.⁶³³ Ülkesel bütünlük ve sınırlara saygının uluslararası hukukta temel ve öncelikli esas olarak kabulü dışsal kendi kaderini tayin hakkını sınırlandırmakta ve bu hakkın ancak belirlenen istisnai hallerde kullanılmasına olanak tanımaktadır.

⁶²⁹ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 67.

⁶³⁰ Pazarıcı, a.g.e., s. 10.

⁶³¹ Kılınç, “Self Determinasyon İlkesinin ...”, s. 974. Cassese, ülkesel bütünlük ilkesinin kendi kaderini tayin hakkının etkilerine karşı büyük bir direnç sergilediğini ve hakkın sadece iki konuda bu ilkeyi aşındırdığını belirtmektedir; (1) Devletler kendi topraklarında yaşayan ırksal grupların hükümete eşit katılımını sağlamakla yükümlüdürler, (2) İlgili devletlerin anlaşmaya vardığı toprak değişimlerinde, devletler referandum yoluyla ilgili toprakta yaşayanlara başvurmak zorundadırlar, ilgili halkın özgür iradesine başvurulmadığı takdirde taraflardan birinin itirazı neticesinde anlaşma geçersiz ilan edilebilir. Cassese, a.g.e., s. 335.

⁶³² Bartkus, a.g.e., s. 68.

⁶³³ Karaosmanoğlu, “Kendi ...”, s.152.

3.3.4.1.1 *Uti Possidetis Juris* Kuralı

Latince bir ifade olan “uti possidetis” (“sahip olduğun” (*as you possess*)), neye sahipsen ona sahip kalmayı ifade eder.⁶³⁴ Bu kurala göre; kendi kendini yönetmeyen toprakların sınırları, o toprakların bağımsız devlete dönüşmesi durumunda sabit kalmaktadır.⁶³⁵ Kural ilk olarak, 19. yüzyıl başlarında eski İspanya sömürgelerinin bağımsızlığa kavuşmasıyla Güney Amerika’da ortaya çıkmıştır.⁶³⁶ Sonraki dönemde, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları 20. yüzyıl ikinci yarısında özellikle Afrika kıtasında geniş uygulama alanı bulmuştur. Bu kuralın Afrika kıtasıyla özdeşleştiği söylenebilir. Sömürgeci güçlerin kendi çıkarlarına göre oluşturdukları Afrikalı yönetimler, sömürgecilik sonrası kargaşayı önleme çabasıyla uti possidetis kuralına sığınarak her çeşit sınır düzenlemesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Söz konusu yönetimler, ABÖ aracılığıyla, kendi kaderini tayin hakkını “özyönetim” olarak yorumlamışlar ve ayrılıkçı kabilelerin kendi kaderini tayin hakkını reddetmişlerdir.⁶³⁷ Amaç istikrarı korumak ve kıtanın yeniden karmaşık bir şekilde parçalanmasını engellemektir. Fakat, Afrika’daki uti possidetis deneyimi başarısız olmuştur. Esasında Afrika’nın etnik yapısındaki muazzam karışıklık nedeniyle sınır değişikliğiyle ilgili iyi niyetli girişimler de sonuçsuz kalmıştır. Ama yine de uti possidetis tek çıkar yol olarak görülmüştür.⁶³⁸

Sömürgecilik Bildirisi’nde, “bir ülkenin ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü kısmen ya da tümünden parçalamaya dair her teşebbüs, BM Şartı’nın amaçlarıyla ve ilkeleriyle ters düşer” denilir. Böylelikle sömürgeler, sömürgeci imparatorluklardan hiçbir toprak değişikliği olmadan ayrılır, sömürge dönemindeki topraklarını muhafaza ederler. Bu esas uyarınca bağımsızlığını yeni kazanan sömürge altındaki ülkenin sınırları, sömürge döneminde var olan sınırları, yeni devletin sınırları olarak aynen kabul edilmiştir. Bu durum bağımsızlığını kazanan devletlerin etnik yapılarına her zaman uymayan haritaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak bu durumun uluslararası ilişkilerde güven ve istikrarın sağlanmasına katkı sağladığı iddia edilmiştir.⁶³⁹ Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına hizmet ettiği öne sürülen bu kural, kendi kaderini tayin hakkının henüz hukuki bir statüye kavuşmadığı dönemlerde gelişmiş ve uygulama alanı bulmuştur. 1950’li yıllardan itibaren başlayan

⁶³⁴ Sur, a.g.e., s. 107.

⁶³⁵ Gudeleviciute, a.g.e., s. 57.

⁶³⁶ Tuncay, a.g.e., s. 21.

⁶³⁷ Tuncay, a.g.e., s. 22.

⁶³⁸ Oran, Baskın, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yayınevi, Güncelleştirilmiş 3. Basım, Ankara: 1997, s. 247.

⁶³⁹ Sur, a.g.e., s. 107.

dekolonizasyon sürecinde BM'nin uyguladığı bu temel kurala göre, sömürge döneminde çizilen idari birimlerin sınırları yeni ülkelerin sınırları olarak kabul edilmiştir.⁶⁴⁰

Yeni devletlerin kurulması sırasında var olan idari sınırların değiştirilmesinin yasaklanmasını zorunlu kılan *uti possidetis* kuralı, uygulamada kendi kaderini tayin hakkının yalnızca sömürgeci güçler tarafından belirlenmiş sınırlar içerisinde uygulanabileceği anlamına gelir ve bu nedenle birçok örnekte sınırlar etnik kimliklere göre çizilmez. Hatta kendi kaderini tayin hakkının, sınırlara meydan okumaya izin verebilecek herhangi bir yorumunun yeni kurulan sömürge sonrası rejimlerin istikrarına karşı çok büyük bir tehlike olabileceği düşünüldüğünden etnik grupların bölünmesi hedeflenir.⁶⁴¹ “Sömürgelerin hızla tasfiyesi” sürecinde -birleşmeyi ve ayrılmayı isteyen- her etnik grubun fikrini dikkate almanın mümkün olmayacağı düşüncesiyle, *uti possidetis* pragmatik bir çözüm olarak görülür.⁶⁴²

BM'ye göre, kendi kaderini tayin hakkı sömürgeci kurtulan ülkeye bir bütün olarak aynı anda tanınır.⁶⁴³ Böylece eski bir sömürgeci bir kere bağımsız olduktan sonra, içindeki farklı bir halkın ayrılma anlamında kendi kaderini tayin hakkı olmayacaktır. Çünkü bu hak bir defalık olup ana ülke onu kullanmıştır ve bitmiştir.⁶⁴⁴ UAD'nin de belirttiği gibi kendi kaderini tayin hakkı ile *uti possidetis* kuralı arasında açık bir çatışma bulunmaktadır. Dolayısıyla, var olan sınırların korunmasını amaçlayan *uti possidetis*, kendi kaderini tayin hakkının değerlendirilmesinde her zaman dikkate alınmış⁶⁴⁵ ve onu sınırlayıcı normlardan biri olmuştur.

3.3.4.1.2 Somut Olaylar ve BM'nin Yaklaşımı

BM, yönetiminde demokratik temsilin sağlandığı ve ayrımcılık yapmayan bir devletin ülkesel bütünlüğünü kendi kaderini tayin hakkına tercih etmiştir. Bu anlamda BM, şayet kendi kaderini tayin hakkını BM üyesi ülkelerin ülkesel bütünlüğünü bozmaya bir davet veya haklı bir saldırı olarak yorumlamaya kalkıştırsa çok zor bir duruma düşeceğinden ülkesel bütünlüğe daha çok önem verir.⁶⁴⁶ Yeni devletlerin tanınmasında karar merci konumundaki BM'nin mevcut ulus devletlerin oluşturduğu bir kurum olması nedeniyle, yeni ulus devletlerin

⁶⁴⁰ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 68.

⁶⁴¹ Bauböck, a.g.e., s. 8.

⁶⁴² Gudeleviciute, a.g.e., s. 57.

⁶⁴³ Karaosmanoğlu, “Kendi ...”, s. 153.

⁶⁴⁴ Ayhan, a.g.e., s. 53.

⁶⁴⁵ Tuncay, a.g.e., s. 22.

⁶⁴⁶ Van Der Vyver, a.g.e., s. 25.

oluşumu karşısında, ülkesel bütünlüğü koruyucu ve dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkını sınırlayıcı bir pozisyon üstlenmesini çok da yadırgamamak gerekir.⁶⁴⁷

BM, genel itibarıyla ülkesel bütünlük ilkesi ve kendi kaderini tayin hakkı ikileminde, ülkesel bütünlüğe öncelik vermiştir.⁶⁴⁸ Ülkesel bütünlüğü bozacak kendi kaderini tayin hakkı uygulamalarına muhalif bir tavır takınmıştır. Dahası iç çatışmaların mevcut ülkesel bütünlüğün korunması yönünde neticilendirilmesi için de gayret göstermiştir.⁶⁴⁹ BM bu tutumunu birçok uygulamasında ortaya koymuştur. Bunun bir örneği Katanga Olayı'dır. Kongo'nun 1960'da bağımsızlığını kazanmasından sonra, ülkenin güneydoğu eyaleti Katanga, Kongo'dan ayrıldığını ilan etti.⁶⁵⁰ Bu durum karşısında Kongo'nun yardım talebi üzerine⁶⁵¹ BM Güvenlik Konseyi bütün devletlerden, Kongo'nun siyasi bağımsızlığı ve ülkesel bütünlüğünü bozacak herhangi bir eylemde bulunmamasını talep etti.⁶⁵² Daha sonra Afrikalı devletlerin baskılarıyla da Konsey, 1961'de aldığı kararla Katanga'nın bağımsızlığını reddederek, Katanga'da "dış güçler ve yabancı paralı askerler aracılığıyla yürütülen ayrılıkçı ve silahlı hareketleri" kınadı.⁶⁵³ Ayrıca bu kararda verilen yetkiye istinaden BM birliklerinin kuvvet kullanarak başlattığı askeri eylem, kısa bir sürede "bağımsız" Katanga'nın ortadan kalkmasıyla⁶⁵⁴ ve Katanga ayrılıkçılarının Kongo'dan çıkmasıyla nihayete ulaşmıştır. BM, Katanga ayrılıkçılığına karşı çıkararak Kongo'nun ülkesel bütünlüğünün korunmasını amaç edinmiştir. Bir başka ifadeyle Katanga'nın ayrılma talebi BM'de destek bulmamıştır.⁶⁵⁵ Bunda kendi kaderini tayin hakkının ancak tek taraflı bir sav olarak ileri sürülmesinin⁶⁵⁶ etkisi büyük olmuştur. Bu olay kendi kaderini tayin hakkının ayrılıkçı hareketlere genişletilmesi karşısında BM'nin yaklaşımını göstermiştir.

BM'nin ülkesel bütünlük ve uti possidetis tutumunu yansıtan bir diğer olay, Biafra'nın Nijerya'dan ayrılma girişimidir. Biafra'nın ayrılması, ABÖ'nün de ülkesel bütünlüğünün

⁶⁴⁷ Sonuçta BM, ulus ile devleti tek bir çatı altında buluşturan ve "tek" ulusal kimliği kurumsallaştıran Vestfalya devlet sisteminin koruyucusu bir örgüttür.

⁶⁴⁸ Ancak, tezat uygulamalarının mevcut olduğu da söylenebilir. Örneğin, Aralık 1971'de Pakistan'ın doğu eyaleti Bangladeş ve 1961 yılında başlayıp 30 yıl süren silahlı mücadele sonunda Eritre'nin Etiyopya'dan bağımsızlığını kazanmıştır. BM, Bangladeş ve Eritre ile ilgili kararlarında kendi kaderini tayin hakkını, ülkesel bütünlük ilkesine tercih etmiştir.

⁶⁴⁹ Karaosmanoğlu, "İç ...", s. 78.

⁶⁵⁰ Heraclides, Alexis, *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, Franc Cass and Company Limited, London: 1991, s. 58.

⁶⁵¹ Tuncay, a.g.e., s. 20.

⁶⁵² Ayhan, a.g.e., s. 54.

⁶⁵³ Cassese, a.g.e., s. 123.

⁶⁵⁴ Karaosmanoğlu, "İç ...", s. 78.

⁶⁵⁵ Ayhan, a.g.e., s. 54.

⁶⁵⁶ Akçay, a.g.e., s. 35.

yorumuna bir misaldir.⁶⁵⁷ İlk başlarda Nijerya'yı üniter devlet olarak birleştirmeye çalışan İbo burjuvazisi bunu sağlayamayınca, ayrılma yolunu seçmiştir.⁶⁵⁸ Mayıs 1967'de İbo'ların yaşadığı Doğu Bölgesi askeri yöneticisi, Nijerya'dan ayrılarak Biafra Cumhuriyeti'ni kurduklarını duyurmuştur.⁶⁵⁹ Eylül 1967'de ABÖ, konunun Nijerya'nın iç meselesi olduğuna kararına varmıştır.⁶⁶⁰ ABÖ, Biafra hareketini ve herhangi bir üye devlette ayrılmayı kınamış ve kendi kaderini tayin hakkına uymadığı sonucuna vararak ülkesel bütünlük ilkesine tam desteğini ilan etmiştir.⁶⁶¹ BM ise, Katanga olayının aksine bu olayda seyirci kalmıştır. Sadece ABÖ'nün arabuluculuk çabalarını desteklemiş ve Nijerya'nın ülkesel bütünlüğünü savunmuştur.⁶⁶² Üç yıllık çatışmalar neticesinde, Ocak 1970'te Nijerya ordusunun galip gelmesiyle Biafralıların ayrılık teşebbüsleri başarısız bir şekilde sona ermiş ve Nijerya'nın ülkesel bütünlüğü sağlanmıştır. İboların başarısızlığının en önemli nedeni, uluslararası toplumun çoğunluğunun ülkesel bütünlükten yana tutum sergilemeleri sebebiyle akim kalmıştır. Böylece, ülkesel bütünlük ilkesi ve uti possidetis kuralı, uluslararası arenada bir kez daha inançlı bir şekilde savunulmuştur. O zamanlar bir hak olarak algılansa da, ayrılık amaçlı kendi kaderini tayin hakkı ülkesel bütünlüğe ve uluslararası istikrara nazaran ikinci plana itilmiştir. Böyle durumlarda kendi kaderini tayin hakkı bir hak olarak değerlendirilmemiş, bu anlamda hakkın dışsal boyutu yok sayılmıştır.

3.3.4.1.3 Kendi Kaderini Tayin Hakkı ile Ülkesel Bütünlüğün Uyumlaştırılması

Ülkesel bütünlük, kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasını sınırlandıran en önemli unsurların başında gelir. Bu bağlamda ikisi arasında -özellikle kendi kaderini tayin hakkının dışsal boyutu söz konusu olduğunda- açık bir çatışma ortaya çıkar. Devletler, ülkelerinin bölüme gidilmemesi refleksiyle kendi kaderini tayin hakkını rafa kaldırılabilir. ⁶⁶³ Tüm devletler, ülke bütünlüklerini sarsabilecek olaylara karşı kesin tavır alarak, mevcut devletlerini korumada kararlı bir tutum sergilemişlerdir.⁶⁶⁴ Benzer şekilde uluslararası toplumun tutumu da ülkesel bütünlük ilkesinin kendi kaderini tayin hakkıyla çeliştiği hallerde birincisi ön plana koymak şeklinde olmuştur. Bundan da anlaşılacağı üzere ülkesel bütünlüğün, kendi kaderini tayin hakkının temel öznesi olan halk karşısında üstün ve avantajlı olduğu anlaşılır. Hukuk düzenine göre halk normal şartlarda, kendi kaderini tayin hakkını

⁶⁵⁷ Ayhan, a.g.e., s. 55.

⁶⁵⁸ Oran, "Az gelişmiş ...", s. 154.

⁶⁵⁹ Tuncay, a.g.e., s. 20.

⁶⁶⁰ Karaosmanoğlu, "İç ...", s. 82.

⁶⁶¹ Ayhan, a.g.e., s. 55.

⁶⁶² Tuncay, a.g.e., s. 23.

⁶⁶³ Ayhan, a.g.e., s. 57.

⁶⁶⁴ Akçay, a.g.e., s. 36.

ancak bağılı bulunduğu devlet rızasıyla ve/veya ona zarar vermemek kaydıyla kullanabilecektir.⁶⁶⁵ Bu, halkların, tabi oldukları devlete karşı yükümlülüğü olmakla beraber, devletin, kendi ülkesel bütünlüğünün korunmasını isteyebilmesi ancak, ülkesindeki tüm halklara eşit davranması ve demokrasinin tesis edilmesi halinde söz konusu olabilecektir.⁶⁶⁶ Yani kendi kaderini tayin hakkı, içsel anlamda demokratik olan devletlerin bütünlüğünün korunması maksadıyla sınırlamaya tabi tutulabilir.⁶⁶⁷ Dolayısıyla devletin tüm halklarına karşı eşit davranması da devletin halka karşı olan yükümlülüğüdür. Ancak kendi kaderini tayin hakkı, bütün devletler için genel bir yükümlülük getirdiği için belirli bir devleti doğrudan yükümlülük altına soktuğu söylenemez.⁶⁶⁸ Bu hak bağlamında, devlet ve halkın birbirlerine karşı hak ve yükümlülükleri doğmaktadır. Böylece bu iki çatışan hukuki kurumun uyumu, kendi kaderini tayin hakkının dışsal boyutundan ziyade içsel boyutuna önem atfedilmesi ve bunun gereğinin yapılmasıyla mümkün olabilir. Başat kültürden farklı olan fakat dışlanmamış ve ülkenin eşit bir parçası olduğu hissine sahip, ekonomik, siyasi, kültürel bakımdan yüksek yaşam seviyesindeki bir halk ayrılmayı düşünse de bu hukuki altyapıdan yoksun olacaktır.⁶⁶⁹

3.3.4.2 İçişlerine Karışmama İlkesi

Crawford, 1989 yılından itibaren özellikle üç konunun kendi kaderini tayin hakkı ile anıldığını belirtmektedir; (1) başka bir devlete müdahaleyi meşrulaştırma, (2) bağımsız bir devletten tek taraflı olarak ayrılma, (3) bir devletin kendi içerisinde otonomi vb. haklarla ilgili düzenlemeler yapması. Bu bağlamda kendi kaderini tayin hakkına dayanarak bir müdahaleyi meşrulaştırma, devletlerin içişlerine karışmama ilkesiyle çelişmektedir.

İçişlerine karışmama ilkesi, üçüncü devletlere hukuken verilen kimi haklardan dolayı oldukça aşınan bir prensiptir.⁶⁷⁰ Bir halk kendi kaderini tayin hakkını talep ettiğinde, üçüncü devletler uluslararası toplantılarda veya iki taraflı görüşmelerde bu konuyu gündeme getirme hakkına sahiptir. Üçüncü devletler kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesi için ilgili devlete başvurabilmekte, üçüncü devletlerin kendi kaderini tayin hakkı için mücadele eden özgürlük hareketlerine askeri yardım hariç olmak üzere ekonomik, insani ve siyasi destek verme hakları bulunmaktadır. Bu da zaman zaman içişlerine karışmama ilkesinin gözettiği esaslar için uyarıcı nitelikte olmaktadır.

⁶⁶⁵ Aral, "Üçüncü Kuşak ...", s. 113.

⁶⁶⁶ Ayhan, a.g.e., s. 57.

⁶⁶⁷ Aral, "Üçüncü Kuşak ...", s. 118.

⁶⁶⁸ Ayhan, a.g.e., s. 57-58.

⁶⁶⁹ Ayhan, a.g.e., s. 58.

⁶⁷⁰ Cassese, a.g.e., s. 335.

3.3.4.3 Kuvvet Kullanma Yasağı İlkesi

Kendi kaderini tayin hakkının, uluslararası hukuk ve BM temel ilkelerinden olan kuvvet kullanma yasağı ilkesi ile de ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle ulusal kurtuluş hareketlerine karşı kuvvete başvurulması sonucu yaşanan silahlı çatışmaların kuvvet kullanma yasağı çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışması süregelmiştir. Geçmişte üçüncü dünya ülkeleri ve SSCB, dışsal kendi kaderini tayin hakkını haiz olduğu belirlenen halkların bu hakkı gerçekleştirmek için güç kullanmaya yetkili oldukları fikrini iki temel argümana dayanarak savunmuşlardır. İlk argüman “meşru müdafaa” olmuştur. Sömürgeciliğin süreklilik arzeden bir saldırı teşkil ettiği, bu yüzden sömürgeci devlete karşı silahlı güç kullanmanın BM Şartı m. 2/4’de hükme bağlanan kuvvet kullanma yasağının ihlali olmayacağı ileri sürülmüştür. Dayandıkları ikinci argüman ise, BM Şartı’nda düzenlenen kuvvet kullanma yasağının yalnızca devletleri baz aldığı, bu nedenle halk hareketlerini kapsamayacağı ve etkilemeyeceği savıdır.⁶⁷¹ Batılı devletler ise, meşru müdafaa hakkının silahlı bir saldırıyı bertaraf etmek için halklara değil devletlere verilen bir hak olduğu savı ile geleceğini belirleme mücadelesi veren halkların meşru müdafaaaya dayanamayacakları karşı savını benimsemişlerdir.

BMGK kararları, kendi kaderini tayin hakkına sahip halkların söz konusu hakkı kullanırken kuvvete başvurup vuramayacakları bakımından önem taşır. Sömürgecilik Bildirisi’nde halkların kuvvet kullanması düzenlenmemiştir.⁶⁷² Bu bağlamda sadece bağımlı halkların kendi kaderini tayin hakkını barışçıl bir şekilde ve serbestçe kullanmalarına imkan vermek amacıyla halka karşı yöneltilmiş olan bütün silahlı hareketler veya her çeşit baskıcı tedbirlerin sona erdirilmesi talep edilmiştir. Dostça İlişkiler Bildirisi’nde devletlere, halkların kendi kaderini tayin hakkı, hürriyeti ve bağımsızlığından yoksun bırakan zorlama tedbirlerinden kaçınma görevi yüklenmiştir. Ayrıca halk kendi kaderini tayin hakkını kullanırken böylesi zorlama tedbirlerinin ortaya çıkması halinde buna karşı koyabilme ve halkların bu direnişlerinde BM Şartı’nın amaç ve ilkelerine uygun olarak yardım arama ve alma hakları da düzenlemiştir. Bu Bildiri, bir halkı kendi kaderini tayin hakkına başvurmak için doğrudan kuvvet kullanma ile yetkilendirmemiş, ancak söz konusu hakkın, devletçe güce başvurularak reddedilmesi halinde halkın buna karşı koyabileceğine direniş ile güce başvurabileceğini belirtmiştir.⁶⁷³ Bu düzenlemenin bir benzeri de BMGK’nın 1974 tarihli Saldırı Tanımı Kararı’nda yer almıştır. 3314 (XXIX) sayılı Karar’ın 7. maddesinde özgürlük,

⁶⁷¹ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 70.

⁶⁷² Pomerance, “Self-Determination ...”, s. 72.

⁶⁷³ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 70.

bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkından zorla mahrum edilen halkların mücadele etme hakkına hanel getirilmediği, BM Şartı ve Dostça İlişkiler Bildirisi'ne uygun şekilde uluslararası yardım arama ve alma haklarına da etki edilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Uluslararası yardım almanın hangi şekilde olabileceği hususu halen tartışmalı olup üzerinde mutabakata varılmış değildir. Literatürde yardımın sadece maddi ve manevi yardımı kapsayacağı ancak askeri güç göndermeyi kapsamayacağı görüşü ağırlıklı olarak taraftar bulmuştur.

Kendi kaderini tayin hakkına dayalı silahlı mücadeleler 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne ek 1977 tarihli I Numaralı Protokol'ün kapsamına alınarak uluslararası nitelikte silahlı çatışmalar olarak değerlendirilmiştir. I Numaralı Protokol m. 1/4'de, BM ve Dostça İlişkiler Bildirisi'nde tanınan kendi kaderini tayin hakkı sömürgecilere, yabancı boyunduruğuna ve ırkçı rejimlere karşı verilen mücadeleleri kapsamaktadır. Bu düzenlemeye istinaden ulusal bağımsızlık hareketlerine “yasal savaşı” statüsü kazandırıldığını, fakat bağımsızlık hareketlerinin sözleşmenin getirdiği yükümlülükleri üstlenemeyeceklerini, ayrıca maddede geçen terimlerin belirsizliği nedeniyle konunun politize edilmeye müsait olacağı eleştirileri getirilmiştir.⁶⁷⁴

Sonuç olarak, BM Şartı ve BMGK kararları kapsamında kendi kaderini tayin hakkına sahip halklar söz konusu hakkı kullanırken, devletlerin kendi kaderini tayin hakkı kullanımını engelleme, güç kullanma ve baskıcı hareketlerden kaçınma yükümlülüğü bulunmaktadır. Devletin güç kullanarak söz konusu hakkın kullanımını engellediğinde bu engellemeye ilgili halk karşı koyma, dış yardım isteme ve alma hakkına sahip olacaktır.

3.3.4.4 Birleşme Hakkı (*Irredentism*)

Birden çok devlet sınırları içinde yaşayan halkların kendi kaderini tayin hakkı sorunu çözüm bekleyen bir konudur. Bu tür halkların ortak bir devlet kurması için birleşme hakkına başvurulmaktadır. Birleşme hakkı ile ilgili istekler değişik şekillerde görülebilir. Bir devlet başka bir devletin içindeki bir bölge veya otonom olmayan bölgeler üzerinde orada yaşayan halklarla kan bağını öne sürerek toprak talebinde bulunabilir⁶⁷⁵. Veya bir etnik grup, bir devletten ayrılarak etnik bağı olan başka bir devletle birleşmek isteyebilir. Otonom olmayan

⁶⁷⁴ Taşdemir, Fatma, *Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku*, Adalet Yayınları, Ankara: 2009, s. 117-119.

⁶⁷⁵ Somali'de yaşananlar, bir devletin etnik bağları öne sürerek kendi ülkesine ait olmayan bir toprak parçasını ilhak etmesinin yasal dayanaktan yoksun olduğunu belirten somut bir örneğidir. Somali Demokratik Cumhuriyeti, etrafındaki tüm etnik Somali halkını bir devlet altında toplamak için birçok girişimde bulunmuştur. Bu girişimler ülkesel bütünlük ilkesini zedelediği gibi kesinlikle BM Şartı m. 2/4'e ve Dostça İlişkiler Bildirisi'nin 8. paragrafına ters düşmektedir. Etnik temele dayanan birleşmeler, ancak Almanya örneğinde görüldüğü üzere birleşen iki devletin onayı ile mümkün olmuştur.

bölgenin halkı, komşu ülkeyle dekolonizasyon kapsamında aynı etnik yapıda olduğu için birleşmek isteyebilir.

Kıbrıs'ta olduğu gibi, etnik olarak aynı orijine sahip iki devlet eğer toprakları üzerinde birleşmeyi onaylamayan değişik etnik yapıda bir azınlık bulunduruyorsa yine birleşme mümkün görülmemiştir. Kıbrıs'ın büyük çoğunluğu Yunan olmasına rağmen topraklarında önemli miktarda birleşmeye karşı çıkan Türk bulundurduğu için (Kıbrıs Türkleri'nin anavatanı olan Türkiye de bu birleşmeye karşı çıkmaktadır) Kıbrıslı Rumlar Yunanistan'la birleşmemiştir. Dolayısıyla, etnik olarak aynı olan iki devletin birleşmelerine karşı çıkan bir azınlık varsa, birleşme de söz konusu olmaz.⁶⁷⁶

Birleşme ile ilgili sorunlar, Yugoslavya örneğinde olduğu gibi etnik çatışma sonucu dağılan devletler nedeniyle de çıkabilmektedir. Yıllarca beraber yaşayan etnik grupların sınırları göz önüne almadan yerleşim alanları oluşturmaları içiçe geçmelerine neden olmuştur. Yeni konjoktürde sınırların tekrar şekillendirilmesi çözümü söz konusu olsa da, bu da ülkesel bütünlük ilkesi ile çatışacaktır. Çatışma içinde olan etnik grupları birbirinden uzak tutmanın şu ana dek uluslararası toplumca tatmin edici bir yöntemi bulunamamıştır. Bu durum sömürgeci kurtulma safhasında *uti possidetis* kuralına sadık kalan uluslararası toplum açısından bir sapma olarak değerlendirilmektedir.⁶⁷⁷

3.3.4.5 Ayrılma (*Secession*) Hakkı ve Ayrılıkçı Kendi Kaderini Tayin Teorileri

Ayrılma ve “siyasal boşanmanın ahlakiliği” tartışmaları üzerine doktrinde fazlasıyla araştırma bulunmakla beraber, bunlar arasında öne çıkan iki tip teoriden bahsetmek yerinde olacaktır. Temel haklar teorileri arasında sayılan tercih teorisi, ancak belirli koşullar altında her toprağa dayalı (*territorial*) gruba ayrılma izni verirken, mevcut hukuk sisteminin de etkisi altında olduğu iyileştirici haklar teorisi (*remedial rights theory*) ise, ayrılmanın haklı bir nedene dayandırılması şartını koşar.⁶⁷⁸ Öncelikle ayrılma hakkına, daha sonra bu teorilere değinilecektir.

3.3.4.5.1 Ayrılma (*Secession*) Hakkı

Ayrılma hakkı, çoğunlukla uluslararası toplum nezdinde kuşkuyla karşılanmıştır. Bir halkın bulunduğu devletten ayrılarak yeni bir devlet kurmasına izin verilmesi çok nadir

⁶⁷⁶ Musgrave, a.g.e., s. 237.

⁶⁷⁷ Musgrave, a.g.e., s. 238.

⁶⁷⁸ Costa, Josep, “On Theories of Secession: Minorities, Majorities and the Multinational State”, *CRISPP*, Cilt: 6, Sayı: 2, Yaz: 2003, s. 64.

durumlarda söz konusu olmuştur. Kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili tartışmaların yoğunlaştığı başlıca konulardan biri de ayrılma hakkını içerip içermediğidir. Kendi kaderini tayin hakkı ve ayrılma hakkı arasındaki ilişki belirsizdir. Dolayısıyla, bu hakkın ayrılma hakkını da bahşedip bahşetmediği sıkça tartışılan bir konu olmuştur. Örneğin 1917 öncesinde Lenin, yazılarında ayrılma hakkını şiddetle desteklemiştir. Buna rağmen Thomas Jefferson ve Abraham Lincoln (1809-1865) tam anlamıyla demokrasiyi savunurken, kendi kaderini tayine dayanarak ayrılma hakkına karşı çıkmıştır. Ulusal kendi kaderini tayin hakkı, genel olarak olumlu bir çağrışıma sahipken, ayrılma hakkı olumsuz ve yıkıcı olarak görülmüştür.⁶⁷⁹

Ayrılma hakkı taraftarları, ayrılma hakkı olmaksızın kendi kaderini tayin hakkını, seçimler olmaksızın bir demokrasiye benzetmiştir. Onlara göre, ayrılma hakkını da kapsayan kendi kaderini tayin hakkının, özellikle ayrımcılık ve baskı ile karşı karşıya olan insanlara demokratik hakları gereği verilmesi zorunludur. Ayrılma hakkının, baskıcı bir rejime karşı korunabilmek için kendi kaderini tayin hakkının bir çeşidi olduğu ileri sürülmüştür.⁶⁸⁰ Ayrılma hakkını savunanlar, milletin bölünmezliği kavramına ve mutlak bir değer olarak ülkenin bütünlüğü nosyonuna tamamen karşı çıkmışlardır. Ancak burada şu husus bilinmelidir ki ayrılma hakkı taraftarları da, bu hakkı ancak zorunlu nedenlerin bulunması hali ile sınırlandırmıştır. Bunlara göre, insanların hayatları veya kültürel özerkliği tehlikeye düşerse veya halk sürekli olarak ekonomik yoksulluk içinde kendisinin sömürüldüğünü hissediyorsa, ayrılmanın haklı gerekçesi ortaya çıkmış demektir.

BM Şartı'nın hazırlık çalışmaları esnasında ayrılma hakkı konusunda yapılan müzakere ve tartışmalar neticesinde Şart'ın imzalanması sırasında kendi kaderini tayin hakkının ayrılıkçı hareketlere uygulanamayacağı görüşü hakim olmuş ve ayrılma hakkına yer verilmemiştir.⁶⁸¹ Daha sonraki BM uygulamalarına baktığımızda, Sömürgecilik ve Dostça İlişkiler Bildirileri ile bu konu BMGK tarafından açıklığa kavuşturulmuştur.⁶⁸²

Ayrılma hakkı konusunda emsal teşkil eden mahkeme kararları içinde en önemlilerinden biri Kanada Yüksek Mahkemesi'nin Quebec'in tek taraflı ayrılma isteğinin yasal olup olmadığı konusunda verdiği karardır. Mahkeme, Quebec halkının yabancı, düşman veya

⁶⁷⁹ Uz, a.g.e., s. 72.

⁶⁸⁰ Heraclides, a.g.e., s. 27.

⁶⁸¹ Heraclides, a.g.e., s. 29.

⁶⁸² Sömürgecilik Bildirisi, açıkça mevcut devletten ayrılmayı yasaklamıştır. Buna göre, "ülkesel bütünlüğü kısmen veya tamamen yok etmeye yönelik girişimler, BM Şartı'ndaki ilkelerin hedefleri ile bağdaştırılamaz." Gündüz, a.g.e., s.453. Aynı şekilde Dostça İlişkiler Bildirisi daha geniş bir düzenleme getirmiş olsa da asıl amaç değişmemiştir. Bildiri'nin 8. bölümünün 8. paragrafında ülkesel bütünlük ifade edilmiştir. Buna göre, "Her devlet, diğer herhangi bir devletin ulusal ve ülkesel bütünlüğünü kısmen veya tamamen yok etmeye yönelik eylemlerden kaçınacaktır" Gündüz, a.g.e., s. 136.

sömürge işgalinde olmadığını kaydetmiştir. Buna ilave olarak, içsel kendi kaderini tayin hakkının yasal bir hak olduğunu belirtmiş ve Quebec’li’lerin bu haktan mahrum edilmediğini açıklamıştır.⁶⁸³ Bu kanaatin nedeni konu edilen halkın yaygın bir şekilde sivil hakları ihlal edilmemiş ve baskı altına alınmamış olmasıdır. Buna ilave olarak Mahkeme, Quebec’in de facto ayrılığını kendi bölgesi üzerinde kontrolü sağlayarak ve uluslararası tanınmasını elde ederek etkili bir şekilde başarabileceğini düşünmektedir. Mahkemeye göre bunun hiçbir yasadışı yola başvurmadan yapılması mümkündür. Mevcut iç hukuk açısından, eğer Quebec’li’lerin açık bir çoğunluğu uygun şekilde yapılan bir referandum sonucunda ayrılma yönünde oy kullanırsa federal hükümetin ve diğer bölgesel hükümetlerin mevcut Quebec otoriteleri ile ayrılma konusunda iyi niyet çerçevesinde görüşmeleri anayasal görevleridir. Fakat federal hükümet ayrılma yönünde karar vermek zorunda değildir. Diğer taraftan, birçok yazar kendi kaderini tayin hakkının ülkesel bütünlük ilkesinden önce gelebileceği bir durum olarak, Güney Afrika’da olduğu gibi eğer devlet tüm halkı temsil eden bir yönetime sahip değilse dışlanan halkın, kendi kaderini tayin hakkını kullanabileceği belirtmektedir.⁶⁸⁴ Bu direnme ya da ihtilal yapma hakkını da kapsar. Güney Afrika örneği istisnai olmakla beraber BM uygulaması, mevcut devletten ayrılma hakkını kabul etmemektedir. Nitekim 9 Ocak 1970 tarihli bir basın toplantısında dönemin BM Genel Sekreteri U-Thant şöyle demiştir: “Uluslararası bir örgüt olarak BM, ayrılma hakkını geçmişte kabul etmemiş, şu anda da etmemektedir ve ümit ediyorum gelecekte de kabul etmeyecektir.”⁶⁸⁵

Tüm bu değinilenler ışığında, kendi kaderini tayin hakkının ayrılma hakkı ile aynı anlama gelmediğini belirtmekte yarar vardır. Çünkü kendi kaderini tayin hakkı talebi, bazı bilim insanları ve uzmanlar tarafından var olan bir devlette yaşayan bir etnik veya ulusal grup için yeni bir devlet oluşturma veya otonomi kurmaya yönelik kuvvetli çabalar olarak görülmektedir. Buna göre, bu talebin uzantısı olarak da ayrılıkçılık görüşü ortaya çıkmaktadır.⁶⁸⁶ Örneğin bir görüşe göre, kendi kaderini tayin hakkı ile ayrılma arasındaki bağlantı, hakkın moral ve psikolojik çekiciliğinin kendi ayrılıkçı hırslarına destek bulmaya çalışan birçok etnik grubu bu hakkı gündeme getirmeye zorlamasıyla ortaya çıktığı ileri sürülmüştür.⁶⁸⁷ Fakat etnik gruplar, sadece var olan bir devletten fiili olarak ayrılmayı amaçlayarak kendi kaderini tayin hakkına başvurmazlar. Aynı zamanda onlar, içinde buldukları devlet yapısında kültürel kimliklerini korumak, kendi işlerini yürütmek ve eşit

⁶⁸³ Sikander, a.g.e., s. 41.

⁶⁸⁴ Halperin/Scheffer/Small, a.g.e, s. 23.

⁶⁸⁵ Gündüz, a.g.e, s. 108.

⁶⁸⁶ Zhu/Blachford, a.g.e., s. 34-36.

⁶⁸⁷ Zhu/Blachford, a.g.e., s. 34-36.

katılım hakkı talep etmek adına da hakkı öne sürebilirler. Zira, bütün etnik veya ulusal gruplar bağımsız bir devlet kurmak amacıyla değildir. Burada önemli olan grupların özelliğidir ki bu özellikler de grupların kendi kaderini tayin hakkına yönelmelerini sağlar. Bu nedenle, kendi kaderini tayin hakkı mutlaka ayrılmayı, bağımsızlığı ya da var olan devleti parçalamayı gerçekleştirmek için kullanılmaz.

3.3.4.5.2 İyileştirici Haklar Teorisi (*Remedial Rights Theory*)

Ulusal kendi kaderini tayinin en önemli ve en çok başvurulan liberal teorisi iyileştirici haklar (haklı neden) teorisidir. Bu teoriye göre, bir ulusal topluluğun meşruiyeti bireylerin haklarına saygı gösterilmesine bağlıdır. Eğer bireysel haklara saygı gösteriliyorsa ulusal kendi kaderini tayin hakkı talep edilememekte ve ayrılma hakkı tanınmamaktadır. Ayrılma ya da ulusal kendi kaderini tayin hakkı yalnızca ciddi ve ısrarlı şekilde insan hakları ihlalleri olması ve başka hiçbir seçeneğin kalmaması halinde ortaya çıkmaktadır.⁶⁸⁸ İyileştirici haklar teorisinde ayrılma konusunda öne çıkan iki farklı durum vardır: (1) Ayrılmak isteyen grup, sistematik bir ayrımcılığın, sömürünün veya insan haklarının geniş bir ihlaline maruz kalmış veya (2) belli bir bölgede yoğunlaşmış bir grup işgal edilmiş veya yasal olmayan yollardan bir devletle birleştirilmişse ayrılma hakkı doğar.⁶⁸⁹ İyileştirici haklar teorisinin öznesi uluslar değil bireylerdir, bu nedenle ulusal toplulukların hakları yerine bireysel haklarla ilgilidir. Ancak ciddi ve sürekli insan hakları ihlallerine maruz kalan bireylerin bir ulus oluşturması durumunda ulusal kendi kaderini tayin hakkı ortaya çıkar. Aynı teorisinin daha radikal bir versiyonuna göre ise, eğer insan haklarına gösterilen saygıda ilerleme kaydedilecekse kendi kaderini tayin hakkı tanınır.⁶⁹⁰

İyileştirici haklar teorisinin en önde gelen kuramcısı Allen Buchanan'dır. Buchanan'a göre ayrılmanın biri temel haklar diğeri iyileştirici hak teorisi olmak üzere iki ana teorisi vardır. Temel haklar teorisine göre, "bir grup adaletsizliğe maruz kalmasa bile mükemmel adil bir ülkeden ayrılma genel hakkına sahiptir".⁶⁹¹ İyileştirici haklar teorisine göre ise, eğer bir grup haksızlığa maruz kalmışsa veya soykırım tehlikesiyle karşı karşıyaysa ve grubun insan haklarının sistematik ihlali söz konusuysa son çare olarak ayrılma hakkı meşrudur ve bu kendini korumaya yönelik bir haktır.

⁶⁸⁸ Kalaycı, a.g.e., s. 200.

⁶⁸⁹ Costa, a.g.e., s. 66.

⁶⁹⁰ Freeman, "The Right ...", s. 53.

⁶⁹¹ Buchanan, Allen, "Theories of Secession", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt: 26, Sayı: 1, 1997, s. 40.

Buchanan, iki temel iyileştirici saikten bahseder: İnsan haklarının sistematik ihlali ve toprakların haksız ihlali.⁶⁹² Ayrılma eğer başka bir çözüm yolu ve eğer bu saiklerden daha önemli ahlaki kaygılar yoksa kabul edilebilirdir. Özetlemek gerekirse Buchanan için bir grubun ayrılma hakkı sadece eğer 1) üyelerinin fiziksel bekası devletin eylemleriyle tehdit edilmekteyse (Irakta Saddam yönetiminin kuzeydeki Kürtlere uyguladığı siyaset gibi) veya temel insan haklarının ihlalinden muzdariplerse (1970’de Doğu Pakistan’ın Bangladeş’i kurmak için ayrılmasında olduğu gibi) veya 2) önceki egemen toprakları haksız bir şekilde başka devlet tarafından alındıysa (Baltık Cumhuriyetleri’nde olduğu gibi) söz konusudur.⁶⁹³

Buchanan’ın iyileştirici haklar teorisinin sadece tek yanlı ayrılma hakkıyla ilgili olduğunu vurgulamak gerekir. Eğer bir devletin anayasasında ayrılma hakkı tanınmışsa veya devletin kuruluşu sırasında bir araya gelen bağımsız siyasal grupların ileride ayrılabilceği iznini veren bir madde devleti kuran andlaşmalarda mevcutsa, o zaman ayrılma hakkı bulunur.⁶⁹⁴ Bu da, Buchanan’ın, farklı taraflar arasındaki müzakere ve anlaşmalardan kaynaklanan ayrılmalara itirazının olmadığına işaret etmektedir.

Buchanan’ın teorisi bir yandan fazla liberal iken, bir yandan da fazla devletçi, otoriter ve muhafazakar adledilmiştir. Eğer haksız ve kötü muamele görmüyorlarsa hiçbir gruba ayrılma hakkı tanımayan Buchanan, statükocu bir yaklaşım sergilemektedir. Buchanan’ın gerekçelerini reelpolitik gerçeği olduğunu söyleyen Nielsen⁶⁹⁵, Buchanan’ın, birçok ayrılmanın şiddetle, geniş insan hakları ihlalleri ve kaynakların büyük bölümünün harap edilmesiyle sonuçlandığını hatırlatmasını ve verdiği örneklerle bizi ayrılmaya karşı gönülsüz ve tedbirli olmaya sürüklemesi nedeniyle eleştirir.⁶⁹⁶

3.3.4.5.3 Tercih Teorisi (Ayrılmanın Demokratik Teorisi)

Ayrılmayı düşünen grubun farklı bir ulusal grup ya da adaletsizlik kurbanı olmasının gerekmemesi ve ayrılacak toprakta oturanların çoğunluğunun ayrılmayı kabul etmesinin

⁶⁹² Kalaycı, a.g.e., s. 201. Buchanan, son çalışmalarında bunlara yeni bir durum daha ekler. Bu yeni duruma göre, devletin azınlıklara sınırlı özyönetim veren andlaşmaları ihlalde ısrarcı davranması halinde, o ulusa tek yanlı ayrılma hakkı verilmesi öngörülür. Örneğin bir sözleşmedeki bir özel hüküm gibi bir devlet anayasasında kendi kaderini tayin için özel bir hak tanınmışsa ve o devlet bu hükmü sistematik olarak ihlal ediyorsa, bu ayrılma için bir gerekçe olabilir. Kalaycı, a.g.e., s. 202.

⁶⁹³ Buchanan, a.g.e., s. 37.

⁶⁹⁴ Buchanan, a.g.e., s. 36.

⁶⁹⁵ Nielsen, Buchanan’dan farklı olarak ayrılma hakkı için illa ki bir topluluğun fiziksel bekasının tehdit edilmesine gerek olmadığını düşünür. Ona göre, 1) sadece kültürel bekanın tehdit edilmesi (dilini kaybetmesi gibi), 2) açıkça ifade edilmesi (referandum gibi) ve ulusun çoğunluğunun ayrılma isteğine rağmen bu demokratik iradesine ayrılmanın söz konusu olduğu devlet tarafından saygı gösterilmemesi durumlarında ayrılma hakkı doğar. Ayrıca ayrılmaya karşı devletin daha önceden haksız davranmamasına rağmen, yanlış hareket etmesiyle de ayrılma hakkı ortaya çıkar. Kalaycı, a.g.e., s. 203.

⁶⁹⁶ Kalaycı, a.g.e., s. 203.

yeterli kabul edilmesinden de anlaşılacağı üzere, tercih teorisi, iyileştirici haklar teorisiyle karşılaştırıldığında ayrılma hakkı konusunda daha esnek bir yaklaşıma sahiptir. Tercih teorisinin iyileştirici haklar teorisinden en önemli farkı, insan hakkı ihlallerini kendi kaderini tayin hakkı için ne gerekli ne de yeterli şart saymasıdır. Fakat, bu esnek tutum ve özellikle de çoğunluğun kararının geçerli sayılması önerisi, tercih teorisinin “sınırsız siyasal parçalanmaya” yol açabileceği eleştirilerini beraberinde getirir.⁶⁹⁷ Beran, Copp, Philpott ve Gauthier’in başını çektiği ve diğer bir adı da ayrılmanın demokratik teorisi olan tercih teorisinin daha bireyci ve usulcü olduğu söylenebilir.⁶⁹⁸

Tercih teorisinin en önemli ismi ise, Harry Beran’dır. Bir temel haklar kuramcısı olan Beran, alternatif bir görüş önermiş ve demokratik devleti toprağa dayalı bir birlik olarak tarif ederek bu gönüllü birliktelikten çıkmayı sadece göç hakkıyla değil ayrılma hakkıyla da serbest bırakmıştır.⁶⁹⁹ İyileştirici haklar teorisini Buchanan gibi Beran da kendi kaderini tayin hakkını ulusal gruplarla sınırlandırmaz, fakat Buchanan’dan farklı olarak bu hakkı çok daha geniş çerçeveye koyar. Bir grubun ulus oluşturmadan da kendi kaderini tayin hakkı olduğuna inanan Beran, kendisini ayrı bir grup olarak gören, bir bölgede çoğunluğu oluşturan ve bağımsız siyasal bir varlık olarak yaşayabilecek her grubun kendi kaderini tayin hakkı olduğunu ileri sürer.⁷⁰⁰

Bireyci ve yeni bir liberal teori geliştiren Beran, ayrılmayı haklı çıkartacak nedenleri açıklamak için üç liberal prensibe başvurur: özgürlük, halk egemenliği ve çoğunluk yönetiminin meşruiyeti.⁷⁰¹ Beran, teorisini öncelikle liberalizmin en temel değerinin bireysel özerklik hakkı olduğu varsayımına dayandırır. Bireysel özerklik, kişilere özgürce birlik oluşturma ve bu birlikten çıkma hakkını verir. Beran, ayrılıkçı gruplara kendi kaderlerini tayin etme hakkının verilmesini savunurken, ayrılan grupların da aynı hakkı kendi bölgelerindeki diğer gruplara tanınmasını şart koşar. Bu anlamda Beran, tekrarlanan ayrılmaya müsaade etmekle kalmayıp bunu zorunlu sayar.⁷⁰² Bu durumda, ayrılma hakkını kullanıp kendi devletini oluşturan gruba karşı olan bir başka grup, eğer yeni oluşan ülkenin bir bölgesinde çoğunluğu oluşturuyorsa, aynı ayrılma hakkından yararlanabilecektir.

⁶⁹⁷ Costa, a.g.e., s. 79.

⁶⁹⁸ Bireyci olmasının sebebi, vatandaşların siyasal özgürlüklerine bir atıf olan ulusal kendi kaderini tayini kolektif hak olarak görmemesi, usulcü olmasının sebebi de; siyasal baskı, ekonomik sömürü, kültürel beka gibi ahlaki nedenleri ayrılma için tali önemde sayarak, ulus olsun ya da olmasın bir bölgedeki bireylerin rızasını tek önemli ölçüt görmesidir. Kalaycı, a.g.e., s. 200.

⁶⁹⁹ Kalaycı, a.g.e., s. 24.

⁷⁰⁰ Beran, Harry, “Border Disputes and the Right of National Self-Determination”, *History of European Ideas*, Cilt: 16, Sayı: 4-5, 1993, s. 484.

⁷⁰¹ Bartkus, a.g.e., s. 16.

⁷⁰² Kalaycı, a.g.e., s. 210.

İlk bakışta ayrılma konusuna hayli esnek yaklaşıyor görünen Beran'ın teorisi detaylı incelendiğinde aslında birçok durumda kendi kaderini tayin hakkını ve ayrılmayı engellediği fark edilir. Beran, ayrılmaya hangi koşullarda izin verilmeyeceğini uzun uzun anlatarak ve ayrılmaya izin veren koşulların bile ayrılmanın muhakkak arzu edildiğini göstermediğini söyleyerek başlangıçta cömert gibi görüldüğü ayrılmaya birçok sınırlama getirir.⁷⁰³ Kısacası, Harry Beran, eğer ayrılmayı düşünen grup yaşayabilir bir devlet yaratamazsa ayrılma hakkının verilmemesini savunur.

3.4 Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve İnsan Hakları

Kendi kaderini tayin hakkı, hukuki bir hak olma boyutunun ötesinde insan hakları ile sıkı bir ilişki içerisindedir. Bireysel ve kolektif hakları koruması insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesine ve insan hakları listesine girmesine vesile olmuş, hakkın özellikle içsel boyutunun bireyleri ve mensup oldukları grupları baskıdan korumayı amaçlayan biçimde bireysel haklarla karşılıklı etkileşimi ve insan hakları hukukunun esnekliği, onu insan haklarının bir parçası olarak düşünmeye sevk etmiştir.⁷⁰⁴ Daha önce de, hakkın insan hak ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlanmanın ön koşulu olmasından dolayı İkiz Sözleşmeler'e alındığı vurgulamıştık.

Eşitlik ve kendi kaderini tayin hakkı, BM sistemi içerisindeki uluslararası ilişkilerde "temel hak ve özgürlüklerin" tanınması için uygun ortamın oluşturulmasında gözetilen prensiplerdir. BM Şartı m. 1/2 milletler arasında dostça ilişkilerin devamlılığını kendi kaderini tayin ve eşitlik anlayışına bağlamıştır. BM Şartı'nın insan haklarına saygıyı artırma çabası, 1948 yılında İHEB'in ilan edilmesiyle daha da artmıştır. Bu belgede ortaya konan prensipler İkiz Sözleşmeler'le detaylandırılarak geliştirilmiştir. Uluslararası insan hakları sistemi, bu üç sözleşmenin üzerine inşa edilmiştir.⁷⁰⁵ İnsan hakları hukukunun II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası bir konu haline gelmesinin bir neticesi olarak, İHEB, Sömürgecilik ve Dostça İlişkiler Bildirileri, ESKUS, KİSHUS⁷⁰⁶ vb. metinlerde kendi kaderini tayin ile insan hakları

⁷⁰³ Beran, eğer bir grup bağımsız olduktan sonra temel sorumlulukları üstlenecek kadar geniş değilse, eğer grubun bulunduğu topraklar varolan ülkenin sınırlarında yer almıyorsa, ayrılma bir kuşatılmaya neden olacağından veya grubun yer aldığı topraklar varolan ülke için ekonomik, kültürel veya askeri anlamda çok önemliyse ayrılmaya müsaade edilemeyeceğini belirtmektedir. Bartkus, a.g.e., s. 17.

⁷⁰⁴ Taşdemir, "Yeni Dünya ...", s. 65.

⁷⁰⁵ Vogel, Howard J., "Reframing Rights From the Ground Up", *Temple International and Comparative Law Journal*, Vol. 20, Fall: 2006, s. 482.

⁷⁰⁶ Bu sözleşmenin birçok maddesi demokratik toplum kavramından dem vurmaktadır. Örneğin m. 14, mahkeme önünde eşitlik; m. 21, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü ve hakkı; m. 22, birlik kurma özgürlüğü ve hakkı; m. 19, ifade özgürlüğü hakkındadır. Fakat asıl önemli olan madde 25'tir: "Her vatandaş madde 2'de belirtilen hiçbir kısıtlamaya ve sebepsiz kısıtlamalara maruz kalmadan hak ve fırsatlara sahip olmalıdır. a. Doğrudan veya özgürce seçilmiş temsilciler vasıtasıyla kamu yönetimine katılma hakkı, b. Eşit, adil, gizli oyla ve seçmenlerin

arasında illiyet kurulmaya başlanmıştır.⁷⁰⁷ Yine kendi kaderini tayin hakkını teyit eden Paris Şartı, kendi kaderini tayinin doğal alanı olan demokrasi ile insan haklarını özellikle vurgulamıştır.⁷⁰⁸

Kendi kaderini tayin ile insan hakları arasındaki ilişki daha çok hakkın içsel boyutunda değerlendirilmektedir. Günümüzde siyasi katılım, adil seçimler, demokratik hükümet gibi siyasi haklar içsel kendi kaderini tayin hakkı olarak anılmaktadır. Bugün, insan hakları hukukunun çerçevesi de büyük ölçüde bireysel haklar ve özellikle kişisel ve siyasi haklar üzerine odaklanarak gelişmektedir. Bu noktada, kendi kaderini tayin hakkının bireysel hakların korunmasıyla olan bu bağlantısı, konunun insan hakları çerçevesinde düşünülmesine izin vermiştir. Zira içsel kendi kaderini tayin hakkının amacı, topluluk ve grupları baskıdan korumak ve bunları güçlendirmektir. Benzer olarak insan hakları hukuku da bireyleri baskıdan korumayı hedeflemiştir. Böylece, bireylerin bir parçasını oluşturduğu grup ve topluluklar da korunmuştur. Buradaki tek fark, insan hakları yaklaşımının sadece kendi kaderini tayin hakkını değil bütün hakları korumayı amaçlamasıdır. Kendi kaderini tayin hakkının icrası için demokratik bir süreç gerekir. Demokrasi ise insan hakları ve temel özgürlüklerin müttemim bir cüz'ü olduğu için insan hakları hukukunun mevcut içeriği kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutunu, yani demokrasiyi teşkil etmiştir.⁷⁰⁹ Bu yönüyle kendi kaderini tayin hakkı, insan hakları hukukunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Her iki alan da birbirleriyle ayrılmaz bir bütünlük arz eder.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesine duyulan alakanın artmasıyla⁷¹⁰, bu bütünlük ve ilişki son zamanlarda daha da yoğunlaşmıştır. Öyleki, insan hakları bir nevi kendi kaderini tayin hakkı bağlamında devletleri denetleyici bir fonksiyon üstlenir. Bilhassa içsel kendi kaderini tayin hakkının korunması insan haklarının korunması düşüncesinin amaçlarından biridir. Belirtmek gerekir ki, günümüzde kendi kaderini tayin hakkının korunup

özgür iradeleriyle yapılan belirli aralıklarla gerçekleştirilen seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkı, c. Ülkesindeki kamu hizmetlerinden genel anlamda eşit bir şekilde yararlanma hakkı olmalıdır. Eğer doğru bir şekilde kullanılırsa insan hakları demokratik rejimleri tetikler. Salmon, Jean "Internal Aspects of the Right to Self-Determination: Towards A Democratic Legitimacy Principle?", *Modern Law of Self-Determination*, Christian Tomuschat (Ed.), Martinus Nijhoff Publishers, London: 1993, s. 267.

⁷⁰⁷ Aral, "Üçüncü Kuşak ...", s. 114.

⁷⁰⁸ Demokratik yönetim halk iradesine dayanır. Halk iradesiyse, düzenli aralıklarla yapılan serbest ve adil seçimlerde ifadesini bulur. Demokrasinin temelinde insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü vardır. Demokrasi, toplumdaki tüm gruplara hoşgörü gösterilmesi ve her bireye fırsat eşitliği tanınması konusundaki en önemli güvencedir. Balcı/Sönmez, a.g.e., s. 361.

⁷⁰⁹ Taşdemir, "Yeni Dünya ...", s. 64.

⁷¹⁰ Beşe, a.g.e., s. 50.

korunmadığı, devletin münhasır yetkisinden çıkarak devletlerüstü bir sorun niteliğine dönüşmüştür.⁷¹¹

Sonuç olarak, kendi kaderini tayin hakkı ile insan hakları arasında doğal bir bağ ve amaçta birlik vardır. Kendi kaderini tayin, bir insan hakları sorunudur. Bu nedenle artık günümüzde ne kendi kaderini tayin ne de insan hakları devletin iç meselesi olarak görülmektedir. Bilakis uluslararası toplumu ilgilendiren bir mesele haline gelmiştir, zira hem evrensel insani değerler ve küresel ve bölgesel barış⁷¹² hem de insan hakları gerekçeleriyle kendi kaderini tayin hakkı gözetilmektedir.

3.4.1 Kolektif Bir İnsan Hakkı Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Kolektif insan hakları, bir insan topluluğuna münhasır olması hasebiyle salt bireye indirgenemeyen, toplumun bütününe ya da halkları kendisine asli muhatap olarak gören haklardır.⁷¹³ Demokraside bütün grupların “eşitliğinin” tanınmasına rağmen, birçoğunun toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak marjinal kaldıklarını düşünen Iris Young gibi demokrasi eleştirmenleri, her bireyin sosyal ve siyasal kurumlara dahil edilmesi ve katılımı için bazen grup farklarından kaynaklanan baskı ve mağduriyeti hafifletecek kolektif hakların eklenmesini savunur.⁷¹⁴

İkiz Sözleşmeler’in ortak 1. maddesi, kendi kaderini tayin hakkının ihlaline ilişkin şikayetlere dayanak teşkil eder. Burada ortaya çıkan sorun, bu tip bir şikayetin bireysel olarak yapılmasının uygun olup olmayacağıdır. Bugüne kadar yapılan bireysel başvuruların yanıt alamadığı görülmüştür. Zira İHK’ya göre, sadece bireysel haklar konusunda bireysel başvuru yapılabilir.⁷¹⁵ Kendi kaderini tayin hakkı ise, halklara ait olarak açıkça ifade edildiği üzere kolektif bir haktır ve bireyler tarafından Komisyon önüne getirilemez.⁷¹⁶ Ancak diğer yandan, ülkesi yabancı bir güç tarafından askeri işgale uğramış bir halkın meşru temsilcisi bir birey ya da bireyler grubu, madde 1’in ihlali hususunda şikayette bulunma hakkına sahiptir.⁷¹⁷

29 Eylül-1 Ekim 2006 tarihleri arasında Hollanda’nın Lahey kentinde ‘Uluslararası Hukukta Kendi Kaderini Tayin Hakkı’ ismi ile düzenlenen sempozyum, özellikle bireysel başvurular ile ilgili konuya ışık tutmaktadır. İHK, bireysel başvuruları değerlendirmeye tabi

⁷¹¹ Aral, “Üçüncü Kuşak ...”, s. 117.

⁷¹² Talbott, a.g.e, s. 105.

⁷¹³ Aral, “Üçüncü Kuşak ...”, s. 13.

⁷¹⁴ Kalaycı, a.g.e., s. 171.

⁷¹⁵ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 42.

⁷¹⁶ Cassese, “Self-Determination ...”, s. 143. Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 42.

⁷¹⁷ Cassese, a.g.e., s.145. Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 42.

tutmamıştır. Komisyon'un 12 No'lu Genel Yorumu'na⁷¹⁸ göre; kendi kaderini tayin hakkının, bireysel hakların garanti altına alınabilmesi ve incelenbilmesinde temel olma niteliği ve bu hakların teşviki ve güçlendirilmesi bakımından özel önemi vardır. Sözleşme'nin 1. maddesi, 3. kısımda yer alan bireysel hakların ışığında, aydınlatıcı ve yapısal hükümler olarak, 2'den 5'e kadar maddelerden oluşan 2. kısım ile birlikte değerlendirilmelidir.⁷¹⁹ Bu bağlamda *Mikmaq* kabilesinin Kanada'ya karşı davasında, kabile temsilcisinin dava hakkı bulunmamasına dayanarak, Komisyon kendisini bahis konusuna muhatap bulmamış ve şikayeti geçersiz olarak değerlendirmiştir.⁷²⁰ Hakka dair şikayetin bir grubun yetkili temsilcisi tarafından yapılması da *Lubicon Lake Band* davasında komisyon tarafından net bir şekilde reddedilmiş, “*Lubicon Lake Band* bir halk mıdır?” sorusunun, Sözleşme ışığında Komisyon'un alanında olmadığı beyan edilmiştir.⁷²¹ Benzer kararlar, İsveç, Kolombiya, İtalya, Yeni Zelanda, Namibya ve Fransa ile ilgili davalarda alınmış ve İHK'nın konu hakkındaki tavrı açıkça ortaya konmuştur. Hatta bazı örneklerde, kolektif olarak muzdarip olan bir grubun dahi şikayetini ancak 3. bölümdeki bireysel haklara dayandırarak yapabileceği belirtilmiştir.

Vatandaşlık haklarından tüm halkların eşit derecede yararlanması söz konusuysa, yani demokratik bir yönetim varsa içsel kendi kaderini tayin hakkı ile insan hakları ilişkisi sağlıklı ve doğru orantılı demektir. Zira kendi kaderini tayin hakkı ancak demokratik bir ortamda sağlanabilir. Bu kolektif yönü itibarıyla hak, insan hakları idealinin toplumsal yönünü ifade etmektedir.⁷²² Bugün için kendi kaderini tayin hakkının bir kolektif insan hakkı olduğu ve üçüncü kuşak haklar arasında yer aldığı bir genel kabul olmuştur.⁷²³

3.4.2 Kültürel Görünümlü Siyasal Bir Hak Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Kendi kaderini tayin hakkı, bir ulusun dış müdahale veya başka ulus veya ulus devletin tahakkümü olmaksızın kendi geleceğini mümkün olduğunca özgürce belirleme hakkı

⁷¹⁸ Batalla, Anna, “The Right of self-determination – ICCPR and the Jurisprudence of the Human Rights Committee”, *Symposium on “The Right to Self-Determination in International Law”*, The Hague, Netherlands: 29 September-1 October 2006, s. 2. <http://www.unpo.org/downloads/AnnaBatalla.pdf> Erişim Tarihi: 16/05/2015.

⁷¹⁹ Batalla, a.g.e., s. 2.

⁷²⁰ Batalla, a.g.e., s.5. Ayrıntılı bilgi için bkz: “*Micmaq vs Canada*”, Communication No: 78/1980, <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/session39/78-1980.htm> Erişim Tarihi: 16/05/2015.

⁷²¹ BATALLA, a.g.e., s. 6. Ayrıntılı bilgi için bkz: “*Lubicon Lake Band vs Canada*”, Communication No: 167/1984, <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/session45/167-1984.htm> Erişim Tarihi: 16/05/2015.

⁷²² Aral, “Üçüncü Kuşak ...”, s. 117.

⁷²³ Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 34.

olduğuna göre; hakkın bu demokratik özelliği kültürel değil siyasal bir ifadedir.⁷²⁴ Fransız Devrimi'nden bu yana kendi kaderini tayin hakkında özünde bir demokrasi talebi olduğu düşünülür. Dolayısıyla, hakkın özünde kültürel bir hak olmaktan ziyade siyasal bir hak olduğu gerçeği ve siyasal boyutunun kültürel boyutuna nazaran normatif önceliği olduğu ifade edilebilir.

Kltrelci yaklaşım, kendi kaderini tayin hakkını ulusun ayırt edici kültürünü korumadaki araçsal önemi bağlamında ele alır ve milliyetçi taleplere karşı etkinliğini dizginler. Ancak bu yaklaşım, kendi kaderini tayin hakkını haklı çıkaracak sağlam bir temel sağlayamadığı gibi ulusal azınlıkları kendi kaderini tayin hakkına sahip olabilmek için kültürel farklılıklarını kanıtlamaya zorlayarak ifte standart uygular, zira mevcut devlet sahibi ulusların böyle bir şeyi kanıtlamaları gerekmemektedir.⁷²⁵ Kültürel hakların nasıl korunacağı konusunda da ortak bir fikre ulaşılmış değildir. Bazı yazarlar kültürün bir kolektif veya grup hakkı meselesi olarak korunması gerektiğinde ısrarcıyken, bazısı da kültürün bir bireysel hak meselesi olarak savunulmasının gerekliliğine dikkat çeker.⁷²⁶

Etnik ve ulusal azınlıkların ana dilde eğitim, kendi görsel ve yazılı medyalarına sahip olma gibi kültürel talepleri ne çıkartmaları, azınlık milliyetçiliğinin kültürel temele dayandığı gibi bir yanılısama yaratır. Ancak, kendi kaderini tayin hakkının öncelikli amacı ulusun kültürel farklılığını koruma arzusu değil, ulusun kendini daha bağımsız bir şekilde yönetme arzusudur. Zira bu hak, bir ulusun ayırt edici kültürünü muhafaza etme isteğinden çok daha fazlasına işaret eder. Eğer ulusal kendi kaderini tayin talebi yalnızca ulusal kültürü muhafaza etmek olsaydı Türkiye ve İnan gibi ülkelerin ulus devlet inşasını açıklamak mümkün olmazdı. Bizzat devlet politikası olarak Batılılaşmayı benimseyen Türkiye ve İnan, kendi kültürlerini üstün gördükleri Batı kültürüyle ikame etmeye çalışarak adeta medeniyet değiştirme projesine girişmişlerdir. Bu bakımdan, bir ulus kendi kaderini tayin hakkını başka bir ulusun veya uluslar grubunun kültürünü benimsemek için kullanmak isteyebilir. Aynı şekilde, bir ulus hakim ulusal grubun kültürünü kayırmak yerine çokkültürcü devlet politikasını tercih edebilir. Ayrıca, bir ulus kendi kaderini tayin hakkını tarihsel eziyetten, tahakkümden ve hatta kıyımdan korunmanın aracı olarak da seçebilir.⁷²⁷ Ulusal azınlıkların,

⁷²⁴ Murphy, Michael, "The Limits of Culture in the Politics of Self-Determination", *Ethnicities*, Cilt:1, Sayı: 3, 2001, s. 368.

⁷²⁵ Murphy, a.g.e., s. 367-371.

⁷²⁶ Kalaycı, a.g.e., s. 171.

⁷²⁷ Murphy, a.g.e., s. 373.

siyasal özyönetimi kültürlerinin muhafazasının tek yolu olarak göstermelerin nedeni, kültürel farklılık söyleminin siyasal özyönetim talebinde bulunmalarına meşruiyet kazandırmasıdır.⁷²⁸

3.4.3 Özyönetim Hakkı Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Çokuluslu devletlerin bünyelerindeki uluslara içsel kendi kaderini tayin hakkı sağlayan tedbirleri uygulamaları durumunda ayrılma ihtimalinin azalacağını düşünen federasyon yanlısı yazarlar, mevcut devletlerin ulusal azınlıklara kolektif özyönetim⁷²⁹ hakkı tanımamalarının ayrılma hakkını doğurduğu sonucuna varırlar. Bu anlayışa göre, bir grubun özyönetim hakları mütemadiyen ihlal ediliyorsa kendi kaderini tayin hakkına ilişkin talepleri meşru olacaktır, buna karşılık, çokuluslu bir devlet bir azınlığın meşru özyönetim iddialarına saygı gösteriyorsa o zaman o azınlığın ayrılma hakkı doğmayacaktır.⁷³⁰

Bu noktada, özyönetim hakkı ile kendi kaderini tayin hakkı arasındaki farkı belirgin hale getirmek isabetli olacaktır. Kendi kaderini tayin hakkı, ister ortak atalara ve kültüre sahip olmak biçiminde, ister aynı siyasi topluluğa ait olma isteği biçiminde tanımlansın, ulusu, onu oluşturan bireylerin bütünü olarak görür ve kolektif olarak algılar. Kendi kaderini tayin hakkı ulusun içinde kendini yönetebileceği sınırları belirlerken, demokratik meşruiyetin temeli olan özyönetim hakkı sınırların belirlenmesiyle ya da hükümet otoritesine uymak zorunda olan grubun tayiniyle ilgilenmez.⁷³¹

Belirtilenlerden anlaşılacağı üzere, kendi kaderini tayin hakkının illa ki bağımsız bir devlete sahip olma anlamına gelmediği, ayrılmanın kendi kaderini tayin hakkını uygulamanın sadece bir yolu olduğu ama tek yolu olmadığı aşıkardır. Özyönetim hakkına sahip olmak kendi kaderini tayin hakkı için önemli bir koşul olmakla birlikte, siyasal statüye karar verme hakkını da içermesi bakımından; kendi kaderini tayin hakkının özyönetim hakkından daha fazlası olduğu sonucuna ulaşılabilir.

3.4.4 Azınlıklar Çerçevesinde Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Azınlık kavramının ortaya çıkışı 16. yüzyıla kadar götürülmekle birlikte, dinsel azınlıklar kavramının Ortaçağ Avrupası'nda mezhep savaşları sonrasında, ulusal azınlıkların ise Fransız Devrimi'nin etkileriyle literatüre girdiği söylenebilir. Bu aşamadan sonra ikili ve çok taraflı

⁷²⁸ Bauböck, Rainer, "Why Secession is Not Like Divorce", *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era*, Kjell Goldmann/Ulf Hannerz./Charles Westin (Der.), UCL Press, London: 2000, s. 226.

⁷²⁹ Bauböck'e göre, temsili demokraside özyönetim, belirli bir bölgede çoğunluğu oluşturan grubun kendi kendini yönetmesini öngörür. Özyönetim hakkı, ulusal azınlığa hükümet kurumlarını ve kamu politikalarını biçimlendirmede ve siyasal temsilcilerini seçmede etkin bir güç sağlar. Bauböck, "Why Secession ...", s. 226.

⁷³⁰ Bauböck, "Paradoxes of Self-determination ...", s. 33.

⁷³¹ Kalaycı, a.g.e., s. 171.

andlaşmalar yoluyla, azınlıklar ve azınlıkların korunması konusu hukuk alanına taşınmıştır.⁷³² İki dünya savaşı sonrası dönemde büyük imparatorlukların parçalanması ve ulus devlet anlayışının önem kazanmasıyla birçok azınlık grubunun ortaya çıkması kaçınılmaz olmuş, yeniden çizilen sınırların ulusal kimliklere göre belirlenmesiyle de 20. yüzyıl bu azınlıklar için oldukça zor geçmiştir.

Kendi kaderini tayin hakkını gündemine taşımayan MC'nin onu bir anlamda bertaraf etmek için yoğunlaştığı azınlıkların korunması konusunda da karnesinin iyi olduğu söylenemez. Azınlıklar için evrensel bir koruma mekanizmasının oluşturulması MC ile başlamış, bu aşamadan sonra azınlıkların korunmasında uluslararası örgüt denetimi ve güvencesi devreye girmiştir.⁷³³ MC döneminde, kendi kaderini tayin hakkı iddiaları reddedilen gruplar için azınlık hakları sistemi kurulmuştur. Bu sistem MC Misakı ile değil andlaşmalarla sağlanmıştır. Bu andlaşmalarla azınlıkların çoğunluk tarafından asimile edilmesi, sürgüne gönderilmesi veya yok edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmış fakat iki tarafta da var olan yoğun milliyetçi duygular sistemin 1930'lu yılların sonunda çökmesine sebep olmuştur.⁷³⁴ Sadece Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin azınlık haklarını garanti etmeye zorlanması, diğer Batılı devletlerin böyle bir yükümlülük altına girmemiş olması, MC azınlık hakları sisteminin en büyük kusuru olmuştur.⁷³⁵ Bunlara rağmen, MC'nin azınlık haklarının korunmasına ilişkin yükümlülüklerin ihlali halinde konunun ya UAD'ye dava olarak gelmesi ya da ihlal hakkında özel bir şikayet prosedürü işletilmesi kabul edilmiştir. Azınlık mensuplarının yahut azınlık organizasyonlarının bu sistem içinde şekli bir şikayet hakkı bulunmamakla beraber, onlara MC Konseyi'ne dilekçe verme hakkı tanınmıştır. MC Azınlıklar Komitesi, ihlal iddiası içeren dilekçeleri incelemiş ve zaman zaman azınlıkların bulunduğu bölgelere delegasyonlar göndermiştir.⁷³⁶

MC sonrası dönemde de, özellikle Hitler'in Alman azınlıkların haklarını koruma gerekçesiyle 1938 yılında Avusturya ve Çekoslovakya'yı işgali, azınlık hakları konusunun kötü bir şöhret bulmasına yol açmış⁷³⁷ ve bu etkenler sebebiyle konuya doğrudan BM Şartı'nda yer verilmemiştir.⁷³⁸ İHEB'in 2. maddesinde de ayrımcılık yasağından

⁷³² Oran, "Küreselleşme ...", s. 119, 124.

⁷³³ Oran, "Küreselleşme ...", s. 127.

⁷³⁴ Musgrave, a.g.e., s. 61.

⁷³⁵ Cassese, a.g.e., s. 26.

⁷³⁶ Arsava, "Azınlık Hakları ...", s. 53.

⁷³⁷ Crawford, a.g.e., s. 14.

⁷³⁸ Şahin, a.g.e., s. 45. BM Şartı'nda azınlık haklarına açıkça yer verilmemiştir. Şart'ın 1. bölümünde yer alan BM Amaçları ve Prensipleri, m. 1/3'de, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı amacı, ırk, dil ve din

bahsedilmekte, BM Şartı'ndan farklı olarak ayırıcı özellikler arasına renk ve ulusal köken dahil edilmektedir.⁷³⁹ KİSHUS'un 27. maddesi ise, azınlık haklarını düzenleyen bir hükümdür.⁷⁴⁰ Özellikle Kanada/ *Lubicon Lake Band* davasında kendi kaderini tayin hakkının bireysel başvurulara dayanak teşkil edemeyeceğinin belirtilmesinden sonra, 27. maddeye istinaden İHK önüne getirilen şikayetlerde artış gözlemlenmiştir.⁷⁴¹ Helsinki Nihai Senedi de azınlık hakları ve kendi kaderini tayin hakkı açısından önemlidir. Söz konusu Senet'te, ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan katılımcı devletlerden, bu azınlıklara mensup bireylerin yasa önünde eşit haklarına en önemlisi de kendi kaderini tayin hakkına saygı göstermeleri ve temel özgürlüklerden yararlanmaları için tam fırsat tanınmaları istenmektedir.⁷⁴²

Azınlıklar sorunu, Soğuk Savaş'ın bitişi ve komünizmin çöküşü ile tekrar dünya gündemine gelmiştir. Özellikle etnik milliyetçiliğin artması, azınlık haklarını uluslararası gündemin ön sıralarına taşımıştır. Bu süreçte, azınlıkların varlıkları ve kültürel kimliklerini koruma hakkına sahip olduğu inancı pekişmiştir. Bu haklarını korumak adına organize olabilecek, siyasi temsilcilerini sağlayarak yönetime katılabileceklerdir. Devletlerin azınlıkların ayrımcılığına ve zorunlu asimilasyonuna karşı önlemler alması gerekmektedir. Bölgesel bir topluluk durumu söz konusu olan azınlıklara özerklik verilmesi mümkün olabileceği gibi bu tamamen iç mesele olarak o devletin inisiyatifindedir.⁷⁴³

Komünizm sonrası geçiş döneminde, milliyetçiliğin yükselişiyle kimi azınlık grupları, kendi kaderini tayin hakkı talepleri doğrultusunda ana devletten ayrılarak kendi devletlerini kurma girişiminde bulunmuşlardır.⁷⁴⁴ Ancak, belirli bir ülkede bulunan azınlıkların sırf bu farklılıklarına dayanarak ayrılmaları uluslararası hukuk tarafından kabul görmemektedir. Hem devletlerin hem de hukuk uzmanlarının genel yaklaşımı azınlık haklarının ayrı bir devlet kurma noktasına varmaması gerektiği yönündedir.⁷⁴⁵ Kendi kaderini tayin hakkını konu alan hiçbir uluslararası belgelerde bu hakkın öznesi olarak azınlıklar zikredilmemiştir. Azınlıklara

nedeniyle ayrımcılık yasağı ile bağlantılı olarak dolaylı şekilde etnik, din ve dil azınlıklarının himayesini kapsamaktadır. Arsava, "Azınlık Kavramı ...", s. 83.

⁷³⁹ Okutan, Çağatay, "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 2, Ankara: 2004, s. 68.

⁷⁴⁰ "Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez." BMEM, "Kişisel ...", s. 11.

⁷⁴¹ Batalla, a.g.e., s.7.

⁷⁴² Okutan, a.g.e., s. 70.

⁷⁴³ Arsava, "Azınlık Hakları ...", s. 61-62.

⁷⁴⁴ Şahin, a.g.e., s. 46.

⁷⁴⁵ Aral, "Üçüncü Kuşak ...", s. 51.

atıfta bulunan belgeler azınlık haklarının korunmasını konu almaktadır.⁷⁴⁶ Bundan dolayı koruma özelliği ön plana çıkmaktadır ve azınlık himayesi özel bir insan hakları garantisidir. Bu nedenle azınlık korumasının amacı belli bir ölçüde de içsel kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirmektir.⁷⁴⁷ Azınlık hakları, uluslararası arenada insan hakları kategorisinde yer alır ve onlar için koruma söz konusudur. Yani azınlık hakları, bağımsız olma ve kendi kaderini tayin hakkından ziyade genel olarak “korunma” hakkıdır. Uluslararası azınlıkların korunmasından anlaşılan genel olarak belirli bir gruba mensup bireylerin haklarının korunmasıdır. Diğer bir ifadeyle, kolektif bir hak olarak grup hakkı niteliğinde bir korumanın varlığı kabul görmemektedir. Grup hakları olarak tanımaktan kaçınılmasının nedeni kendi kaderini tayin hakkı varlığının ortaya çıkması ihtimalinden ileri gelir.⁷⁴⁸

Sonuç olarak, azınlık hakları koruma sistemine dayalıdır ve ülkesel bütünlüğü bozma girişimlerine izin verilmez. Bir yerde düzen çöktüğünde, ilk olarak azınlıkların korunması ile ilgili emniyet tedbirleri ortadan kalkmaktadır. Bundan dolayı, uluslararası topluluğun azınlıklara yönelik yaşanan çok yaygın insan hakları ihlallerini düzeltmek için bir ülkeye müdahalesi genelde haklı görülmektedir. Buna karşı çıkanlar, bu durumun ülkesel bütünlüğü tehlikeye atacağı görüşündedirler. Tüm bu sorun ve ikilemlerin ülkesel bütünlüğün korunması, demokrasinin geliştirilmesi, farklılıkların korunması ve adil dağılımı temel alacak şekilde ekonomik refahın artırılması esasları çerçevesinde çözüme kavuşturulması azınlık haklarının korunması ve ülkesel bütünlüğün gözetilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.⁷⁴⁹ Kendi kaderini tayine hakkı, halklara tanınmıştır ve azınlığın doğrudan böyle bir hakkı vardır demek mümkün değildir. Günümüzde ulus devleti zayıflatan küreselleşme, onun karşısında azınlıkları güçlendirmesine⁷⁵⁰ rağmen, bu hak henüz azınlıklar için geçerlidir denilemez.⁷⁵¹ Küreselleşmenin etkisi azınlıkların içinde yaşadıkları devletten ayrılmalarının zorlaşması ya da kolaylaşması şeklinde değil, yaşam standartlarının iyileşmesi şeklinde değerlendirilmektedir.

⁷⁴⁶ Örneğin; Avrupa Konseyi'nin Şubat 1995'te kabul edilip 1 Şubat 1997'de yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ne göre azınlıkların asimilasyona karşı korunma, ayrımcılığa maruz kalmama, eşit muamele görme ve devlet yaşamına katılma hakları vardır. Bu haklar arasında kendi kaderini tayin hakkı sayılmamıştır.

⁷⁴⁷ Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 115.

⁷⁴⁸ Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 70.

⁷⁴⁹ Kurubaş, Erol, “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, *Doğu Batı*, Yıl: 11, Sayı: 44, Şubat, Mart, Nisan: 2008, s. 37.

⁷⁵⁰ Kurubaş, “Asimilasyondan ...”, s. 106.

⁷⁵¹ Bu ayrımın esas nedeni, kendi kaderini tayin hakkının, özünde bir halkın kendi siyasi konumunu belirleme hakkı olmasına karşılık; azınlık haklarının daha ziyade kimliklerini kabul ettirme hakkı niteliğinde olmasıdır. Fakat azınlık hakları, içsel kendi kaderini tayin hakkıyla ilişkilendirilebilmektedir. BEŞE, Ertan, *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, Seçkin Yayınevi, Ankara: 2002, s. 50-51.

3.4.5 Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Milliyetçi Perspektifler

Kendi kaderini tayin hakkı uğruna yapılan ve ideolojik bir ilke olan milliyetçilik, 18. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası zeminde gelişen bir olgu olmuş, Fransız Devrimi ile patlama göstermiş⁷⁵² ve başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. Bir millet oluşturdukları bilincine sahip bireylerin ortak bir siyasal form içinde birleşmeleri hedefi ve “yabancı yönetim, gayrimeşru yönetimdir” düşüncesi ile bu doktrin, çokuluslu yapıların meşruluğuna yönelik kuvvetli bir tehdit olduğunu ispat etmiş ve onların ayrılıp dağılmasına neden olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, İtalyan hukukçu Stanislao Mancini (1817-1888) tarafından ortaya atılan “Milliyetler Prensibi”, her ulusal topluluğun bağımsız bir devlet kurmaya hakkı olduğunu öne sürer.⁷⁵³ Mancini, uluslararası ilişkilerde “devleti” değil “ulusları” süje olarak görmüştür. Mancini’nin teorisi, 19. yüzyılda kendi ülkesi İtalya’nın birleşmesinde rol üstlense de, uluslararası platformda aynı etkiyi göstermemiş, siyasi anlamda imparatorlukların parçalanmasında önemli bir unsur olmuştur. Teori daha sonraları bizzat Mancini tarafından terk edilmiştir.⁷⁵⁴ Bu dönemde milliyetçiliğin Avrupa’da ayrılmadan ziyade birleştirici olarak, bir araya getirme yoluyla, yeni devletler yarattığını söylemek mümkündür.⁷⁵⁵ İlerleyen dönemlerde milliyetçilik, her milletin bulunduğu devlet yapısı içerisinde korunması, saygı gösterilmesi ve serbest gelişme olanağının verilmesi şeklinde anlaşılmaya başlanmıştır.⁷⁵⁶

19. yüzyılda yükselen milliyetçilik dalgasıyla beraber 20. yüzyıla gelindiğinde Orta ve Doğu Avrupa coğrafyasında halinden memnun olmayan birçok etnik grup bulunmaktaydı. Bu gruplar, I. Dünya Savaşı ateşi fitilinin yanmasıyla beraber bağımsızlık peşinde koşmaya başladılar. Bu politik ortam içerisinde milliyetçiliğe paralel olarak kendi kaderini tayin doktrini de yükselişe geçti ve Lenin ile Wilson’un politikalarıyla uluslararası platforma taşındı. Özellikle I. Dünya Savaşı’ndan sonra azınlık himayesinin yeni bir boyut kazandığı söylenebilir. Savaşın amacı, milliyetler prensibini gerçekleştirmektir. Bu durum Churchill tarafından şöyle ifade edilmiştir : "Biz bu savaşın Avrupa'nın haritasını milliyetler prensibine göre değiştirmesini istiyoruz" Wilson da bu amacı takip etmiş, 12 Şubat 1918 tarihli barış programının 4. noktasında, "açık olarak tanımlanan tüm ulusal istekler mümkün olduğu ölçüde tatmin edilmelidir" diyerek aynı vurguyu yapmıştır.⁷⁵⁷ Savaş sonunda, milliyetçilik,

⁷⁵² Sönmezoğlu, Avrupa’da feodalitenin son bulmasıyla ortaya çıktığını belirtir. Sönmezoğlu, “Uluslararası İlişkiler ...”, s. 516.

⁷⁵³ Pazarıcı, a.g.e., s. 7.

⁷⁵⁴ Arsava, “‘Self-Determination’ Hakkının ...”, s. 10.

⁷⁵⁵ Koskenniemi, a.g.e., s. 291.

⁷⁵⁶ Şahin, a.g.e., s. 10.

⁷⁵⁷ Arsava, “Azınlık Kavramı ...”, s. 8.

birleştirici olmaktan ziyade sınırlar arasında parçalanmış halklar üretmenin bir sonucu olarak ayrılıkçı bir işleve sahip olmuştur.⁷⁵⁸ Akabindeki Alman ulusal sosyalizmi, İtalyan faşizmi gibi ırkçı fikirlerle yoğunlaşmış milliyetçi hareketler, yeni bir dünya savaşına neden olmuştur. Savaş sonrasında ise milliyetçiliğin ağırlığı hem coğrafya hem de nitelik değiştirerek az gelişmiş bölgelere kaymış, özellikle sömürge altındaki üçüncü dünya halkları için bağımsızlık mücadelelerinin tetikleyicisi olmuştur. Bu bağımsızlık istekleri ile hızlanan ulusçuluk hareketleri, kendi kaderini tayini tekrar ön plana çıkarmış ve kavram, ulusçuluk hareketlerinin bağımsızlık isteklerini gerçekleştirecek en ideal çözüm ya da bir kural olarak görülmüştür.

Milliyetçilik akımları politikadan beslenmekle beraber hukuku bir araç olarak kullanmaktadır. Yükselen milliyetçilik -ilk zamanlarındaki kadar olmasa da- 21. yüzyılda da etkisini sürdürmekte, özellikle dinsel bir çerçeveye yerleşmiş olup yeni devletler bu temel üzerine kurulmakla beraber, yine de bu devletlerin homojen nitelik taşımadıkları açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bölünme süreci sonsuz gibi görünmektedir.⁷⁵⁹ “Mikro milliyetçiliğin” sonucu olarak; bir ülkede yaşayan farklı yapıya sahip halklar kendilerine yeni birer yön çizebilmek için ayrılmak istemektedirler. Bu da kendi kaderini tayin hakkının hem içsel hem de dışsal boyutuna işaret eder. Kendi kaderini tayin hakkı bağlamında milliyetçilik, dışsal olarak aynı milliyete sahip halk topluluklarının birleşme ve bağımsız devlet kurma hakkı, içsel olarak da milletlerin milli düzeyde kendi seçtikleri idare ve egemenliğe tabi olma hakkı, yani demokratik yönetim hakkı anlamına gelir.⁷⁶⁰ Milliyetçiliği geliştiren temeller arasında ‘ortak duygu unsuru yer alır. Bu ortak duyguya sahip bireyler hareketi olan milliyetçilik, gerçekte veya ülküde merkezi bir hükümetin kurulmasını arzular ve bunu gerçekleştirmeye çalışır.⁷⁶¹ Bu anlamda milliyetçilik, kendi kaderini tayin hakkının kaynağını teşkil eder.

Kendi kaderini tayin hakkına milliyet temelli yaklaşımın istikrarsızlık yaratma potansiyeli birçok kişiyi endişelendirir, çünkü bu yaklaşımın geçerli olması durumunda kendisini etnik ve ulusal bir grup olarak gösterebilen her topluluğa ayrılma iradesinin tanınması gerekecektir. Uluslararası güvenlik açısından, sınırları değiştirmek Pandora’nın kutusunu açmak anlamına geldiğinden ve kutuda da binlerce çatışma potansiyeli barındıran etnik kimlik bulunduğundan liberal milliyetçi kuramcılarının bile birçoğu bu görüşü bütünüyle savunmaz ve ancak belli

⁷⁵⁸ Özdek, a.g.e., s. 300.

⁷⁵⁹ Nitekim Lenin’in görüşüne göre, bir devlet kurmak için 50 bin kişi yeterlidir. Luxemburg, a.g.e., s. 17.

⁷⁶⁰ Bilge, a.g.e., s. 133-134.

⁷⁶¹ Gönlübol, a.g.e., s. 334-335.

koşullar altında ayrılmaya izin verirler. Bauböck, Kymlicka, Norman ve Tully gibi yazarlar milliyetçilik ilkesini reddederler, her ulusun ayrı bir devlet kurmasını tehlikeli bulduklarından çokuluslu devlet anlayışını savunurlar.⁷⁶² İlk etapta birbirine paralel gibi görünen kendi kaderini tayin hakkı ile milliyetçilik arasındaki ilişkinin genelde tersine olduğu ve bu iki akımın aynı araca bindirilerek götürülmesinin zor olduğu belirtilmiştir.⁷⁶³ Fakat, doğrudan olmasa bile aralarında güçlü bir bağın bulunduğu da bir gerçektir.

⁷⁶² Kalaycı, a.g.e., s. 182.

⁷⁶³ Koskenniemi, a.g.e., s. 294-295, 303.

SONUÇ

Kendi kaderini tayin kavramının, Aristo felsefesi, Aydınlanma düşüncesi, Amerikan ve Fransız Devrimleri, hatta yakın tarihte BM Şartı ile doğduğuna ilişkin farklı görüşler vardır. Hangi görüş kabul edilirse edilsin, kendi kaderini tayin, uluslararası arenada siyaset sahnesine çıktığı andan itibaren dünya güç dengelerini derinden etkileyen bir kavram olmuştur. ABD Başkanı Wilson'un, kalıcı barışı kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasına bağlaması, diğer yandan SSCB'de halkların kardeşliği ve eşitliği sloganı ile yola çıkan komünist yönetimin kurucusu Lenin'in beyanları, kendi kaderini tayin hakkının olgunlaşmasına katkı sağlamıştır. Sömürgeleştirme süreci ve Doğu Bloku'nun çöküşü gibi, yeni devletlerin uluslararası topluma katılma süreçlerinde esas itici güç, kendi kaderini tayin hakkıdır. 20. yüzyıl, büyük imparatorlukların dağıldığı ve yerlerine ulus devletlerin kurulduğu bir dönemdir. Yüzyılın sonlarına yaklaşıırken tüm sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmış olması, kendi kaderini tayin hakkının uluslararası gündemden uzaklaşmasına neden olsa da, çok geçmeden Komünist Blok'un çöküşü ve eski komünist ülkelerde yükselen milliyetçilik akımları, hakkı tekrar uluslararası ilişkilerin merkezi ve uluslararası toplumun gündemine taşımıştır. Kavramın etkisi bugüne kadar sürmüş olup, gelecekte de sürecek gibi görünmektedir.

Kendi kaderini tayin hakkı, kimi yönleriyle tartışmalı olsa da, bugün genel olarak, modern hukuk, demokrasi ve insan haklarının bütünleyici parçası kabul edilmektedir.⁷⁶⁴ Yönetimlerin toplumun iradesine dayanması, halk tarafından seçilmesi ve denetlenmesi fikirlerine, kendi kaderini tayin kavramı kaynaklık etmiştir. Böylece halk, iktidarın kaynağı ve belirleyicisi konumuna gelmiştir. Günümüz itibarıyla evrensel hukukun bir parçası olarak kabul edilen kendi kaderini tayin hakkı, insan hakları korumasının geliştiği ve demokrasiye dayalı yönetim anlayışının özü olarak görülmektedir. Ancak hakkın niteliği ve süjesi konusunda hala belirsizlikler ve tartışmalar devam etmektedir. Esasında, kendi kaderini tayinin her dönemde başvurulabilecek bir referans kavram olmasının nedeni de bu belirsizliğidir. Kavramın hukuki perspektifte tanım ve kapsamına ilişkin tam bir uzlaşma yoktur. BM, halk kavramı üzerine bazı ölçütler getirmiş olmakla birlikte, kendi kaderini tayini kullanacak "halk"ın kim olduğu hala netlik kazanmamıştır.

⁷⁶⁴ Pomerance, "Self-Determination ...", s. 337.

Devlet akli demokratik hukuk devleti ölçütleriyle işlediği sürece, hukuk düzeni, devletin ülkesel bütünlüğünü bozucu hiçbir eyleme izin vermez. Ancak devletin açıkça ayrımcılık yapması, özgürlükleri kısıtlaması, farklı ırktaki halkların yönetime katılımı ile yönetimde söz sahibi olmasını sürekli olarak engelleyecek politikalar uygulaması ve tüm bunları sistematik hale getirmesi durumunda, içsel kendi kaderini tayin hakkı ayrılmayı da içeren dışsal boyuta dönüşebilecektir. Doktrindeki yaklaşım da bu yönde olmasına rağmen, devlet uygulamalarından anlaşıldığı üzere, yine de halkların sayılan hallerde böyle bir hakkının olduğuna dair şu an için bir teamül hukuku oluştuğunu söylemek güçtür.⁷⁶⁵

Devlet yönetimlerinin halk tarafından seçilmesi ve denetlenebilmesi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimlerin takibi anlamına gelen içsel kendi kaderini tayin hakkı, devletlerin daha çok iç örgütlenmelerine ilişkin olup, her devletin halkına karşı demokratik bir yönetim sergilemesidir. İçsel kendi kaderin tayin, kısaca demokrasidir. Demokrasi ve insan hakları ise, birbirine içkindir. Günümüzde demokrasi ve insan haklarının uluslararası müdahaleyi gerekli kılacak kadar önemli hale gelmesinde kendi kaderini tayinin üstlendiği rol büyük olmuştur. Zira, bir devletin insan hakları ihlallerinin aşırı boyutlarda olduğu ve demokrasinin içselleştirilmediği durumlarda, baskıya maruz kalan halkın ayrılma hakkı doğabilmektedir. İşte bu yüzden ki, devletler bölünme tehlikesini ortadan kaldırmak için demokrasiye önem vermektedirler. Bünyelerindeki farklı halklara karşı ayrımcı olmayan adil bir yönetim ve insan haklarına tam saygı gösterme hususunda azami gayret sarf etmektedirler.

Halkların kendi siyasi statülerini özgürce belirlemesi olarak ele alınan dışsal kendi kaderini tayin hakkı, çağdaş evrensel hukuk sisteminde sömürge altında bulunan veya yabancı boyunduruğundaki halklar için bir hak olarak telakki edilmektedir. Dışsal kendi kaderini tayin hakkının, ülke içerisindeki farklı gruplara uygulanması bakımından hukuki niteliği hakkında kesin bir kanaat oluşmamıştır. Bu bağlamda, kendi kaderini tayin hakkının hak ya da ilke olduğu hususunda belirsizlik devam etmektedir. Dışsal kendi kaderini tayin hakkı içerisinde değerlendirilen ayrılma konusu, kendi kaderini tayin hakkını kaygan bir zemine taşımaktadır. Devletler, bu sebeple, hakkı siyasi bir araç olarak kullanma yoluna başvurumaktadırlar. Ayrılma konusunda ülkesel bütünlük ilkesi, dağılma tehlikesini bir anlamda ortadan kaldırmıştır. *Uti possidetis juris* kuralı da, bir devletin en küçük gruplara kadar bölünmesini engelleyici işlev gören olumlu bir mekanizma olmuştur. Bu çerçevede kendi kaderini tayin hakkı, bir defalık bir haktır. Devlet bağımsız olurken veya başka bir statüye geçerken bu

⁷⁶⁵ Taşdemir, “Yeni Dünya ...”, s. 57.

hakkını kullanmıştır. Artık onun içinden çıkacak herhangi bir halk, ayrılarak bağımsız bir devlet kurma hakkına sahip değildir.

Kendi kaderini tayin hakkının azınlıklar açısından uygulanma imkanı, ülkesel bütünlük ve uti possidetis ile paradoks oluşturduğu için, ciddi tartışmaların ve fikir ayrılıkların yaşandığı bir alandır. Bağımsızlığın bir mit haline geldiği günümüz dünyasında, etnik grupların bu taleplerini meşrulaştırmak için kullandığı en önemli argüman, kendi kaderini tayin hakkı kavramıdır. Benliğini yaşamak ve devam ettirmek isteyen bir azınlığın, çoğunluk nüfus içinde asimile olmama isteği ve kimliğini koruma hakkı vardır. Böyle bir talep, kendisine sadakat bekleyen devlet ile bu halk arasında bir gerilime neden olabilir. Bu gerilimin istenmeyen sonuçlara yol açmaması için devletin birtakım tedbirler alması kaçınılmazdır. En doğru tedbir, ülkedeki tüm halklara eşit, demokratik bir zeminde davranılmasıdır. Demokratik bir yönetimin varlığı halinde, istenmeyen farklı talepler söz konusu olmayacağı gibi, varsa da bu tür taleplerin bir meşruiyeti olmayacaktır. Daniel Thüerer'in de belirttiği gibi, egemen devletler topluluğu olarak uluslararası camia, bir intihar kulübü değildir.⁷⁶⁶ Kendi kaderini tayin hakkı, her durumda ayrılma hakkını tanıyan bir hukuk normu olarak değil, hükümet ve devletlerin var olan baskılarını ortadan kaldırarak insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve tam demokratik siyasal katılımı sağlayacak yol ve yöntemleri sunan bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Geleneksel uluslararası sistem devlet odaklı bir anlayışı yansıtmaktadır ve bu sebeple devletler, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak görülmektedir. Kendi kaderini tayin hakkı, devletlerin bu konumunu sarsmaya başlamış ve odak noktayı bu devletleri oluşturan halklara kaydırmıştır. Değişime uğrayan bu dinamik, yaşanan sorunların da temelini oluşturmaktadır. Devletin varlık nedeninin kaynağını oluşturan halk, ülke içerisinde temel hak ve özgürlüklerin korunması, etkili yönetim organizasyonu ve ekonomik refaha kavuşulmasını devletten bekler. Devlet, temel görevlerini yerine getirme yükümlülüğü altındayken, halk da buna karşı sadakat yükümlülüğü altındadır. Ancak devlet söz konusu yükümlülüklerini yerine getirmediğinde, baskıcı bir rejim altında insan temel hak ve özgürlüklerini hiçe saydığına, halktan sadakat bekleyemeycek ve ülkesel bütünlüğünün zedelenmemesini talep edemeyecektir.

Devlet odaklı uluslararası sistem için sarsıcı ve yıkıcı potansiyeli ile kendi kaderini tayin hakkı, küresel çapta geçmişten bugüne, güncel reelpolitik eksenli örnekleri olarak; kara kıta

⁷⁶⁶ Arsava, A. Fusun, "Self-Determinasyon Hakkı ve Kosova", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 5, No: 17, 2009, s. 10.

Afrika’da Güney Sudan ve Zanzibar, uzak Asya’da Tibet ve Doğu Türkistan, Balkanlar’da Kosova ve Karadağ, Kafkasya’da Abhazy ve Güney Osetya, Kuzey Amerika’da Quebec, Latin Amerika’da Falkland Adaları ve Mapuçeler’in yaşadığı Patagonya, İber Yarımadası’nda Katalonya ve Bask, Britanya’da İskoçya ve Kuzey İrlanda, Belçika’da Flaman ve Valon ve Akdeniz’de Kıbrıs, Karadeniz’in kuzeyinde Kırım topraklarında, İsrail ve Filistin’de ve “Arap Baharı” yaşayan Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın dört bir yanında, kısacası tüm dünya coğrafyasında, tüm dünya halklarını ve insanlığın geleceğini etkileyen bir biçimde yaşanan gelişmelerin düşünsel ve pratik düzlemdeki sloganıdır. Uluslararası toplumu oluşturan devletlerin büyük bölümünün birçok farklı etnik gruplardan oluştuğu göz önüne alındığında, kavramın gücü ve etkisi daha doğru anlaşılabilir. Ulus devlet krizi yaşadığından bahsedilen çokkültürlü yapıya sahip Türkiye’nin de bu krizden çıkışında yol gösterici olabilir.

Kendi kaderini tayin hakkının varlığı ve sınırları, elbette romantik bir söyleme teslim edilemeyecek kadar riskli bir alanı da işaret etmektedir. Batılı devletlerin çıkarlarından veya büyük güçlerin bu hakkın kapsamının genişletilmesinden rahatsızlık duyabilecek politikalarından bağımsız olarak, mikro ve makro milliyetçiliği besleyebilme, dolayısıyla da yeni savaşlar ve gerginlikler yaratma ihtimalinden tedirgin olmak, doğal ve insani kabul edilmelidir. Ancak, uluslararası insan haklarının başka pek çok alanında görülebilen çelişki burada da karşımıza çıkmaktadır: Bir grup insanın, halkın, azınlığın nasıl yaşayacağına karar verme hakkına, o grup insandan başka kim sahip olabilir? Eğer uluslararası düzen, uluslararası güç dengesi veya ulusal hukuk sistemleri böylesi bir grubun (azınlık, halk, ulus, vb.) kendi kaderleri üzerinde söz sahibi olmasının önünde engel oluyorsa, bu durumun ‘adil’ açıklaması ve ‘meşru’ zemini sorgulanmalıdır. Batı Sahara sorunu ile ilgili UAD kararına karşı oy yazısı yazan yargıç Hardy C. Dillard’ın ifade ettiği gibi, “kendi kaderini tayin hakkı, ülkelerin insanların kaderini belirlemesi için değil, insanların ülkelerinin kaderini belirlemeleri içindir.”⁷⁶⁷

⁷⁶⁷ Uz, a.g.e., s. 81.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara: 2010.
- Akçay, Deniz, “Selfdeterminasyon: Bir İlkenin Önlenemez Nötralizasyonu”, *Murat Sarıcı Armağanı*, Aybay Yayınları, İstanbul: 1998, s. 27-37.
- Akipek, Serap, “Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına mı Geliyor?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 50, Sayı: 1, s. 1-10.
- Aktürk, Şener, “Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler: 1920–2007”, *Doğu Batı*, Yıl: 11, Sayı: 44, Şubat, Mart, Nisan: 2008, s. 43-74.
- Aral, Berdal, *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara: 2010.
- “Kolektif Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Halkların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı’”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt: 21-22, 1999-2000, s. 109-119.
- Archibugi, Daniele, “A Critical Analysis of the Self-determination of Peoples: A Cosmopolitan Perspective”, *Constellations*, Cilt: 10, Sayı: 4, 2003, s. 488-505.
- Arsava, A. Füsün, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: 1993.
- “Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve Ortaya Çıkan Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran: 1992, s. 51-62.
- “‘Self-Determination’ Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, *Seha L. Meray’a Armağan Cilt: 1*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: 1981, s. 55-67.
- “Self-Determinasyon Hakkı ve Kosova”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 5, No: 17, 2009, s. 1-21.
- Ataöv, Türkkaya, “İkiz Sözleşmeler Tartışması”, Röportaj, *New Perspectives Quarterly*, Cilt: 5, Sayı: 2, Haziran: 2003, s. 17-20.
- Ayhan, Halis, *Kendi Kaderini Tayin ve Kosova*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale: 2005.

- Azarkan, Ezeli, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması (Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek)*, Adalet Yayınevi, Ankara: 2008.
- Balcı, Muharrem/Sönmez, Gülden, *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, Danışman Yayınları, İstanbul: 2001.
- Bartkus, Viva Ona, *The Dynamics of Secession*, Cambridge University Press, Cambridge: 1999.
- Bauböck, Rainer, “Paradoxes of Self-Determination and the Right to Self-Government”, *IWE Working Paper*, Austrian Academy of Sciences, Sayı: 42, Ocak: 2004, s. 1-39.
- “Why Secession is Not Like Divorce”, *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era*, Kjell Goldmann/Ulf Hannerz./Charles Westin (Der.), UCL Press, London: 2000, s. 216-243.
- Beran, Harry, “Border Disputes and the Right of National Self-Determination”, *History of European Ideas*, Cilt: 16, Sayı: 4-5, 1993, s. 479-486.
- Beşe, Ertan, *Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, Seçkin Yayınevi, Ankara: 2002.
- Bilge, A. Suat, “Milletlerin Mukadderatlarını Kendilerinin Tayin Etmeleri Prensibi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, Mart 1959, s. 132-146.
- Bring, Ove, “Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkı”, *Serbesti*, Sayı: 15, Kasım, Aralık: 2003, s. 22-34.
- Brownlie, Ian, *Principles of Public International Law*, Clarendon Press, 4. Baskı, Oxford: 1990.
- Buchanan, Allen, “Theories of Secession”, *Philosophy and Public Affairs*, Cilt: 26, Sayı: 1, 1997, s. 30-61.
- Cassese, Antonio, *Self-Determination of Peoples*, Cambridge University Press, Cambridge: 1995.
- Carment, David/James, Patrick, “Internal Constraints and Interstate Ethnic Conflict: Toward a Crisis-Based Assessment of Irredentism”, *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt: 39, Sayı: 1, March: 1995, s. 82-109.
- Chemillier-Gendreau, Monique, “Uluslararası Hukuk, Devletler Hukuku, Halklar Hukuku”, *Uluslar ve Milliyetçilik*, Jean Leca (Ed.), Metis Yayınları, İstanbul: 1998, s. 129-133.
- Connor, Walker, *Ethnonationalism, The Quest for Understanding*, Princeton University Press, New Jersey: 1994.

- Costa, Josep, “On Theories of Secession: Minorities, Majorities and the Multinational State”, *CRISPP*, Cilt: 6, Sayı: 2, Yaz: 2003, s. 63-90.
- Crawford, James, “The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future”, Philip Alston (Ed.), *Peoples' Rights*, Oxford University Press, New York: 2001, s. 7-67.
- Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yayınları, 2. Baskı, Nisan: 2001.
- De George, Richard T., “The Myth of the Right of Collective Self-Determination”, *Issues of Self – Determination*, William L. Twining (Ed.), Abardeen University Press, Abardeen: 1991.
- Demir, Bekir, “1990 Sonrası Rusya’da Etno-Politik Ayrışma Süreci”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6, İstanbul: Ağustos-Ekim 2000, s. 1-41.
- Doehring, Karl, *Genel Devlet Kuramı*, Ahmet Mumcu (Çev.), İnkılap Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul: 2002.
- Doğan, İlyas, “Siyasal Bir İlke Olarak Halkların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesine Devletler Hukuku Açısından Bakış”, *Kamu Hukuku Arşivi*, Yıl: 9, Mart: 2006, s. 1-11.
- Donnelly, Jack, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Yetkin Yayınları, Ankara: 1995.
- Duursma, Jorri, *Fragmentation and the International Relations of Micro-States (Self-Determination and Statehood)*, Cambridge University Press, 1996.
- Eagleton, Clyde, “The Excesses of Self-Determination”, *Foreign Affairs*, Sayı: 31, Temmuz: 1953, s. 592-604.
- Emerson, Rupert, “Self-Determination”, *American Journal of International Law*, Sayı: 65, 1971, s. 459-475.
- Ergun, Ayça, “Güney Kafkasya’da Etnik Kimlik ve Çatışma: Azerbaycan ve Ermenistan Ulusal Kimliklerinde Karabağ Sorunu”, *Doğu Batı*, Yıl: 11, Sayı: 44, Şubat, Mart, Nisan: 2008, s. 195-211.
- Farley, Lawrence T., *Plebiscites and Sovereignty: The Crisis of Political Illegitimacy*, Westview Press, London: 1986.
- Freeman, Michael, “The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions”, Desmond M. Clarke/Charles. Jones (Der.), *The Rights of Nations. Nations and Nationalism in a Changing World*, Cork University Press, Cork: 1999, s. 45-64.

- “Theories of Ethnicity, Tribalism and Nationalism”, *Ethnic Conflict, Tribal Politics, A Global Perspectives*, Kenneth Christie (Ed.), Richmond Surrey, Curzon Press, 1998, s. 15-35.
- Frowein, Jochen A., “Self-Determination As a Limit To Obligations Under International Law”, *Modern Law of Self-Determination*, Christian Tomuschat (Ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Londra: 1993, s. 211-223.
- Furlong, Mark A., “Self-Determination and a Critical Perspective in Casework. Promoting a Balance between Interdependence and Autonomy”, *Qualitative Social Work*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2003, s. 177-196.
- Ganguly, Rajat/Taras, Raymond C., *Understanding Ethnic Conflict, The International Dimension*, Longman Inc., New York: 1998.
- Gardam, J. Gail, *Non-Combatant Immunity As a Norm of International Humanitarian Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Londra: 1993.
- Gemalmaz, M. Semih, *İnsan Hakları Belgeleri Cilt IV*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul: 2004.
- Ghanea, Nazila/Xanthaki, Alexandra, *Minorities, Peoples and Self-Determination*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston: 2005.
- Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Politika*, Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, Ankara: 1985.
- Gözlügöl, Said Vakkas, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi*, Yetkin Yayınları, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: 2002.
- Gudeleviciute, Vita, “Does Principle of Self-Determination Prevail Over The Principle of Territorial Integrity?”, *International Journal of Baltic Law*, Cilt: 2, Sayı: 2, Nisan: 2005, s. 48-74.
- Gündüz, Aslan, *Milletlerarası Hukuk*, Reşat Volkan Güneş (Ed.), Beta Basım Yayım Dağıtım, 7. Baskı, İstanbul: 2014.
- Habermas, Jürgen, “Struggles for Recognition in Constitutional States”, *European Journal of Philosophy*, Cilt: 1, Sayı: 2, 1994, s. 128-155.
- Halperin, H.Martin/ Scheffer, J.David/Small, L.Patricia, *Self-Determination in The New World Order*, Carnegie Endowment Trust, Washington D.C.: 1992.
- Hannum, Hurst, *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia: 1990.
- Harris, D. John, *Cases and Materials on International Law*, Sweet and Maxwell, 1991.
- Heraclides, Alexis, *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, Franc Cass and Company Limited, London: 1991.

- Horowitz, Donald L., *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley: 1985.
- Jalali, Rita/ Lipset, Martin S., “Racial and Ethnic Conflicts: A Global Perspective”, *New Tribalisms, The Resurgence of Race and Ethnicity*, Michael W. Hughey (Ed.), Macmillian Press, London: 1998.
- Jung, Youngjin, “In Pursuit of Reconstructing Iraq: Does Self-Determination Matter”, *Denver Journal of International Law and Policy*, Sayı: 33, Yaz: 2005, s. 391-409.
- Kalaycı, *Kanda-Quebec Sorunu. Çokkültürcülük, Kendi Kaderini Tayin, Milliyetçilik ve Federalizm*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2007.
- Kampelman, Max M, “Secession and the Right of Self-Determination: An Urgent Need to Harmonize Principle with Pragmatism”, *The Washington Quarterly*, Cilt: 15, Sayı: 3, 1993, s. 5-12.
- Karaosmanoğlu, Ali, “Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar ve Demokrasi”, *Doğu Batı*, Yıl: 6, Sayı: 24, Ağustos, Eylül, Ekim: 2003, s. 147-161.
- İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul: 1981
- Kılınç, Doğan, *Azınlık Hakları*, Yetkin Yayınları, Ankara: 2013.
- “Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII, , Sayı: 1-2, 2008, s. 949-982.
- Kimminich, Otto, “A Federal Right of Self-Determination”, *Modern Law of Self-Determination*, Christian Tomuschat (Ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Londra: 1993, s. 83-100.
- Kissinger, Henry, *Diplomasi*, İbrahim H. Kurt (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul: 2007.
- Knop, Karen, *Diversity and Self-Determination in International Law*, Cambridge University Press, New York: 2004.
- Kovacs, Maria M, “Standards of Self-Determination and Standards of Minority Rights in the Post-Communist Era: A Historical Perspective”, *Nations and Nationalism*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2003, s. 433-450.
- Koskenniemi, Martti, “Günümüzde Milli Self Determinasyon: Hukuki Teori ve Uygulama Sorunları”, Mesut Hakkı Caşın (Çev.), *International and Comparative Law Quarterly*, Cilt: 43, Nisan: 1994, s. 241-269.

- Krulic, Joseph, “Kendi Kaderini Tayin Etmenin Çelişkileri”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Jean Leca (Ed.), Siren İdemen (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul: 1998, s. 69-71.
- Kurubaş, Erol, “Kuzey Irak’ta Olası bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 3, Temmuz-Eylül: 2004, s. 147-179.
- Asimilasyondan Tanınmaya, Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Asil Yayıncılık, Ankara: 2004.
- “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, *Doğu Batı*, Yıl: 11, Sayı: 44, Şubat, Mart, Nisan: 2008, s. 11-41.
- Kütükçü, M. Akif, “Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 12, 2004, s. 259-276.
- Lauwers, Gunter/ SMIS, Stefaan, “New Dimensions of the Rights to Self-Determination: A Study of the International Response to the Kosovo Crisis”, *Nationalism & Ethnic Politic (GB)*, Cilt: 6, Sayı: 2, Yaz: 2000, s. 43-70.
- Lenin, Vladimir I., *Ulusların Kendi Yazgılarını Belirleme Hakkı*, Kenan Somer (Çev.), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2. Baskı, Ankara: 2014.
- Luxemburg, Rosa, *Ulusal Sorun Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik*, Horace B. Davis (Ed.), Osman Akınhay (Çev.), Belge Yayınları, İstanbul: Mart 2014.
- Lynch, Allen, “Woodrow Wilson and the Principle of ‘National Self-Determination’: A Reconsideration”, *Review of International Studies*, 2002, 28, s. 419-436.
- Malanczuk, Peter, *Modern Introduction to International Law*, Seventh Revised Edition, The Hague: 1996.
- Meadwell, Hudson, “Secession, States and International Society”, *Review of International Studies*, Sayı: 25, 1999, s. 371-387.
- Mill, John S., *Considerations on Representative Government*, Parker, Son and Bourn, London: 1861.
- Meray, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş, 1. Cilt*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara: 1968.
- Moore, Margeret, “The Territorial Dimension of Self-Determination”, *National Self-Determination and Secession*, Margaret Moore (Der.), Oxford University Press, Oxford: 1998, s. 134-157.
- “On National Self-determination”, *Political Studies*, Sayı: 45, 1997, s. 900-913.

- Murphy, Michael, "The Limits of Culture in the Politics of Self-Determination", *Ethnicities*, Cilt:1, Sayı: 3, 2001, s. 367-388.
- Musgrave, Thomas D., *Self-Determination and National Minorities*, Oxford University Press, New York: 1997.
- Moynihan, Daniel P., *Pandaemonium; Ethnicity in International Politics*, Oxford University Press, Londra: 1993.
- Nagel, Joanne, "Ethnic Nationalism: Politics, Ideology, and the World Order", *New Tribalisms, The Resurgence of Race and Ethnicity*, Michael W. Hughey (Ed.), Macmillan Press, London: 1998, s. 344-356.
- Okoronkwo, Pius L., "Self-Determination and the Legality of Biafra's Secession Under International Law", *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 25, Winter: 2002, s. 63-115.
- Okutan, Çağatay, "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 2, s. 59-75.
- Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, İmaj Yayınevi, Ankara: 2009.
- Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yayınevi, Güncelleştirilmiş 3. Basım, Ankara: 1997.
- Özdek, Yasemin, *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*, Öteki Yayınevi, Ankara: 2000.
- Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri (2. Kitap)*, Turhan Kitabevi, Ankara: 2013.
- Pomerance, Michla, *Self-Determination in Law and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Hollanda: 1982.
- "The United States And Self-Determination: Perspectives On The Wilsonian Conception", *The American Journal of International Law*, Cilt: 70, Sayı: 1, Ocak: 1976, s. 1-27.
- Potier, Tim, *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia; A Legal Appraisal*, Kluwer Law International, Dordrecht: 2001.
- Radan, Peter, *The Break-up of Yugoslavia and International Law*, Routledge, London/New York: 2002.
- Reisoğlu, Safa, *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul: 2001.
- Roth, Brad R., *Governmental Illegitimacy in International Law*, Clarendon Press, Oxford: 1999.

- Ryan, Stephen, *Ethnic Conflict and International Relations*, Dartmouth Publishing, Aldershot: 1990.
- Saideman, Stephen M., "Explaining the International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability versus Ethnic Ties", *International Organization*, Cilt: 51, Sayı: 4, Kış: 1997, s. 721-753.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih (İlkçağ'dan 1918'e)*, İmge Kitabevi Yayınları, 27. Baskı, Ankara: 2014.
- Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi Yayınları, 24. Baskı, Ankara: 2014.
- Said, Edward S., *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul: 2001.
- Sar, Cem, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukuki Değeri", *SBF Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 4, s. 227-274.
- Salmon, Jean "Internal Aspects of the Right to Self-Determination: Towards A Democratic Legitimacy Principle?", *Modern Law of Self-Determination*, Christian Tomuschat (Ed.), Martinus Nijhoff Publishers, London: 1993, s. 253-282.
- Sikander, Shah, "An In-Depth Analysis of the Evolution of Self-Determination Under International Law and the Ensuing Impact on the Kashmiri Freedom Struggle, Past and Present", *Northern Kentucky Law Review*, Cilt: 34, Sayı: 1, 2007, s. 29-50.
- Shaw, Malcolm N., *International Law*, Cambridge Crotious Publication, Third Edition, 1991.
- Shue, Henry, "Temel Hakların Evrenselliği", *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (Yayına Hazırlayan İoanna Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara: 2009.
- Smith, E. Conrad (Ed.), *The Constitution of the United States*, , Barnes & Noble Books, 2. Baskı, New York: 1979.
- Sur, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 2014.
- Stalin, Joesph, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, Muzaffer Erdost (Çev.), Sol Yayınları, 3. Baskı, Ankara:2012.
- Soypak, Kamber, "Self-Determinasyon, Azınlık Hakları ve Uluslararası Sözleşmeler", *Humanite*, Sayı: 3, Ağustos: 2003, s. 89-99.
- Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul: 2000.
- Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: 1995.

- Şahin, Mustafa, *Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara: 2000.
- Şaylan, Gencay, *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: 2003.
- Talbott, Strobe, "Self-Determination in an Interdependent World", *Foreign Policy*, Sayı: 118, Bahar: 2000, s. 100-111.
- Tarhanlı, Turgut, *Uydular Aracılığıyla Yer Doğal Kaynaklarının Uzaktan Algılanması ve Uluslararası Hukuk*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1991.
- Taşdemir, Fatma, *Yeni Dünya Düzeninde Self Determinasyon*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1999.
- "Ulusal Bağımsızlık Hareketlerinin Güç Kullanmasının Meşruluğu ve Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukukuna Etkileri", *Liberal Düşünce*, Yıl: 7, Sayı: 29, Kış: 2003, s. 33-52.
- Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku*, Adalet Yayınları, Ankara: 2009.
- Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara: 2006.
- Tir, Jaroslav, "Keeping the Peace after Secession. Territorial Conflicts Between Rump and Secessionist States", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt: 49, Sayı: 5, Ekim: 2005, s. 713-741.
- Timuroğlu, Vecihi, *İnsan Hakları Sözlüğü*, Özkan Matbaacılık, Ankara: 2007.
- Tsanava, Tinatin, *Do Minorities Have The Right to Self-Determination?*, Central European University, Budapest: 2011.
- Tomuschat, Christian (Ed.), *Modern Law of Self-Determination*, Martinus Nijhoff Publishers, Londra: 1993.
- Tuncay, Ali, *A Post-Cold War Experience In Self-Determination And Secessionism (The Yugoslav Case)*, (Master of Arts, Bilkent University Institute of Economics And Social Sciences), 1993.
- Uz, Abdullah, "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 3, Sayı: 9, s. 60-81.
- Van Der Vyver, Johan D., "Self-Determination of the Peoples of Quebec Under International Law", *J. Transnational Law & Policy*, Cilt: 10, Sayı: 1, Güz: 2000, s. 1-37.
- Vogel, Howard J., "Reframing Rights From the Ground Up", *Temple International and Comparative Law Journal*, Vol. 20, Fall: 2006, s. 443-497.

- Welsh, David, “Domestic Politics and Ethnic Conflict”, *Ethnic Conflict and International Security*, Michael E. Brown (Ed.), Princeton University Press, Princeton: 1993, s. 43-61.
- Yücel, Özlem, “Milletlerarası Hukukta Self-Determination Hakkı ve Bölgesel Otonomi”, *Doğu Türkistan’da İnsan Hakları İhlalleri*, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul: 1999, s. 53-61.
- Zhu, Yuchao/Biachford, Dongyan, “Ethnic Disputes in International Politics: Manifestations and Conceptualizations”, *Nationalism and Ethnic Politics*, Cilt: 12, Sayı: 1, Yaz: 2006, s. 25-53.

İnternet Kaynakları

- Akyol, Taha, “Kendi Kaderini Tayin”, <http://www.milliyet.com.tr/-kendi--kaderini-tayin-taha-akyol/siyaset/yazardetayarsiv/13.06.2003/13288/default.htm> Erişim Tarihi:16/04/2015.
- Batalla, Anna, “The Right of Self-Determination-ICCPR and the Jurisprudence of the Human Rights Committee”, *Symposium on “The Right to Self-Determination in International Law”*, The Hague, Netherlands: 29 September-1 October 2006. <http://www.unpo.org/downloads/AnnaBatalla.pdf> Erişim Tarihi: 16/05/2015.
- Batıya Yön Veren Metinler, “Amerikan Bağımsızlık Bildirisi”, <http://www.dusuncetarihi.com/makale/amerikan-bagimsizlik-bildirgesi-1776/1700> Erişim Tarihi: 18/02/2015.
- Batıya Yön Veren Metinler, “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”, <http://www.dusuncetarihi.com/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789> Erişim Tarihi: 19/02/2015.
- BMEM, “Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf Erişim Tarihi: 18/02/2015.
- BMEM, “BM Şartı ve UAD Statüsü”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf Erişim Tarihi: 24/3/2015.
- BMEM, “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf Erişim Tarihi:25/03/2015.
- BMEM, “Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/SOMURGE.pdf Erişim Tarihi: 25/03/2015.

- BMEM, “Bileşmiş Milletler Şartı Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildiri ve Eki”,
[http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625\(XXV\)_24_Ekim_1970.pdf](http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/2625(XXV)_24_Ekim_1970.pdf) Erişim Tarihi: 25/03/2015.
- BMEM, “Gelişme Hakkına Dair Bildiri”,
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin1312.pdf Erişim Tarihi: 26/03/2015.
- BMEM, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”,
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf Erişim Tarihi: 03/04/2015.
- BMEM, “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi”,
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf Erişim Tarihi: 03/04/2015.
- BMEM, “Saldırının Tanımı Kararı” http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/3814.pdf Erişim Tarihi: 02/04/2015.
- “Britannica Sözlüğü”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/533380/self-determination> Erişim Tarihi: 12/02/2015.
- “Collins Temel İngilizce Sözlüğü”, <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/self-determination?showCookiePolicy=true> Erişim Tarihi: 12/02/2015.
- Council on Foreign Relations, “Montevideo Convention on the Rights and Duties of States”,
<http://www.cfr.org/sovereignty/montevideo-convention-rights-duties-states/p15897>
Erişim Tarihi: 21/04/2015.
- Hür, Ayşe, “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Kürtler”
http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/uluslarin_kendi_kaderini_tayin_hakki_ve_kurtler-1150829 Erişim Tarihi: 21/02/2015.
- Hür, Ayşe, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kandırmacası”,
<http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/kendi-kaderini-tayin-hakki-kandirmacasi/12508/> Erişim Tarihi: 12/03/2015.
- League of Nations-Official Journal, “Aaland Islands Question Report”, October 1920, s. 5.
<http://www.ilsa.org/jessup/jessup10/basicmats/aaland1.pdf> Erişim Tarihi: 16/03/2015.
- “Lubicon Lake Band vs Canada”, Communication No: 167/1984,
<http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/session45/167-1984.htm> Erişim Tarihi: 16/05/2015.
- “Luxemburg versus Lenin”, <https://www.marxists.org/archive/mattick-paul/1935/luxemburg-lenin.htm> Erişim Tarihi: 23/02/2015.

- “Merriam-Webster Sözlüğü”, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/self-determination> Erişim Tarihi: 12/02/2015.
- “Micmaq vs Canada”, Communication No: 78/1980, <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/session39/78-1980.htm> Erişim Tarihi: 16/05/2015.
- Sapiro, Miriam, “The OSCE: An Essential Component of European Security”, <http://www.asil.org/insights/insight8.htm> Erişim Tarihi: 26/03/2015.
- The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, “Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and Their Respective Allies”, http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp Erişim Tarihi: 18/02/2015.
- The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, “The Covenant of the League of Nations”, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp Erişim Tarihi: 14/03/2015.
- “The Treaty of Westphalia” <https://www.youtube.com/watch?v=c-WO73Dh7rY> Erişim Tarihi: 18/02/2015.
- “Türk Dil Kurumu Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu”, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_karsilik&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54dcce994f29d2.27070793 Erişim Tarihi: 12/02/2015.
- United Nations 50th Anniversary, “Declaration on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations”, <http://www.un.org/UN50/dec.htm> Erişim Tarihi: 29/03/2015.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Selim MİSAFİR
Doğum Tarihi ve Yeri : 10/06/1988 – Turhal / Tokat
Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Turhal Cumhuriyet Lisesi (Y.D.A.), Tokat, 2006
Lisans Diploması : Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Bölümü, 2012
Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Antalya, 2015
Tez Konusu : Devlet ve İnsan Hakları Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Hakkı
Yabancı Dil : İngilizce

İş Denevimi

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı (2013-devam ediyor)
E-Posta : selim_msfr@hotmail.com